

PAMĚTI BEDŘICHA HLAVÁČE

Díly I, II, IV: elektronická edice

Předkládáme čtenářům a badatelům obsáhlé memoáry Bedřicha Hlaváče, které měly již v době svého vzniku za cíl oživit pozvolna zapomínaný obraz Vídně jako živé metropole rakousko-uherského soustátí, jako symbolu habsburského dvora, politického, hospodářského, kulturního i správního centra říše, k níž náležely rovněž české země.

Záměr uveřejnit paměti Bedřicha Hlaváče, dlouholetého parlamentního zpravodaje v Říšské radě a vídeňského dopisovatele českých listů, bylo nicméně nutno přizpůsobit řadě okolností, včetně povahy samotného materiálu a účelnosti výhradně knižního vydání. Výsledkem je proto dvojí publikační formát, který, jak věříme, oba aspekty respektuje.

Soubor uložený v pozůstalostních fondech B. Hlaváče v Archivu Národního muzea a Literárním archivu Památníku národního písemnictví je rozčleněn do pěti celků. K procesu jeho vzniku, archivaci a rozčlenění jsme se detailně vyslovili již ve vydané knižní publikaci. (B. Hlaváč, *Vídeňské vzpomínky*, Praha 2021.) Knižní formát přinesl kompletní text III. dílu pamětí (*Rakouský parlament*), rozšířený o dílčí tematicky příbuzné pasáže z ostatních dílů. Předkládaná digitální verze zpřístupňuje úplné textové znění dílů I–II a IV, resp. memoárového souboru uloženého v Literárním archivu, který pracovníčně označujeme jako díl V. Rozdílný v tomto případě zůstal nejen formát publikace, ale rovněž přístup k editaci materiálu. Knižní vydání bylo zpracováno podle norem kritické komentované edice, digitální verze přináší základní textový materiál bez výraznějších úprav a komentářů.

Ačkoliv autor připravoval za svého života text pamětí k vydání, ten zůstal na úrovni prvního rukopisného zápisu, dosti nehotový a stylisticky neuhlazený, což místy komplikovalo jeho pochopení. To se pokoušely odstranit pozdější ediční úpravy prováděné Josefem Navrátilem. Vedle stylistických úprav, modernizace textu přistoupil také k výrazné redukci některých pasáží. Nám se však jednalo primárně o zpřístupnění celého materiálu, odmítli jsme proto textové redukce a vrátili text k jeho původnímu rozsahu. Na druhou stranu byly některé úpravy

nezbytné. V zájmu posílení strukturace, plynulosti četby a větší provázanosti textu jsme přistoupili k dílčím rekonstrukcím, stylistickým úpravám a omezené modernizaci, která alespoň v některých ohledech přiblížila zápis současné jazykové normě (psaní velkých písmen „říšská rada – Říšská rada“, odstranění infinitivních koncovek „-ti“). Souběžně byla provedena některá sjednocení v neustáleném zápisu vlastních jmen (Körber – Koerber), zčásti způsobeném snahou o jejich počestění (Arnošt – Ernst, Inšpruk – Innsbruck) apod.

Do samotného textu jsme přesto vstupovali minimálně. Pokud byly autorovy argumenty věcně sporné, zavádějící či obsahovaly jednoznačné omyly, ponechali jsme je v původním zápisu a na jejich problematičnost upozornili symbolem „[!]“. Hranaté závorky užíváme i v dalších případech omezených textových intervencí, jakými bylo upozornění na rekonstruovaná místa textu, který v originálu netvořil souvislý celek, či komentáře k řazení a rozčlenění textu; podobným způsobem provádíme rozvedení či doplnění Hlaváčových neúplných poznámek a odkazů pod čarou. Hlaváč do svých textů často zařazoval zejména německé vsuvky a parafráze. Část z nich překládal v rámci textu, některé v oblých závorkách. Tento záměr jsme přejali jako princip, námi doplněné překlady německých glos a parafrází opět uzavíráme do hranatých závorek, výběrově pak takto překládáme i další cizojazyčné vsuvky, zejména pokud ovlivňují pochopení textu.

Věříme, že minimální ediční zásahy posílí čtivost a umožní čtenářům dostatečnou orientaci v textu, ale neuberou nic na původnosti pamětí a jejich literární i dokumentační hodnotě.

Obsah:

Předmluva ke vzpomínkám	9
Předmluvy ke vzpomínkám I	9
Předmluvy ke vzpomínkám II	13
Předmluvy ke vzpomínkám III	16
Předmluvy ke vzpomínkám IV	20
Díl I: Lidé a poměry	32
Úvod: Byli jsme před Rakouskem	32
Kapitola 1: Austria erit in orbe ultima	36
Od Riegra ke Kramářovi	36
Reorganisace Rakouska po roce 1866	40
Císař jedná také s Čechy	42
Hrobaři Rakousko-Uherska	43
Proč se Čechové vrátili do Vídně?	45
Profesor T. G. Masaryk	48
Rakouský císař pán	49
Systém Taaffův	50
Kapitola 2: Vídeň a Vídeňané	53
Vídeňané mají rádi legraci, ne politiku	53
Vídeňští byrokraté	56
Jakého původu jsou Vídeňané?	59
Lueger se uplatnil s antisemitismem	61
Vídeňské němectví rakušanstvím	65
Vídeňská Gemütlichkeit	68
Hospodářská převaha Němců u nás a její následky	71
Vídeň jako sídelní město	73

Kapitola 3: Průmysl a peněžnictví	80
Karel Wittgenstein	80
Josef Pechar a hospodářská krátkozrakost Riegrova	82
Boj o české zastoupení v rakousko-uherské cedulové bance	84
Zasahování hospodářského světa do politiky	86
Kapitola 4: Noviny a novináři	89
<i>Neue Freie Presse</i> . Moriz Benedikt	89
Mendl Singer, parlamentní zpravodaj <i>Neues Wiener Tagblattu</i>	96
Čeští novináři ve Vídni	106
Jiní novináři ve vídeňském parlamentě	108
Zahraniční tisk v rakouském parlamentě	109
Žurnalistika jihoslovanská ve Vídni	111
Pokus o nové metody ve vídeňském tisku: <i>Die Zeit</i>	112
Sionismus: dr. Theodor Herzl	115
Alexander Scharf, redaktor <i>Sonn- und Montagszeitungu</i>	119
Dr. Alexander Weckerle	120
Hrabě Štěpán Tisza	124
Z válečného tiskového stanu	125
Kapitola 5: Byrokracie	126
Čeští úředníci v ústředních rakouských úřadech	126
Slušnost a ochota rakouské byrokracie	128
Byrokracie československá	132
Díl II: Císař a dvůr	134
Kapitola 1: František Josef	134
Císař František Josef nebyl idiot	134
Poměr Čechů a Němců k císaři	136
Největší hříchy Františka Josefa	140

Jak se František Josef dostal na trůn svých předků	141
Následky nedostatků císařova vzdělání	143
Vychovatelé Františka Josefa	145
Císař byl dobrým žákem Felixe Schwarzenberga	147
Absolutistický císař ztrácí sympatie	150
Metody císařovy vlády	152
Své bratry neměl František Josef rád	154
Císař se oženil	155
Císařovna Eliška	157
Po smrti císařovny se císař uzavřel ještě více	158
Císařův poměr k následníkům	158
Klikatá byla cesta panování Františka Josefa	160
Původ císařovy konciliantnosti	161
Císař o sobě rád četl v novinách	162
Císařovy jazykové znalosti	164
Veselá audience: císařův poměr k umění	165
Španělská etiketa	168
Císař nemá smysl pro lidskost	169
Stavby vídeňského městského regulačního fondu	170
Odosobněný císař	171
Střídmý a skromný císařův život	174
Císař František Josef a světová válka	175
Okolí císařovo a světová válka	179
Kapitola 2: Korunní princ Rudolf	181
Jediný císařův syn	181
Nesprávný Mitisův portrét Rudolfa	182
Proč Rudolf neměl rád arciknížete Albrechta?	184
Rozpor mezi korunním princem a předsedou vlády hrabětem Taaffem	184

Princ Rudolf nebyl liberál, byl jen politický diletant	187
Princův poměr k ženám byl neobyčejně povážlivý	189
Pro osud habsburského trůnu nebyla princova smrt rozhodující	190
Kapitola 3: Arcivévoda František Ferdinand	19
František Ferdinand a jeho bratři	192
Následníkův morganatický sňatek	198
František Ferdinand se dovedl mstít	202
František Ferdinand je lakomý	203
Povaha Františka Ferdinanda	204
Císař a následník: případ polního zbrojmistra Gálgoczyho	206
František Ferdinand byl zarytý feudál	209
Odborný rádce Františka Ferdinanda: prof. dr. Jindřich Lammasch	211
František Ferdinand připravuje reformy	214
Císař věděl, že následník je nedočkavý	216
Hlavní následníková starost: revise vyrovnání s Maďary	218
Jiné následníkovy starosti	220
Následník nebyl „náš“!	223
Následníkův poměr k Itálii	225
Ostatní následníková zahraničněpolitická orientace	227
Následníkův klerikalismus	228
František Ferdinand byl z posledních Habsburků nejzajímavější	229
Kapitola 4: Císař Karel	231
Díl IV: Válka	233
Moje letní prázdniny	233
V létě 1914	235
Sarajevský atentát	236
„Spontánní“ demonstrace	238
Válka	242

Život ve Vídni na počátku války	244
Rakousko-uherská a německá armáda	247
Profesor Masaryk navštívil dra Koerbra	249
Ve Vídni roste nespokojenost	253
S profesorem Masarykem v Benátkách	256
Předvolán na policii	258
Nová prohlídka v mém bytě	264
Z oněch dob (Něco vzpomínek na dra Koerbra)	306
Paměti (díl V.)	335

Předmluva ke vzpomínkám

[Textové verze předmluvy paměti. Uloženo in: Archiv Národního muzea (dále ANM), f. Bedřich Hlaváč, k. 4, inv. č. 44–47, „Předmluvy ke vzpomínkám“ I–IV, rkp.]

Předmluvy ke vzpomínkám I

Musím k těmto knihám vzpomínek předeslat několik poznámek. Především prosím čtenáře – hlavně ty nelaskavé –, aby je nebrali do ruky s pretenzí, kterou jsem sám neměl. Napsal jsem je, poněvadž každý, komu jsem při daných příležitostech zlomky těchto vzpomínek vypravoval, prohlásil, že je napsat musím, že jsou až příliš zajímavé a poučné. Některé z nich, když byly v *Čase* a v *Tribuně* uveřejněny, zajímaly čtenáře a dostával jsem dopisy přátel a i neznámých, abych je vydal souborně v knížce. I jeden nakladatel mi napsal takový dopis a nabízel mi, že je rád vydá. Už to by konečně mohlo sloužit za omluvu, že žurnalista, který celá desítilétí stojí ve službách veřejnosti, a přitom samozřejmě mnoho viděl, slyšel a zažil, co se hned psát nedalo, píše a vydává takové vzpomínky. Neměl jsem původně v úmyslu knihy, které nyní přec jen veřejnosti předkládám, napsat a vydat, poněvadž jsem nechtěl, aby si čtenář – zase ten nelaskavý – myslel, že jsem ješitný a že se chci pochlubit známostmi, styky atd. Nebyl jsem nikdy ješitný, nevyhledával známosti, měl jsem jich vždy dost a dost. To už je příděl – často příjemný – našeho povolání žurnalistického. Mohu říci, že jsem si vybíral vždy jen ty příjemné, o ty nepříjemné jsem nikdy nestál a přec jich bylo také dost. A konečně jaká ješitnost: ještě bude dost kolegů, již budou mít proti těm knihám dost výtek a námitek a všechny napíšou do novin, a ty nebudou jistě tak zbarveny, aby hověly nějaké ješitnosti. Tedy to vše není důvodem pro vydání nových vzpomínek. Ale mám důvod mnohem vážnější, který mne k této práci přiměl. Žil jsem víc než dvě desítilétí ve Vídni, kde se dělala naše

politika, politika, která nyní už je historií a ke všemu historií skončenou. Naše veřejnost četla tyto děje a příběhy, jak bývaly v novinách vylíčeny, a znala jen jednu část lidí, kteří v těchto dějích hráli vynikající a významné úlohy, znala v nejlepším případně naše lidi, poslance. Ty vídeňské lidi, poměry, znal u nás málokdo. Světová válka, která rakouskou kapitolu v českých dějinách rázem skončila, nás odtrhla také od Vídně. Uplynulo už víc než 10 let a největší část oněch prominentních lidí vídeňských, s nimiž nám bylo jednati o našich věcech, zemřela. Prostředí, v němž se ty děje odehrávaly, zmizelo na věky. A přec bude muset být jednoho dne psána vážná a vědecká historie oněch dob. Nevím, zdali už dostudovali ti, co ji budou psát. Až k těm pracím přistoupí, nebudou mít dost materiálu, poněvadž politické zpravodajství dost často zakazuje psát všechno, co se sběhlo a jak se to sběhlo. Mimoto vyžadovala doba přechodu z monarchie k republice, ze zemí a království na říšské radě zastoupených do Československé republiky, aby se události v starém Rakousku i lidé z oněch dob zkreslovali z důvodů propagačních, taktických a také politicko-pedagogických. Ani dobu popřevratovou budoucí historikové nebudou znát a tu a tam jí také těžko porozumí. Kdyby se vše to, co se v prvních letech po válce u nás psalo a mluvilo a tisklo, mělo přejímat do vážné historie, byla by to historie namnoze falešná.

Nejsem ani oprávněn, ani schopen psát takovou historii. Chci zde jen podat obrázky událostí i lidí z posledních 25 let česko-rakouské politiky, aby budoucí historik dostal zprávy očitého svědka a mohl si utvořit ze všech těch popisů úsudek a názor vlastní. Pokusil jsem se a snažil se podat tato líčení lidí a událostí co nejobektivněji, nenapsal jsem víc, než co jsem viděl a jak jsem tomu rozuměl. Po té stránce bude budoucí historik ve výhodě, poněvadž bude mít k tomu všemu odstup daleko větší než já. Proto jsem si nemohl vybírat, psát o lidech a osobnostech, jen když byli v parádě, nýbrž líčím je dost často v županu. Nepsal jsem tedy jen události a výroky krvavě vážné, nýbrž i věci rázu anekdotického. Ale i z těch vážný pozorovatel pozná leccos, co ho povede k správnému úsudku o těch osobách. A poněvadž politiku dělají lidé, je znalost lidí nesmírně důležitá,

přes to, že jsou lidé, zejména v politice, která prý kazí charakter, kteří se během několika let pronikavě změnili. Tím zároveň vysvětlují, proč jsem knihám přidal tolik fotografií osob i událostí. Historik dnes musí být sociologem a psychologem. Naši lidé i současníci nikdy nepoznali ony politické figury vídeňské, o nichž po dlouhá léta skoro denně četli. I ti budou často takovou fotografií překvapeni a často řeknou: Toho jsem si představoval docela jinak! Což teprve historikové po dalších desíti létech, kteří si už osobnosti z tehdejších dob vůbec nedovedou představit. Dobrá fotografie je důležitou pomůckou, jak ostatně vidíme dnes v celém světě. Všechny historie, všechny paměti, jež o dobách před válkou a za války vyšly a vycházejí, jsou dnes ilustrovány, doplněny fotografiemi lidí a příběhů. Proto tyto knihy vypadají jako obrázkové.

A ještě něco. Bylo v našem tisku vždy zvykem – žel – a je do dneška, že osoby a politikové splývali v jedno. O politickém odpůrci se v našem tisku dočtete málo slušného a laskavého slova, i když byl co soukromý člověk perlou, kdežto politickému příteli se odpouštělo šmahem všechno. To šlo beztrestně zejména u nás, poněvadž jsme své mimopražské odpůrce nikdy nespatriili. Takový odpůrce musel umřít, aby se mohl český politický čtenář dozvědět, že náš politický, obyčejně „zavilý“, nepřítel byl mimo politickou scénu neobyčejně vzdělaný, milý a čestný člověk. Když dnes sledujeme vlastní tisk, pochopíme, čemu jsme navykli: i když jsme sami, ve vlastním státě, ve vlastním prostředí, je v novinách každý politický odpůrce vyvrhel lidstva – a ty své lidi známe hodně zblízka. My jsme v politických novinách ani vůči vlastním lidem nezavedli gentlemanství, ačkoliv jsme se Havlíčkových slov „Já pán, ty taky pán“ nacistovali dost a dost. My nectíme názor svého protivníka: jakmile se jeho názor nesrovnává s naším, nejenže je až k smíchu špatný, hloupý – i ten člověk s tím jiným názorem je špatný chlap a hlupák, s nímž nemožno jít po ulici. To je největší „chyba tisku“. Kvůli takovému posuzování a odsuzování udržuje se v našich novinách hrubý tón, kterého není mimo naše hranice ve slušném tisku nikde užíváno. Nám nikdy nestačilo říci: nesouhlasím s názorem druhého, ale nepochybuji, že odpůrce to

s tím svým názorem myslí stejně vážně a poctivě jako já. To jednou Ernst von Plener pěkně demonstroval po české řeči dra Edvarda Grégra na Zemském sněmu. Začal svou řeč bezprostředně po Grégrovi větou: Nerozuměl jsem sice názorům pana řečníka přede mnou, ale musím je odsoudit. (Ich habe zwar die Ausführungen meines Herrn Vorredner nicht verstanden, aber ich muß sie missbilligen.)

[V rukopisu následuje věcně nesouvisející text, který se navíc opakuje na jiném místě pamětí, proto jej vypouštíme.]

Předmluvy ke vzpomínkám II

Flaubert v předmluvě k jedné své knize napsal, že se předmluvy vlastně nemají psát, poněvadž jsou jaksi omluvou, že byla kniha napsána. Je to prý takové, jako když někdo přijde na návštěvu a vkročí do pokoje a začne: „Odpusťte, prosím, že vás obtěžuji...“ Někdy jsou však předmluvy právě tak nutným obtěžováním jako ony návštěvy. Životní vzpomínky velkých a slavných lidí jsou i tenkrát zajímavé, když jsou fádny. Je totiž zajímavé číst, jak se ten neb onen velký člověk díval na různé jevy. Žurnalista, který pracuje po celý život anonymně, může podat zajímavé příběhy a jevy, o nichž, když se děly, psát nemohl, nechtěl nebo nesměl. V takové situaci vždy byli, jsou a budou zejména žurnalisté političtí a byli v ní především žurnalisté čeští. Do roku 1918 byla nejdůležitějším těžištěm české politiky Vídeň. Ta rychle zmizela, právě proto, poněvadž ono těžiště naší politiky bylo přeneseno po převratu do Prahy. Pro naši historii však ona předválečná a předpřevratová Vídeň svůj význam podrží a budoucí historikové, jakmile budou chtít psát dějiny českého národa v novějším starém Rakousku, budou nuceni onu Vídeň vykopávat, jako se stále ještě vykopává město Pompeje. Půjde-li jim při svědomitém šetření tehdejších poměrů, událostí a osob o vypsání prostředí a lidí, kteří tenkrát hráli význačnou úlohu, zůstane jim, vedle politických dokumentů a protokolů zákonodárných sborů, v první řadě český tisk. Brzy historikové zjistí, že právě ono prostředí, oni lidé, byli v českém tisku líčeni jinak do převratu a jinak po něm. Toho bylo jistě třeba do značné míry v zájmu obnoveného samostatného československého státu. To nemusím vykládat. Ti historikové, kteří však tuto práci vezmou na sebe, pokud už jsou mezi námi, nyní asi ještě studují, anebo se na tuto práci teprve důkladně připravují. V obou případech však už onu Vídeň neznali a neznali také osoby oné doby, ani české. Je tedy, dle mého názoru, málo potěšitelným údělem lidí starších a starých, kteří tuto poslední kapitolu českých dějin ve Vídni prodělali, zanechat materiál pro ony budoucí historiky a usnadnit jim takto obtížnou práci.

Neměl jsem v úmyslu (a jistě také schopnosti) vypsát tuto historii sám, nejsem historik, jsem žurnalista. Proto v této své knize podávám jen popisy příběhů, událostí a lidí, jak jsem je co žurnalista poznal a viděl, a mohu jen podotknout, že jsem se vynasnažil vypsát tyto poznatky a zkušenosti věrně, a pokud je to u smrtelného člověka vůbec možno, objektivně. Šlo mi ovšem o to, abych vzniklé legendy a zkreslenosti, vytvářené pro české obecnstvo před válkou z důvodů politických, taktických, často osobních, po převratu pak částečně ve službách zdravých, ale i nezdravých politických směrů anebo osobních zájmů, poopravil a uvedl na pravou míru. Abych uvedl konkrétní případ: o předposledním rakouském císaři Františku Josefu bývá po převratu zvykem psát jako o idiotovi, anebo alespoň jako o senilním trotlovi. Chápu, že bezprostředně po převratu různé lidi lákalo psát, jak se jim líbilo, poněvadž už § 59 o urážce veličenstva a členů panovnické rodiny neotupoval namočené pero. Tím však není řečeno, že to, co bylo takto psáno, odpovídalo pravdě. František Josef nebyl do posledního dne svého života ani idiot, ani trotl. Uvedl jsem zrovna případ císařův jako osobnosti, která v politice monarchie, k níž nás osud do roku 1918 přivázel, hrála největší roli. Kdyby tedy pozdější historik to, co bylo psáno o císaři do 27. října 1918, nebral vážně, poněvadž hrozil onen paragraf trestního řádu, nýbrž by recipoval to, co u nás napsala po 28. říjnu 1918 osvobozená pera, zle pochodí. Nemohu si osobovat nárok, aby historik uznal to, co najde v této knize, za jediné správné – ale jistě za něco, co odporuje v mnohém tomu, co najde v denním tisku a také v knihách, a nutí proto k dalšímu šetření. Nehledě k tomu, že o Vídni, její politice, a zejména o tamějších lidech u nás psali žurnalisté a spisovatelé, kteří ani Vídeň, ani poměry, ani lidi nikdy neviděli a neznali. A přec mám za to, že znalost lidí je při vážném psaní nejdůležitější, zejména jde-li o politiku, o novější politické dějiny. Proto prosím, aby se nikdo z laskavých, a zejména nelaskavých čtenářů nedomníval, že o všelikých tenkrát vysoce postavených lidech píšu jen proto, abych se takovými známostmi honosil. Tyto známosti mohl mít každý žurnalista, i náš, vím, že někteří z kolegů jich měli kvalitativně i kvantitativně skutečně víc

– jen když chtěli a měli na nich patřičný zájem. Proto jsem se vynasnažil vykreslit jejich portréty, pokud jsem uměl, věrně a pravdivě, alespoň tak, aby si soudný člověk už mohl sám utvořit úsudek o tom, co je z různých těch tvrzení u nás pravděpodobné a co není. A poněvadž k poznání člověka přispívají stejně příběhy veselé jako vážné, nebo dokonce smutné, najde čtenář v těchto vzpomínkách dost veselého a anekdotického. Stalo se to samozřejmým v knize, která vypravuje o Vídni a vídeňských lidech, kteří i v nejmávnějších chvílích měli dost času a nálady pro humor a vtip. Ten je nikdy neopouštěl, a proto se tato nálada nalézala všude: ve vládě, v parlamentě i v tisku. To bylo pro Vídeň, pro tuto vlastnost [Nedokončený text, následuje nesouvisející textový zlomek, který je variantou jinde rozvinuté myšlenky.]

Předmluvy ke vzpomínkám III

Snad by ani nebylo třeba psát tuto předmluvu, poněvadž každá předmluva vypadá jako omluva, proč následující kniha byla psána a vydána, zejména u knih osobních vzpomínek. Ale snad právě proto cítím potřebu k laskavým i nelaskavým čtenářům promluvit několik slov, vlastně stránek. Zejména oněm nelaskavým čtenářům mých vzpomínek bych hned úvodem řekl, že jsem své vzpomínky nepsal proto, abych se „blýsknul“ svými zkušenostmi, zážitky a známostmi, poněvadž považuji tlačení se autora do popředí za nevkus při vypravování příběhů, jichž byl, často náhodou, svědkem. Ještě méně vkusu projevuje žurnalista, který by tak činil: vždyť to je, nebo bylo, jeho povoláním chodit tam, kde mohl něco vidět nebo slyšet! A chlubit se známostmi? To by byl teprve u žurnalisty nevkus. Vždyť i to souvisí s jeho povoláním, je to dokonce jeho podstatná část.

V mém případě je však věc poněkud jiná. Povolání žurnalistické mne vedlo do Vídně, kde se odehrávaly hlavní děje české politiky až do roku 1918. Byly to, jak se pak 28. října tohoto roku ukázalo, poslední akty historického dramatu, jehož poslední scéna byla zároveň první, v níž český národ hraje hlavní úlohu. Z českých poslanců žádný dosud nepopsal anekdoty, jež lidsky sblíží historiky s osobnostmi, o nichž musí psát, a často i z takového příběhu mohou posoudit, jsou-li novinářské prameny úplně spolehlivé a pravděpodobné. To nemá být výtkou proti tisku – quorum pars fui [jehož částí jsem byl]. Ale tisk, který musil působit společně s poslanci a politiky, nemohl a nesměl vždy a ve všem říci přímo, co si myslí, nechtěl-li poškodit společnou věc národní. Tato kapitola je nyní na věky skončena. Historikům zůstane, aby nestranně posoudili, byla-li tehdejší politika správná – a pokud vůbec. Úsudek nebude vždy snadný, poněvadž nebude známo prostředí, v němž se ta politika odehrávala. Vylíčením osobností a okolností mají tyto vzpomínky přispět k zachování tohoto prostředí. Jiných ambicí jsem neměl, do jisté míry tedy snad budou korektivem utkvělých názorů

o lidech a poměrech. Čistě objektivní vylíčení ukáže, že ty popřevratové barvy byly úmyslně voleny tak tmavé. A takových případů je dost a dost. Není zde místa ukázat na ně, ačkoliv by bylo dost lákavé předvést, jak se zejména politické prostředí dovede změnit. U nás jsou ovšem tyto odstíny daleko ostřejší, poněvadž náš tisk po té stránce vždy byl nemírný, a hlavně v tom si liboval s důsledností hodnou lepší věci, nepřiznat i politickému, nebo dokonce i stranickému odpůrci bonam fidem. Nám zůstal dosud neznámým vzor anglických politiků a politických stran, jimž i politický odpůrce zůstává gentlemanem. Snad v nejnovější době žurnalisté počínají si uvědomovat, že dosavadní praxe se ve slušném politickém světě nedá držet. Jaké jsou její důsledky? Že máme nejjasnější jména své historie neuvěřitelným způsobem pokálena vlastním tiskem! Co se napsalo o Bedřichu Smetanovi jen proto, že mu umělecké svědomí kázalo stát na straně Richarda Wagnera, přestože byl Němec? Byl by si dr. Jan Vašatý troufal nazvati muže, jako byl dr. František Ladislav Rieger, „bídým zrádcem“, kdyby nebyl po všem tom, co listy psaly o Riegrovi, měl jistotu, že ho nikdo, třeba násilně, nevyhodí z politické arény? Nechci tyto příklady rozvádět, ale stačí poukázat na několik ročníků časopisu *Šípy*, jež zůstanou na věky pomníkem takové novinářské hanby. – To je pro domo. U politických a národních odpůrců se to rozumělo samo sebou. Němečtí politikové domácí i přespolní byli atakováni ne pouze politicky, ale osobně, byli líčeni jako vyvrhelové lidstva. A přitom byli lidé jako dr. Schmeykal, Plener atd. muži čestní, bez příhany. U nás však, kde nacionalismus omlouval každou pochybnou morálku, platil cizí nacionalismus – a často nejen německý, často i polský, tedy slovanský, za darebáctví a za nepoctivost.

Osud nám dopřál dožít se až pohádkového osvobození, osamostatnění, takže jsme byli zbaveni všech těchto okolností, hlavně toho, že nad našimi touhami a snahami rozhoduje někdo druhý nebo třetí. Dosud tento krásný osud pohřichu neodnaučil náš tisk špatným mravům, ale smíme doufat, že se tak stane, a sám, coby žurnalista, si přeji, aby to bylo hodně brzo!

Čtenář se v líčení různých osobností v těchto vzpomínkách setká často s různicím se názorem [(...) Patrně chybějící nebo chybně navázaný text na novém listu předlohy] ani věci, které poznal v posledním čtvrtstoletí české politiky v Rakousku. Jen dr. Karel Kramář se pokusil o historické sepsání české politiky v Rakousku v posledním čtvrtstoletí. Dopadlo to víc osobně, než se na historii patří, muselo to tak dopadnout, poněvadž dr. Kramář popsal děje, jež sám jako vedoucí politik formuloval. Nemohl mít tedy k materii ani dost objektivnosti, ani dost odstupů, byla to víc oratio pro domo [řeč pro svůj dům, tj. ve vlastní prospěch, ve své věci]. Tím už snad doznávám, že jsem dalek toho psát historii politiky, kterou jsem tak zblízka sledoval. To bych se netroufal, už proto, poněvadž bych jistě nepřekonal překážky, jež znemožnily napsat objektivní historii i dr. Kramářovi. Stejně bych neměl dost odstupů, i když bych mohl mít víc objektivnosti, neboť by to nebylo mé dílo, o němž bych psal, jako tomu bylo u vedoucího politika dra Kramáře. Nešlo mi tedy ani okamžik o to psát českou politickou historii za léta 1895–1918. Naopak: chtěl jsem, aby ti, kteří budou jednou ony dějiny sepisovat, měli z čeho čerpat. Mimo parlamentární protokoly budou mít jen materiál novinářský, tedy stranický a jednostranný. Nechci tím nijak říci, že můj materiál je naprosto objektivní a že výhradně postačí budoucímu historikovi. Ale ten má jistotu, že podávám jen čistou pravdu, a tato nechť potvrzuje, anebo zeslabuje jeho úsudek nabytý z novin. Musí přec jen uvažovat a hledět si opatřit další prameny, snad jich ještě přibude. Vzpomínky, jež tu podávám, jsou o různých lidech; když píšu o Vídni, pak zejména o lidech vídeňských a rakouských. Nepovažuj nikdo jejich vlídnější vyličení za nějakou osobní službičku, kterou chci těmto lidem prokázat. Docela ne, většina jich je ostatně mrtva. Ale nedovedl jsem nikdy kupř. největšího Rakušana, dra Josefa Ungra, právníka a filosofa, nenávidět jen proto, že byl Němcem, že byl německým ministrem hodně protičeským, že byl centralistou a odpůrcem federalismu – byl přec velkým člověkem. Nemohl jinak. Vypravuji o něm, jak jsem s ním při jedné návštěvě, zastaviv ho u klavíru, mluvil o hudbě. „Vidíte, příteli, takový je můj

osud: s vaším Smetanou a Dvořákem jsem se dohodl při prvním setkání v koncertní síni, s vaším Riegrem a Grégrem se mi to nepodařilo po celý můj život!“ A Bedřicha Smetanu dal pan Pivoda do klatby, poněvadž mu byl *Dalibor* příliš wagnerovský!

Předmluvy ke vzpomínkám IV

Přiznávám, že vydávám tyto vzpomínky s určitou nejistotou. Každý žurnalista vidí to, co napsal, nejraději v novinách, je zvyklý na tento formát. Píšeme pro den, a máme-li co říci, doplníme zítra, co jsme dnes nedořekli. V knihách to nejde. Co psáno je, to psáno, zpívá Jeník v *Prodané*. A ke všemu vzpomínky. Nejfádnější vzpomínky slavných jmen jsou zajímavé. Žurnalista, který po celý život zůstává anonymní, takového jména nemívá, a proto je pln nejistoty, budou-li jeho vzpomínky někoho zajímat. Je to předsudek obecnstva, jak hned chci dodat, a předsudek nesprávný a nespravedlivý. Ta velká jména obyčejně nebývá ve zvyku psát, není především ve zvyku vidět a slyšet je pro psaní. My zas slyšíme a vidíme, jen abychom mohli psát. Naše pozorovací technika je jiná než u ostatních smrtelníků. Proto by byly vzpomínky žurnalistů vůbec zajímavé a je s politováním, že se to nestalo zvykem, že žurnalisté nevydávají po určitém počtu let své vzpomínky, aby mohli říci, co dříve napsat nemohli, nechtěli a nesměli. Bylo by to zajímavé u každého lokálkáře, soudního referenta, prostě u každého. Tedy také vzpomínky politického redaktora. Jsem jím už přes třicet let. Nemohl, nechtěl a nesměl jsem napsat, aniž bych mohl říci, že mi nikdo nic nezakazoval nebo neznemožňoval. Ale vedle oficiální censury byla vždy velmi citlivá censura vlastní, censura odpovědnosti. Ke všemu jsem byl žurnalistou víc než 20 let ve Vídni v poslední fázi existence Rakouska a tato osobní censura měla několik směrů. Dnes je naše česko-rakouská epocha úplně a definitivně skončena a dnes z této doby mohu, chci a musím napsat vše, co jsem viděl, slyšel a zažil. A řeknu hned proč: poněvadž se za oněch dob z různých důvodů vše nepsalo a nemohlo psát, jsou popisy dějů a osob neúplné. Dějiny oněch 25 let však jednou psány budou a politické dějiny, jejichž místem byla Vídeň, budou muset být psány dost do detailů. Budou je však psát už historikové, kteří nebudou znát ani onu Vídeň, ani lidi a poměry oné Vídne do roku 1918. Jediným materiálem bude vedle oficiálních aktů jen český tisk, který z vlastní svědomitosti a odpovědnosti

nemohlo, nechtěl a nesměl všechno, co věděl, psát – nehledě ani k době světové války, kde nesměl psát vůbec nic. Bude to tedy materiál pro historiky stejně neúplný jako zkreslený. Nejsem ani povolán, ani schopen psát tu historii sám, ale mohu se vynasnažit poopravit, někdy pak i podat takový materiál. Mohu ujistit, že jsem se pilně a svědomitě snažil o tuto službu někdejší historii.

Politický vývoj popřevratový toho snad někdy měl zapotřebí, aby se o věcech předválečných a za války a priori psalo ad usum Delphini [upraveně, přizpůsobeně ve smyslu zjemnělého podání], na prospěch myšlenky státní, československé. Tohoto práva bylo u nás užito mnohem více, než bylo zapotřebí, a tím byly různé otázky a příběhy vylíčeny jinak, než se udály a vyskytly, lidé byli vylíčení jinak, než vypadali. Budoucí historik, až na osoby historické, nebude mít možnost, aby si zjistil pravdu ve věcech i osobách. Šlo mi o to, abych tedy, pokud jsem měl možnost do věcí nahlédnout a osoby poznat, ony nesprávnosti, jež se tu a tam vyvinuly někdy až do legend, poopravil a sdělil je, jak se udály, osoby pak vylíčil tak, jak jsem je poznal. Nemohu si ovšem vyhrazovat nárok, aby budoucí historik bral to, co o věcech a lidech píšu já, za jediné správně a směrodatné. Je mu však dána možnost srovnávat a vybrat to, co je pravdě nejbližší, pravdě nejpodobnější. Přitom mi budiž dovolena poznámka. Snažil jsem se vždy, zejména při líčení osobností a osob, i při kritických poznámkách, abych zůstal v rámci naprosté slušnosti, a musím doznat, že už tím se budu lišit od pravidelného českého zpravodajství oněch dob. Budou-li budoucí historikové porovnávat, často snad ani nepoznají, že jde o jednu a tutéž osobu. Prosím své kolegy v žurnalistice české za odpuštění, že si tuto přednost reklamuji. Dotýkám se jedné z nejtrapnějších stránek našeho veřejného života. Není však druhé kulturní země v Evropě – kulturně tak pokročilé, jako jsme my – jejíž tisk by formálně stál tak nízko, jako právě náš, a to od nejstarších dob. Že tím a jen tím byl náš veřejný život odjakživa docela otráven, netřeba dokládat. Dnes přece je v celém národě ustálen názor na dra Frant. Lad. Riegra (nemluvím o jeho politice, nýbrž o jeho osobě a charakteru). Jeho nezištné, křišťálové vlastenectví a horoucí

lásku k národu uznává dnes každé dítě: tomuto Riegrovi směl takový dr. Jan Vašatý vrhnouti ve tvář slova „bídny zrádče“ a tento Rieger byl léta smýkán tiskem jedné strany s výtkou, že se dal koupit skleničkou koňaku! Bylo by to bývalo možné, kdyby pan dr. Vašatý, kterého onen až k naivnosti dobrosrdečný dr. Rieger uvedl do politického života, nebyl věděl, že tisk jeho strany bude s jeho „výkonem“ spokojen a že mu toto jednání, pro něž schází každé slušné slovo, nevytkne! Na celém světě by se byl v takovém případě zdvihl takový odpor v tisku i vlastní strany, že by byl politik, který se takto zachoval, musel odejít z politiky a z veřejného života vůbec. Že takové zvyky potrvaly do převratu, ba že byly přeneseny do vlastního státu právě po událostech z poslední doby (duben 1929), netřeba dokládat. Není úcty před přesvědčením a názorem druhého, jakmile smýšlí někdo jinak, je lump, darebák anebo hlupák. To se buď znakově naznačí, nebo dokonce jasně vysloví! Takové poměry zavinil u nás vlastní tisk, a způsobil tím takovou degradaci politických mravů, která není nikde jinde. Naším žurnalistům schází vkus, vůbec jim nejde o to, aby psali slušně a pěkně. Vždyť se dá nejostřejší výtka napsat slušně, bez urážek, bez sottise, žurnalista vkusný má jiné ostré zbraně: vtip, humor, ironii! Proč má náš jen...? Je pravda: u nás je málo humoru u lidí, kteří mají pero v ruce, a to je nedostatek až katastrofální. Uvádím vždy příklad z vídeňské žurnalistiky, jelikož jsem francouzskou, ještě daleko vtipnější, nikdy nemohl sledovat tak zblízka. V rakouské Panské sněmovně se jednoho dne ujal slova hrabě Lev Thun, bývalý ministr vyučování z let padesátých. Lev Thun byl sice zarytý konservavec až klerikál, ale nelze zapírat, že organizace universit v bývalém Rakousku, a tudíž do valné části ještě u nás, byla vzorná a liberálnější než v zemích daleko pokrokovějších než Rakousko, a to zejména Rakousko padesátých let minulého století. I ona Thunova řeč byla při vysokém stáří řečníka hodně konservativní a spletená. Vtipný a duchaplný Daniel Spitzer, fejetonista *Neue Freie Presse*, která byla tenkrát nacpána panujícím vídeňským liberalismem, muž, který zanechal několik svazků skvostných fejetonů ještě dnes poutavých, poněvadž

psaných brilantně a vtipně, psal o oné schůzi a Thunově řeči. Nelíbila se mu, přirozeně, a musel tedy řečníka bodnouti. Napsal: „Poté ujal se slova hrabě Lev Thun. Řeč jeho trvala přes tři hodiny a přec zůstala torsem: neměla ani hlavy, ani paty!“ Myslí si někdo, že tato kritika není dost ostrá, že nestačí? U nás by se bylo o něm napsalo alespoň to, že je hlupák nebo osel, popřípadě senilní trotl. Mohu po dlouholetých zkušenostech tvrdit, že duševní a mravní úroveň našich žurnalistů bývala a dosud je vyšší než u vídeňských. Zdá se však, že našim schází především „savoir vivre“ a horizont. Kdyby si vždy uvědomovali, že se slušný člověk musí umět slušně chovat, že nemá v řeči užívat sprostých slov, neužívali by jich ani při psaní. Padesát procent odporných sporů by z našeho veřejného života naráz zmizelo, celá řada bulvárních listů by prostě nemohla vycházet a do řad politických pracovníků by vstoupila celá řada seriousních a vzdělaných lidí, kteří se dnes politiky štítí právě pro tyto poměry. Naši kolegové si neuvědomují, že máme samostatný stát a že i naše tak kocourkovsky malicherné boje, spory a hádky sleduje v Praze celá řada vyslanců a vyslaneckých kanceláří, a že o tom referují – a jak podrobně!! – do svých zemí. Nikdo netuší, jakou představu si v Paříži, Londýně, Berlíně, Římě o nás musí tvořit, když si náš tisk takto počíná. Měl jsem asi před dvěma lety příležitost k delšímu hovoru s jedním z nejvýznamnějších evropských zahraničních ministrů, a sotvaže jsme si vyměnili první obřadné věty, překvapila mne cizí Excelence otázkou: „Prosím vás, copak vaši žurnalističtí kolegové tropí s dr. Benešem? Ten věru nemá na růžích ustláno! Kdybychom my, jeho kolegové, jej neznali zblízka tak dobře z jeho postupu, z jeho práce, museli bychom přec věřit vašim novinám a věřte, že by se mu nebylo nikdy podařilo opatřit vašemu poměrně malému státu tak znamenitou mezinárodní posici, jakou Československo má!“ Pokusil jsem se tyto zjevy svalit na ostré stranické poměry u nás, ještě nehotové a neustálené, ale nepomohlo mi to. „To uznávám, ale ten tón oněch novin! Ten tón je strašný, kdopak to má vydržet? Vždyť dr. Beneš je také jen člověk jako my všichni. Je to divné, jak si váš tisk počíná!“ Byl bych mu rád potvrdil, že je to dokonce moc divné, ale raději

jsem to zamluvil... Teď bych si však dovolil ještě jednu připomínku: není tajemstvím, že naše měšťácká společnost, poměrně mladá, nemá ještě dost společenských tradic a že je v české společnosti nepoměrně málo rodin, které svou společenskou pozici a své jmění uplatňují do té míry, aby k sobě mohly zvat vyslance a úředníky cizích legací. Následek tohoto nedostatku je, že se tito vyslanci a jejich spolupracovníci pohybují v Praze ve šlechtické a německé společnosti! Tam se o věcech jistě mluví stejně a sotva se v takové společnosti najde někdo, kdo by se vynasnažil cizím pánům vysvětlit tyto poměry alespoň potud, pokud vůbec jsou vysvětlitelné a omluvitelné. Jak pak taková zábava o našich vnitřních poměrech vypadá, si jistě každý, tedy i každý žurnalista, dovede představit. A nesmyslí přece na to, když píše? Je to divné, moc divné...

Než vraťme se k věci: vypravuji tedy příběhy politické a nepolitické z Vídně, která do převratu politicky a nepoliticky tolik znamenala a kterou málokdo znal a po převratu už se ani nenamáhal ji poznat, nehledě k tomu, že byla a je už zcela jiná, pro nás nezajímavější než jiné hlavní město cizího státu. Ale v dějinách si svůj význam do převratu podrží. Mám tedy za to, že není na škodu, když ty své zkušenosti dám budoucím pracovníkům k dispozici. Možná, ba dokonce jistě, se současníkům leccos nebude líbit, leckterý příběh, leckterá charakteristika narazí na odpor. Nemohu si pomoci: jen mohu ujistit, že jsem těm věcem tak rozuměl a že je podávám tak, jak jsem je dávno měl poznamenány a v dobré paměti. Snažil jsem se dále o jistou chronologii při vypravování, ale chtěje hned podat portrét jednajících osob se vším, co o nich vím, dostal jsem se do systému páté přes deváté. Podotýkám, že jsou ve vypravování zahrnuty také příběhy veselé. Když vypravuji o lidech, o skutečném životě, je to samozřejmé – a mimoto se rád přiznávám, že jsem měl životní veselohry (až frašky!) vždy rád, mnohem radši než tragédie. Rád jsem se smál a směji, ale jsem neméně rád, když se usměje můj posluchač a čtenář. Vedle toho bývala Vídeň vždy veselé město a tato lehčí a úsměvnější nálada panovala většinou i v parlamentě, v kuloárech mezi poslanci a žurnalisty. Je to ostatně známý fakt, že vídeňský lid byl odjakživa

lehkomyšlnější než náš. Rozdíl je patrný i dnes, a dokonce i na ulici. Už neúpíme pod staletým jhem, ale po ulici chodí lidé s náramně vážnou tváří a málokdo se usměje. Když se 9. listopadu 1918 konala v dolnorakouské sněmovně první schůze samostatného rakouského parlamentu a Herrengasse byla v pravém smyslu slova neprodyšně přeplněna lidstvem, mezi jaksi oficiálním provoláváním politických hesel se masy znamenitě a vesele bavily. U nás je stále ještě málo humoru, příliš mnoho husté krve. Ale ve Vídni dovedli i ze sebevážnějších událostí vymačkat trochu smíchu a měli smysl pro jistě zábavnou stránku revoluce, která se zcela oficiálně prováděla přímo pod okny císařského hradu, až do včerejška posvátného místa, čehož si prostě nikdo nevšímal.

Český čtenář se snad podiví, že je v těchto vzpomínkách tolik řečí o předposledním rakouském císaři. Tomu nebylo vyhnoutí: František Josef byl skutečně centrem monarchie; nebyl velkou osobností, ale byl velkým pánem, který si po celých 68 let své vlády dovedl zařídit poměry tak, že se dělo, co on chtěl, a nestalo nic, co nechtěl. Taková osobnost hraje přímo a nepřímo v každé politické záležitosti svou úlohu i neviditelně, i když není přímo zúčastněna. Vedle toho právě v době, když jsem tyto poznámky propracovával a „dával dohromady“, vyšly o předposledním a posledním rakouském císaři i o obou násilně skončivších následnících Rudolfovi a Františku Ferdinandovi vážné spisy, jež budou stejně pramenem i pro naše historiky. Proto jsem ihned, takřka na místě, reflektoval na tyto knihy a hleděl opravit i vysvětlit z našeho stanoviska a podle svých vědomostí a informací, čeho bylo třeba.

Vím, že omluvné jaksi předmluvy ke knihám jsou vlastně obžaloby. Ale tato kniha obsahuje mnoho osobního, a proto bylo nutno předem objasnit stanovisko pisatelovo. Čím víc jsem psal o bývalých císařích, tím víc jsem se vyhýbal a vyhnul vypsání a vylíčení nejkrásnějších chvil svého života: styků s panem presidentem republiky, T. G. Masarykem, jehož zcela mimořádnou bytost jsem si uvědomil při první návštěvě v roce 1895. Ze styků s presidentem Masarykem chci

tu podat jen jedinou větu, kterou jsem měl v celé své duši, kdykoliv a kdekoliv jsem jej spatřil. Dlouho budiž zdráv T. G. Masaryk.

Osud moderního žurnalisty podobá se v mnohém osudu herce, o němž řekl německý básník Schiller: „dem Mimen flicht die Nachwelt keine Kränze“ (Herci nevine potomstvo věnců.). Pracuje pro den a jeho práce zapadne novým číslem listu, které vyjde za 24 hodin. Ovšemže herec si získá aspoň potlesk, jehož se žurnalistovi nedostane. Zato hercův výkon zůstane v paměti jen užšímu kruhu, kdežto žurnalista je na tom o něco lépe: scripta manent. Proto musí mít žurnalista tolik vlastní disciplíny, aby nereptal, že se mu onoho potlesku nedostalo, že vždy zůstává tichým pracovníkem a jeho práci odměňuje jen svědomí: když vidí, že jako spolutvořitel veřejného mínění přispěl svou prací k dobré věci. Liberalismus dovedl daleko více vynést žurnalisty jako stav vůbec i žurnalisty osobně na vynikající politická i sociální místa. Pravidlo však odsuzuje novináře k nenáročné práci a k vnitřnímu uspokojení s ní. U nás si náš stav vlastně nemůže po osobní otázce stěžovat: vedle ojedinělého Karla Havlíčka, který se stal jedním z předních učitelů a vůdců svého národa, se dostala celá řada žurnalistů k vynikajícím posicím v národní a politické organizaci českého národa, takže mnohým nahrazeno, v čem museli strádat po stránce hmotné. Lhal bych, kdybych chtěl ve stáří naříkat, že mne můj osud neuspokojil: ani minutku svého života jsem nelitoval, že jsem opustil jinou, výnosnější kariéru a věnoval se žurnalistice. Ba naopak: šel jsem za ní s horoucí láskou a úctou, a proto mne tato práce vždy těšila a já v ní byl šťastný. Prodělal a prožil jsem žurnalistický život, který nezůstal bez zajímavosti. Co nejhlavnějšího: poznal jsem za více než 35 let žurnalistiky velkou řadu lidí tak zajímavých, že na příběhy, události a zejména na zúčastněné osobnosti rád vzpomínám a při své dobré paměti – zůstane-li mi zachována – nezapomenu.

Ne z ješitnosti, nikoli z nějakého neuspokojeného slavomamu, odhodlal jsem se v jedenašedesátém roce napsat své vzpomínky. Když člověk vstupuje do sedmé

desítky svého života, musí si uvědomit, že je to lustrum, z něhož vychází živá toliko minorita, a má-li cos cenného, má to odevzdat budoucím.

K tomu jsem byl tak často pobízen k sepsání svých vzpomínek, a to od přátel, kterým jsem zlomky svých zážitků byl vypravoval, že jsem vlastně už tímto způsobem měl odhlasovanou jistou zajímavost těchto příběhů. Podávám tedy své vzpomínky, ale chci hned předem upozornit, že jsem nechtěl napsat, a tudíž nenapsal, dějiny oněch desítek let, jež mi osudem bylo dopráno žít, dějiny jakéhokoliv rázu. Považuji psaní pamětí a vzpomínek za pomocnou vědu pro historii. Poněvadž historii tvoří lidé, je nutno znát především lidi, jejich povahu a život. A kdo z historiků bude za deset let, až bude už možno psát naši historii, ještě znát lidi, kteří v ní hráli významné úlohy, kdo bude znát prostředí, v němž se ta historie odehrávala? Bude to tím obtížnější, jelikož těžiště této politické historie leželo ve Vídni. Už dnes, 10 let po převratu, vypadá politická Vídeň zcela jinak než do války a za války. Vymřeli až na docela nepatrný zlomek všichni, kteří tvořili tehdejší milieu, monarchie se zhroutila, přemocná dynastie, osa všech dějů a událostí, zmizela.

Zachytit, třeba jen v momentkách, jak ono prostředí, tak ony lidi, je účelem těchto záznamů. Jiné ambice jsem při spisování svých vzpomínek neměl. Především nejsem ješitným a neuvádím nic jen proto, abych snad sám vynikl ve čtenářových očích. Proto jsem volil tuto formu málo systematického vypravování a držel se raději formy „páté přes deváté“. V knize tedy není ani chronologického, ani osobního seskupení a mám za to, že to spíše vyhoví jejímu účelu. Sebral jsem při každé figuře hned vše, co jsem o ní věděl, co s ní zažil a co na ní pozoroval. Tím se stalo, že se často a na různých místech opakují tytéž časové periody. Nikdo se nediv, že se při různých příležitostech vracím k stejným událostem. Vypisuji osoby, ne děje. Tu a tam jsem si dovolil připojit politické poznámky. To člověku nedá, nepříčinit k různým prožitým příběhům nějaké to slovo souhlasu – nebo odporu. Jinak jsem hleděl, aby se čtenář nenudil, a vypravoval jsem tudíž také příběhy rázu anekdotického, komické. A rád. Bez

humoru by každý knihu odhodil a řekl si: Co s tím fádním chlapem! Ostatně vždyť vypravuji jen věci, jež se udály, a je přec samozřejmé, že se stávaly také příběhy hodně veselé. Život by bez nich nebyl a ani nemohl být snesitelným, ostatně já za nimi běhal. Rád jsem se zasmál a sám jsem byl vždy rád, když jsem posluchače mohl rozesmát. Humor ostatně v politice hraje značnou roli a pomůže přes leckterou trapnou, nemilou a obtížnou situaci. Po té stránce jsem se vždy držel zkušeností starého vídeňského žurnalisty Alexandra Scharfa, vydavatele *Sonn- und Montagszeitung*. On to byl, který objevil velký žurnalistický talent dra Bertholda Frischauera, dlouholetého pařížského redaktora *Neue Freie Presse*. Úvodníky tohoto pondělníku musely být v pátek psány a musely být asi na 4 polosloupece *Sonn- und Montagszeitung*, takže vyplnily celou první stranu nad fejetonem a první sloupec na straně druhé. Scharf angažoval svého času Frischauera a udal mu téma pro úvodník. Dr. Frischauer si v redakci sedl, dal se do psaní a po hodině dodal své pensum, jež Scharf ihned pročítal. Když dokončil cenzuru, ukázal Frischauerovi místo asi v polovině článku a řekl: „Sem mi udělejte nějaký vtíp!“ „Ale, pane Scharfe, v tak vážném článku?!“ „Právě proto! Nikdo nepřečte čtyřsloupcový článek, nemůže-li se ani jednou trochu usmát.“ A starý pan Scharf měl pravdu. Proto jsem se snažil mezi vážné příběhy zařadit něco pro zasmání. Je vůbec příznačno, jak vzácný je u nás humor, abych tak řekl, salonní. Jako by se u nás lidé neradi smáli. Snad nebylo v naší literatuře na humor dost nálady a času. Mimo Ignáta Herrmanna nemáme v moderní literatuře humoristy. Dnes už přec nás netíží odvěký boj s cizím panstvím, nyní by se přec už mohl objevit někdo, kdo by do literatury vnesl trochu smíchu. Má to vážné následky pro naši žurnalistiku a povážlivé pro všecken veřejný život, novinami přec ovládaný. Místo humoru máme moc sprostoty.

Naši žurnalisté se tak nenaučili psát v novinách pěkně, nikomu nezáleží, aby to, co chce říci, řekl hezky, slušně, s vtípem a humorem. Přec je mi v polemice milejší špatný vtíp než výborné sprost'áctví. Ještě starší žurnalisté se tohoto principu drželi, ale v nynější generaci už jich je po čertech málo. Nikdo si nechce

vzít za vzor Karla Čapka. Co se jich napsal dr. Jan Herben, náš učitel, polemik, a Bůh ví, že ne zrovna příjemných, a skoro každá seděla. Ale nikde sprosté slovo, i když musel psát ostře, až dravě. A on musel! Uvádím vždy za vzor vídeňského fejetonistu z let sedmdesátých Daniela Spitzra, jak jsem se o něm zmínil dříve. Nechci své kolegy z povolání ani urazit, ani poučovat (nejsem v profesorském sboru naší žurnalistické university!), jen radit. Kdyby se u nás nepsalo, jak si to navykly různé bulvární odpoledníky, jež se tisknou ještě za ranní tmy, tak sprostě, kdyby se přihlíželo k tónu našeho tisku, celý veřejný život byl by méně otrávený a otravný. My jsme vedle Svatého otce nejneomylnější lidé. U nás se nikdo nemýlí, každému se řekne i za možný omyl, že je darebák, anebo hlupák. Je toho třeba? Vždyť by si pan pisatel takových šťavnatých věcí netroufal totéž říci ústně! Proč tedy takhle psát? Není možno žádat duchaplnost, s jakou vyřizují své kritiky a polemiky Francouzi. Ale slušnost! Následky jsou u nás přec tak hrůzné, že je ještě pravým štěstím, že listy vycházejí česky. Kdyby si dal někdo práci a přeložil některé naše odpoledníky do frančtiny a angličtiny, v Paříži a v Londýně by nás jistojistě nepovažovali ani za národ žluté nebo tmavé pleti, poněvadž takový monitor by nemohl vycházet ani v koloniích těchto západních států. A u nás mají takové listy velký náklad a v polední elektrice nevidíte než jejich exempláře, které široce vykládají často vymyšlené příběhy z ložnic, barů a podobných místností, jež by každý žurnalista ve světě hodil do koše. V jednom z prvních čísel týdeníku *Čas* byl vylíčen venkovský žurnalista, který se nedohodl s místním advokátem, poněvadž mu nechtěl dát nějaký inzerát. Advokát měl žárlivou choť a pan redaktor se pomstil takto: v době žní se lyricky rozepsal o zlatých klasech na polích, o žních, a do své poesie vpletl nevinnou větu, že polní práce volá do polí i pana advokáta, aby kontroloval, zdali ženské na jeho majetku konají svou práci svižně! U soudu pan advokát nemohl zakročít, pan redaktor jej také nemínil urazit: jen chtěl upozornit žárlivou paní advokátovou!! Zdá se, že v redakcích těch bulvárních, prý, listů jsou nyní umístěni všichni venkovští redaktoři. To je každopolední otrava pražského obyvatelstva, ale nejen toho. Těm pánům ovšem

nelze radit, ti už jinak pracovat neumějí, a mimoto by se odvolali na své chlebdárce, kteří si takové provádění řemesla přejí! Když se však uváží, že zde nejde o venkovské advokáty, nýbrž o politiky, poslance, ministry, je pak výpočet snadný, jak se tím politický život otravuje a kazí. Víím, že jsou situace, kdy spravedlivé rozhořčení svede i slušně píšícího žurnalistu k ostřejšímu slovu, ale ani nejostřejší slovo nemusí, ba nesmí být sprosté. U nás to však vedlo k raziím, které provádějí některé listy proti určitým veřejně činným osobám. Není na světě nic špatného, co by tyto listy svým obětem neimputovaly, v takovém „boji“ neštítí se ničeho. Surovosti a uličnictví, jež se pak tropí i v parlamentě, nejsou než následkem podobného psaní. Ne, to není diskuse, to není demokracie, to je jen hulvátství, a jelikož máme v zemi ještě jeden (minoritní ovšem) národ, jehož tisk si nikdy tak nezadal, je toto hulvátství patrně naší specialitou. A to je příznak velice nepříjemný.

Ještě něco: v těchto vzpomínkách jsou obsaženy některé příběhy až románovité a romantické. Vedle známých jmen vyskytnou se tam také jména hrdinů, jména cizí. Netřeba vysvětlovat, že jsou ta jména smyšlená, že se ti hrdinové oněch románků jmenovali docela jinak. Ale to je také to jediné, co je v tom vypravování vymyšleno. Vše ostatní je pravda a skutečná událost.

Odevzdávám své paměti – nebo lépe řečeno obsah mé paměti – českému, či správně československému, čtenáři s uctívou prosbou, aby při čtení měl vždy na mysli, že jsem neměl v úmyslu se touto knihou honosit svými styky a známostmi. Každý náš žurnalista, který se octl před převratem v nějakém světovém centru, třeba menším, takovém alespoň, jakým bývala Vídeň, si mohl tyto styky opatřit a někteří z mých současných kolegů snad měli styky daleko lepší a početnější. Šlo jen o to, má-li na nich dotyčný žurnalista zájem. Byli s námi ve Vídni v posledních létech čeští žurnalisté, kteří se takovým stykům vyhýbali, jimž stačily styky s našimi poslanci – těm jsme my ostatní byli „Vídeňáky“. Není tudíž procovstvím, když o těchto stycích podávám zprávu. Chci prostě lidem, kteří se budou z povolání nebo z osobního zájmu zajímat o českou politickou historii ve Vídni

v posledních 25 létech bývalého Rakouska, usnadnit správnou představu o lidech a prostředí, v němž se tato historie odehrávala, a tím jim umožnit správný posudek. Co jsem mohl dodat o pražských a českých lidech, s nimiž jsem se v životě setkal, bude jen doplněním toho, co jiní věděli a napsali snad lépe.

Díl I: Lidé a poměry

[Výchozí předlohy: *Videňské vzpomínky I. Vídeň. Lidé a poměry*, uloženo in: ANM, f. Bedřich Hlaváč, k. 2, inv. č. 27 (orig. rkp. B. Hlaváče s vepsanými opravami a nadpisy V. Charváta), 28 (revidovaný strp. s rkp. opravami J. Navrátila, 29 (2. revize J. Navrátila, strp.)]

Úvod:

Byli jsme před Rakouskem

Politické dějiny národa českého, pokud byly spjaty s mocnářstvím rakousko-uherským, skončily navždy 28. říjnem 1918. Národ československý prohlásil onoho slavného dne svůj samostatný stát a již tímto činem způsobil rozklad habsburské říše. Palackého slova o nás a o Rakousku byla ražena z kovu obsahujícího 98 procent směsi politické a historické s nepatrnou přísadou hospodářskou a kulturní; a tato slova se v době, kdy byla napsána, zdála správná. Ale světová válka ukázala, že dnes nelze rozhodnout takovou dějinnou katastrofu jen politicky. Vznikla především proto, že její původci neměli valného ponětí o hospodářských důležitostech v politice jak vnitřní, tak mezinárodní. Tam však, kde tyto problémy chápali a posuzovali vážně – jako například v Anglii –, poznali ihned, že válku rozhodnou stříbrné kuličky. To platilo také o našem poměru k Rakousku, které mohlo existovat jen ve svazku s českými zeměmi a muselo se rozpadnout, jakmile z tohoto svazku naše země vystoupily. I kdyby se bylo podařilo Habsburkům udržet ostatní říšské země po 28. říjnu 1918 pohromadě, bylo by „nové“ Rakousko zůstalo přec jen hospodářským torsem. Neboť hospodářské těžiště Rakouska tkvělo v Čechách a bez Čech nebylo rovnováhy.

Tento vývoj, shodný s celým vývojem evropským, začal v letech sedmdesátých a zkomplikoval politický útvar podunajský do té míry, že tyto spojitosti mohla rozvázat jenom válka, a to válka všeevropská, která rozvine všechny evropské problémy zároveň. Proto ani dnes, kdy ony komplikace a problémy nejsou definitivně vyřízeny, nelze dopodrobna přehlédnout politické poměry posledních 50 let české politiky v Rakousku.

Nejde pouze o to, zda se česká politika od nastolení zdánlivě ústavních poměrů v Rakousku (1861) vyvíjela správně v duchu české myšlenky, tedy více méně směrem k 28. říjnu 1918. Ba nutno přiznat, že taková politika nebyla vůbec možná, poněvadž nikdo na světě tak velikou válku nepředvídal a nemohl předvídat. Na tom však pranic nemění skutečnost, že byly v českém národě politické frakce a ještě více politických jednotlivců, kteří svou „soi disant“ (o své újmě prováděnou) politiku budovali na snech a fantasiích, jimž se právem říkalo katastrofální politika. V úvahách o poslední politice v Rakousku bychom se museli zabývat hlavně problémem, jak se stalo, že rozluka mezi českým národem a Rakouskem byla provedena celkem hladce, ačkoli nebylo a nemohlo být před touto rozlukou politiky, která ji usnadňovala a umožňovala. Jinými slovy: jak se stalo, že staročeská i mladočeská epocha od roku 1867 do roku 1914, ačkoliv byla austrofilská, nezůstavila v myslích a srdcích národa ani špetku austrofilie.

Lze klidně tvrdit, že právě naopak politické vychování, jehož se českému národu dostalo, se diametrálně lišilo od politického rozhodnutí většiny národa, když uhodila hodina zkoušky politické zralosti. Čím to bylo? Což oba velké směry, jež postupně šedesát let plně ovládaly českou mysl, nepůsobily vážně na národ? Cožpak staročeši a mladočeši ve skutečnosti národ nevedli? Bylo to všecko jen povrchní? Šel český národ za Palackým, za Riegrem, pak za Grégry a nakonec za Kramářem jen zcela mechanicky? Nechal náš národ tyto své vůdce klidně mluvit, ačkoli měl názory docela jiné, daleko bližší posledním etapám vývoje roku 1918? Vždyť ani na počátku 1918 nebyla přes všechnu pravděpodobnost jistota, že se dospěje k 28. říjnu. A kdyby byla tato eventualita

o jakémsi podvědomí národa správná – co by se bylo stalo, kdyby naše věc nakonec nebyla skončila 28. říjnem 1918? Byl by onen dualismus trval dál?

Takových úvah, zdá se mi, je třeba, chceme-li českou politiku v Rakousku rozebírat a posuzovat a chceme-li se z ní náležitě učit do budoucna. Je toho také třeba, chceme-li se dívat na vše, co se kolem nás dělo, jak nám to vše v náš prospěch pomáhalo a v čem překáželo. Možná, že tímto pozorováním dosáhneme vysvětlení oné negativistické linie, neboť toto vysvětlení nemůžeme získat z oficiální české politiky.

Když český národ odsoudil a zavrhl politiku staročeskou, přiklonil se s jistým nadšením k politice mladočeské. Bystřejší pozorovatelé se brzy po této taktické změně přesvědčili, že si národ zvolením Riegra a Mattuše namísto Grégra a Škardy nezvolil jinou politiku, skutečně nehledal třetí východisko ani tehdy, ani později. Mladočeši roku 1914 nebyli než staročechy z roku 1879, přičemž nutno konstatovat, že v osobách bylo první vydání lepší. Toto tvrzení nemůže se arci dotknout žádného osobně, neboť kvalita poslanců se nezhoršila jen u nás. Dnes víme, že procento vzdělaných a slušných lidí v klubu Riegrově bylo daleko vyšší než v klubu Kramářově a Staňkově roku 1914.

Chce-li tedy někdo s porozuměním a zájmem sledovat politické, kulturní, hospodářské a sociální události v Rakousku a zejména v táborech mimočeských, v hlavním dějišti politickém – i českém – ve Vídni, aby si doplnil obraz české politiky, musí tak učinit se zřetelem na politiku naší delegace. Musí sledovat Vídeň, císaře, dvůr, vládu, parlament, tisk, armádu, společnost, residence i obyvatelstvo – zkrátka všechny složky hlavního města, jež tak mohutně zasahovaly do našeho národního života v dobách, kdy Praha neznamenal, poněvadž nesměla znamenat, víc než město jedné ze zemí zastoupených na říšské radě rakouské.

Teprve syntese všech dějů, skutečností a lidí přispěje k poznání oné třetí, do poslední chvíle neviditelné linie v české politice, která tak blahodárně a šťastně urychlila, usnadnila a umožnila obrat i převrat v říjnu 1918. Především nám žádná

jiná metoda nevysvětlí nezvratnou pravdu, že byl převrat umožněn; třetí linie vznikla v české politice jen proto, že ji vedl nějaký třetí směr, do poslední chvíle téměř skrytý, žádný ze směrů politických, jež dosud střídavě vládly.

Revoluci a říjnový převrat 1918 nepřipravili ani staročeši, ani mladočeši, ani agrárníci, ani socialisté bez rozdílů a odstínů. Na tomto tvrzení nic nezmění skutečnost, že je v práci prof. Masaryka dobře známa účast příslušníků skoro všech stran. Ale všestranně pečlivá syntese nám ukazuje, že tuto práci nemohl vykonat nikdo jiný než právě prof. *Masaryk*, v jehož neobyčejné osobnosti se soustředily šťastným řízením osudu skvělé vůdcovské vlastnosti. Nebylo prostě u nás člověka, který stál stejně daleko od staročechů jako od mladočechů a který obě tyto politické skupiny dopodrobna znal a poznal. Jenom Masaryk mohl podniknout to, čeho by nikdy mladočeši nebo staročeši neučinili. Nikoli snad ze strachu před rakouskou policií, ale hlavně proto, že jim jejich staročeství nebo mladočeství překáželo v myšlenkovém rozvoji. Není náhodou, že právě prof. Masaryk byl vyslán do ciziny, a není náhodou, že druhý poslanec vyslaný do ciziny, Dürich, ve zkoušce neobstál. Nemíním snad tímto tvrzením snižovat Düricha, nýbrž si vysvětluji jeho počínání v Rusku staročeskou tradicí a staročeským zatížením, přestože bylo zabarveno agrárnickým stranicím. Nebyl tedy náhodný ani odjezd prof. Masaryka, ani poslance Düricha do ciziny. Že osobní statečnost prof. Masaryka, jeho sebevědomí a jeho zvyk nemyslet na sebe, měly tu velký význam, je beze vší pochyby. Ale prof. Masaryk si prostě řekl, že se ve světě uživí, že v nejhorším případě, kdyby se do vítězného Rakouska nesměl vrátit, půjde do Ameriky, kam chtěl dávno odejít už léta předtím v míru, rozezlen pražskými poměry. Kdo takto mohl myslet?

Jak řečeno, není náhodné, že již tehdy, v září 1914, se čeští poslanci přes své staročeství a mladočeství odhodlali dát souhlas k cestám obou svých kolegů do ciziny, to vězí právě v klikatinách obou směrů: oba směry, ačkoli skončily v pozitivní politice, měly svou radikální periodu, divokou až k „velezradě“ podle rakouského práva.

Kapitola 1: Austria erit in orbe ultima

Od Riegra ke Kramářovi

Rieger radikalisoval sebe a národ v letech 1848 až 1867 a pak zase do roku 1879 takzvanou pasivní politikou. Proto byli první mladočeši její odpůrci, a tudíž i odpůrci Riegrovi i Palackého. Rieger v době svého radikalismu pracoval různými způsoby: poutí do Moskvy (1867), slavnostním převezením svatováclavské koruny (1867) i memorandem Napoleonovi III. (1869), až se roku 1879 vzdal svého trpného odporu. Mladočeši byli slabí a nemohli probjovat své názory proti vypjatému nacionalismu, k němuž se formulací svého státoprávníctví připojovala dokonce i konservativní historická šlechta.

Jakmile však šli staročeši do Vídně, mladočeši začali potírat jejich politiku, kterou víceméně dosud dělali s nimi společně, poněvadž museli. Tehdy mladočeši prožívali svou fázi končící až velezradou. Čím rakouštější byla vídeňská politika staročeků a s nimi spojené šlechty, tím více síry a smoly vrhali mladočeši na hlavu dra Riegra a na jeho stranu. Aby podkopali alespoň zpočátku dobrou politickou posici staročeků ve Vídni a znemožnili jim úspěchy na říšské radě, snažili se všemožnými prostředky diskreditovat staročeskou posici.

Věděli dobře, že demonstrace a projevy týkající se rakouské mezinárodní politiky poškodí nejvíce Riegra a jeho stranu. Proto byly tyto projevy v tisku i na schůzích nejhojnější. Mladočeši opakovali zase jen to, čemu se od staročeků z dřívějších let naučili, ale dr. Rieger a jeho přátelé přece jen všechny tyto protirakouské akce konali důstojněji. Mimoto staročeši měli jistou důvěru mezi lidmi. Tenkrát v letech šedesátých a v prvních letech sedmdesátých, když vládli Schmerlingové a Auerspergové s Giskrou a Herbstem, dr. Rieger ještě své dobré rakouské srdce nenalezl, tenkrát ještě nebylo jisto, že česká politika nakonec přece jen vpluje do rakouského přístavu.

Proti liberálnímu Rakousku měl Rieger spojence i ve šlechtě, která netajila svůj odpor proti dvoru. František Josef tehdy nepotvrdil Jiřího Lobkowicze jako

okresního starostu a Karel Schwarzenberg starší tehdy (1871) sliboval pomoc až do hrdel a statků. Podlamoval-li někdo tuto negativistickou politiku staročeskou kromě Moravanů, vedených dr. Pražákem, byli to mladočeši. Neodvážil bych se tvrdit, že tehdejší pasivní česká politika sloužila dobře zájmům národa, jak politickým, tak zejména hospodářským. Teprve až bude česká politická historie (1848–1914) zpracována tak důkladně, že poskytne místa studiím speciálním a monografiím, bude možno vyřknout definitivní soud o trpné oposici. Pak se teprve zjistí, co a mnoho-li bylo dobrého na fundamentálkách. Ale my tu posuzujeme akce Palackého, Riegra a Clam-Martinice ze stanoviska posledních cílů české politiky, která tenkrát ještě nebyla rakouská. Kdyby byla naše politika zůstala na této linii, byli by ji sice jednoho dne Clam-Martinic s historickou šlechtou opustili, ale český lid byl by v ní setrval.

Vždyť státoprávnictví a fundamentálky obsahovaly mnoho ustanovení feudálních a konservativních, šlechtě příjemných. Ale staročeši se ocitli po smrti Františka Palackého (1876) ve svízelné situaci. Ve Vídni dobře pozorovali, že je staročeská oposice ochotna opustit pasivní politiku a negaci, a proto usilovali o to, aby byl odpor Riegrův a jeho strany zlomen. Na staročechy působila především šlechta, dále spojený klérus a české skupiny moravské i mladočeské. Ovšemže se Rieger přepočítal. Chtěl vytvořit jednotný šik český, nikoliv však z důvodů stranických; myslil stále ještě na jednotný postup proti Rakousku, byť i v jiné formě. Jakmile se však rozhodl pro aktivní politiku, mladočeši zahájili palbu, nejsouce s ničím spokojeni, ačkoli nám přirozeně první doba Taaffeho režimu přinesla leccos cenného. Mladočeši se čím dál tím více pouštěli do radikální politiky, a když se jim během času podařilo získat několik mandátů, doráželi na staročeskou politiku i ve vídeňské sněmovně. Protirakouská politika, vlastně demonstrace tohoto rázu, jim byly hlavním trumfem. Staročeši se čím dál tím víc dostávali do rakouských vod a nestačili národu dokazovat, jak škodlivé je psaní, mluvení a jednání mladočeské. Sem patří působení dr. Jana Vašatého,

kterého mladočeši vyzdvihli na štít a reklamovali jej pro sebe, ačkoli Vašatý, zarytý a nevzdělaný šosák, patřil do strany jako pěst na oko.

Pomalou a neúprosně bledla sláva Riegrova a jeho strany, v níž pronikal do popředí prof. dr. Albín Bráf, vychovanec poslední fáze staročeské politiky, která už byla úplně konservativní a rakouská. Roku 1889 a 1891 se mladočechům podařilo porazit na hlavu dra Riegra a jeho stranu ve volbách do Zemského sněmu i říšské rady. „Vor der Thüre legt ein todter Mann – es ist Ladislaus Rieger!“,* jásal Moriz Benedikt v *Neue Freie Presse*.

Ale národ zvolil jen jiné osoby, ve věci se však málo změnilo. Po krátké introdukci, která slibovala jistou změnu a zvýšení sebevědomí českých poslanců, byla česká politika stejně rakouská, jako když byla dělána staročechy, ne-li rakouštější.

Badeniho vláda sice neměla české ministry, ale když vydala jazyková nařízení, měla za sebou české poslance. Ale brzy po Badenim se stal šéfem vlády František Thun, jenž měl českého finančního ministra dra Kaizla. Zrušení jazykových nařízení hrabětem Clarym opět zatlačilo české poselstvo do oposice. Ale tato oposice netrvala dlouho, neboť otázka, budou-li čeští poslanci v oposici, nebo ve vládě, byla už jen otázkou vnitřní politiky rakouské. Poměr k Rakousku už nebyl důležitý a zrovna před válkou byla česká politika nejoficiósnější a nejrakouštější v každém směru. Vůdce české politiky děkoval Bohu, že byl šéfem vlády hrabě Stürghk! Staročeši se chovali celkem pasivně, loajálně, a když Mattuš a Bráf dospěli k názoru, že je tato mladočeská politika hodně staročeská, rakouská a konservativní, podporovali mladočechy, kde jen mohli.

Proti mladočechům už nestála vlivná a početná strana, která by nějakou katastrofální politikou bourala její posice. Nyní už šlo jen o počet mandátů pro stranu mladočeskou, agrární a obě strany socialistické. Byly to různosti jen stranické, ale nikoli zásadní, hlavně ne v otázce poměru k Rakousku.

* Před dveřmi leží mrtvý muž, je to dr Rieger.[!]

Proti Rakousku jakžtakž brojili čeští státoprávníci, ale bez určitého plánu. Na ně se mladočeši a agrárníci nebyli nuceni ohlížet. Bylo jich příliš málo, než aby se jejich řídké projevy mohly v mezinárodní politice vážně uplatňovat. Vláda se nebála ani posledních slovanských akcí dra Kramáře, poněvadž mu šlo o austroslavismus.

Oposice realistická působila sice mladočechům doma hodně mrzutostí, ale nemínila zeslabovat českou posici ve Vídni. Činnost prof. Masaryka v delegacích byla tak věcná, že nutila mladočechy i agrárníky k podpoře aspoň formální, i když mladočeským vůdcům nebyla zrovna vhod z osobních důvodů. Dr. Kramář silně žárlil, poněvadž si zvykl mít zahraniční politiku výhradně za svou doménu.

To byla tedy politika jedné strany českého tábora, tak vypadal jeden partner. Druhý partner, souhrn všeho, čemu jsme říkali Vídeň, se mohl s takovou politikou snášet celkem dobře. Že se v letech 1879 až 1914 česká politika nestala dokonale a plně rakouskou, nezavinil český partner. Kdo viděl někdejšího českého radikála a omladináře, jak se stará o uskutečnění finančního plánu rakouského finančního ministra, kdo sledoval jeho věcnou a svědomitou práci, ten připustí, že si naši poslanci po 40 letech bloudění po politické poušti ujasnili, že je nezbytné dělat politiku česko-rakouskou.

To není výtka ani dr. Rašínovi, ani tehdejším poslancům na říšské radě; to je jen doklad tvrzení, že tato politika sloužící Rakousku byla považována za jediné správnou, poněvadž do budoucnosti nemohl vidět nikdo, a že český národ nebyl vinen, když ještě několik let před válkou nedošlo k úplnému vyrovnání Rakouska s českým lidem, respektive s jeho legálními zástupci.

Dr. Kramář nejednou dokazoval, že nebýt jazykových sporů, hráli bychom v Rakousku první úlohu my, poněvadž by se nám dostalo onoho místa, jež nám náleželo. Z řečeného je také jasně zřejmé, že z řad těchto politiků při vypuknutí války nebylo lze čekat nic, co by bylo vedlo k osamostatnění a k 28. říjnu 1918.

Je také zřejmé, že k poopravené politické orientaci přispěla nejvíce válka. Ale to je zase jen následek činů druhého partnera Rakouska, o němž se tu rovněž zmíníme.

Reorganisace Rakouska po roce 1866

Dnes už také Němci uznávají, že největší smrtelnou ránu zasadil monarchii roku 1867 dualismus, jak jej formuloval hrabě Beust na jedné a František Deák s hrabětem Juliem Andrássem na straně druhé; Beust byl po válce 1866 povolán do Vídně ze Saska, poněvadž byl znám jeho antagonismus vůči Bismarckovi a rovněž proto, že nedůvěřivý František Josef neviděl v řadách rakouské šlechty nikoho, koho by měl za schopného, aby obnovil v jeho monarchii pořádek, a to pořádek takový, který by vyhovoval jeho choutkám absolutistickým a vládychtivým.

Že bude nucen přiznat ústavnost v Předlitavsku a Zalitavsku, mu bylo jasné a nebylo mu to proti mysli, poněvadž se ukázalo, jak je nepříjemné nést za vše odpovědnost. A František Josef už měl za sebou takových „nepříjemností“ několik: léta 1848, 1859 a teď 1866. Šlo mu jen o to, aby tato ústavnost nepřesahovala meze, jež by jí sám určil. Beust Rakousko neznal a nepokusil se je nikdy poznat. Byl zavolán i proto, aby smířil Maďary s Rakouskem, tedy s dvorem a Němci. Nic jiného neznal, dal se tedy do práce. Chování Čechů, jmenovitě české šlechty, pokládal za rebelii a domníval se, že tato rebelie je maličností a vedlejší věcí. Smířit Maďary nebylo obtížné, aspoň politicky, poněvadž Maďaři mohli dokázat, že stojí na půdě svých dřívějších zákonů, jež jim zaručují zejména plnou samostatnost a nezávislost na Rakousku. Maďaři žádali úplnou samosprávu, vlastně takové výjimečné postavení v říši, které jim zaručovalo, že nebudou spravováni jako ostatní „korunní“ země. Co záleželo Beustovi na tom, měl-li uznat staré zákony dané Marií Terezií a Leopoldem II.? Že Uhry nejsou jen Maďarskem, to mu v Budapešti buď neřekli vůbec, anebo prohlásili, že to neuznávají a že to nejnnutnější bude vloženo do národnostního

zákona a dohody s Chorvaty. Beustova povolnost se však skoro všude vykládala jinak, ale *de mortuis...* [*de mortuis nihil nisi bene* – o mrtvých jen dobře] Zkrátka tenkrát se v Pešti dohodli, že se v Předlitavsku poveládne německy (a to ústavně!) a v Zalitavsku maďarsky. Dnes je po rozpadu celé tehdejší smluvené slávy mnohem snazší přehlédnout proces, který se tu stal. Všichni činitelé se přitom zajišťovali, jako by druh druhu nevěřil. František Josef dbal především o svá vladařská práva a uznání pragmatické sankce, která souvislost zemí koruny uherské se zeměmi takzvaně dědičnými nazývala „*indivisibiliter ac inseparabiliter*“.* Maďaři žádali složení přísahy a korunovaci a mimoto zavedení ústavnosti. Zástupcové Rakouska tenkrát neměli klást Pešti podmínky, poněvadž šlo hlavně o dohodu Maďarů s císařem a tato dohoda nesměla být rušena, anebo dokonce znemožněna nějakými požadavky „ostatního“ Rakouska. František Josef byl natolik diplomat, že svým vyjednávačům vysvětlil, že zastupují privilegovaný národ z jedné poloviny říše, nemají mandát zastupovat ostatní národy Předlitavska, a tak nemohou v Pešti činit nic jiného než hájit „svého císaře“.

Ale Němci se dohodli s Maďary, že Maďaři budou žádat schválení úmluvy parlamentem. Andrásy, kdysi Františkem Josefem odsouzený k smrti, tomuto přání rakouských Němců rád vyhověl. Především si nebyl jist, nebude-li jednoho dne třeba Rakouska, zejména Němců, k společnému postupu proti koruně, a za druhé chtěl mít záruku pro případ, že by se jednou vídeňský dvůr snažil vykrotit z povinností zajištěných úmluvou, aby také na druhé straně bylo usnesení řádného parlamentu. Úmluva se tedy stala a s ní všechno, co Beust Maďarům slíbil.

František Josef jásal, když mu Maďaři přiznali jednotnou armádu a společnou zahraniční politiku. V jeho krátkozrakosti mu bylo všechno ostatní jedno. I ostatní národové, vyloučení z jednání i stanovení kvóty znamenající nespravedlivé zatížení rakouské „polovice“ (která přispívala na společná vydání v poměru 70 : 30).

* nerozdělitelnou a nerozlučitelnou

Ovzduší, v němž bylo smlouváno takzvané rakousko-uherské vyrovnání, bylo jednak na rakouské straně naplněno už z důvodů prestižních tužbami Františka Josefa po obnovení vlastní, nijak neomezené posice, posice, kterou by světu mohl ukázat, že monarchie – přes právě utrpěnou porážku – je konsolidovanější než dříve; jednak snahami německých liberálů po sjednané hegemonii. Nemohlo tedy být ničím než počátkem poklesu říše. Vyrovnání rakousko-uherské se zrodilo ze lži. Vyjednaváci si vzájemně v Pešti namlouvali, že je tato struktura monarchie trvale možná a životná, ačkoliv u poradních stolů seděli z obou stran lidé, kteří to jistě nikdy ani sobě, ani druhým nevěřili. Jak málo rozuměl císař skutečné situaci, věřil-li, že se celá řada národů spokojí na všechny časy s postavením druhého nebo třetího řádu, nebo dokonce s germanisací či s maďarisací! Tomu věřil vladař, který během desíti let a právě před několika málo měsíci ztratil dvě nejkrásnější země, Lombardsko a Benátsko, hlavně z národnostních příčin! Dnes je nám mentalita pešťských vyjednavců v čele s Františkem Josefem prostě nepochopitelná. Vše, co se v Pešti sjednalo a co pak bylo v parlamentech prostě schváleno, bylo založeno na vědomé lži a klamu, a to potvrdil další vývoj věcí, zejména v Rakousku. V Uhrách konečně korunovace císaři vynesla aspoň zevně to, co chtěl: téměř posvátnou posici! Ovšem do té doby, dokud se nepokusil uherskou ústavu, stvrzenou přísahou, vyložit ve svůj prospěch.

Císař jedná také s Čechy

Sotva se však Rakousku podařilo (nakonec fiktivně, jak ukázal bursovní „krach“, 1873) vybřednout po válce 1866 velkými půjčkami z hospodářských obtíží, měl František Josef liberálního režimu až po krk. Instinktivně se obrátil do Čech. Byl dost naivní, očekával-li, že Palacký, Rieger a Clam-Martinic budou ochotni vyjednávat s hrabětem Beustem. Přijel s Beustem do Prahy, ale už na ulici se mu dostalo poučení. Když přišel na Hradčany, odhodil šavli a ptal se svého kancléře: „Kde byli červenokošiláci?“ Stýskalo se mu po sokolech, kteří v den jeho příjezdu podnikli výlet do Kolína. Osud Beustův se rozhodl na Hradčanech. František Josef

ve svém stálém strachu o popularitu nemiloval nikdy lidí, kteří se mohli vykázat nějakými úspěchy. Beust už jich měl až dost.

Roku 1870 byl zavolán Potocki, jemuž bylo uloženo, aby jednal s Čechy. Historie fundamentálek, tohoto pokusu o sblížení Vídně s Prahou za Hohenwarta v roce 1871, byla prvním naučením z rakousko-uherského vyrovnání, jehož se Františku Josefovi dostalo. Odpor českých vůdců proti vyrovnání s Maďary byl zásadní a jednou bude Riegrovi přiznáno, že dovedl tuto politiku vést s vážností, sebevědomím a vytrvalostí.

Rieger tenkrát ztrácel naději v možnou dohodu s Vídní. Měl být „usmířen“ fundamentálkami a královským reskriptem. Ale Beust věděl, že už dlouho kancléřem nebude; proto se spojil s Andrássem, který se po vyrovnání stal ministerským předsedou v Uhrách a spojenými silami zmařili vyrovnání s Čechy. Fundamentálky byly hozeny do koše, reskript odvolán a v Rakousku zahájena vláda zjevně a nejvýš protičeská. Po takovém obratu není divu, že se tenkrát ve Vídni tvrdilo, že byl pokus o vyrovnání s Čechy učiněn jen proto, aby se v Praze lidé nenadchli pro Francii, a když už se konaly projevy pro Francouze, aby nepůsobily hořkosti s Pruskem. Jakmile však prý nebezpečí minulo a Francie byla poražena, ve Vídni vše odvolali. Tento výklad jistě neodporoval povaze Františka Josefa – nám konečně stačí už faktická věrolomnost, které se dopustil vůči Čechům. Jak jinak jednal s Maďary a Němci! Zakřikli jej a císař se podrobil.

Hrobaři Rakousko-Uherska

Při této příležitosti však zase vidíme, jak bylo vyrovnání s Maďary skutečně hřebíkem do rakve Rakouska. To, co tenkrát Maďaři učinili s námi, učinili poznenáhlu se všemi národy soustátí: zneprátelili je s Vídní. Až snad na Poláky. S Poláky se Maďaři snášeli vždy a dobře, poněvadž měli společného nepřítele a Poláci střežili proti němu hranici: Rusko. Všude jinde rozpínavost Maďarů, která vznikla vyrovnáním, vyvolávala vážné diference, nejdříve s Budapeští a pak přirozeně s Vídní, která Maďary kryla.

Ale nebylo pomoci: každých deset let se při obnovování vyrovnávacího zákona z roku 1867 vyskytly velké politické i hospodářské spory s rakouskou vládou i s rakouským parlamentem. Rovněž mezinárodní obchodní smlouvy působily obtíže, poněvadž Maďaři si bez ohledu na druhou „polovici“ říše vždy vymáhali zvláštní prospěchy. Ani císař, ani rakouská vláda nemohli proti zpupné budapešťské společnosti nic zmoci a dosti záhy pocítili i rakouští Němci, jak citelným pochybením bylo vyrovnání s Maďary, jaká katastrofa je dualismus. Uvědomili si to ovšem teprve tehdy, když poznali, jaký nesmyslný a zločinný byl předpoklad dualismu o německé vládě v Rakousku. Hegemonie Němců byla nemožná. Němečtí liberálové se ovšem nikdy k této své chybě nepřiznali, ale ostatní německé strany stále méně skrývaly svůj odpor proti Maďarům a dualismu, ať již důvody tohoto odporu hledaly podle svého programu kdekoliv. V Uhrách však Maďaři dovedli potlačovat opozice různých nemadarských národností. Znemožnili jakoukoli ingerenci, odvolávající se na svou samostatnost, a všemi způsoby se snažili jiné národnosti pomadřarštit.

K tomu všemu Vídeň přihlížela tupě a nečinně. Německá hegemonie v Rakousku, jak ji dualismus předpokládal a schválil, byla definitivně odstraněna zahájením systému hraběte Taaffeho, což ovšem vyvolalo nápor Němců, který už v devadesátých letech ukázal všemu světu trhliny v budově monarchie. Ale ať už jsme byli ve Vídni zastoupeni staro-, nebo mladočechy, Rakousko se k slušnému poměru s námi neodhodlalo. Nemohlo: stáli tu Maďaři, stejně jako Němci, kteří se v utkvělé fikci udržovatelů státu ve smyslu dualismu vzepřeli každé reformě, ať už správní, nebo politické, jazykové, nebo kulturní. Maďaři dovedli Františka Josefa zastrašit jak možnou revolucí, tak i jeho korunovační přísahou; a jakmile poznali, že František Josef nemá odvahy a energie, začali usilovat o vytvoření osobní unie a trhat z vyrovnávacího zákona kus po kuse a zaměňovat je vždy víc a více zákony a ustanoveními, jež zvyšovaly jejich samostatnost. Začalo to pojmenováním armády „c. a k.“ namísto dosavadního „c. k.“, platného pro celou

rakousko-uherskou armádu, a končilo obchodně-politickými předpisy a trýzněmi, jimiž do krve provokovali Srby v království.

Po celé desetiletí byla před válkou supremace Maďarů v celé monarchii tak úplná, že se i následník František Ferdinand ve svých starostech o dědictví změnil v jejich úhlavního nepřítele. Ale Maďaři dovedli vzdorovat i následníkovi a málo jim záleželo na jeho názorech. V letech 1907–1914 byla rozviklanost mocnářství viditelná už na všech stranách. Vláda nějakých pevných zásad a principů byla naprosto nemožná a vše drželo pohromadě skutečně jen mechanicky. V tom smyslu bylo správné tvrzení, že monarchii stmeluje již pouze osoba Františka Josefa. Ne snad jako státnická osobnost, ale jistou mechanickou setrvačností. Zejména v cizině převládal názor, že existence monarchie je po smrti Františka Josefa víc než pochybná, poněvadž v cizině byli dobře informováni o fantastických plánech Františka Ferdinanda. Tradice a stáří Františka Josefa měly v cizině snad ještě vyšší kurs než v samé monarchii. Cizina však byla také přesvědčena, že při nastolení Františka Ferdinanda vzniknou v Rakousko-Uhersku vážné krise a otřesy. Jak správný byl tento soud, pozná se dnes nejlépe z některých pozůstalých spisů. Poslední rakouský ministrpředseda, prof. dr. Lammasch, po krátký čas následníkův politický důvěrník, zanechal poznámky o hovorech s Františkem Ferdinandem a Theodor von Sosnosky uveřejnil ve své knize o tomto princovi připravované osnovy zákonů a reskriptů. Bude o nich ještě řeč.

Proč se Čechové vrátili do Vídně?

Proti české politice stálo rakousko-uherské mocnářství této fašony. Je dost zajímavé, že se česká politika s tímto státem smířila v době, kdy hlubší pozorovatelé museli poznat, že to jde s monarchií silně s kopce, když už opravdu nebylo naděje, že by se Rakousko ještě mohlo vzpamatovat k životu, a to k životu moderního státu.

Když se nepodařilo urovnat poměr českého národa k Rakousku ihned po roce 1866, jak to správně vycítili Maďaři, když se nepodařilo vymoci na absolutistickém mocnáři práva přímo v době, kdy byl v poli poražen a musel se starat o existenci říše a rodu, byly tyto snahy později už marné, zejména když se císař rozhodl dát státu novou dualistickou formu. Po Králové Hradci musilo vzniknout heslo „buď federalismus, nebo dualismus“, a za tím heslem se muselo jít se vší energií a bezohledností. Něco podobného arcit' vzniklo, ale poněvadž u nás se moderní federalismus zastíral obnovením státního práva a neměl určité a jasné formy, sáhli ve Vídni po pohodlnějším dualismu, bližším tehdejšími názorům a více vyhovujícím mocenským poměrům. Vždyť ani další skutečně federalistický pokus za Hohenwarta nedovedl odolat prvnímu náporu, poněvadž formulace byla nejasná, a hlavně proto, že fundamentálkám nepředcházelo dorozumění s Němci, ač se o to Rieger poctivě snažil. Vidíme dnes, že se problém česko-německý stal důležitým (ne-li nejdůležitějším) státním problémem také v samostatném státě a že zdrcující většina národa je o důležitosti tohoto problému přesvědčena a schvaluje účast Němců na správě státu. Slova „Němci do vlády, my do revoluce“ zůstala vtípem, jemuž se národ rád zasměje.

Toho všeho tehdy nebylo a také se žádná česká strana po krvavých bojích 1866–1870 nemohla odvážit něco podobného podniknout, nehledíc k tomu, že Němci jako *beati possidentes* nebyli by k nějakému jednání přistoupili. Lidé jako Fischhof byli osamoceni. Ostatně pokus, který učinil Hohenwart, již nebyl opakován, a je zajímavé, že se vůdčí staročeská obrana vlivem šlechty a mladočechů už za krátkých osm let všeho zřekla.

Sledujeme-li dnes dějiny a podrobnosti státoprávních bojů, často se nám zdá, jako by se tehdy jednalo, mluvilo a psalo pro věčnost. Roku 1879 bylo zanecháno boje, který národ dlouhá leta dovedl držet nejen v napětí, ale i v dohodě a svornosti, čehož posledním projevem bylo deklarantství. Už roku 1876 padlo slovo, že nynější svět nemá smyslu pro staré pergameny a předvěké přísahy

potentátů a že státní právo české bez patřičné moci, která by mu dovedla zjednat platnost, nestojí ani za „fajfku tabáku“.*

Nejlépe hodnotil tyto dlouholeté státoprávní boje jeden z jejich vůdců, hrabě Jindřich Clam-Martinič st. (1883) známým slovem o fundamentálkách: „Taková akce je vlnou v proudu času. Vlna se zdvihla a opět klesla; hladina se zase uklidnila a je hladká.“

Všechny ty proudy a snahy, jež se u nás ukazovaly a projevovaly za zády staročeků, byly ve Vídni známy a hrabě Taaffe mohl staročeské poslance snadno dostat do říšské rady. Byl skoro všechna ta léta ministrem (už s Beustem), měl dobré styky s českou aristokracií, sám český velkostatkář – věděl dobře, co se v Čechách děje a znal dobře náladu u nás. A hrabě Taaffe netajil, že je Rakušan z porozumění, že základním rysem jeho politických teorií je přesvědčení, že s Rakouskem nelze podnikat experimenty – ani vnitřní, ani zahraniční. Taaffem tato éra začala a Rakousko nadobro skončilo, když byla tato teze opuštěna.

Že ostatně staročestí poslanci šli po šestnáctileté nepřítomnosti do Vídně, mělo už tehdy také hospodářské důvody. U nás začaly vynikat hospodářsky silnější vrstvy, už jsme nebyli jen rolníky, živnostníky a úředníky u pošt. Projevovaly se hospodářské potřeby, jež vyžadovaly vyššího aparátu. Dokud nebyli čeští poslanci aktivní, veškeré prospěchy státní správy připadaly jako samozřejmost jen Němcům. Nyní se o ně počali hlásit také čeští lidé. A nejen to: stát vědomě zanedbával české kraje, když šlo o stavby škol, silnic, drah, mostů či regulace řek, a stejně si počínal zemský výbor, který byl v německých rukou, stejně Hypoteční banka, Česká spořitelna – zkrátka: byli jsme ve všem odkázáni na sebe. Vždy to bude velkou chloubou českého národa, že se dovedl vlastní silou, bez pomoci veřejné správy, ba i proti ní povznést ve všech oborech lidské práce na hodně vysokou úroveň. Když za vědou, literaturou a uměním (Bedřich Smetana jakživ nedostal jediné zlatky státního stipendia nebo pomoci!!) nastupovalo také hospodářství, jevila se v příslušných kruzích přirozeně snaha po nějakém poměru

* Slova dra Ed. Grégra

k státní správě; kulturně jsme dospěli tak daleko, že bez university nebyl možný náš další kulturní vývoj a universita se bez vlády nedala zřídit.

Vstoupili jsme tedy do říšské rady, kde nás hrabě Taaffe nutně potřeboval, když chtěl František Josef přerušit jednostranný styk a vládu s německými liberály. Rychlost, s jakou se Clamova státoprávní hladina uklidnila („Ústava se vžila.“) a skutečnost, že česká delegace setrvala až do světové války (až na krátká intermezza) ve vládním táboře, lze vysvětlit především hospodářskými vztahy, jež tu byly brzy navázány a vyvíjely se stále více a více.

Státoprávního boje jsme se vzdali fakticky v roce 1879 bez ohledu na takzvané státoprávní ohrazení, opakované ve všech nových volbách, a přesto, že se celá ta neupřímná hra hrála dál. Neupřímná nikoli proti Vídni, nýbrž vůči nám samým. Jaký povyk ztropili vítězni mladočeši, když po volbách do Badeniovy páté kurie zvolení sociální demokraté, kteří odmítli tuto hru, podali své prohlášení bez poklony státnímu právu! Mladočeši však nevykonali jediný státoprávní čin, ačkoliv byl mezi nimi státoprávník dr. Kramář. Proto právě jen první část naší staročeské politiky na vídeňské říšské radě, kdy musely být vybojovány nejnnutnější právní a kulturní potřeby – universita a Stremayrova jazyková nařízení – byla nejslušnější epochou české politiky v Rakousku. Po stránce věcné i osobní.

Poněvadž však nebylo rozdílu mezi politikou staročeskou a mladočeskou ani ve Vídni, ani doma, byly všechny ty spory tak ošklivé, škodlivé, a co horšího – zbytečné. Namítne se mi, že je ještě mnohem zbytečnější o nich dnes psát. Možná, ale jde mi o to, abych ukázal, že spory mezi staro- a mladočechy znemožňovaly vznik čistě české vnitřní politiky. Jak důsledně a správně byl vedený realistický směr, který od prvopočátku posuzoval oba česko-rakouské směry kriticky.

Profesor T. G. Masaryk

Prof. Masaryk od prvopočátku bránil, aby byla vídeňská politika výhradním obsahem politiky české, považoval za daleko důležitější pro obsah naší politiky zcela jiné otázky, hlavně kulturní. Nikdo nebude nyní ex post tvrdit, že Masaryk

v devadesátých letech předvídal rok 1914. Ale chtěl především pořádek doma, chtěl střízlivé nazírání na všechny problémy, žádal evropskou úroveň pro naši politiku, politiku jako souhrn všeho kulturního snažení. Kritizoval, vytýkal a napravoval, co mohl. A důsledek? Byl za to napadán, urážen oběma stranami jako nikdo z Čechů před ním. Jeho poslanceští a profesorskí kolegové šli při setkání na Karlově mostě na druhou stranu sledovat kapry na Vltavě, jen aby nemusili nenáviděného Masaryka pozdravit. Proto opakuji, nebyla náhoda, že to byl právě prof. Masaryk, kdo odešel roku 1914 do ciziny. Nechci být zlomyslný, a proto netvrdím, že dosáhl k této cestě souhlasu ostatních poslanců snadno, poněvadž se ho chtěli oficiální politikové zbavit. Ale je jisté, že nikdo nevěřil, že profesor Masaryk v cizině něco vážného vykoná. Mnozí mysleli, že je jeho cesta do ciziny zase jednou z profesorských marot. A konečně se asi někteří páni domnívali, že se profesor po válce už vůbec nevrátí a „že od něho bude pokoj“.

Za války, vycházeje ze svého bytu ve Vídni, v Liechtensteinstrasse, jsem potkal vynikajícího českého poslance, ubírajícího se k ministru veřejných prací Trnkovi, jehož úřední místnosti byly také v Liechtensteinstrasse. Ptal jsem se, co je nového v Praze. „Eh, dejte mi s tím pokoj. Vždy, když je všecko v pořádku doma, přinese někdo nějaké lejštro od Vašeho Pastýře (Masaryka) a všecko nám to zas rozhází...“ A vědí bozi, že je dnes dobrým republikánem, demokratem a vysokým hodnostářem v naší republice.

Rakouský císař pán

Vídeň, zase souhrn všeho, co k ní patřilo, neměla ani vůli, ani schopnost nám porozumět. Především proto, že nikdy nerozuměla svému vlastnímu poslání. A to zase proto, že ono porozumění neměl ani sám císař. V okamžiku, kdy nebylo překážky hrát si i v českých zemích na pána, dokonce na císaře pána, jak se u nás od věků říkalo, jej ani nenapadlo, aby přemýšlel o celém poměru dvora, státu a Vídni k jednotlivým národům a zemím. Při svém sklonu k absolutismu nedal se nijak rušit ve svých projevech a ve svém jednání. Dovedl klidně říci Napoleonovi

III., že on, rakouský císař, je německý kníže, ačkoliv roku 1870 už nebyl německým knížetem, německým panovníkem ani formálně, neboť přestal být hlavou německého Bundu v roce 1866. Bylo nanejvýš nepolitické, když hlava tak různorodého státu jako Rakousko-Uhersko o sobě řekla, že je německým knížetem. Jako císař rakouský a král uherský, český atd. nebyl přece německým knížetem. To mohl snad říci jako Habsburk, ale pak byl nucen uvážit, že ani Češi, ani Maďaři, ani jižní Slované, ani Poláci, ani Italové nemají k němu jiné než zákonem vynucené vztahy. Označil-li se sám za německého knížete, byl pro všechny Neněmce v Rakousku *cizím* živlem.

Poněvadž jeho vzdělání bylo chatrné, nemohl a nedovedl vniknout ani teoreticky do duše neněmeckých národů a byl po celou dobu svého panování všem národům cizí, jako zase duše a duch neněmeckých národů byly cizí jemu. Ani u Maďarů nebylo výjimek: chovali se sice k němu vřeleji než ostatní Neněmci v monarchii, neboť ze sobeckých příčin označovali korunovaci a korunovační přísahu za nejsvětější základ svého státního života, ale právě Maďaři cítili jeho cizotu a znali ji a ukazovali na ni, kdykoliv se naskytla příležitost. Ostatně před uskutečněním vyrovnávacích zákonů byla dynastie sesazena a národ ji za takovou považoval. *Gott erhalte (Zachovej nám Hospodine)* směly v Uhrách hrát jen c. a k. vojenské kapely.

Systém Taaffův

Stejně si počínaly rakouské vlády. Do roku 1879 vedly proti nejdůležitějšímu národu ostrý boj. Ale i později, když se hrabě Taaffe chtěl zařídit správně rakousky a vládnout nad stranami, měl nás přece jen za cizorodý živel a český podíl na správě společného státu byl i nadále nepatrný, jen jako vysvědčení dobrých mravů. Ministr české národnosti dr. Alois Pražák platil za vymoženost a nařízení Stremayrova z roku 1880 zjednala češtině malou část právního postavení, pobouřila však německé strany do té míry, že Taaffa potíraly víceméně po celou dobu jeho vlády. České universitě byly uloženy německé zkoušky na

právnícké fakultě. Kdyby nás byla vláda považovala za stejněprávný živel jako Němce, tyto věci by nebyly bývaly možné. Vlády rakouské poskytly nám tolik, kolik dovolili Němci a s nimi dvůr, byrokracie a armáda.

Vždyť je známo, že všechny živly od korunního prince Rudolfa až k poslednímu akcesistovi a lajtnantovi byly odpůrci systému hraběte Taaffa jenom proto, že se rozhodl vládnout bez německé liberální strany, ne česky, ne slovansky, ale německy, jenže ne podle receptu a komanda pana Arnošta Plenera a *Neue Freie Presse*.

Polský ministr financí a mluvčí ministrkabinetu hraběte Taaffeho je autorem definice vládního stanoviska k Němcům: „Ukázali jsme, že není žádného vládního monopolu pro kterýkoli národ a kteroukoli stranu, dokázali jsme, že nejsme sice proti vám – byli jsme této myšlence vzdáleni –, ale že lze, o čemž jste pochybovali, velectění pánové, panovat bez vás, a přece uspokojiti potřeby státu.“

Jistě Taaffův kabinet nechtěl, jako žádný jiný, vládnout protiněmecky. A pokaždé, kdykoli se tvořila vláda s českými ministry, nebyl to stav organického samozřejmého vývoje, nýbrž český ministr měl být zárukou dobrého chování českých poslanců a českého národa.

Když se pak za vlády takového kabinetu něco přihodilo, co se buď nahoře, nebo německé většině kabinetu nelíbilo, musel český ministr odstoupit. Kabinet hraběte Thuna musel odstoupit, aby zmizel z vlády český ministr dr. Kaizl, aby byl zároveň český národ potrestán za to, že se čeští záložníci hlásili slovem „zde“ místo „hier“. Byli odvoláni němečtí ministři, když byli ve Štýrském Hradci insultováni bosenští vojáci? Němečtí ministři byli vyměněni za jiné. O ostatních slovanských zemích se ani nezmiňuji: až když se říše hroutila, objevil se v kabinetě první slovinský ministr dr. Žolger a hrabě Jindřich Clam-Martinic chtěl sestavit národnostní vládu, ministerstvo složené ze zástupců všech národů v době, kdy už žádný takový zástupce do rakouského kabinetu nechtěl vstoupit (v červnu 1917).

Zrovna tak jako císař, jenž jakožto německý kníže dovedl přečíst několik českých vět a jmenovat Čecha ministrem, počínala si rakouská, zásadně německá vláda, která dovedla udělat nějakou tu osobní nebo věcnou koncesi, jen když potřebovala hlasy českých poslanců. To však nebylo nikdy samozřejmé, neboť my jsme tak dalece a organicky do té společnosti nepatřili. Bylo například vyloučeno, aby se Čech stal ministrem vnitra, spravedlnosti (dr. Pražák byl toliko správcem tohoto ministerstva) nebo i železnic, o společných ministrech ani nemluvě.

Tento poměr k nám a všem ostatním neněmeckým národům se přenášel i do byrokracie a armády. Měli jsme sekční šéfy v ministerstvech obchodu, vyučování, orby, železnic a veřejných prací. Nedočkali jsme se však nikdy sekčního šéfa v ministerstvu financí, justice nebo zeměbrany. V ministerstvu zahraničních věcí byla jako nejvyšší svěřena Čechu hodnost ministerského tajemníka. Kolik bylo v celé armádě českých generálů? Na prstech jedné ruky by je bylo možno spočítat!

Kapitola 2: Vídeň a Vídeňané

Vídeňané mají rádi legraci, ne politiku

Není tedy divu, že se stejně hloupě k nám chovala Vídeň, sídelní a hlavní město říše. Dvůr a stát se snad mohly z nějakého svého sobeckého stanoviska rozhodnout pro onen postup vůči nám, snad měl František Josef nějaký nevysvětlitelný názor jako základ své politiky, který po celý život nikomu nesvěřil – *posito sed non concessio*. Ale co chtěla Vídeň? Sobecké stanovisko jí přece kázalo, aby se chovala ke všem národům slušně, ochotně a hlavně vděčně. Vždyť žila z práce všech zemí! Ve Vídni bylo vše soustředěno, hlavnímu městu říše připadaly na poplatcích ohromné sumy nijak nezasloužených peněz. Všechny velké akciové průmyslové i bankovní společnosti měly svá sídla ve Vídni, všechna ministerstva sídlila ve Vídni, všechny nejvyšší instance rozhodovaly ve Vídni. To vše Vídeň po celý rok alimentovalo cizinci a hosty, a prospívalo tedy tomuto městu po každé stránce. Z vděčnosti byla také Vídeň „ein deutscher Fürst“ [německý kníže], hrála si na německé město a odpuzovala někdy dětinsky, někdy uličnicky vše neněmecké! Třeba však uznat, že povaha vídeňského obyvatelstva byla takovým mravům úplně cizí. Vídeňák nebyl zoón politikon (bytost politická), nerozuměl politice a nestaral se o ni. Této nepolitické povaze se říkalo vídeňská „Gemütlichkeit“ [přívětivost, nenucenost]; byla to jistá indolence, která se o nic ve světě nestarala a hleděla si pouze svého blahobytu a klidu. „Mei Ruh will i hab“ je pradávné vídeňské heslo. Chci mít pokoj. Toto stanovisko plně hovělo tehdejší vídeňské povaze. Zřídka se dal Vídeňák strhnout k nějaké větší akci. Revoluce 1848 nebyla původní vídeňskou akcí, ta byla do Vídně, tak klidně snášející nejhoupější absolutismus, zanesena evropským vichrem a už po roce, když se všechen vládnoucí idiotismus do Vídně vrátil, měl Vídeňák pokoj a dával pokoj. Neměl nikdy politický temperament, politický problém jej nedovedl rozehřát, anebo dokonce rozčítit k ráznému činu. V celé vídeňské revoluci stálo v popředí několik mladých doktorů a studentů – město bylo spíše divákem a dalo

se vést. A když byli dva nebo tři rebelanti popraveni, byl zas pokoj, Windischgrätz vykonal svou práci a mohl klidně z Vídně odejít hasit jinam, kde se vzňal požár, do Budapešti a předtím do Prahy...

Vídeňákům poskytl zvláštní podívanou: změnu na trůně. Ačkoli se tato změna provedla v Olomouci, vzbudila ve Vídni neobyčejný zájem. A když nastoupil nový císař, osmnáctiletý mladíček, jako elegantní lajtnant, zajímalo to residenci víc než celá revoluce. A Vídeňáci se už ptali: „Proč to vlastně všechno bylo?“ Kdyby nebylo války roku 1866, byli by absolutismus snášeli dále. Ale z Budapešti jim dodali novou atrakci: liberalismus. Přišel do módy, ale jen v takzvaných lepších kruzích. Široké vrstvy liberalismus nerozehřál. Nevěděly, co liberalismus je, a mnoho se na obsah toho slova neptaly. To už byly ve Vídni kruhy politické a liberální – ty už to nějak spraví. Chceme mít pokoj. A pak se jim dala světová výstava. Zkrachovala sice a zkrachovala také bursa v roce 1873. Ale to vše se zas valně netýkalo Vídeňáků, to byly zase ty jisté kruhy. Lid nežádal nic, všechno mu bylo jedno. Vymoženosti liberalismu? Jaké? Že se smělo ve veřejných schůzích politicky mluvit? Oni tam nechodili – to jen ti doktoři a profesoři. Účast ve volbách bývala nepatrná. Jen když byla nařízena nějaká iluminace města, nějaká okázalá slavnost, chodili se dívat. Jinak jim to bylo vše učené. A konečně všechno bylo uveřejněno v novinách. Ale když císařovna porodila syna, Vídeň se vzrušila. Z děl byla vypálena 101 rána. Hudební kapely procházely s lampiony večer městem a hrály. Jak krásné! To se musí zapít sklenkou vína „Heuriger“. To už stojí za to, to je alespoň legrace, Hetz.

Po liberalismu přišel antisemitismus. Místo profesora Suesse, slavného geologa, přišel Lueger, předměstský advokát. Ten už mluvil srozumitelněji, po vídeňsku, jako na vinicích, když se čepovalo letošní víno. A co mluvil? Všim jsou vinni židé. Čím jsou vinni? Vždyť do včerejška byli lidé spokojeni? Nu, všim! A také se tak psalo v novinách. Lueger znal ty své Vídeňáky, vždyť nic jiného neznal. Věděl, že bude-li mluvit jen na schůzích, za chvíli Vídeňáky přestane bavit i nový směr. Lueger byl demagog, hezký člověk, a začal štvát. Byly demonstrace,

několik kaváren se „vybílilo“. To byl Hetz. Boj proti liberálům byl příjemný dvoru i kněžím. Vypleněné kavárny – nu, nemuselo to být, ale když už... Předtím se už začal organisovat socialismus, strana sociálně demokratická. Zpočátku na ni posílali policajty a soudy. Ale pak se ukázalo, že je lepší, přijde-li na ně dr. Lueger. A Lueger šel, liberalismus mu již beztak nepřekážel.

A od té doby nevznikla ve Vídni žádná nová myšlenka. Plener – Lueger, Lueger – Viktor Adler, Seipel – Bauer, jenom jiná jména. Ale to jsou pořád jen „kruhy“, demokracie však vyžaduje účast širokých mas. Proto dali ve Vídni masám do ruky i zbraně, aby měly vždy vyhlídku na rvačky, na „Hetz“. Jinak by zůstaly doma. Indolence je táž.

Vídeň nikdy nepřemýšlela o svém postavení, o svém poslání. Nebyla nikdy hlavním říšským městem; v nejlepším případě byla městem sídelním. Byla vždy krásná, celý svět, který do Vídně přicházel, jí to říkal – a to jí stačilo. Říkali jí (a říkají dodneška) i Francouzi, že je tak krásná jako Paříž, ba hezčí, poněvadž má přede dveřmi Alpy, hory, jezera, jichž Paříž nemá. Vídeňáci jsou pyšní. Kdo si přeje, kdo si přeje víc!? Tak se Vídeňáci nenaučili ani myslet, ani pracovat. Však to za ně udělají ta království a země na říšské radě zastoupené. „My chceme mít pokoj a klidný život.“ Znali svého Goetha: „Ein politisch Lied, pfui, ein garstig Lied!“ (Politická píseň, ošklivá píseň.) A byli Němci. Češi a Maďaři jim byli konečně přece jen milejší než bratři z Berlína („Piefke“ jim říkali posměšně!), ale jen u vína. „Politické“ kruhy byly ale vždy proti Čechům. Suess i Plener i Lueger, ale i Adler i Bauer. A proč? Přesně to nevěděli, ale pak se rychle vzpamatovali: „Ti Češi nás chtějí počestit!“ Že jich mají ve vlastním městě několik set tisíc, na to zapomínali. My z Čech je chceme počestit a oni se nedají. „Wir san Weaner“ (My jsme Vídeňáci) a musíme chránit německý ráz Vídně! A co pro německý ráz Vídně dělají? No – tedy, mluvíme německy, máme německou universitu, divadla, nu, všecko je německé. Čeho se tedy bát!? Ve Vídni vycházelo vždy ze všech německých měst nejméně německých knih; celá řada proslavených učenců, spisovatelů a umělců pocházela z Čech, byli dokonce rodem i smýšlením Češi –

takové námitky si ale nepřipouštěli: teď jsou Weaner. Ale Vídeňáci se dlouho nepřeli: hned měli po ruce svou indolenci. Co prý na tom všem záleží. „Byli jsme vždy a jsme Němci a chceme jimi zůstat a basta!“; „Vždyť vám nikdo neubližuje, nic vám nebere, naopak přinášejí, pracují za vás, co chcete?“; „Nu, máte také pravdu. My ani nevíme, co chceme, a také nám na tom nezáleží. Tady dělají špatnou politiku, ale, prosím vás, kdo se s těmi ‚kruhy‘ má tahat? A dokud tu bude císař, bude dobře. A s tím Franz Ferdinandem to také nějak půjde. On se otrká a pak dá také pokoj. My Vídeňáci nejsme na politiku. My chceme být živi dobře a klidně. Vy tam máte v Čechách ty fabriky, moc pracujete a to nám dělá dobře, my jsme hlavní město. A krásné, ‚s giebt nur a Kaiserstadt, ‚s giebt nur a Wien!“ [Je jen jedno císařské město, je jen jedna Vídeň; polka J. Strausse ml.]

A už jste tam, kde jste začali. Vídeň je nejkrásnější město, „Heuriger“ [mladé, letošní víno] a nic jiného je nezajímá. Tak tedy vypadala odjakživa politická nálada Vídně. Toto hlavní město nemělo nikdy ani pozitivního, ani negativního politického programu, dalo se vždy vést a řídit okamžitými city a náladami, a vychovalo tak obyvatelstvo v naprosté bezcharakternosti jako nikde jinde. Následek byl ovšem ten, že Vídeň neměla vlastního vztahu ani k státu, ani k zemím, ani k národům. Pocítila to právě v dobách válečných a převratových. Vídeň byla ponechána svému osudu, a kdyby vyšší mezinárodní zájmy neusilovaly o politickou a hospodářskou pacifikaci nového Rakouska, nikdo nedovede říci, jaký osud by byl Rakousko a hlavně Vídeň stihl. Jisté však je, že by osud Rakouska byl zoufalejší.

Vídeňští byrokraté

Mimochodem řečeno, tato bezcharakternost, bezplánovitost je ve Vídni podnes a jen hospodářské problémy trochu regulují tamější postup. Ani dnes Vídeňáci nevědí, co chtějí a co mají chtít. Nikdy z Vídně nevyšla nějaká vážná akce, nějaký podnět, nějaká myšlenka, ačkoliv jednotlivci dovedli město vést, jak a kam chtěli, což dokázal dr. Lueger, muž nepatrného vzdělání, frivolní, nesvědomitý

a nesmírně ješitný. Zato však mluvil ke své Vídni žargonem periferie, a tak ji dovedl úplně a docela získat. Francouzi s Paříží nemají snadný život, také Paříž dovede být zcela jiná než celá ostatní Francie a generál Boulanger byl svého času nebezpečnější než dr. Lueger; také Paříž je ráda veselá a lehkomyšlná: ale jaký je přec jen ve všem rozdíl! Vídeň si vůbec nedovedla získat sympatie – ani zemí, ani národů a vrstev, které byly nuceny pro ni pracovat. A jaká byla Vídeň, takoví byli i jednotlivci. Veškerá byrokracie se skládala z lidí neobyčejně laskavých, osobně ochotných, dobře vychovaných. Možno říci, že ani to jejich němectví nebylo zvlášť výbojně: proti nějakému Němci ze severních Čech byl průměrný vídeňský úředník, advokát, lékař nevíniátko. Byl jen Vídeňák, i když pocházel z Mikulova! Proto hrabě Taaffe nazval Němce, kteří nepocházeli z českých bojových částí, „zaučeným Čechoněmcem“ (ein gelernter Deutschböhme).

Ale jakmile šlo o nějakou českou věc, dovedli být všichni ti lidé krajně animosní a nepřátelští. Přitom vídeňský byrokrat, pracující v ministerstvu určeném pro celý stát, neměl ponětí o tomto státě, znal jednotlivé země jen z aktů. Byl jen a jen Vídeňák – a tak také všecko posuzoval. Neměl-li ten neb onen nějaký neduh, který musil léčit v českých lázeňských městech, neměl ani potuchy o poměrech u nás. I v této věci následovali vídeňští byrokraté příkladu svého císaře.

František Josef přijížděl do Čech vždy jen na nějakou okázalou slavnost, tedy hlavně do Prahy. Jel do Prahy v noci, aby se uvítání mohlo konat ve dne, dopoledne. Tak poznal povrchně aspoň Prahu. Některé české kraje poznal na manévrech, které se za jeho panování a přítomnosti konaly v Čechách tuším jen třikrát. Po válce 1866 navštívil na dvě tři hodiny královéhradecké bojiště. V roce 1901 přijel na návštěvu Prahy, a aby se ukázal také v severních Čechách, vyjel z Litoměřic po Labi. Byl překvapen, ba dokonce rozčilen, když spatřil vedle lodí a vorů na Labi, po obou březích řeky, ujíždět rychlíky, pravidelné vlaky do Podmokel a do Děčína. Neměl ani ponětí o rozměrech dopravy v Čechách, které přece tenkrát patřily také k Rakousku.

Vídeňským byrokratům šlo především o to, aby celou svou kariéru ukončili ve Vídni, aby se mohli každé poledne procházet po Graben a po Ringstrasse a aby ze svého dozoru neztratili svatoštěpánskou věž. Podle toho pak vypadala všechna veřejná správa. Markýz Bacquehem jednou na moji výtku odpověděl: „Milý pane, tady ve Vídni nevědí, že za Floridsdorfem bydlí také lidé a že jsou to Rakušani!“ A Floridsdorf leží přímo před vídeňskými branami. Měli jsme tedy po všechna ta léta stále pŕtky a reklamace s ústředními úřady a v kritických dobách, jako za války, nastal přirozeně chaos.

Jen tak si lze vysvětlit vnitřní poměr celého našeho národa k Vídni a k Rakousku až do války a po převratu. Ačkoliv česká oficiální politika tíhla před válkou k Rakousku, za války byla do Rakouska nucena; cítění národa však zůstalo chladné a Rakousku cizí a celý národ byl šťasten a nadšen, když staletá pouta padla. Můžeme říci, že celý národ. Šlechta a jeho určitá nejkonservativnější část (hlavně vysoký klérus) byly by snad raději viděly jiné konce války, ale početně tyto výjimky neznamenaají pranic. A to tím spíš, že i tyto kruhy se brzy přizpůsobily novým poměrům. Konservativní kruhy nebyly republikou, demokracií nadšeny, ale těžko jim to vytýkat, když royalistou byl i vůdce v čele občanské svobodomyšlné strany.

Dnes se po Rakousku a císaři nestýská už ani šlechtě, poněvadž pocítla, že i ona byla ve válce klamána a že poslední císař by nebyl říši udržel a zachoval. Zkrátka: jednak nedůsledná politika našich politických stran, jednak nerozumná politika Rakouska přispěly k tomu, že dokud platil společný zákon a nejvyšší moc sídlila ve Vídni, byla naše spojitost s Rakouskem jen povrchní a formální. Co bylo nad tuto formálnost, mělo důvody osobní a hospodářské. Že se tyto důvody uplatňovaly v oficiální politice, je samozřejmé. Jsme konečně také jen lidé, jak konstatuje jedna vídeňská píseň: „Menschen, Menschen san mr alle, Fehler hat a jeder gnu.“ (Lidé, lidé jen jsme všichni, chybiček má každý dost). Ale celý vývoj jasně ukazuje, jak má národ tenkou politickou kůru. Jen malá část lidí se zajímá o politiku hlouběji, ostatní žijí svým životem, aniž by se starali o veřejné

záležitosti, dokud neprotínají jejich vlastní zájmy. Je pochybné, zdali se té povrchnosti politických zájmů čelí správně volební povinnostmi, zejména když se zákonem nařízený politický zájem přímo anuluje vázanými listinami. Musí-li už každý k volbě, ať volí podle své vůle a sympatie, nikoli podle výběru několika lidí z výkonných výborů. I dříve volili všichni, neboť ti, co k volbě nešli, volili přece také.

Jakého původu jsou Vídeňané?

Je zajímavé pozorovat a sledovat vídeňský život a jmenovitě vliv politiky na tento život. Četní spisovatelé, ve Vídni narození nebo vyrostlí, studovali a studují dodnes toto téma a je zvláštní, jak se umělecky, až virtuosně pohybují kolem a mimo jádro věci.

Hermann Bahr má Vídeňáky za Kelty, jen aby mohl zjistit jejich povahu. Kdežto stará anekdota, vyšlá z lidu, by mohla Bahra poučit daleko lépe. Tato anekdota líčí všechny národnosti a vykládá, co je jeden Angličan, Francouz, Vlach, Čech atd., čím jsou dva Angličané, tři atd. O Vídeňákovi pak anekdota praví: „Jeden Vídeňák je hloupý chlap, dva jsou opilí u ‚Heuriger‘ a tři? Tři neexistují vůbec, poněvadž ze tří Vídeňáků je jeden jistě z Mikulova nebo z Tábora.“ S touto směsí, která sahá až do krajnosti a opravdu až k nejmenší skupině, nutno počítat, chceme-li sledovat život vídeňského lidu. Není třeba zapírat, že celková povaha Vídeňáka je neobyčejně milá, ochotná a lehce vznětlivá k dobrotě a vřelosti. Kdykoliv se Vídeň jakožto celek vzchopila k nějakému masovému projevu, byla skoro vždy vedena nějakým Nevídeňákem. Dlouhá léta byl vídeňský liberalismus veden politicky Němci z Čech, z Moravy a jen podvůdcové byli Vídeňáci, jimž musila být jakás takás popularita teprve získána. Giskra, Herbst, Unger, Plener, a jak se všichni němečtí liberálové první doby jmenovali, nebyli Vídeňáci. Vídeňáky byli Ed. Suess, Jacques, Noske, tedy vůdcové druhé třídy. Stejně tisk; zakladatelé *Neue Freie Presse*: Etienne byl Alसान, Bacher Němec z Čech, Benedikt pocházel z Moravy, Móríz Széps

z Haliče. Procento nevídeňských činitelů ve všech oborech, kteří politice napomáhali, tedy vedoucí lidé v obchodě, průmyslu, bankovníctví, byli lidé přivandrovalí a pocházeli nejčastěji z Čech, a to ne vždy z poněmčené části. Není třeba dokazovat, že například největší koryfejové vídeňské university se nezrodili ve Vídni, že byl čas, kdy největší bankovní magnáti pocházeli z Prahy (například Taussig), a že stejně tomu bylo i v průmyslu.

Tito lidé Vídeň vedli; ti, co šli za nimi, byli také většinou lidé z různých rakouských zemí, z alpských zemí však nejméně. Ve Vídni bylo vždy více lidí ze Slovenska a Budapešti než z Innsbrucku. To bylo ostatně zcela přirozené: Vídeň bývala centrem státních úřadů, velká část úřednictva pocházela z jednotlivých zemí, nejvíc však ze zemí nejpokročilejších, tedy českých. Byla ale též centrem obchodním, finančním a průmyslovým, čímž byli do Vídně voláni a sami přicházeli zas nejvíc lidé z našich zemí, kde bylo obchodu a průmyslu nejvíc. Že sem přicházeli z těchto oborů lidé nejschopnější, je pochopitelné. Vídeň byla také jediným velkoměstem Rakouska, a to lákalo jmenovitě majetnější vrstvy. Lze vypočítat spoustu zbohatlých obchodníků a továrníků v Čechách a na Moravě, kteří se, jakmile dosáhli jistého jmění, odstěhovali z Prahy nebo z Brna do Vídně, kde si jej mohli lépe a více užít. Toto vystěhovalectví bylo nemálo podporováno okolností, že moravští studenti po skončení střední školy měli na vybranou studovat buď v Praze, nebo ve Vídni. Skoro všichni němečtí studenti chodili do Vídně, ale i českých studentů, jmenovitě z blízké Moravy, bylo na vídeňské universitě dost a dost. Kdyby se dnes ještě pátralo po původu vídeňských advokátů a lékařů, bylo by jistě procento takových „Vídeňáků“ úžasně veliké. Zejména dokud vídeňská lékařská fakulta vynikala nad ostatní fakulty v Evropě – Škoda, Rokytanský, Albert, Billroth, Nothnagel –; vedle značného počtu českých studentů vábila Vídeň také Francouze a Němce z říše. Chorvati například studovali ve Vídni téměř všichni a stejně Srbové, jak uherští, tak i z království. Tím se také vysvětluje značný kontingent vídeňských žurnalistů pocházejících

z Čech. Byli na vídeňské universitě, zanechali studia a vstoupili do vídeňských redakcí.

Za dob liberální éry se málokterý úředník hlásil ke svému původu, když však byli jmenováni ministry také Češi, bylo najednou v každém ministerstvu spousta krajanů. Je přímo neuvěřitelné, kolika úředníkům rozvázali první čeští resortní ministři, Kaizl a Fořt, české jazyky. Najednou uměli česky lidé, o nichž se mělo za to, že pocházejí z Lince, ne-li z Innsbrucku. Zatím však pocházeli z Golčova Jeníkova nebo z Hodonína.

Lueger se uplatnil s antisemitismem

Od takové směsi nebylo možno čekat nějaký jednotný názor a téměř všecko se schovávalo prostě za „Vídeňáka“, který žádného politického přesvědčení neměl a ani mít nemusil. Tito lidé obyčejně nejraději representovali „Rakušany“. Nebyli nuceni přiznávat, že jsou z nějakého čistě českého místa. Dr. Lueger jako první z politických vůdců využíval tohoto obecného vídeňáctví, nekladal hlavní váhu na nějaké radikální němectví, český volič byl mu stejně milý. Neobracel se na Němce, nýbrž především na Vídeňáky. Proto měl mezi vídeňskými německými nacionály největší nepřátele, ačkoliv byli zapřisáhlými antisemity jako on.

Ostatně Luegrův antisemitismus rovněž nebyl stoprocentní. Dr. Lueger byl až do okamžiku, kdy se ho zmocnila politická horečka, docela řádný vídeňský liberál. Když mu však vídeňští liberálové nechtěli dát mandát, nechtěli ukojit jeho politické snahy a touhy, hledal heslo, jímž by mohl přivábit voliče. Tímto heslem bylo vídeňáctví. Poněvadž lokální liberální vůdce, dr. Jacques, byl žid, agitoval a verboval dr. Lueger antisemitismem, heslem, jež nebylo ani originálním vídeňským vynálezem, a nejméně Luegrovým, nýbrž bylo přivezeno z Berlína, kde pastoři Ahlwarth a Stöcker¹ pronikali antisemitismem do přední fronty. Pro Vídeň to však bylo heslo nové, jež vládnoucí liberální strana nemohla přetrumfnout. Německých nacionálů, kteří vedeni Schönererem byli skutečně

¹ O tom píše excísar Vilém II.: Události a osoby 1878-1918. [Praha 1922.]

stoprocentní antisemité, se dr. Lueger nebál. Proti nim bojoval rakušáctvím, kdežto oni byli Všeněmci. Proti všenněmeckému „Hoch Hohenzollern“ zpíval dr. Lueger „Hoch Habsburg“, heslo, na které tehdy nachytil široké vídeňské masy, neboť němečtí liberálové v dobách prvního rozkvětu liberalismu nemohli působit s habsburským heslem, poněvadž se s Habsburkem ocitli v boji o ústavu a o první zákony církevní a kulturně-politické. Mimoto s habsburstvím nemohli ničeho pořádit, když byl prováděn „experiment“ s Hohenwartem. Po Hohenwartovi cítili, že vládnoucí Habsburk liberály nemiluje, a než se vzpamatovali, dostali se do boje s dynastií, pak přišla Bosna a Taaffe, o němž věděli, že neposlední úkol, jenž mu byl uložen, bylo zničení vlivu liberální strany, ne-li strany samé.

Luegrovi a jeho straně se tedy dařilo znamenitě. Především proto, že špetka antisemitismu bývá skryta v každém, kdo sám není žid, a mimoto klesla liberální strana mravně tak, že boj proti ní nebyl obtížný. Tak měl za sebou vládu, klérus, vojsko i byrokracii a valnou část vídeňské buržoasie, zejména když byl jeho boj proti sociálním demokratům ostřejší a prudší. Ovšem nejvhodnějším momentem pro Luegra byla okolnost, že socialistická organizace byla tehdy znemožněna přísnou politikou hraběte Taaffeho, který v nezralých anarchistických pokusech ve Vídni našel záminku k persekuci sociální a socialistické agitace vůbec. Teprve když se dru Viktoru Adlerovi (také rodáku pražskému) podařilo ustavit sociálnědemokratickou stranu, začalo jasné slunko Luegrovo pomalu zapadat.

Sám byl člověk jen aforistického vzdělání, který dovedl brutální rukou sáhnout na kulturní statky s cynismem až nevídaným. Památným zůstane po té stránce jeho návrh oklešťující universitní autonomii. Tehdy se proti němu postavil profesor Masaryk skvělou řečí, v níž charakterisoval Luegrovo tažení proti universitám jako bojovné „náboženství při džbánu“ (Bierbank Christentum). Masarykova řeč způsobila sensaci nejen v parlamentě a ve Vídni, nýbrž v celém vzdělaném světě. Když Masaryk domluvil, odcházel ze sněmovny Josef Unger, jenž si přišel řeč poslechnout jako člen Panské sněmovny, a na můj dotaz, jak se

mu líbila, citoval Meistersingry: „Prof. Masaryk ist fehl’ am Ort. Je ho zde v tomto parlamentě škoda, ta řeč byla pro tuto společnost moc vzdělaná a moc nóbl.“ Tehdejší poslanec hrabě Vojtěch Sternberg vystoupil krátce potom na popud českých klerikálů proti prof. Masarykovi a ve své řeči udal celou snůšku starých a hloupých pražských klepů. Sternberg byl enfant terrible sněmovny a dovedl ve svých řečech říci věci, jichž se každý štítíl. Daleko hůře, než napadl prof. Masaryka, napadl jindy císaře a starého poctivého ministra zemské obrany hraběte Welserheimba, nazvav sedmdesátiletého generála „starou záchodovou babou“. Když si hrabě Sternberg odříkal v parlamentě, co mu jeden z klerikálů namluvil, ptal jsem se ho, zná-li prof. Masaryka osobně a přečte-li vůbec od něho řádku. Sternberg upřímně odpověděl: „Ne, nečetl jsem ho nikdy.“ A požádal mě, abych mu půjčil nějakou Masarykovu knihu, že si ji rád přečte. Půjčil jsem mu tehdy *Sebevraždu a Otázku sociální*, ovšem německé vydání. Sternberg byl člověk poměrně vzdělaný a neobyčejně nadaný. Kdyby nebyl přesvědčen, že alkohol není nezdravý, byl by svým talentem jistě vynikl i v poměrech starorakouských, přestože užíval ve všem forem nepřípustných. Za několik dní mi Sternberg Masarykovy knihy vrátil a poznamenal upřímně: „Stalo se mi něco, co mě potkává zřídka v mém životě. Stydím se, stydím se před prof. Masarykem, a kdybych se nebál jeho profesorské pýchy, rád bych se u něho omluvil. Když mi zajistíte, že mne vyslyší a neodmítne, rád tak učiním.“ Masaryk vyslyšel a neodmítl. Nezapomenu, jak tento bezohledný aristokrat stál tehdy před prof. Masarykem a omlouval se jako hoch dopadený při uličnictví. Pozoroval jsem tu scénu zpovzdálí a z úsměvu a charakteristického pohybu ukazovákem pravé ruky jsem poznal, že Masaryk Sternberga omlouvá, zejména když Sternberg zcela otevřeně řekl, že mluvil na přání několika českých klerikálních poslanců. Potom se bavili oba poslanci o různých věcech. Hrabě Sternberg pak přišel ke mně, děkoval za zprostředkování a dodal: „Ode mne už do smrti proti profesoru Masarykovi neuslyšíte ani slova. Také jsem těm pánům, kteří mého grobiánství zneužili, pořádně už vynadal. Víte, že nejsem chudý na slova!!“

Čím více křesťanští sociálové rostli a mohutněli, čím více se stupňovala Luegrova moc, tím více mizela z jeho programu a agitace pouliční demagogie. Luegrovcí se pojednou stali státní stranou, rozhodnou a rozhodující. Životu ve Vídni, zejména společenskému, křesťanští sociálové už dávno nepřekáželi, už dávno se nevyhýbali židům ani liberálům. Naopak bylo známo, že se v rukou Luegrových sbíhají četné nitky liberální i židovské. Na tuto změnu měla vliv také vážná a vleklá Luegrova nemoc. Společenský život odpovídal málokdy politickému. Politické pŕtky mezi stranami měly ve společnostech slabý odraz. Ostatně vedení společenského života zůstávalo až do války v rukou liberálů a židů. Málokdy se v něm uplatňoval živel křesťansko-sociální, hlavně proto, že mezi křesťanskými sociály bylo málo živilů kulturních.

Vídeň měla tehdy mezi svými občany několik skvělých jmen: žil ve Vídni ještě Johannes Brahms, největší německý symfonik v době poklasické. Žil přední skladatel operní Karel Goldmark, Bruckner, Johann Strauss, virtuos Alfred Grünfeld (Pražák), na universitě učila celá řada velkých jmen. Šlechta, která chtěla žít ve Vídni blízko dvora, musela chtít nechtít harmonisovat s touto společností a tato směs, někdy hodně divná, dovedla skutečně representovat velkoměsto, majíc k dispozici dvě prvotřídní divadla: dvorní operu a dvorní činohru.

A to bylo Vídni vždy daleko důležitější než politika. Nerozuměla politice státní ani vlastní. Dokázala to přesvědčivě, když stál její nejpopulárnější purkmistr na ulici, aby konejšil poštvaný lid. Co bylo Vídni do jazykových nařízení? Týkala se přece jen českých zemí. Zač a proti čemu vídeňská ulice demonstrovala? Proti císaři? Proti dvoru? Politická negramotnost tenkrát slavila orgie. Bezhlavé hlavní a sídelní město se dalo zneužít dvěma vzájemně se potírajícími stranami: křesťansko-sociální, která se chtěla pomstít za to, že Lueger byl [císařem] potvrzen teprve při třetí volbě, a všenněmeckými štváči, jimiž byla vítána každá nesnáz Rakouska, zejména bylo-li možno maskovat tuto nesnáz protiněmeckými opatřeními. Potom se někteří dobromyslní Vídeňáci divili, že město má v zemích

tak málo sympatií! Kdyby Vídeň byla skutečně cítila všenněmecky nebo jen německy, neměla tehdy příčiny k demonstracím. Také při této demonstraci nešlo o německví Vídně, nýbrž o zneužití vídeňské ulice pro všechno možné a nemožné. Místo Badeniho přišel Gautsch a po něm František Thun. Ale pak se vídeňský národ už zase o politiku nestaral, ani o své německví – a Lueger už se neměl komu mstít. Thun padl spíše pro věci dvorské a události v Čechách než pro jazykové spory, jež za Badeniho Vídeň tak rozčílily!

Vídeňské německví rakušanstvím

Vídeň a její společnost neměla, jak řečeno, porozumění pro politiku a lze říci, že ani pro německví. Přes všechny značné jazykové menšiny byla arcit' jazykově německá, ale pro skutečné německví mnoho neznamovala. Možno klidně tvrdit, že Vídeňákům byl sympatičtější každý jiný národ než Němci z říše. Ještě Bavorák svým nářečím a povahou byl Vídeňákovi dost blízký, ale ostatní Němci, jmenovitě Prušáci, jim byli z duše protivní. Kdyby byla tehdy některá vážná strana propagovala nějaký ten „Anschluss“, byli by se jí vídeňští lidé v nejlepším případě vysmáli. Vážně by ji ve Vídni, kromě několika zbrklých studentů, nebral nikdo, tak jako nebrali nikdy vážně pana rytíře Schönerera a jeho pomocníka Wolfa, kteří byli pokládáni za blázny. Dokud Vídeňáka někdo nepoštvál z nějakých lokálních nebo spíše osobních důvodů, zůstával indiferentním.

Zde také nutno hledat důvod, proč ve Vídni mohl hrát takovou důležitou úlohu dvůr, který neměl vlastních styků s městem, a proč měla význam šlechta, která nebyla nikdy původně vídeňskou. Tyto živly byly Německu přes všecko své spojení málo nakloněny, hlavně Prusku a jeho německví! A toto neněmecké německví znamenalo pro dvůr, šlechtu, a následkem toho i pro Vídeň rakušanství, a tím je dáno prostičké vysvětlení, proč Neněmec nemohl být Rakušanem. Dvůr a šlechta a všechna vídeňská společnost toto rakušanství vždy ostentativně zdůrazňovaly. Také existovala rakouská věda, rakouské umění, pokud bylo německé, a Vídeň se vždy zlobila, když se věda a umění ostatních rakouských

národů nechtěly zařadit pod tento obecný název. Nechápala, že české, polské, jihoslovanské umění je české, polské a jihoslovanské a nemůže být rakouské, poněvadž rakouské umění je německé. Ve Vídni se vždy rozčilovali, že v cizině jsme byli Čechy, Poláky, Jihoslovany – a nikoli Rakušany.

V Německu toto rakouské němectví nehodnotili vysoko, naopak viděli v něm cosi méněcenného, méně německého. Ještě dnes se o něm v Německu nesoudí o mnoho lépe, třebaže si Němci tu a tam namlouvají stále ten „Anschluss“. Němci v říši si byli vždy vědomi, jak je nutno jednat s rakouskými Němci opatrně, poněvadž většina jejich němectví je neněmeckého původu.

Nedávno vyšla antologie německých básníků ze sudetských zemí. Vydavatel antologie uvádí dlouhou řadu jmen, jejichž němectví zakrývá neněmecký, obyčejně československý původ. Začíná A[da]lbertem Stiftem, Charlesem Sealsfieldem (Karlem Postlem), J. J. Davidem, Hieronymem Lormem, Fritzem Mauthnerem a pokračuje výčtem dalších Němců českého původu: Ebner-Eschenbachová, Gustav Meyrink, Hugo Salus, Reiner Maria Rilke, Philipp Langmann, Leo Greiner, Emil Faktor, Emil Hofmann, Adolph Donath, Franz Werfel, Max Brod, Ernst Weiss, Paul Kornfeld, Franz Kafka, Oskar Braun, Kokoschka (malíř a básník), Otto Pick, Franz Karl Ginzkey, Robert Michel, Hans Müller, Ernst Lothar, Robert Musil, Watzlik, Rudolf Haas, Viktor Fleischer, Alma Königová, Alfred Kubin, Felix Langer, Hermann Ungar, Paul Leppin, E. E. Kisch, Leo Perutz, Franz Spunda, Melchior Vischer, Otto Zoff, Hugo v. Hofmansthal, Stefan Zweig, Wolf Beer-Hofmann, Karl Rössler, Karl Kraus, Norbert Falk, Fritz Grünbaum. To jsou samí velice úspěšní a přední básníci a spisovatelé. Řadu kulturních německých pracovníků neněmeckého původu bylo by lze ještě rozmnožit, kdybychom přibrali pracovníky vědecké a výtvarné. Stačilo by jmenovat velká jména Gregor Mendl, Ernst Mach, Gustav Klimt. Hudbu a divadlo nelze tak kontrolovat, poněvadž herci a zpěváci rádi vystupují pod cizími jmény; ale těch několik známých českého původu patří k nejskvělejším německým umělcům našich dnů: Gustav Mahler, E. W. Korngold, Slezak, Demuth, Max

Reinhardt, Křenek, Pallenberg, Konstantinová, Jeritzaová, Massaryová atd. Jeden z největších listů berlínských poznamenal, mluvě o knize (vydané 19. 5. 1929): „Je zábavné při takovém přehledu, jak se pojednou leckterý Praberlíňan (Ur-Berliner) proměňuje v Čechoslováka a leckterý samozřejmě – jako by to byla zvláštní zásluha – rozený Vídeňák už nemůže zapírat československý původ, jako by bylo znehodnocením se k tomu přiznávat. Der Quell wird einmal laut. Du bleibst sein Sohn. (Pramen se jednou ozve. Zůstáváš jeho synem.)“

Tyto rakouské kruhy, jak dvůr, tak šlechta a celá k nim tíhnoucí společenská vrstva, doufaly stále až do roku 1914, že se poznenáhla ze všech národů utvoří takové rakušanství, které by uznávalo němčinu za státní řeč a bylo by oporou Rakouska, třeba i proti Prusku. Neboť nebylo žádné tajemství, že v těchto kruzích žilo málo sympatií pro Berlín a pro Německo. Bylo to protestantství, zednářství a vzpomínky na rok 1866, které u dvora a šlechty potlačovaly každou sympatii. Ale to byl štít. Skutečná příčina tkvěla v povaze říšských Němců a v hospodářských otázkách.

Do války bylo Německo přes všechnu reakci přece jen moderně spravovaným státem naplňujícím ducha administrativy. Veřejná správa byla daleko lepší, čistší, pořádnější. To se zračilo ve všem. Když jsme v Podmoklech, v Děčíně nebo v Chebu přejížděli hranice, poznávali jsme tento rozdíl na průvodcích.

Přednosti Německa byly v Rakousku, a hlavně ve Vídni, podceňovány. O německém vojsku netřeba mluvit. Pruský vojenský systém Německo zničil. V hospodářství však bylo Německo o několik set kilometrů před Rakouskem. Finance státní a soukromé byly daleko spořádanější, banky mnohem solidnější a průmysl moderněji vybaven než v Rakousku. Při převratu se ukázalo, že jsme se v Čechách řídili mnohem více metodami německými než rakouskými. U nás se pracovalo intenzivněji než v Rakousku. Náš dělník byl vždy mnohem pilnější a inteligentnější než rakouský. Odtud dnešní rakouská kalamita. Rozdíly mezi říšským a rakouským němečtvím, jež vyznívaly vesměs v neprospěch Rakouska, se ve Vídni zakrývaly vybásněným a vytouženým rakušanstvím.

O všech těchto problémech se Vídeň nedovídala a také se o ně nikdy nestarala. To bylo mimo její úroveň. Na řečené výtky odpovídali i významnější Vídeňáci: „Es geht auch so!“ (Jde to i tak). Osobně se Vídeňákům slušně dařilo, poněvadž království a země na říšské radě zastoupené – tedy Rakousko – pro Vídeň pracovaly. I dnes, kdy je Vídeň a celé Rakousko odkázáno na sebe, se málo uvažuje o těchto věcech a v nouzi, která nutně postihla zmenšené Rakousko, vzniklo heslo „Anschlussu“. V „Anschlussu“ se skrývá naděje, zejména Vídně, že se vyskytnou lidé, kteří zase budou pro ni pracovat. Jak velký je však i dnes rozdíl mezi rakouskými a říšskými Němci, toho ve Vídni nikdo nedbá a nikdo si v Rakousku neláme hlavu otázkou, sneslo-li by nynější rakouské obyvatelstvo pracovní tempo Německé republiky.

Vídeňská Gemütlichkeit

Vídeňákům šlo vždy o to, aby se jim bez velké námahy vedlo dobře, aby občas měli nějakou větší zábavu, aby jim někdo poskytl „panem et circenses“ (chléb a hry). Tehdy byli „gemütlich“, což nelze přeložit nejen do češtiny, ale ani do mimovídeňské němčiny. Proto překládal každý toto slovo ve shodě se svou povahou. Prušáci je překládali jiným vídeňským slovem „Schlamperei“. Kdežto nám bylo nejpřiměřenějším překladem „lajdáctví“. Není to překlad odpovídající tomu, co Vídeňáci ve své povrchnosti a lehkomyšlnosti do tohoto slova vkládali a vkládají ještě nyní. Spíš je to překlad, v němž vězí už naše výtka vídeňské povrchnosti a ledabylosti. Celé Vídni se v této povrchnosti a ledabylosti žilo dobře, tak dobře, že neznala nic jiného než zase jen sebe.

Žádné město na světě není svým lidem tolik opěvováno jako Vídeň. Někdejší „’s giebt nur a Kaiserstadt, ’s giebt nur a Wien“ [Je jen jedno císařské město, je jen jedna Vídeň; polka J. Strausse ml.] existuje v tisíci variacích, veselých, smutných a sentimentálních. A toto nazírání na Vídeň se do té míry vžilo do ústřední politiky a správy, že se stalo hlavní devisou celého státu a zatlačilo oficiální heslo Františka Josefa – heslo „viribus unitis“ (spojenými silami).

Zmínil jsem se již o tom, jak rakouští ministři, spravující stát jedinečné konstrukce, neznali ničeho mimo Vídeň, a to platilo také téměř o celé vídeňské byrokracii. Že jí byl po té stránce vzorem císař, už jsem také pověděl. Znal jen kraje, kam jako císař za dlouhého panování přišel buď na manévry, hony, nebo příležitostné slavnosti. Skoro totéž platí o vídeňské byrokracii a celé Vídni. Tato společnost považovala všechno, co tyto kraje po Vídni žádaly, za zbytečné novotářství, někdy i za vzpouru a zradu, přinejmenším ale za pokus poškodit Vídeň a rakouský stát. Nejokatěji se to jevílo v otázkách kulturních. Ministerstvo vyučování mělo spravovat a opatřovat současně kulturní potřeby německé, české, polské, ukrajinské, slovinské, chorvatské, rumunské a vlašské! To už téměř nebylo možné ani technicky, neřkuli po stránce věcné... Přitom se zásadně povolovalo v nejlepším případě jen to, co měli Němci – a hlavně to, co měla Vídeň. V Čechách například se nám nemohlo a nesmělo povolit nic, co se nemohlo současně dát Němcům. Tak vznikly v Čechách některé zbytečné utrakvistické instituce. Nehledělo se nikdy na skutečnost, že my musíme doma opatřovat celou svou kulturu, poněvadž sídlíme jenom v českých zemích, a že máme kulturní potřeby, jež rakouští Němci měli už dávno ukojeny ve Vídni. Například jediné velké české jeviště, Národní divadlo, dostávalo zemskou subvenci v úměrné výši s divadlem německým, které nemělo a nemá stejný kulturní význam pro Němce jako Národní divadlo pro nás. V tomto bodě se zdůrazňovala rovnoprávnost „obou zemských kmenů“, ale žádného Němce nenapadlo, že Národnímu divadlu patřila státní subvence podobně jako prvnímu německému divadlu v Rakousku, dvorem vydržovanému Burgtheatru. Na zmínku o takové povinnosti státu nebo dvora odpovídali ve Vídni: „To bychom museli dát stejnou subvenci i německému pražskému divadlu, snad i brněnskému, a stejným právem i v Salzburgu.“ Johannes Brahms napsal list tehdejšímu ministru vyučování baronu Conradovi, velmi energický list, v němž žádal o první státní podporu pro Antonína Dvořáka. Ale Conrad žádal, aby mu Brahms jmenoval také německého skladatele, jemuž by mohlo být uděleno stejné státní

stipendium. Ovšem Brahms nebyl rakouský Němec a Vídeňák, ačkoliv žil tolik let ve Vídni, a proto přímo odpověděl: „Nevím, kdo by se vyrovnal Dvořákovi!“ Ale baron Conrad si pomohl: prof. Hanslick za zády Johanna Brahmsa překvapil podobným darem Ignáce Brüllla, málo významného autora *Zlatého křížku*!

Takové byly názory na povinnosti státu ke kulturním potřebám rakouských národů. Když byl do Panské sněmovny povolán Jaroslav Vrchlický, hledali ve Vídni německý pendant. Přišli na P. K. Roseggra. Ale president Panské sněmovny, dr. Alfred kníže Windischgrätz, který musel být dotázán při každém jmenování pairů, zhatil jmenování německého básníka, poněvadž prý Rosegger začal svou kariéru jako krejčovský tovaryš! To bylo pro presidenta Panské sněmovny, ke všemu doktora práv, měřítko pro význam básníků...

Netřeba se zmiňovat o nesčetných případech dokazujících, jak bylo nutno svádět boje s ministerstvem kultu o nejmenší a nejmalichernější maličkosti. Vzpomínám tu jen pochůzky ubohého profesora dra Františka Drtiny, který v honbách za kulturní kořistí na vídeňském Minoritenplatze viděl své poslání. Když byl správcem ministerstva Čech, sekční šéf Kaněra, měl jsem jednou u něho nějakou žebrotu! Přišel jsem a dotazoval se sluhy, jak dlouho by to trvalo. Bylo deset minut po deváté, v ministerstvu doba víc než neobvyklá. Ale sluha jen vysvětlil jako samozřejmost: „Heut wern's umasunst warten, der Abgeordnete Dertina is kunna – der geht nicht vor 3 Uhr weg!“² Chudák Drtina se za naše potřeby skutečně obětoval, odnášel tam celé balíky žádostí a dokladů a byl šťastný, když vymohl pro české školy, co bylo možné. Byl ve všem důkladný, věcný, tedy také v těchto věcech. Zlaté srdce! A musel nás opustit tak brzo.

Ani to nedovedli ve Vídni pochopit, že odtamtud nelze dirigovat tolik různých kultur. Školské autonomie se báli. Byli odkázáni na místodržitelské raporty a informace, a jak byly tyto raporty jednostranně a osobně zbarveny, může si domyslit každý. Konečně jak bylo možno žádat na Coudenhovech, aby se vyznali v českých kulturních potřebách? A to byli alespoň slušní lidé, kteří však neměli

² Dnes budete čekat marně. Přišel prof. Drtina, ten neodejde před 3. hodinou.

ani vlastního úsudku, ani vlastních zkušeností. Ani František Thun se v těchto věcech dobře nevyznal. Ale měl tak rozsáhlé a dobré domácí styky, že se dovedl řádně informovat a nemusel se spoléhat na své dvorní a místodržitelské rady. Mimoto byl Thun do té míry grandseigneurem, že si ve Vídni proti jeho rozhodnutí neodvážili nic namítat. Mimoto se Thun o českých věcech radil rád s nejvyššími maršálky Jiřím a později Ferdinandem Lobkowiczem, kteří (oba konservativci) už svým citem ve věcech politických byli dobrými rádci. Kníže Jiří i princ Ferdinand Lobkowicz těšili se neomezené důvěře také v českých občanských kruzích; kníže Ferdinand snad ještě víc než Jiří, poněvadž byl přístupnější, skoro bych řekl demokratičtější než starší Jiří. Oba po sobě zůstavili v bývalém zemském výboru a sněmu skvělou památku, neboť své úřady vedli vzorně. O knížeti Jiřím se svého času po Praze povídala charakteristická anekdota. Ve své funkci předsedy Zemského sněmu užíval obou zemských jazyků tak přesně, že si prý zvykl mluvit česky a německy i v domácích rozhovorech. Měl větší počet dětí, takže s vychovateli a vychovatelkami předsedal při obědě skoro malému sněmu. Když se snědla polévka, otec-předseda se tázal svým vysokým zvučným hlasem: „Přeje si někdo polévku, Wünscht noch jemand Suppe?“ A když se nikdo nehlásil, pravil: „Es ist nicht der Fall, není tomu tak!“

Hospodářská převaha Němců u nás a její následky

Hospodářská převaha Němců v českých zemích utvrzovala Vídeň v domněnce, že není třeba dbát našich požadavků. Banky byly skoro vesměs v německých rukách, až na dvě nebo tři, jež však byly tenkrát podružnějšího významu; velký průmysl, ačkoliv pracoval v ryze českých krajích, byl mimo ojedinělé případy (Českomoravská továrna na stroje) úplně německý, rovněž německý byl průmysl v severních Čechách, na Moravě a ve Slezsku. To byla mocná podpora německé politice i vídeňské vládě. Teprve v posledních letech před válkou hlásil se český průmysl trochu k životu. Náš největší vliv byl v cukrovarnictví, které však bylo částečně pod vlivem vlády, podobně jako pivovarnictví. Těžký průmysl

v Čechách a na Moravě byl úplně pod komandem vídeňských bank a ve Vídni byla též vrchní správa. I tam, kde byla ústřední správa v Praze nebo v Čechách (například u zbylých ještě nepostátněných drah), rozhodovaly ve všem německé bankovní ústavy. Značný vliv jak finanční, tak hospodářský pracoval proti nám. Z peněz vydělaných v našich zemích bohatla Vídeň – obec i obyvatelstvo. Ředitelé průmyslových a obchodních podniků v českých krajích neznali českého slova a českých poměrů. Spousta soukromých podniků pracovala většinou proti nám (Hermann Brass v Zábřehu). To poskytovalo vládě, hlavě ministrům financí a obchodu, značnou oporu.

Šlo-li o zjevné bezpráví, pak se Vídeň vždy vymlouvala, že musí mít, zejména v Čechách, ohled na silný německý hospodářský živel. Ohlížet se na hospodářsky slabší, na dělnictvo, pracující třídu, nebylo tehdy ještě v módě, zejména ve feudálním a aristokratickém státě. Je tedy pochopitelné, že za takovéto situace jsme nemohli získat posici, jaká nám po právu a také v zájmu státu příslušela. Zejména ve Vídni, kde šlo vždy o panství mocných klik. Do poslanecké sněmovny a později do Panské sněmovny pronikaly finanční a průmyslové veličiny a měly i značný politický vliv. Jazyková politika zaměstnávala všechny politické kruhy tak silně, že nebylo možné starat se o hospodářské otázky. Národ sice bohatl, ale v peněžní organizaci nebylo ničeho podniknuto. Takto jsme nepřímou podporovali německý vliv a není pochyb, že kdybychom se byli dovedli vymanit z německé hospodářské nadvlády, kdybychom zesílili aspoň hospodářsky, jazyková otázka by se byla řešila jinak. Pro otázky hospodářské nebylo u nás dost porozumění, a tak jsme byli závislí na Němcích, na německých bankách v Praze a ve Vídni a museli jsme po celá desetiletí přihlížet, jak nejen stát a Vídeň vyvázejí peníze vydělané v Čechách – sumy velmi úctyhodné –, ale jak totéž činí také soukromníci, majitelé průmyslových podniků a akcionáři. Tyto otázky byly převratem z největší části vyřešeny, částečně však trvají ještě dnes. V dnešní Vídni mohou na dřívější úrovni žít jen ti, kteří mohou vydělávat

v Čechách, kteří mají v Čechách své podniky. Ovšem sumy vyvážené dříve státem z Čech ve formě daní a poplatků už zůstávají většinou doma.

Vídeň jako sídelní město

Bylo konečně pochopitelné, že majetnější vrstvy se rády stěhovaly z Prahy a z Čech do Vídně, zejména vrstvy německé. Šlechta chtěla být blízko dvora, za šlechtou táhli bohatí továrníci a všichni se rádi účastnili vídeňského velkoměstského života, který byl tak příjemný. Národnostní a jazyková otázka těmto vídeňským kruhům nikterak nevadila. Neboť jim Vídeň skýtala mnoho věcí, jichž v Praze nebylo. Velkoměstem ve skutečném slova smyslu, jakým byla už dávno Paříž a později i Berlín, Vídeň arciť nebyla nikdy. Měla jen některé velkoměstské instituce, musea, divadla, ale když si vystavěli ve Vídni městskou dráhu, kterou už dávno měli v Paříži a v Berlíně – s Londýnem nelze Vídeň vůbec srovnávat – byl z toho krach, dráha byla stále pasivní, takže železniční správa na svou omluvu vysvětlovala, že dráha byla vybudována z „důvodů strategických“. Jakmile se však ve světové válce měly uplatnit tyto „strategické“ důvody, vídeňská městská dráha přestala jezdit.

Ale jistě byl vídeňský život velkoměstštější než například v Praze, nebo dokonce v Brně. Residence císařova přinášela do tohoto života okázalost a slavnosti, jichž jinde nebylo. Katolický dvůr inscenoval ve Vídni každoročně takovou atrakci, která nebyla vídána v celé Evropě a která v letech, kdy se jí zúčastňoval císař, vábila do Vídně cizince z celého světa. Byla to slavnost Božího těla. Procesí, které se ubíralo pod vedením kardinála ze štěpánského dómu ulicemi vnitřního města a jehož středem byl František Josef, obklíčený všemi arcivévody a rytíři Řádu zlatého rouna, bylo divadlem středověké pompy zakončovaným vojenskou parádou na velkém prostranství před hradem. Sedadla na tribunách, vystavěných zvláště k této příležitosti, byla objednávana několik týdnů před slavností. Je zajímavé, že nejvíc takových objednávek přicházelo každoročně z Anglie, kde mívali a mají ještě dnes tolik smyslu pro středověké pompy. Nikoli

katolický ritus, nebo dokonce katolická víra, v této slavnosti vše ostatní zastiňoval zájem o dvůr a uniformy. Zdá se však, že církve měla na této atrakci velký politický zájem: chtěla ukázat, jak je císař a jeho okolí církvi oddáno a jak je v jejích službách. František Josef asistoval této církevní slavnosti až do svého stáří. Ale jednou byl obecenstvem, které do posledního volného místečka plnilo ulice, jimiž se průvod o Božím těle ubíral, pozdravován tak nadšeně purkmistr dr. Lueger, že provolávání slávy císařovi bylo zřejmě slabší. Následkem toho lékaři ze zdravotních důvodů zakázali císaři účast na procesí a František Josef se průvodu Božího těla už neúčastnil. Často přijížděli do Vídně cizí mocnáři, nejčastěji ovšem Vilém II., a to byla pro Vídeňáky nejkrásnější podívaná, která arciť byla vždy stejná: vojenské parády na velkém vídeňském cvičišti zvaném „die Schmelz“. Pro šlechtickou, byrokratickou a vojenskou společnost byl při takových příležitostech pořádán v nádherných sálech dvorního hradu dvorní ples. Zváni byli vedle šlechty vysocí úředníci až do sekčního šéfa, všichni tajní radové a celá generalita. Poněvadž každý, kdo nosil zlaté portepée, byl ipso facto „hoffähig“ [vhodný pro dvůr], posílal nejvyšší hofmistr na místní velitelství asi 50 vstupenek, na něž měl právo každý poručík. Na těchto plesech se vyskytovaly pouze dva občanské fraky: vyslance Spojených států a vyslance švýcarského. Všichni ostatní byli ve stejnokrojích. Není třeba poznamenávat, že sbory zákonodárné, vědecké nebo umělecké nemohly být zvány, neboť „hoffähig“ nebyli ani poslanci, ani profesori, ani umělci. Nedovoloval to španělský řád, který byl základem všech dvorních předpisů. Boží vědí, který Filip Španělský si tento řád vymyslel, ale ve Vídni platil až do smrti Františka Josefa neúprosně.

Mladý císař Karel uvolnil všechny dvorní řády hned v prvních dnech své krátké vlády, ba dal se pohnout k něčemu, čeho by se svět od starého císaře nikdy nedočkal. Příklad, kterou musel složit každý nově jmenovaný tajný rada, obsahovala také slib věrnosti Matce Boží. Proto nikdy nebyl v Rakousku jmenován tajným radou žid a nebyl jím jmenován ani ministr prof. Albert Schäffle (protestant), slavný německý národní hospodář, když se stal ministrem obchodu

v ministerstvu Hohenwartově. Za Karla potřebovali v Uhrách v kabinetě demokratické poslance a byl vyhlédnut poslanec dr. Vázsonyi, jehož velká popularita měla uklidnit vzrůstající se odpor proti různým válečným nepřístojnostem. Ale Vázsonyi byl žid a dvorní úřady činily obtíže s přísahou. Karel se dlouho nerozpakoval, dal část formule škrtnout a dr. Vázsonyi mohl svou přísahu klidně složit. Byl však, co Rakousko bylo Rakouskem, jediným židem, který se stal excelenc-pánem bez křestního listu.

Přítomnost císaře a dvora dodávaly Vídni lesku také při příležitostech, jež se v ostatních městech konaly bez zvláštních okázalostí. Skoro každý rok byla pořádána nějaká výstava, kterou zahajoval buď sám císař, nebo jeho jménem některý z arcivévodů. Dokud žil nejstarší císařův bratr Karel Ludvík, svěřovala se tato úloha jemu; Karel Ludvík zahájil také jubilejní výstavu v Praze roku 1891. Ačkoliv se podobné slavnosti pořádaly vždy navlas stejně podle obřadních předpisů, účastnila se jich celá Vídeň. Nejmenší radost měl z takových civilních parád arcivévoda sám František Josef, který miloval jenom slavnosti vojenské. Císař zahajoval například každoročně uměleckou výstavu v Künstlerhausu, ačkoliv ho malířství vůbec nezajímalo a on mu ani za mák nerozuměl. Prošel výstavou zcela mechanicky a bez zájmu. Ale měl tolik taktu, že nikdy nic nekritizoval. Zato jeho berlínský kolega docela hlasitě vykládal svůj úsudek, přestože umění právě tak nerozuměl. Když mu byl představen některý malíř, císař opakoval vždy tutéž frázi: „Těší mne velice, je to velmi krásné.“ Totéž opakoval výstavnímu výboru, když odjížděl. A bylo dobře. Nic by mu ostatně nebylo platné, kdyby se byl nějak vyjádřil. Bylo zvykem, že se na každé význačnější výstavě buď pro Uměleckohistorické museum, nebo pro státní Moderní galerii něco koupilo. To však bylo řediteli těchto ústavů předem určeno a na tom císař nic neměnil. Pamatuji se, že navštívil také Slavíčkovu a Švabinského výstavu ve Vídni. Bylo rozhodnuto, že bude zakoupena jedna perokresba Švabinského (*Hlava staršího muže*) a jedna krajinka Slavíčková. Císaři se však líbil krásný obraz *U stavu Švabinského*, který později v Americe shořel. Přes to, že mu koupenu „*Hlavu*“

označili, vracel se císař stále k „*Stavu*“ a opakoval stereotypně, jak je obraz krásný. Zůstalo však při výběru ředitele galerie.

Po této stránce byl František Josef stejně opatrný jako šetrný. Věděl, že těm věcem nerozumí, neměl žádného názoru na umění a vědu, ale snažil se působit representantům radost. Kabinetní kancelář jej vždy předem o všem informovala. Věděl vždy, kdo k němu přichází, čím vyniká atd. Ovšem nepouštěl se s ním do žádných diskusí, sám řekl, co ví, pak přišlo nějaké to „Těší mě“, srazil nohy a bylo po slyšení. Pro Vídeňáky bez rozdílu stavů byla audience u císaře nejvyšším vrcholem všech tužeb. O nějakém stálém styku s dvorem nebylo ovšem řeči. Někteří arcivévodové se stýkali se šlechtou, ale i to bylo dost vzácné. Arcivévodové ani mezi sebou neudržovali valných styků. Každý žil svým životem, obyčejně málo vážným. Ale jinak ničeho se neodvažovali, poněvadž znali císařovu přísnost, který měl nad nimi snadnou pravomoc: všichni sloužili v armádě, takže nebylo ani třeba, aby se císař odvolával na své první místo v rodině; vyřizoval vše po vojensku. Přihodila-li se však nějaká nepříjemnost v širší veřejnosti, vyřizoval ji nejvyšší maršálský úřad fungující jako soud určený pro panovnickou rodinu (Obersthofmarschallamt). Všichni členové habsburské rodiny byli ústavně zbaveni povinnosti dostavit se k obecnému soudu. Rodina vévody z Cumberlandu, jenž byl roku 1866 zbaven Bismarckem hannoverského trůnu, a rodina Koburgů požívaly stejného privilegia. Přirozeně se dvorní soud zaměstnával téměř výhradně záležitostmi majetkovými a jeho jednání bylo vždy tajné.

Jen František Ferdinand se ocitl jednou před tribunálem pro alimenty. Za svého pobytu v Praze měl milostný poměr s prodavačkou kteréhosi obchodu na Příkopech. Jeho láska nezůstala bez následků a pan arcivévoda chtěl mladou matku odbýt směšně nepatrnou sumou. Advokát dívky odmítl mizerné odbyté a zažaloval arcivévodu u dvorního soudu. Habsburský soud nařídil policejnímu ředitelství, aby zjistilo, zda se dívka v oné době nestýkala také s jinými muži. Dvorní tribunál se domníval, že se takto podaří arcivévodu zprostit vůbec

placení (!). Ale to se nepodařilo. Potom musela dvorní pokladna zaplatit matce 40 000 zlatých. S občanskými živly ani s bohatými se arcivévodové rovněž nestýkali. Výjimkou bylo několik majetníků velkých honiteb. Tak dojížděli arcivévodové na honby k vlastníku velkých pivovarů Antonínu Dreherovi, který nikdy nepřijal nabízeného šlechtictví. Ale ani šlechta o podobné návštěvy nestála, poněvadž honba za účasti těchto Výsostí byla velmi drahá. Zejména pozvali se někde na hon následník, stál takový hon malé jmění, poněvadž František Ferdinand byl pověstný svým ustavičným střelením, střílel ránu za ranou, aby měl spousty zastřelené zvěře. Hrabě Jiří Wassilko, člen Panské sněmovny a majetník rozsáhlých panství v Bukovině, měl ve svých lesích snad největší stáda jelenů v celém bývalém Rakousku. O tom se následník dozvěděl a setkal se někde s Wassilkem, tázal se ho, kde by si tak nejlépe odstřelil jelena. Očekával, že jej hrabě hned pozve. Ale Wassilko mu odpověděl: „V lesích náboženského fondu, císařská Výsosti!“ Náboženský fond měl totiž několik rozsáhlých velkostatků a starých lesů. Tam jej Wassilko odkazoval a následníka prostě nepozval.

Vídeňská šlechtická a bohatá společnost byla po dlouhá léta vedena kněžnou Pavlínou Metternichovou, neobyčejně duchaplnou a vtipnou vdovou po knížeti Lotharu Metternichovi, bývalém rakouském velvyslanci v Paříži. Vzdělaná paní už jako mladá choť velvyslance dovedla u Napoleona III. prosadit představení Wagnerova *Tannhäusera*. Ve Vídni se Metternichová dala do charitativních služeb, pořádala dobročinné plesy, bazary atd. Ale ani ve Vídni se nevzdala vlivné a účinné patronace umění. Pomáhala malířům, sochařům a hudebníkům, kdykoliv toho potřebovali. Byla to kněžna Metternichová, která uvedla *Prodanou nevěstu* na jeviště Mezinárodní divadelní a hudební výstavy ve Vídni (1892) a s ní Bedřicha Smetanu na jeviště celého světa,³ a byla to opět Metternichová, která, nadšená Smetanou, pomohla do světa Českému kvartetu, hrajícímu tak neskonalé krásně *Z mého života*. Když šlo o pomoc, zapomněla Metternichová na své šlechtictví a chodila sbírat, shánět lidi, peníze, přízeň a pomoc žurnalistů. Tato

³ F. N. Šubrt, *[Moje] divadelní toulky*, [Praha 1902, s.] 93 ad.

paní, jak řečeno, vedla vídeňskou společnost. Po její smrti už se podobná dáma nevyskytla.

Velmi by se mýlil, kdo by se domníval, že šlechta kromě aristokratů v úřadech a v armádě měla nějaký vliv na vývoj politických věcí.

Když se v prvních měsících války začali ve Vídni znepokojovat událostmi na bojištích, pozval mne k sobě dědičný hrabě z Trauttmansdorffu a přál si slyšet můj názor o politických věcech. Nezatajil jsem mu nic, ačkoliv byl v uniformě, a hlavně jsem líčil, jak válka v Čechách, u českého člověka nemůže vzbudit než vnitřní odpor. Nevíme, zač se naši lidé mají na obou frontách dát zabíjet. Rakousko bojuje proti slovanským národům – Rusům a Srbům, Itálie nebyla ještě ve válce, politicky doma má každý zámek na hubě, parlament nezasedá, panuje čistý absolutismus, atd. atd.

Hrabě Trauttmansdorff, blízce spřízněný s rodinou Schwarzenbergovou (Hluboká) všemu tomu rozuměl a vyslovil názor, že za takových okolností to nemůže pro Rakousko skončit dobře. Namítl jsem mu, proč on, když má tak blízko k nejvýše postaveným osobnostem, neupozorní na nebezpečí, na všechny chyby, na všechna šílenství válečné politiky. Hrabě se jen trpce usmál a řekl: „Myslíte snad, že se nás někdo ptá, že s námi vůbec někdo mluví, anebo že by nám nahoře někdo dovolil mluvit? Jsme dnes ve válce zrovna takové nuly jako každý jiný. Nemáme nejmenšího vlivu. Řeknu vám víc: před dvěma dny na tomto místě seděl arcivévoda František Salvator, zeť císařův, manžel arcivévodkyně Valerie, můj starý přítel. Mluvili jsme samozřejmě o válce, o nynějších politických poměrech, a tu se odehrála navlas stejná scéna jako právě nyní. Řekl jsem upřímně arcivévodovi své mínění o poměrech, jak jste mi je vylíčil dnes vy. A jako já úplně souhlasím s vámi, souhlasil císařův zeť se mnou. Poté jsem mu dal tutéž otázku, kterou jste vyslovil vy. Odpověď zněla doslovně jako nyní moje. Arcivévoda odvětil, že nesmí ani hlesnout, že nikdo z rodiny nemá naprosto nejmenšího vlivu a že císař, který už před válkou byl málomluvný, od 1. srpna 1914 vůbec mluví, jen když je toho nejnutněji třeba. Mám za to, že všechno asi

tuší a nechce od nikoho slyšet potvrzení svého pesimistického názoru. ‚Nikdo z nás nemá nejmenšího vlivu.‘ To byla odpověď arcivévody. ‚Jak by se tedy někdo z nás mohl odvážit nějakého upozornění nebo rady? A víte, že i proti muži, jako je František Thun, se začíná z vojenských kruhů vyslovovat pochybnost o jeho rakouském patriotismu?‘“

Je nade vší pochybnost, že císař dobře věděl, proč se arcivévodů po ničem netáže: kdekoliv jim umožnil zasáhnout přímo, byla to jistá katastrofa (bitva u Lucku!) a museli pak za ně trpět jiní. Ale toto intermezzo je příznačné pro neprodyšnou uzavřenost Františka Josefa a pro bezvýznamnost šlechty.

Kapitola 3: Průmysl a peněžnictví

Karel Wittgenstein

Finanční a průmyslová společnost, která vedla válku v zázemí, za frontou, byla ve stejném postavení jako šlechta. Byla využita do krajnosti, odměňována řády a tituly a s tím se musela spokojit. V tom se proti předválečné době nezměnilo pranic. A přece je nutno konstatovat, že zejména před válkou měla Vídeň hezkou řadu průmyslníků a peněžníků, kteří byli hodni toho, aby byli tázáni o radu. Z nich patří Karlu Wittgensteinovi první a nejdůležitější místo. Karel Wittgenstein nikde a nikdy sám o sobě netvrdil, že reorganisoval železářský a uhelný průmysl v Čechách z nějakých ideálních pohnutek. Jistě chtěl vydělat, a to bývá, pokud se týče velkých průmyslových, finančních a obchodních akcí, všude a vždy. Ale to chtěli jiní také a při veškeré vůli se jim věc buď nedařila, anebo nedbali obecných zájmů. Ale perioda Wittgensteinovy činnosti v českém průmyslu nebyla pouze dobou jeho zbohatnutí: toto údobí znamenalo převrat průmyslu v Čechách, základ jeho vývoje a velkého zmohutnění, a proto patří Wittgensteinovi, ačkoli přitom sám v tehdy nevídané míře zbohatl a ačkoli byl Němec (z Pruska), i naše vděčná vzpomínka.

Zmiňuji se o něm zevrubněji právě v souvislosti s naším průmyslem, který se nám teprve nyní, dlouho po převratu, pomalu vrací také majetkově. Ostatně jsem nepozoroval, že by naši lidé chudli. Těším se dokonce, že bohatnou, třeba pracují už jen na vývoji všeho toho, co vytvořili tehdejší geniální zakladatelé v letech sedmdesátých a osmdesátých. Znal jsem Wittgensteina osobně a poznal jsem nejen jeho geniální podnikavost a bystrost, ale i neodolatelné osobní kouzlo. Jeho vážné povolání mu nikdy nekazilo humor a sklon k nějakému šibalství. Otec jeho pocházel odkudsi z Pruska a byl, jak se ukázalo, znamenitým zemědělcem. Poznal, že šlechtické statky v Rakousku vynášejí nedostatečnou péčí velmi málo, odebral se tedy do Rakouska a v okolí Vídně najal jistý větší šlechtický majetek. Tak se dostal jeho syn Karel do Vídně na studia na akademické gymnasium, které

bylo pokládáno za přísný ústav. Asi v kvintě, když Wittgenstein přes několikere napomenutí neustal ve svých taškařinách, byl z akademického gymnasia vyloučen. Wittgenstein sice slíbil, že dostuduje doma, že dokonce udělá maturitu, ale jednoho dne sebral pár grošů, housle a prchl do Ameriky. Byl nevázaný a nedovedl snášet žádné omezování osobní svobody. V Americe učil hře na housle, němčině a počtům. Živil se, jak se dalo, až se dostal do velkého průmyslového podniku jako kreslič. Po třech letech se vrátil do Vídně, pracoval u různých inženýrů a stavitelů jako kreslič, navštěvoval techniku, studoval matematiku a po dvou letech jej pojednou vidíme v Čechách, v Teplicích v tamější válcovně.

Vedoucím činitelem byl v tomto podniku – ovšem ve Vídni sídlící – proslavený inženýr Paul Kuppelwieser, pozdější majitel ostrova Brioni. Wittgenstein brzy ukázal své schopnosti. Ve své prozíravosti poznal ihned, jakou důležitost, zejména pro průmysl železářský, má Thomasův prášek[!]. Šlo mu především o to, aby získal tento patentovaný postup, stejně jako Pražská železářská společnost. To se mu podařilo a teplická válcovna se od té chvíle stala hlavním konkurentem Pražské železářské společnosti, obchodnický špatně vedené a po léta neplaticí dividendy. Českou hornickou společnost v Králově Dvoře u Berouna nechal na suchu. Když pak chtěly finanční kruhy, stojící za touto společností, skoupit akcie teplické válcovny, dovedl si Wittgenstein za okolností často až romantických, v každém případě však za okolností, jež vyžadovaly vždy největšího napětí, energie i síly, opatřit potřebné peníze a tyto akcie skoupil sám. Zakrátko se stal svým pánem, neboť s Kuppelwieserem byl povolán Rothschildy a Guttmanny do Vítkovic, aby vedl jejich už tehdy velké závody. Tyto velké úspěchy zjednaly Wittgensteinovi všude přátele, kteří mu nesmírně důvěřovali. První a hlavní z nich byl Max Feilchenfeld.

Další etapa znamenala úspěch za úspěchem. Ve Wittgensteinových rukách se záhy octla Česká hornická společnost, takže se stal vážným sokem Pražské železářské společnosti, kterou tehdy vedla vídeňská Creditanstalt. Ta se svého

geniálního soka, který velkým obchodem s Ruskem za rusko-turecké války sanoval všechny své společnosti, dovedla zbavit tím nejlepším způsobem. Nabídla mu vedení Pražské železářské v hodnosti vrchního ředitele. Wittgenstein nabídku přijal, technicky i finančně zkoncentroval a rozdělil výrobu svých podniků tak, že akcie Pražské železářské, které po celá léta nenesly dividendy a stály na burse na 60 % svého nominálu, stouply nad svou nominální hodnotu a vynášely slušný zisk. Založil na Kladně ocelárnu zvanou Poldina huť a v Králově Dvoře proslulou cementárnu. Svě dílo korunoval znamenitým stavem všech podniků, jímž se může honosit jen málokterý velký průmyslník v Evropě. Potom se svého místa vzdal. Byl velkým boháčem, ale jistě byl v tomto případě osud potud spravedlivý, že zbohatl člověk jen díky svému geniálnímu duchu a neúnavnou prací. Wittgenstein pracoval po celý den s tváří usměvavou, se žertem na jazyku a s nevídanou ochotou. Ostatně co mu osud na jedné straně poskytl, na druhé straně mnohonásobně vzal: Wittgensteinovi, který žil v neobyčejně šťastném manželství, zemřely tři děti, jeho poklad. Rozdával štědrou rukou, jsa pravým mecenášem umění, hlavně výtvarného. On byl zakladatelem vídeňské „Secession“. Opakuji, že by bylo záhodno napsat jeho podrobný životopis, který by byl historií nejdůležitějších oborů českého průmyslu, přestože on i všichni jeho spolupracovníci byli Němci.

Josef Pechar a hospodářská krátkozrakost Riegrova

Z českých lidí měl na tuto německou skupinu průmyslníků vliv Josef Pechar, ředitel Duchcovsko-podmokelské dráhy, neboť v něm Karel Wittgenstein ještě z dob svého pobytu v Teplicích poznal geniálního odborníka. Než vstoupil do této družiny, obrátil se Josef Pechar po bursovním krachu 1873 na dra Riegra s návrhem, aby čeští lidé skoupili akcie drah duchcovsko-podmokelské, ústecko-teplické a buštěhradské, jejichž cena klesla tehdejším úpadkem na několik zlatých. Dr. Rieger zavolal na poradu největšího, nejzámožnějšího národního hospodáře, Aloise Olivu, cukerního komisionáře(!). Alois Oliva,

v cukerním oboru jistě obratný obchodník, se plánu Josefa Pechara v pravém slova smyslu vysmál: „My máme koupit akcie zkrachovaných německých drah? Na to mozolné české peníze vydat nesmíme!“ Marně se Pechar namáhal vyložit nejen hospodářsky skvělou budoucnost těchto drah, nýbrž i politický význam budoucí jednotné Společnosti severočeských drah, do níž chtěl všechny řečené dráhy spojit. Rieger a Oliva mu neuvěřili. Akcie byly pak skupovány finanční skupinou vedenou lipskou Allgemeine Deutsche Credit Anstalt, jejíž ředitel Wachsmuth Pecharovým a Wittgensteinovým plánům porozuměl. Za akcie Duchcovsko-podmokelské dráhy, platící tehdy 12,50 zlatých rakouské měny, zaplatil rakouský stát akcionářům při postátnění v letech devadesátých, tedy už po dvaceti letech, 1 000 zlatých, přičemž akcionářům zůstaly duchcovské uhelné doly. Kdo má trochu fantazie, snadno si vypočte, co by pro nás politicky znamenalo, kdyby trochu té fantazie měli vedle Pechara také dr. Rieger a Alois Oliva! Pechar byl suchý počtář a jako počtář se osvědčil i při postátnovací akci. Dr. Biliński byl před zřízením ministerstva železnic generálním ředitelem státních drah. Když byla tehdy duchcovsko-podmokelská dráha postátnována, navrhl Pecharovi místo c. k. sekčního šéfa s obvyklými příjmy. Pechar na nabídku odpověděl, že za takovou gáží není zvyklý pracovat. Byl již milionářem. Na to mu Biliński nabídl velkokříž řádu císaře Františka Josefa a jistě očekával, že to pohne Pechara, aby se přestěhoval do Vídně. Pechar však telegraficky odpověděl, aby si Biliński ponechal místo sekčního šéfa i s řádem! Byl už dávno mrtev, když se jeho zeť, dr. Marek, stal v Rakousku ministrem veřejných prací. Touto cestou se pak dostal do Pecharovy rodiny alespoň ten velkokříž!

Ještě dnes trpíme následky krátkozrakosti a hospodářské nezkušenosti našich tehdejších vůdců. Jak snáze by se byl vyřídil národnostní, a zejména jazykový spor v Čechách a na Moravě, jak daleko jsme mohli být, oč silnější bychom vstoupili do vlastního státu, kdyby se bylo hospodářským otázkám věnovalo před padesáti a šedesáti lety více pozornosti!

Na přání dra Kaizla jsem na počátku devadesátých let napsal do týdeníku *Čas* několik článků o naší nepodnikavosti a o tom, jak jsme i politicky bezbranní proti převaze německého kapitalismu. Ale tehdy bylo každé razítko u posledního okresního soudu důležitější! Co znamenaly pro nás dráhy, továrny a banky? To patřilo Němcům a tím byla věc vyřízena. To byly, psalo se, bašty německva, ale nikdo neměl porozumění a odvahy k proražení těchto bašt. Ovšem k tomu bylo třeba vážné organizační práce, organizace peněžních ústavů, mobilisace národního jmění. Místo toho se dávaly peníze do spořitelen a záložen na 3 a 4 %! Naše veřejnost neměla pochopení pro to, že nelze politicky prospívat, když politická posice není hospodářsky opevněna.

Boj o české zastoupení v rakousko-uherské cedulové bance

Teprve při boji o zastoupení v rakousko-uherské bance si širší veřejnost uvědomila spojitost hospodářských a politických otázek. Svědčilo ostatně zase o politické slabosti a hospodářské zaostalosti, jakou taktikou jsme se pustili do boje o získání jednoho nebo dvou míst v generální radě cedulové rakousko-uherské banky. Byl jsem odpůrcem této taktiky a potíral ji v *Čase*. Naši lidé si umínili, že se musíme dostat do cedulové akciové společnosti na základě normálního skoupení takového počtu akcií banky, že by nám místo povolit musela. Právě v cedulové bance se tato taktika bez pomoci vlády nutně minula úspěchem, a k tomu nás poškodila i hmotně. Majority jsme ve valné hromadě banky dosáhnout nemohli, tu měly vídeňské banky, tedy správa banky, pomocí akcií uložených v cizině i ve Vídni. Koupí akcií jsme hnali jejich kurs do výšky, která už dlouho neodpovídala pravé hodnotě akcie. Bylo tedy nabíledni, že kdybychom dosáhli zastoupení v generální radě, pak by naše spořitelny a záložny, jimž byla koupě akcií rakousko-uherské banky uložena národní radou, utrpěly citelné škody. Koupě by pak přestaly a akcie by byly značně klesly. Jeden český generální rada by nás byl přišel hodně draho. Ukazoval jsem tedy vždy na to, že složení generální rady banky je v rukou vlády, která měla vždy moc prosadit svou

vůli u vídeňských bank, a vláda musila uznat, že nám místo v cedulové bance právem náleží. Banka nám místo postoupit nechtěla, zastírajíc svůj odpor tvrzením, že to je věcí valné hromady, a vláda se schovávala za banku, jejímž guvernérem byl „dobrý“ Slovan Biliński.

Čeští poslanci, kteří nechtěli přiznat slabou politickou posici, zůstali při své taktice, která nakonec vedla ke kapitulaci, a tak jsme zastoupení v bance nedostali až do války. Do té doby se každoročně opakovala tatáž komedie. Do Vídně přijel na valnou hromadu rakousko-uherské banky vždy houf krajanů, kteří v ní měli zastupovat svou záložnu nebo spořitelnu a hlasovat při volbě generální rady pro pana Josefa Wohanku. Na valné hromadě vždy některý náš poslanec promluvil delší řeč, na niž se mu z německé strany dostalo odpovědi, od vedení banky pak neslané a nemastné prohlášení, že banka je naprosto nepolitický podnik bez národnostních tendencí atd. Při hlasování jsme zůstali v minoritě a na rok byl zase pokoj. Ostatně nadšení českých pánů trvalo jen jeden rok. Už v druhém roce této akce byli pro valnou hromadu hledáni akcionáři. Ne že by nepřijelo dost delegátů, ale byli jinde. Valná hromada, svolaná obyčejně na 6. hodinu odpolední, byla zahájena pro velký nával až po půl 7., často i později. Čtení výroční zprávy, výklady generální rady, pak hlasování o bilancích a návrzích generální rady, konečně rozhodující volby trvaly obyčejně až dlouho přes 8. hodinu večerní. A představení u Ronachera začínalo už o 8. hodině, v jiných divadlech už v 7. A páni delegáti, když už přijeli do Vídně, chtěli se přece trochu po Vídni poohlédnout. Proto se lidé, kteří by šli na valnou hromadu, hledali už v poledne lucernou. Asi v roce 1912 bylo jasné, že se takto do banky nedostaneme, a v českých kruzích nastal ústup. Před valnou hromadou přišel ke mně v parlamentu prof. Fiedler a žádal mne jménem akčního výboru, abych v *Čase* už o věci nepsal, že mám pravdu, že se to všeobecně uznává a že se věc skutečně vyřídí akcí u vlády, kterou bych takto poškodil. Uposlechl jsem, akce byla podniknuta, ale výsledek se nedostavil. Banka rakousko-uherská zemřela s Rakouskem bez českého generálního rady. Bylo po ní vlastně už několik dní po

vypuknutí války, když vojáci všechn kovový poklad cedulové banky zkonfiskovali a řečený odstavec stanov banky byl nařízením vlády zrušen!

Zasahování hospodářského světa do politiky

Všichni tito a ještě mnozí jiní ve svých oborech vysoce zdatní a osvědčení lidé nedovedli, jak by byli mohli a jak jim skoro kázala povinnost, vykonávat politický vliv na vládu a na vídeňské politické kruhy. Mohu říci, že jsem znal velkou většinu finančních a průmyslových magnátů, a nemluvil bych pravdu, kdybych o nich řekl, že byli tak zaujatými Němci, aby souhlasili s oficiální vídeňskou politikou; naopak, odvažují se tvrdit, že snad ani jediný z nich s touto politikou nesouhlasil. Už proto ne, že jim to nedovoloval jejich hospodářský rozhled, intelekt a nadání k vedení velkých, často mezinárodních podniků. Ale to už byla ta Vídeň, která dovedla zlhostejnit tyto vrstvy politicky tak, že se po celá léta nevyskytl nikdo, kdo by si byl získal v sídelním městě takové politicky významné postavení, aby jeho hlas působil vlivně na vládnoucí kruhy. Slyšeli to od lidí, přicházejících ze všech království a zemí na Říšské radě zastoupených, i z druhé polovice říše, ale neměli chuť zaměstnávat se politickými úvahami. Měli všichni jednu společnou výmluvu: byli hospodářskými činiteli a nemohli se starat o politiku. Dovedli odsoudit vládní politiku, věděli, proč ji odsuzují, ale měli za svou povinnost mlčet! To mělo dvojí důvod. Jedni stáli na docela materialistickém stanovisku: dařilo se jim dobře, vydělávali a pak si řekli: „Co je mi do toho všeho. Je mi lhostejno, bude-li jazyková otázka v Rakousku vyřízena čili nic, mé železo, mé uhlí, mé plátno se bude kupovat dál, má banka bude dál provádět své obchody, a bude-li se v Liberci u soudu jednat jen německy, nebo německy a česky, mé papíry na burse neklesnou.“ Nezasedali v politických korporacích, a neměli tedy ani veřejné tribuny, aby mohli projevit své názory, i kdyby byli chtěli. Druzí zase měli jedinou snahu a touhu: pocty. Chtěli se stát šlechtici, rytíři nebo barony, toužili po řádech a chtěli se dostat do Panské sněmovny. Aby si to u vlády nezkažili, tedy mlčeli. Znali oba tábory, znali však jen jeden prostředek: politiku

silné ruky. Byli by nejraději viděli na nějaký čas absolutismus, který by ty hloupé spory – jak se ve Vídni říkalo: spor o ponocného v Litomyšli – rázem vyřídil. To bylo podle jejich názoru arkanum, které by monarchii spasilo. Poněvadž věděli, že František Josef už je na to starý a že jeho energie na takový úkol nestačí, očekávali to všichni od Františka Ferdinanda, třebaže s ním v jiných směrech nesouhlasili. Jen jeho odpor k Maďarům jim byl sympatický, poněvadž všichni byli odpůrci rozpínavé maďarské politiky.

Takovým způsobem byl z politického vlivu vyřazen jeden z nejdůležitějších a nejvážnějších politických živlů. Ovšem na možnost války nikdo nemyslel. Jistě by se byli odhodlali k projevům a intervencím, kdyby jen tušili, že se „nahore“ myslí na válku. Ale po této stránce panovala naprostá jistota. Když se o možnosti války dověděli, bylo už pozdě.

A vídeňské finanční kruhy začaly brzy vyslovovat pochybnosti o úspěchu Rakouska ve válce, ale na takový konec, kterým válka vyvrcholila v říjnu 1918, nikdo nemyslel a nevěřil. Všichni kalkulovali stejně: nejen Rakousko-Uhersko, ale i daleko bohatší a silnější Německo postihne hospodářská katastrofa, i když centrální mocnosti válku vyhrají. Naděje, že by poražení mohli zaplatit nějaké odškodnění, se pokládala za nemožnou. A kdo nahradí až fantastické škody v případě, že válka skončí status quo ante? Když válka skončí tak, že útraty budou zkompensovány? Že si monarchie válkou způsobené škody zaplatit nemůže, to věděli dobře, všichni do jednoho.

Ale ty úvahy byly zcela zbytečné. Průmysl a banky byly nuceny plnit vůli generálů a pochybnosti o úspěchu nikdo nesměl vyslovit. Finančníci, kteří měli příležitost dostat se za války do Německa, byli nejschlíplejší: přijížděli z Berlína informováni docela jinak než ve Vídni. V Berlíně průmysl a banky věděly včas, že věc Německa i Rakouska není valná a skončí špatně. A mimoto poznaly, jak ostře se v Německu kritizuje Rakousko vojenské i hospodářské, jak se na Vídeň pohlíží přímo se soucitem a často se vyslovují výhrůžky, že po válce udělá Německo v Rakousku pořádek. Když bankovní ředitelé s těmito dojmy přicházeli

domů a mluvili o nich na rozhodujících místech, nadávali rakouští činitelé na zpupnost Němců a chlácholili zděšené finančníky, že všechno, co se v Berlíně tvrdí, prostě není pravda.

Kapitola 4: Noviny a novináři

Neue Freie Presse. Moriz Benedikt

V době, kdy se stal na celém světě velmocí, měl tisk význačnou úlohu také ve Vídni. Ale vídeňský tisk se lišil od tisku v jiných zemích a městech tím, že hlavní listy nebyly orgánem politických stran a skupin. Celá desetiletí vycházely ve Vídni listy, z nichž mluvily jen redakce, až v osmdesátých letech vznikla sociálnědemokratická *Arbeiter-Zeitung* a později křesťansko-sociální *Deutsches Volksblatt* (neboť „Vaterland“, dokud existoval, měl za sebou sice vůdce konservativní feudální šlechty, ale strany nebylo). Že takový tisk mohl existovat a že dovedl nesporně uplatňovat svůj vliv, bylo důkazem, že to byly noviny dobře dělané velice talentovanými lidmi. Když známý maďarský básník Ludvík Dóczi, jehož veselohra *Hubička* (*Csók*) se dávala s úspěchem také na Národním divadle, posuzoval jako přednosta tiskového odboru zahraničního ministerstva vídeňský a budapešťský tisk, pravil toto: „Jsou dva druhy žurnalistů: židovští a špatní.“ Většina redaktorů a spolupracovníků vídeňských listů byla židovská, a podle Dócziho tedy dobrá. Nezávislost na politických stranách byla jistě dobrá vlastnost vídeňského tisku, ale u některých listů, zejména *Neue Freie Presse*, největšího orgánu vídeňského, byla velkou škodou pro veřejnost. To je právě stinnou stránkou tisku, který není pod kontrolou některé politické strany, že neodpovědný jedinec, je-li schopný, ovlivňuje veřejnost podle osobních, zhusta nesprávných a nekontrolovatelných zájmů.

Je známo, že *Neue Freie Presse* vznikla secesí několika znamenitých žurnalistů z redakce *Die Presse*, vídeňského vládního listu založeného v padesátých letech Zaugem a Lecherem, otcem později známého dra Lechera, poslance z brněnské obchodní komory. Dr. Friedländer a dr. Bacher se spojili s Alsasanem Michaelem Etiennem a založili *Neue Freie Presse*. Listu se zpočátku nedařilo dobře; teprve až ve francouzsko-německé válce (1870) nastal obrat k lepšímu. Tehdy ještě nebyl žádný tiskový válečný stan a žurnalisté do táborů neměli přístup. Tuto

zásadu však vydavatelé listu prolomili a německý spisovatel Johannes Nordmann byl za *Neue Freie Presse* vyslán do německého tábora. Ve Vídni velké lásky k vítězícímu Německu neměli a oficiální zpravodajství z bojiště nebylo valné, patrně úmyslně. Veřejnost se však o válku neobyčejně zajímala a *Neue Freie Presse* velice posloužilo, že mohla obecnstvu poskytnouti zprávy rychlejší a zevrubnější. Náklad velmi vzrostl a list měl budoucnost zabezpečenou. Etienne i dr. Friedländer byli první z vážných representantů tehdejšího nového liberalismu a zejména Etienne byl přesvědčen, že rakouské zpátečnictví lze vyhladit společnou prací českých a německých svobodomyšlných živlů. S poslancem baronem Walterskirchenem (ze Štýrska), dr. F. L. Riegrem a starým osmačtyřicátníkem dr. Fischhofem jednal Etienne o česko-německé dohodě a toto jednání budilo naděje na konečný úspěch. Ale dr. Edvard Herbst, vůdce Němců v parlamentě, toto jednání zmařil a Etiennův pokus ztroskotal. Etienne a dr. Friedländer brzy zemřeli a jejich nástupce dr. Bacher, Němec z Čech, zavedl do listu ultraněmeckou nacionalistickou a lžiliberální tendenci, která byla namířena hlavně proti nám Čechům. Tehdy vstoupil do redakce *Neue Freie Presse* Moriz Benedikt jako hospodářský redaktor. Byl to mladý, vzdělaný, sečetlý a neobyčejně pilný žurnalista. Dovedl bursovní rubriku přizpůsobit poměrům a požadavkům vídeňského trhu tak, že se stala brzy pro Vídeň a Rakousko směrodatnou, což mělo ovšem pro list ohromný význam. Osobně pro Benedikta to znamenalo snad ještě víc: zbohatl a za málo let měl tolik akcií *Neue Freie Presse*, že se stal spolumajitelem a vydavatelem listu.

Po celé desíletí byl Benedikt též spoluvládcem vídeňské burzy. Jeho nedělní bursovní přehledy byly telegrafovány do všech končin evropského finančního světa, často až románovitě založené, zhusta obsahovaly bursovní proroctví. Benedikt sám byl na burse velmocí téměř neomezenou. Až narazil na povahu pánovitější a geniálnější. Zemřelý ředitel, pozdější guvernér vídeňského pozemkového ústavu, rytíř Taussig, byl tehdy jediný muž v celé Vídni, který se nechtěl podrobit vlivu, autoritě a často i teroru Morize Benedikta – a nepodrobil.

Rytíř Taussig si zvažil Benediktovy morální kvality, nedal se oslnit jeho žurnalistickým talentem a nebál se vystoupit proti nesmírnému vlivu a neřídkým frivolitám bursovního žurnalisty, jehož soukromé finanční zájmy dobře poznal. Taussig se nebál ani Benedikta, ani *Neue Freie Presse*. Rozpoutal se boj. Geniální Taussig měl už tehdy své vynikající postavení ve vídeňské a světové haute finance a v boji proti Benediktovi zvítězil docela: jednoho dne byl Benedikt z bursovního sálu doslova vyhozen. A od té doby již na bursu nikdy nevkročil. Ale vítězství všemocného guvernéra mělo zlý následek: Benedikt opustil hospodářskou rubriku a vrhl se plně na politiku. Zuřivě potíral Taaffeho a českou politiku Riegrový strany i její spojence polské a konservativní. Ačkoli byl rodák z Moravy, neznal poměrů v českých zemích. Do Vídně přišel jako mladý hoch, o politiku se do té doby málo staral. S celou svou ohromnou vervou se dal do žurnalistického boje proti všemu českému. V tomto boji, zavlém a urputném, neznal mezí ani ohledů, nedbal informací ani poznatků – a ani je nevyhledával. (Benedikt nikdy nevkročil do parlamentu, až když byl sám jako stařec povolán do Panské sněmovny.) Přestože psal denně články o vnitřní politice, s nikým se nestýkal. Seděl ve své pracovně, psal a „vládl“ od svého redakčního stolku. Bil se za německou liberální stranu, poněvadž nejlépe vyhovovala jeho manchesterským a finančním názorům, a čím více cítil, že jde o existenci a vliv této strany, tím vášnivěji psal a štvál. Na smrt potíral každou rakouskou vládu, která se pokoušela třeba jen o dost málo snesitelněji upravit poměr Rakouska k českému národu, spojoval se kvůli tomu jen s Maďary (někdy i s Poláky), dovedl vyhovovat choutkám nejmocnějších v říši a u dvora, ačkoli věděl, jak se tam o něm, židovském liberálovi spojeném s bursovními magnáty, smýšlí. Jeho politický vliv rostl a vyvrcholil v boji proti dru Luegrovi, který jen vlivem *Neue Freie Presse* nebyl potvrzen v úřadě vídeňského starosty.

Ačkoli hrabě Badeni Benediktovi proti nátlaku mocných dvorních vlivů vyhovoval, *Neue Freie Presse* jej opustila a ubíjela, jakmile se snažil získat české poslance a vydal jazyková nařízení. Benedikt začal zuřit a tehdy se mu podařilo

pomocí téhož dra Luegra pobouřit i vídeňskou ulici a porazit hraběte Badeniho. Že touto taktikou porážel Rakousko a dynastii, za jejichž strážce a ochránce se vždy vydával, Benedikt neviděl a nechtěl vidět. A přece už tehdy, kdy jeho činností začala ve vídeňském parlamentu vítězit obstrukce, bylo jasné, že dualistický stát, založený na nadvládě Němců v Rakousku a Maďarů v Uhrách, je nemožný. Na této šikmé ploše se pohybovala politika Rakouska a *Neue Freie Presse* až do zániku monarchie.

Benedikt byl nesmírně ješitný, ctižádnostivý a na svou moc neobyčejně žárlivý, úžasně umíněný a posléze tak přesvědčený o své bohorovnosti, že se nedal o ničem poučit. Jak již bylo řečeno, nevstročil do parlamentu, ale když si ve svých představách a kombinacích usmyslil rozřešit nějakou politickou nebo parlamentní otázku, nedal se přesvědčit ani svými parlamentními referenty a zpravodaji o skutečném stavu věcí, který se od jeho názorů často diametrálně lišil. Psal a dal psát tak, jak si to sám usmyslil, a teprve když věc skončila jinak, psala *Neue Freie Presse*, jako by nikdy nevyslovila jiného názoru.

Benedikt byl tak žárlivý na své výjimečné postavení, že jeho list psal o té či oné vládě podle toho, jak se ministři osobně chovali k všemocnému vydavateli. Opomenul-li ministerský předseda po svém jmenování navštívit pana Benedikta, byl ztracen. *Neue Freie Presse* si našla záminku třeba i proti německý vládnoucímu ministrovi, a potírala jej, ať už zjevně, nebo pokoutně. Zde nutno hledat příčinu, proč Benedikt nepodporoval například Koebra. To zavinil ministerský předseda, konservativce Gautsch, svým výrokem, že v Rakousku nelze vládnout bez *Neue Freie Presse*!

V posledních dvaceti letech se chtěl Benedikt mermomocí dostat do Panské sněmovny. Proto, aby si jej naklonili, navrhli Benedikta za jejího člena jak hrabě Badeni, tak později i baron Beck, ale marně. Kníže Alfred Windischgrätz, předseda Panské sněmovny, jemuž bylo vyhrazeno jisté placet při jmenování pairů, se proti jmenování Benedikta energicky bránil. Poněvadž se baron Beck tomuto vetu knížete Windischgrätze podrobil, pronásledovala jej *Neue Freie*

Presse vším způsobem, kdykoli a kdekoli politicky vystoupil, a potírala jej, i když padl. Ani intimní přítel Benediktův hrabě Stürgkh jej neprosadil. Až hraběti Clam-Martinicovi se podařilo přesvědčit presidenta Panské sněmovny, že povolání vydavatele světového listu do společnosti pairů je ve světové válce státní nutností – a tak konečně v květnu 1917 zasedl Benedikt na tak dlouho vytoužené místo. Ale aby bylo patrné, že se tak stalo pod nátlakem vlády, německá ústavní strana na návrh knížete Auersperga zamítla Benediktovu přihlášku a nepřijala ho do strany. Benedikt tedy zůstal „divokým“ až do konce života Panské sněmovny.

Benediktova smrt znamenala pro list velkou ránu. Jeho silná individualita vtiskovala listu ráz, z každé řádky číšel jeho vliv. Podobné povahy není v redakci *Neue Freie Presse* ani ve Vídni. V redakci si ovšem tenkrát oddechli: Benedikt platil redaktorům vždy slušné gáže, ale přesto... být členem jeho redakce nebyla slast. Tyranizoval své okolí až do nemožnosti, ale žádnému zaměstnanci, co list existuje, nebyla dána výpověď. List vede nyní jeho syn, dr. Benedikt. Mladý Benedikt chtěl se ze záliby věnovat studiu hudby, ale otec jej přímo přinutil, aby se věnoval novinářství, a list tak byl rodině zachován.

Benedikt žil při svém bohatství neobyčejně skromně a střídmě. Celý den až do noci věnoval svou práci listu. Dopoledne chodil po okolí Vídně v doprovodu své anglické učitelky, která mu předčítala nejnovější anglické a americké spisy politického i národohospodářského obsahu. S Benediktem jistě zmizel přímo fenomenální žurnalista starší školy. Měl velké a nejrozmanitější schopnosti, ale chyběla mu po celý život ta nejdůležitější vlastnost – pocit novinářské odpovědnosti. Jako žurnalista si nikdy nebyl vědomý, jakých škod může psaním natropit. Až bude jednou napsána historie zániku habsburské monarchie, bude patrné, jak velký podíl měla na tomto více než padesátiletém historickém procesu neodpovědnost žurnalisty Benedikta.

Přes Benediktovy politické názory a nálady musíme uznat, že byl vynikajícím člověkem, ve všech oborech vzdělaným žurnalistou a znamenitým stylistou, s výkonností přímo jedinečnou. Po několik desetiletí psal do *Neue Freie Presse*

denně třísloupcový úvodník a četl každý telegram, každou lokálku, která měla být v listu uveřejněna. Nebyla to věru maličkost a Benedikt tuto práci konal přes třicet let, zároveň přijímal návštěvy, staral se o administraci a četl každou zajímavou německou, anglickou a francouzskou knihu, jakmile vyšla. Proto byl Moriz Benedikt žurnalisty velice ceněn, ale málo oblíben.

V redakci byl despotou a bezohledným, takže si mu nikdo netroufal ani v nejmalichernějších věcech odporovat. Je pochopitelné, že si redaktoři proti jeho brutálnosti pomáhali, jak mohli. Jednoho dne se vyskytla nějaká vojenská otázka. Benedikt v 11 hodin poslal svého lokálkáře k ministru války Schönaichovi. Redaktor šel do nejbližší kavárny a hrál půl druhé hodiny taroky. Schönaich bydlel v dalekém předměstí Hiezingu a fiakr, který byl redaktorovi povolen, potřeboval právě tolik času k jízdě sem a tam. V půl jedné se vrátil do redakce a oznámil svému šéfovi: „Baron Schönaich nebyl doma, je na návštěvě u jednoho z arcivévodů.“ Benedikt byl spokojen.

Měl vilu na Semmeringu, v níž bydlel celé jaro, a odtud řídil list, jako by byl ve Vídni. Telefonní úřad na Semmeringu přestal úřadovat o osmé hodině. Dříve než úředník odešel, spojil Benedikta trvale až do rána s redakcí *Neue Freie Presse*. Za toto přímé spojení se platil značný poplatek, to však u Benedikta nerozhodovalo. Po desáté hodině, když redakce odtelefonovala sekretářce na Semmeringu každou důležitou zprávu, nadiktovala sekretářka Benediktem napsaný úvodník. Jakmile byl vysázen, přečetli jej Benediktovi z kartáčového otisku do telefonu. Spát šel, jako by byl v redakci: až rotačka začala tisknout hotový list.

Když byl ve Vídni chystán eucharistický světový kongres, povolil tehdejší papež všem účastníkům odpustky. Telegram došel pozdě večer a Benedikt nařídil, aby redakce okamžitě požádala jednoho z biskupů u Sv. Štěpána, aby pro ranní číslo napsal něco o odpustcích. Říci Benediktovi, že každý pořádný biskup po 10. hodině večer spí, bylo nemožné i do telefonu. Zuření šéfovo by bylo jistě slyšet až do redakce ve Fichtegasse. V redakci byli zoufalí. Co dělat? Až jeden

z redaktorů měl šťastný nápad. „Přineste mi,“ řekl sluhovi, „Brockhause, písmeno A [Ablass].“ Z textů v *Brockhausově naučném slovníku* se v redakci vyrobil půlsloupcový článek. Před uzávěrkou listu se tázal Benedikt: „Dostali jste článek o odpustcích?“ „Ano, pane šéfredaktore.“ „Od koho?“ „Biskup dr. Zschokke nám jej napsal, ale nechce být jmenován.“ Benedikt jenom zabručel: „Zbabělec.“ Ale byl spokojen. Ráno byl otištěn článek z Brockhause s podtitulkem „Od vysokého církevního hodnostáře“.

Bylo to asi šest neděl před Benediktovou smrtí (1919), když jsem přijel na návštěvu své rodiny, která bydlila ještě ve Vídni, poněvadž jsme tehdy v Praze neměli byt. Benedikt se o mém příjezdu dověděl a nařídil svému redaktorovi, aby mne přivedl živého nebo mrtvého. Musí se mnou mluvit. Navštívil jsem ho v jeho bytě ve Wohllebengasse. Ráno před svou návštěvou jsem přečetl úvodník. Bylo to v den, kdy naše vláda trochu pozměnila nařízení platné pro zahraniční styk na drahách a zmírnila poněkud předpisy pro celní revisi, které byly věru víc než ostudné! Benedikt toto zlepšení uznal, ale pak začal dokazovat, že to vše nic neznamená a že vzájemný styk nelze zregulovat jinak než společnou měnou! Dokud se musí platit 2 500 % ažia na vídeňské peníze, není možný mezi oběma republikami žádný hospodářský poměr. Nemohl jsem odolat, abych nezačal hovor o tomto článku, ač jsem věděl, že nesouhlas s nějakým jeho článkem měl Benedikt za osobní urážku. Benedikt začal dokazovat, jaké je to šílenství zřizovat různou měnu dvou na sebe tak odkázaných a po staletí spojených států. „Pane šéfredaktore,“ povídám, „můžete dnes (v listopadu 1919) zřídit společnou měnu mezi Československem a Čínou nebo Siamem, ale rozhodně ne mezi Československem a Rakouskem!“ „A není to šílenství?“ zuřil Benedikt. „Možná, že máte teoreticky pravdu,“ učinil jsem mu koncesi, „ale prakticky je to nemožné! Absolutně nemožné!“ „Jste zrovna takový blázen jako ten Rašín. S vámi se člověk nedomluví. Každý v Čechách myslí, že už je Masaryk. Já vám říkám, že je to hloupost: Masaryk je jen jeden a jakživi už žádného takového muže mít nebudete. A on sám to nezmůže. Dojdeme k té společné měně, uvidíte!“ „Přeji vám

dlouhého věku, ale já pochybuji, že se toho dožiji. Společné měny jistě ne.“
„Dokud já budu živ, budu pro ni psát.“

Až se budou jednou zjišťovat skuteční hrobníci starého Rakouska, Benedikt a jeho list budou mít v té galerii význačné místo.

Po jeho smrti (zemřel ve čtvrtek) přišel v sobotu jistý vídeňský bankovní ředitel do své úřadovny a zavolal tajemníka. „Zatelefonujte, prosím, do redakce *Neue Freie Presse* a řekněte těm pánům, že zemřel pan Benedikt!“ „Jak si přejete, pane řediteli, ale nerozuměl jsem dobře.“ Ředitel opakoval svůj rozkaz. „Ale odpusťte, pane řediteli, ti páni si budou myslet, že jsem se zbláznil! To přece v redakci vědí!“ „Tak si přečtěte dnes v sobotu úvodník. Ten začíná větou: ‚Nemůžeme ještě stále věřit, že Moriz Benedikt zemřel.‘ Ať tomu konečně uvěří!“ Tato anekdota vznikla ještě dřív, než byl Benedikt pohřben a kdy jeho list psal o smrti svého šéfa ráno i odpoledne!

Mendl Singer, parlamentní zpravodaj *Neues Wiener Tagblattu*

Mezi nejobtížnější úkoly zachytit podle paměti portréty různých lidí patří jistě obraz Mendla Singra, kdysi člena redakce *Neues Wiener Tagblattu* a parlamentního zpravodaje. Je to proto tak obtížné, že podobný zjev nemá vůbec analogie. V žádném politickém prostředí, v žádné politické společnosti, v žádném jiném městě, v žádném jiném státě by nebyla figura jako Mendl Singer ve vídeňském parlamentě prostě možná. Žurnalista, který neumí psát, politik, který nemá ani tolik vzdělání, aby politice rozuměl a politiku pochopil, ba ani ne tolik, aby jej zajímala, aby aspoň post festum o ní získal nějaké vědomosti, a přece člověk, který nesporně má značnou politickou moc a vliv – kde jinde by byl možný? Po převratu jistě v různých státech vlivem demokracie vniklo do politiky dost živlů málo vzdělaných, které prý usedly do poslaneckých lavic, ba až do ministerských křesel! Ale Singer působil v době, kdy politiku, parlament a vládu ovládali opravdu vzdělanci. Byli často špatnými politiky, nebyli mudrci, ale jisté

vzdělání přece jen měli, a když se Rakousko zhroutilo a nastoupila vláda demokracie, Mendl Singer zmizel jako v propadlišti!

Emanuel (tak se vlastně jmenoval) Singer pocházel z Napajedel na Moravě. Zdá se, že z dosti zámožné rodiny. Jeho dva bratři, kteří později hráli ve vídeňské politické společnosti také význačné úlohy, ukončili svá studia s prospěchem. Emanuel, nebo jak mu v židovské škole říkali, Mendl (a to mu již zůstalo), učil se špatně a na gymnasium nebo na reálku se nikdy nedostal. Vstoupil do jakéhosi obchodu ve Vídni. Když se jeho bratr Vilém stal na počátku sedmdesátých let žurnalistou, Mendl se po častých návštěvách v starém parlamentě, provisorním dřevěném domě na začátku vídeňského Schottenringu, rozhodl, že bude také parlamentním zpravodajem. Bratr Vilém mu usnadnil první kroky. Parlamentarismus byl tenkrát v Rakousku institucí úplně novou, neorganisovanou, a nebyla tedy organisována ani tisková sněmovní služba. Politické strany tehdy neměly ani svých tajemníků, ani prostředníků, kteří by udržovali styk s novinami. Tento nedostatek Singer záhy vystihl a ihned se jal organisovat zpravodajskou službu, a to pro tehdejší Spojenou levici, kterou vedl Arnošt Plener. Singer mu nabídl svou službu jako faktótum, sluha, faktor. Plener, autokratická povaha, poznal, že mladý Singer je docela upotřebitelný nástroj, a jeho služeb užíval. Singer opisoval a rozmnožoval každé komuniké Spojené levice a rozesílal je vídeňským listům. Ale úplně nezištně. Jeho šéf Plener se nikdy svého zřízence Singra neptal, z čeho je živ, a Singer ani od strany, ani od Plenera samého nic nežádal. Ale jednu náhradu za svou práci přece měl: znal poslance, znal ministry, vysoké úředníky, kteří s ministry přicházeli do parlamentu, znal členy Panské sněmovny, dovídal se od nich záhy cenné informace, které rovněž dodával listům. Singer byl brzo pro tisk důležitou osobou. A tedy i pro poslance. Nakonec byla Singrova činnost důležitou pro všechny, ale pro Singra nejméně, neboť Singer se o politiku hlouběji nezajímal. Dělal vše čistě technicky, často získal zprávu důležitou a vážnou, ale nevěděl od koho a jakého dosahu. Známost s lidmi měl za nejdůležitější. Sbíral známosti bez ladu a skladu, největší důraz

a důležitost přikládal známostem s aristokraty a ministry. To se mu dařilo a nikomu nevadilo, že se na vážné politické půdě stýká s člověkem nevzdělaným, který mechanicky rozšiřuje zprávy písemně, ústně, telegraficky. Naopak! A to právě bylo příznačné pro politické prostředí ve Vídni: čím více lidé poznávali, že se stýkají s člověkem naprosto nevzdělaným a neinteligentním, tím více se jim Singer líbil. Jeho známosti se šířily téměř do nedozírna. Mendl Singer znal pomalu každého poslance, každého člena Panské sněmovny a také každého ministra. Ke všem byl ochotný, každému se snažil, pokud bylo lze, ve všem vyhovět. Nadto měl přirozený židovský rozum; a co ještě důležitějšího: vtip. Lidé ho měli rádi, a nelze se tedy divit, že jej Moriz Szeps, vydavatel *Wiener Tagblattu*, vzal do redakce jako parlamentního zpravodaje.

Je pevně zjištěno, že Mendl Singer nedovedl napsat dvacet řádek vhodných pro tisk, ale byl legitimovaný zástupce velkého vídeňského deníku. Pro vídeňskou redakci byly Singrovy známosti důležitější než jeho čistě žurnalistická schopnost. Moriz Szeps mu přidělil osobního tajemníka, dobrého stenografa, a když redakce v parlamentě něco potřebovala, Mendl Singer vyhledal ministra nebo některého poslance a prostě ho požádal, aby jeho pobočníkovi nadiktoval zprávu, kterou právě redakce žádala. Tím se stal pro parlament i vládu ještě důležitějším než dřív. Politikové, ministři, poslanci i párové už mu začali nadbíhat. Když Moriz Szeps nemohl svůj list finančně udržet na dřívější výši, což částečně způsobil hrabě Taaffe, jemuž *Wiener Tagblatt* dělal na přání korunního prince Rudolfa oposici, změnil se *Wiener Tagblatt* v *Neues Wiener Tagblatt*. V novém listě byl Mendl Singer velkým pánem, zejména když byl jeho bratr Vilém, dosavadní pařížský dopisovatel *Neue Freie Presse*, povolán do Vídně za šefredaktora *Neues Wiener Tagblattu*. Tehdy si začal Mendl vybírat své známosti, udělovat milosti a běda poslanci, který by se nebyl ucházel o milost u Mendla Singera! Takový opovážlivec v listě nebyl jmenován, jeho řeči nebyly otiskovány atd. Moc Mendlova rostla, když velkým vlivem *Neues Wiener Tagblattu* získal vliv i na tisk v královstvích a zemích na Říšské radě zastoupených – jako ve Štýrském

Hradci, Innsbrucku, Linci, a dokonce i v Praze. Stal se v parlamentě velmocí a tehdy se už nikdo neodvážil poznamenat, že Singer je lepší analfabet! A to přesto, že si tak i počínal. Singer procházel parlamentem jako hauzírník po návsi v Napajedlech. Byl bizarní ostudou vídeňského parlamentu. Všichni zavírali oči před touto skutečností a raději říkali, že Mendl je originál. Ale nebyl. Byl na pohled stále ještě ochotný a laskavý, ale ve skutečnosti zlý, zlomyslný a mstivý člověk, plný nezřízené ješitnosti, který všechno posuzoval jedinečně z čistě osobního stanoviska a podle toho, prospěje-li to jeho zájmům. Nešlo mu o peníze, neboť Singer byl po té stránce úplně čistý, ale dal se korumpovat a byl svým způsobem zcela zkorumpovaný. Nakonec se počala bát jeho zlomyslnosti a ješitnosti i vláda a všichni ministerští předsedové i ministři se mu přímo dvořili. Hrabě Badeni mu opatřil titul císařského rady, Thun Řád železné koruny třetí třídy, jiný nejvyšší císařské uznání, až za Stürgkha byl konečně povýšen na šlechtice! Emanuel Edler von Singer! Vážnější pozorovatel se mu ovšem musel smát, ale nebyla směšná skutečnost, že se našel stát a politický svět, v němž se člověk takových kvalit mohl stát tím, čím se stal Mendl Singer z Napajedel. Bolestné bylo pomyšlení, co dobrého mohl vykonat skutečný a vážný žurnalista, kdyby měl k dispozici velký list a takové známosti. Ale Singer zneužíval svého postavení jen pro své dětinské a ješitné zájmičky.

Singerův vztah k svým mocným a vlivným bratrům, vzdělaným to mužům, byl zcela zvláštní. Nejstarší Vilém, šéfredaktor *Neues Wiener Tagblattu*, si nashromáždil nejlepší styky s francouzskými politiky a žurnalisty už v Paříži, takže byl zvolen předsedou mezinárodního novinářského sdružení, a právě vlivem francouzských žurnalistů konal tuto funkci až do války. Škoda, že tato instituce nebyla po válce obnovena. Po vítězství demokracie v Německu a v Rakousku, kdyby byl mezinárodní svaz žurnalistů vážně veden, mohl v celém světě vykonávat platné služby jak politické, tak kulturní.

Vilém Singer správně hodnotil kvality svého bratra, nikdy s ním nemluvil o politice, někdy jej po celé měsíce neviděl a snad nechtěl vidět. Julius Singer,

třetí bratr, byl významným průmyslníkem, měl továrnu na papír, byl vicepresidentem vídeňského Svazu rakouských průmyslníků a vicepresidentem rakouského Lloydů, muž seriosní a velice chytrý. Julius byl také v podniku Steyrermühl, který byl vlastníkem *Neues Wiener Tagblattu*. Proto se podle operety *Dreimäderlhaus* [Dům u tří děvčátek] říkalo Steyrermühlu „Das Dreibrüderlhaus“, poněvadž tam vládli tři bratři Singrové. Julius Singer s bratrem Mendlem nemluvil vůbec. Tedy vzájemný poměr bratří nebyl nikterak bratrský; jeden o druhém nemluvili právě lichotivě. Ale běda, když se někdo opovážil zavadit jen o jednoho z nich: ihned se ocitl v boji se všemi třemi a takový boj nebylo tehdy možno ve Vídni vyhrát, poněvadž se nakonec každý ze Singrů mohl obrátit o pomoc k vládě a žádná vídeňská vláda se neodvážila zneprátelit si Singry, za nimiž stál nejčtenější vídeňský list.

Pouze dva politikové se toho odvážili: ministerský předseda dr. Koerber a jeho hlavní spolupracovník, tehdejší ministerský rada dr. Sieghart. Dr. Koerber dlouho nechal Singra tropit v parlamentě dětinské neplechty, ale když se odvážil zajít příliš daleko ve službách Fürstenbergovy kliky (předsedy levice) v Panské sněmovně, postavil se osobně proti Mendlovi, a dokonce reagoval na jeho osobní intriky ve *Fremden-Blattu* oficiálním komuniké, v němž bylo jednání Singrovo označeno za „otravování studní“. Nastalé napětí mezi ministerským předsedou a Singry trvalo mnoho měsíců. Spor byl jakž takž urovnán, ale zlikvidován nebyl nikdy. Koerber Mendlem opovrhoval a svým opovržením se netajil, a to mu v *Neues Wiener Tagblattu* nebylo nikdy odpuštěno. Zkrátka: zcela výjimečné postavení Mendlovo bylo ostudou nejen pro celý žurnalistický stav, nejen pro parlament, ale i pro celý stát, který si netroufal odkopnout takového člověka, naopak se tomuto člověku skrze císaře pokořil.

Předností Mendla Singra bylo, že byl vtipný člověk, který měl místo vzdělání a lepšího vychování neobyčejně vyvinutý instinkt. Vypravoval vtipy, anekdoty, příběhy politické, společenské, veselé klepy a všechno možné. Nebyl vybíravý ani ve výrazu, ani ve volbě témat. Byl proto oblíben zejména v šlechtických

kruzích, ačkoliv byl prototypem venkovského nevzdělaného žida a nikdy to neskrýval. Ale v Panské sněmovně se kavalíři rádi dali Mendlem bavit, a čím byl vtip šťavnatější, tím víc se jim líbil. Zejména si Mendla oblíbil kníže Max Egon Fürstenberg, psal mu z cest, které podnikal s německým císařem, a v dopisech jej tituloval „můj milý velvyslanče“. Za to mu Singer na vlastní útraty telegrafoval vše, co se zajímavého událo ve Vídni.

Také v poslanecké sněmovně měl Singer dost a dost posluchačů. Proto mne vždy zajímal jeho poměr k poslanci Masarykovi, kterého měl za blízkého krajana. Mendl Singer neměl o významu prof. Masaryka ani tušení, ještě nikdy nepřečetl z jeho spisů ani řádky. Když viděl prof. Masaryka mezi žurnalisty, vždy přišel do kruhu. Dokud však v našem středu seděl prof. Masaryk, nikdy, opakuji nikdy, se nepokusil vypravovat nějakou tu nečistou anekdotu. Prof. Masaryk rád poslouchával vtipy a anekdoty, rád a srdečně se dovedl smát a mám za to, že Singra klidně snášel. Ten zvláštní Singrův instinkt mu však nedovolil žádný pokus o vypravování něčeho dvojsmyslného. Mendl cítil, že by prof. Masaryk okamžitě odešel, nebo že by ho jistě ihned volal k pořádku, ačkoli byl jinak k nevychovanosti a jisté familiárnosti Singrově shovívavý a dobrotivý. Ale v přítomnosti prof. Masaryka byl Singer jako vyměněný. Neskákal mu do řeči, nechytal jej za kabát, jak to jinak rád dělával, zkrátka bylo vidět, že jej drží zpátky jakási jinak mu zcela neznámá úcta. A jistě mu nikdo neřekl, jak se musí chovat před Masarykem, nebyl by to také od žádného snesl. Tohle kupodivu Mendl Singer ve své prohnanosti nějak vycítil.

Když si dal záležet, dovedl s lidmi vůbec dobře jednat, zejména šlo-li mu o to někoho získat. Když přišel do parlamentu lékárník Hummer, zástupce města Litoměřic, namísto starého purkmistra dr. Aloise Funkeho, bylo známo, že vstupuje do parlamentu výbojný nacionální antisemita vídeňského ražení. Poslanec Hummer tuto svou pověst potvrdil hned při první schůzi německého nacionálního klubu. Učinil návrh, aby členům tohoto klubu bylo zásadně zakázáno psát do liberálních vídeňských listů a vůbec mluvit a udržovat osobní

styk se židovskými redaktory, a to i v parlamentě. Rozumí se, že byl tento hloupý návrh jednohlasně schválen.

Hummer se zdál Singrovi nebezpečným. Mendl se obával, že by mohl pan poslanec jednoho dne v takových návrzích pokračovat, a postavit se dokonce i proti němu a jeho posici v parlamentě, a to tím spíše, že dobře věděl, že antisemitismus byl u německých stran všeobecný, i když se k němu jednotlivci neznali veřejně. Netrvalo dlouho a pan magister Hummer se už zcela veřejně procházel s Mendlem ve velké parlamentní dvoraně, ba vedl si židovského žurnalistu pod paží! Brzy poté otiskl *Neues Wiener Tagblatt* dlouhou řeč páně Hummrovu a přátelství bylo korunováno článkem v témže listu, podepsaným zuřivým antisemitou Hummrem. Hummer pak chodil, mluvil a informoval skoro výlučně vídeňské židovské žurnalisty, a když jednoho dne zemřel Vilém Singer, pan magister Hummer vedl Mendla při pohřbu až k hrobu! Otázku, kdo z obou měl méně charakteru, zde nebudeme řešit.

Singer měl pro takové případy neobyčejný smysl. Druhá příhoda byla neméně veselá. Po volbách za Koerbra (1901) byla na úkor německých liberálních pokrokářů posílena německo-lidová, nacionalistická a programově protižidovská strana. Žurnalistickým officiosem této strany byl redaktor Gerstgrasser. Tentýž, který jako student ještě s jinými za vedení poslance Jiřího rytíře Schönerera vtrhli v noci do redakce *Neues Wiener Tagblattu*, stloukli několik redaktorů a rozbili tam, co se rozbít dalo, a to proto, poněvadž *Tagblatt* nepsal dost nadšeně o právě zemřelém německém císaři Vilému I. Věc se dostala k soudu, Schönerera byl odsouzen k tříměsíčnímu žaláři i k ztrátě šlechtictví a také ze studentů si každý odseděl několik neděl. Gerstgrasser oznámil redakcím, že bude vydávat za klub německé lidové strany oficiální *Deutschnationale Correspondenz* a vybídl redakce k předplacení. Parlamentní zpravodaj *Neue Freie Presse* a zároveň dopisovatel pražské *Bohémie*, Alexandr Thorsch (snad Tchoř), zavilý Čechožrout (pocházel z Golčova Jeníkova!), ale nejlepší politický žurnalista v parlamentě, svolal ihned schůzi německých listů, ovšem jen liberálních, a plamennou řečí je

vybízel, aby svým redakcím zakázaly předplatit korespondenci, kterou bude vydávat člověk, který atd. Gerstgrasser musí být bojkotován! Thorsch měl souhlas zdrcující většiny. Pak povstal starý Mendl Singer a začal asi takto: „Milí kolegové! Jste takovými osly, jako můj nejstarší přítel a kolega Thorsch. Čeho chcete docílit? Chcete znemožnit stranou vydávanou korespondenci? To je přece hloupost. Nemáte rozum. Já navrhuji pravý opak: všichni budeme abonovat *Deutschnationale Correspondenz*. Až ten antisemita Gerstgrasser dostane od nás židovské peníze, jeho antisemitismus zkrátne, a ještě se z něho může stát pořádný člověk!“ A stalo se, Singrův návrh byl schválen a Thorschův propadl. Gerstgrasserovo protižidovství se ztrácelo pomalu, ale jistě, a když pak byl postátněn a stal se vládním radou v rakouském ministerstvu železnic, už z něho byl „pořádný člověk“ a *Neues Wiener Tagblatt* byl jeho tělesným orgánem. Budiž mu země lehká! Asi 1920 zemřel. [!]

Mendl Singer se dožil vysokého stáří, daleko přes 80. Žil vždy střídavě, z egoismu a lakoty se neoženil a býval pilným turistou. Krásné okolí Vídně, blízkou strmou horu Rax slezl nesčíslněkrát, skoro každých 14 dní, v létě i v zimě byl na Semmeringu a byl vášnivým turistou i ve svých sedmdesáti letech. Arciť že mnohem více vypravoval o svých cestách, než odpovídalo skutečnosti. Jeho oblíbeným zvykem bylo přinášet ze svých výletů do parlamentu květiny a podělovat jimi poslance a žurnalisty, ovšem jenom ty, jimž byl nakloněn. Často si ovšem to alpské kvítí nakoupil na trhu a pak přišel do parlamentu ve vysokých botách a tvrdil, že už byl časně za svítání na Kahlenbergu.

Jednou nám ohlásil, že jede asi na týden na Semmering. Za dva dny byl ve Vídni. „Proč jste se už vrátil, pane císařský rado?“ „Ale, prosím vás, vždyť tam nelze vydržet pro samého žida! Dva křesťany jsem tam potkal: svého bratra Julia a někýho Hirsche.“ (Mendlovi bratři Julius i Vilém byli totiž křtěni, jen on zůstal při židovství.) Se svou intimitou velice rád koketoval s poslanci-knězi. Vždy laskavý páter dr. Stojan, Slovinec dr. Korošec či páter Šilinger snášeli dlouhá léta jeho zvláštní přichylnosti. Těm vypravoval nejraději židovské anekdoty a příběhy

ze svých turistických výprav. Ostatně si Singer svou turistiku a „svůj“ parlament dal testovat divným, zas jen v Rakousku možným způsobem. Když mu bylo propůjčeno šlechtictví, zadal si samozřejmě také svůj erb! V tomto erbu byly nakresleny dva vysoké řecké sloupy, jako jsou v sloupovém sále vídeňského parlamentu, a mezi nimi se vypínalo pohoří. Nad tím byla židovská hvězda, čili, jak to bylo v šlechtickém diplomu podepsaném císařem a tehdejším ministrem vnitra dr. Heinoldem vyličeno, „štit krále Davida“. Parlament, hory, židovství! Kdybych nebyl viděl diplom na vlastní oči, nikdy bych nevěřil, že přiměli Františka Josefa, který dovedl být tak citlivý na svou prestiž, k souhlasu s tím bláznovstvím. Patrně mu baron Heinold vysvětlil, že jde o dětinského blázna. Jednou byla delší pauza v zasedání a po ní svolána také Panská sněmovna. Zase stála skupina poslanců a žurnalistů, mezi nimi byl ovšem Mendl. K této skupině přistoupil člen Panské sněmovny hrabě Sylva Tarouca a vyptával se na novinky. „A jak vám se daří, pane rado?“ ptá se Singra. „Jak se, Excellence, může dařit starému židovi!“ „Vždyť ještě nejste tak stár. Kolik je vám?“ „Pětašedesát.“ „Pětašedesát?! To přec není tolik!“ „Excellence, pro nějakou katedrálu není 65 moc, ale pro starého žida je to akorát dost!“ Tento Singrův vtip se rozletěl rychle Vídní a brzy jsme ho četli v listech jako výrok populární kněžny Paulíny Metternichové. Ale autorské právo nutno přiznat Mendlu Singrovi, který nebyl chudý na vtipné poznámky.

Náš kolega Josef Penízek má mnohé a mnohé dobré vlastnosti, ale jedna mu chybí úplně: muzikálnost. Je naprosto nehudební a chodí dodnes na nejstarší opery, jako například *Trubadúra*, s textem v ruce. Patrně mu hudba překáží. Za to jedna z jeho dcer byla velmi hudebně nadaná a té Penízek kupoval klavírní výtahy nových oper. Poněvadž jsme večer ve všední dny nemohli chodit do divadla, chodili jsme do dvorních divadel na generální zkoušky. Ke zkoušce na operu Maxe Schillingse *Mona Lisa*, špatnohru prvního řádu, přišel jako obyčejně Josef Penízek a příkře sledoval klavírní výtah. Četl ovšem jen text, o notách neměl ani ponětí. Po prvním jednání přišel ke mně Singer a povídá: „Co říkáte tomu

Penízkovi? Nerozezná houslový klíč od záchodového a tady sedí s notami v ruce?!“ Podobných výroků bylo možno o Singrovi vypravovat celá sta. Je to však nemožné: jednu část nelze ve slušné společnosti vykládat a druhou část nelze přeložit do češtiny, poněvadž jejich vtip tkví v německo-židovském žargonu, který Mendl znamenitě ovládal. Někteří si ho dobírali, že nepochází z Napajedel a že se ke svému pravému rodišti, Bzenci, nehlásí, poněvadž polovina Bzence je prý úplně bláznivá, kdežto celý Bzenec je bláznivý napolo a Singer nemůže dokázat, ke které polovině Bzence patří. Singra nepřijali do „Concordie“, vídeňského spolku žurnalistů. Za to hrozil, že neodkáže „Concordii“ ani haléře a že žádný žurnalista prý nesmí nad jeho hrobem promluvit, jak to bývá ve Vídni zvykem. Nikdy jsem nebyl ctitelem Singrovy jedinečné figury v politickém prostředí starého Rakouska, vždycky jsem ho považoval za příznak senility rakouského státu. Dnes je už i ve Vídni zapomenut. Převrat jej prostě hodil přes palubu a Mendl Singer se nikdy s rakouskou republikou nesmířil. Byl stále Emanuel Edler von Singer, Ritter der Eisernen Krone III. Klasse, keiserlicher Rat [rytíř Železné koruny III. třídy, císařský rada], jak hlásala jeho visitka, a bál se, že zemře hlady, ač měl pěkné jmění a pěknou pensi. Ale jeho císař, jeho parlament a jeho časy se už nevrátili.

Vedle *Neue Freie Presse* měl politický význam jen *Neues Wiener Tagblatt* a dovedl si jej uchovat dodnes, ačkoli se nyní usilovně vyhýbá politice. Byl a je dosud nejrozšířenějším vídeňským listem. *Fremden-Blatt*, kdysi oficiální list ministerstva zahraniční, zanikl; pokus o jeho zmodernisování se nezdařil. Rovněž zmizel ilustrovaný deník malého člověka *Illustriertes Wiener Extrablatt*, zmizel i *Deutsches Volksblatt*, ačkoliv byl listem velké strany křesťansko-sociální, za niž nyní mluví *Reichspost*, vedená výtečným žurnalistou, drem Fündrem. Zbývá ještě oficiální orgán sociálnědemokratický *Arbeiterzeitung*, list znamenitě redigovaný a psaný, vedený po smrti Viktora Adlera Bedřichem Austerlitzem, který v létě 1931 zemřel.

Nehledíme-li na politické smýšlení a jisté šmokovství ve věcech lokálních a divadelních, musíme říci, že ve vídeňských redakcích pracuje ještě dnes řada nadaných žurnalistů, třebaže zlatá doba vídeňského tisku dávno minula. Karel Kraus, dozajista největší duch vídeňský, po třicet let ve své *Fackel* nemilosrdně pronásleduje zlořády ve vídeňském tisku a opravdu se mu podařilo svým temperamentem, výbojností i neohrožeností odstranit celou řadu nesnesitelných vad z tamního tisku a kulturního života. Tyto zásluhy neupře Krausovi nikdo, ani ten, kdo si je vědom, že Kraus v leccěms přestřelil. Zcela jistě má však Kraus pro všechnu budoucnost zajištěné místo ve vídeňských kulturních a literárních dějinách. Píše němčinou, jakou dnes nepíše žádný německý spisovatel, a byl jediný, který měl odvalu za války psát a pracovat intensivně proti ní. Jeho až fantasticky skvělé drama *Poslední dny lidstva*, kterým do krve bičuje válečnou Vídeň a Rakousko, budou vždy jeho pomníkem.

Čeští novináři ve Vídni

Z českých žurnalistů přibyla kolem 1898 k nejstarším Eimovi (zemřel roku 1897), Penížkovi (*Národní listy*) a Česanému (*Politik*) slušná řada novinářů teprve po zavedení hlasovacího práva. Za *Hlas národa* tam byl Srbený, po jehož smrti nastoupil J. J. Langner. Oba jsou mrtvi. Srbený byl divný pavouk. Samotář, roztrpčený po celý život, aniž kdo věděl proč. Přišel z Brna; jeho obzor nebyl příliš široký. Potkaly ho dvě veselé nehody. Do večerníku svého konservativního listu musel telefonovat obsah vídeňských odpoledníků, z nichž nejdůležitější byl večerník *Neue Freie Presse*. Ten však přinášeli do parlamentu téměř v poslední chvíli, kdy se již telefonovalo pražské redakci. Večerník *Neue Freie Presse* byl redaktorům házen do telefonních budek. Jednou Srbený překládal rychle zprávu o zahájení umělecké výstavy a v odpoledníku *Hlasu národa* byla pak vytištěna tato noticka: „Dnes dopoledne o 11. hod. byla za přítomnosti J. V. císaře zahájena letošní umělecká výstava v domě umělců. Císař, který přijel, doprovázen hrabětem Paarem, prošel sály výstavy a pobyl zejména v kolektivní výstavě

polského malíře Tadeáše Adjukiewiczze delší dobu a vyslovil umělci svou zvláštní spokojenost. Jinak výstava neobsahuje nic od Belanga.“ Belang, neznámý malíř, sochař? Ani to, ani ono. Překladatelské umění Srbeného. V *Neue Freie Presse* končila totiž zpráva větou: „Sonst enthält die Ausstellung nichts von Belang (česky: nic významného).“ Srbený ve svých zprávách rád polemizoval s *Neue Freie Presse*, jejíž redakce je v ulici nazvané po německém filosofu Fichtovi, tedy Fichtegasse = Fichtova ulice. Fichte patrně v adresáři kolegy Srbeného nebyl. Kolega Srbený však znal strom, jemuž Němci říkají „Fichte“. Napsal tedy: „Počestný list z Jedlové ulice (Fichte – česky jedle).“ Zařadili jsme tyto unáhlenosti do sbírky novinářských poklesků. V této sbírce byly zaznamenány například tyto roztomilosti: z Buených Airů (*Národní listy*), zemský setník dr. Ebenhoch (Landeshauptmann, tamtéž), *Tanec Makabejců* od Saint Saënsse (*Dance macabre*) v *Politik* a telegram v *Národním hospodáři* pod titulem valné hromady: „Z Výmaru. Dnes se tu konala valná hromada Goethovy společnosti.“

V této černé knize žurnalistické nebyly však zaznamenány pouze poklesky českých deníkářů, bylo tam Vídeňáků dost a dost. Nejčastěji se na žurnalistické lavici v parlamentě střídali redaktori *Práva lidu*, ač byli po nějaké době „poníženi“, stali se totiž poslanci. Jako žurnalisté seděli v prvním poschodí, jako poslanci v přízemí. První byl Josef Hudec, pak František Tomášek, po něm dr. Linhart a posledním tuším dr. V. Vacek. Šéfredaktor Stivín přijížděl do Vídně jen jako host, ale takové dovolené strávil úplně celé v parlamentě. Za *Rovnost* byl dlouho naším kolegou R. Bechyně. Ve vídeňských českých listech pracoval R. Dvořák (*Dělnické listy*), Jiří Stříbrný (*Česká Vídeň*) a Jan Janča (*Vídeňský deník*). Později přišel Ladislav Tvarůžek (*Venkov*), dr. Borský (*Večer*), Emil Šimek (*České slovo*), Hanuš Sýkora (*Národní politika*). S kolegou Penížkem pracoval pro *Národní listy* J. Libíček [!] a pak Karel Zdeněk Klíma, nynější šéfredaktor *Českého slova*. Klímův talent a kulturní úsilí o žurnalistickou vážnou práci se brzo projeví a Klíma byl povolán do *Lidových novin*. *Národní listy* pak ustanovily vídeňským redaktorem J. Zajíčka-Horského, který po převratu zůstal

ve Vídni u našeho vyslanectví. Martin Doležal býval výpomocnou silou pro nás všechny. V létě, když byl čas dovolené, redaktor Doležal telefonoval skoro všem českým listům. Měli jsme svůj český svaz a snášeli jsme se celkem velmi dobře.

Jiní novináři ve vídeňském parlamentě

Z vídeňských kolegů německých, kteří s námi pracovali v parlamentě vedle již vyličeného Mendla Singra, stál v první řadě dnes již více než osmdesátiletý dr. Gustav Kolmer, redaktor *Neue Freie Presse*, znamenitý znalec parlamentu a politických dějin rakouských, jak je nejlépe patrné z jeho pilného a svědomitě zpracovaného sedmisvazkového[!] díla *Parlament und Verfassung in Österreich*. Kolmer byl také Pražan, uměl ještě dost česky, třebaže byl smýšlením staroliberální Němec. Byl opravdu z nejslušnějších žurnalistů ve Vídni vůbec, člověk neskonale dobrý a ochotný. Když zestárl a neměl oné agility, již je pro parlamentární službu nezbytně třeba, nastoupil na jeho místo Alexandr Thorsch z Golčova Jeníkova, zavlilý Němec, ale znamenitá politická hlava, dlouholetý dopisovatel *Bohemie*. Byl jízlivý do krajnosti a stále bojoval se svým šéfem Benediktem, poněvadž leckdy nechtěl souhlasit s osobní i politickou umíněností svého šéfredaktora.

Když se Benedikt postavil proti Beckově vládě z důvodů čistě osobních a Thorsch s jeho názory nesouhlasil, trestal jej redakční tyran tím, že mu pravidelně odevzdávané práce prostě po několik měsíců netiskl. Thorsch, ctižádostivý žurnalista, se pro to skutečně trápil a přísahal, že až Benedikt zemře, najme si fiaker, který pojedje za pohřebním vozem docela pomalu až na ústřední vídeňský hřbitov, aby si toho on, Thorsch, mohl užít. Za *Neues Wiener Tagblatt* chodilo do parlamentu několik kolegů: Freiburger, Froeschl a Libochowitz (ze Žamberka). Všichni však byli nuceni do jisté míry respektovat Mendla Singra. Jediný Libochowitz, který Singra neposuzoval vážně a pilně konal svou povinnost, vytrval s ním v redakci, ačkoli právě on byl levého smýšlení. Mendl

Singer o něm také vždy tvrdil, že má názory *Arbeiterzeitungu* a gáží *Neues Wiener Tagblattu*. Chudák Libochowitz zemřel jako mladý čtyřicátník a byl nahrazen Ludvíkem Brüglem, který byl organisovaný sociální demokrat. Ve vídeňské revoluci mu bylo při komunistické přestřelce v parlamentě vystřeleno oko. První rakouský kancléř v republice, dr. Renner, ho jmenoval svým tiskovým šéfem. Brügel je už v pensí a píše knihy z rakouských politických dějin.

Při zvláštních nebo slavnostních příležitostech vysílaly listy do parlamentu své fejetonisty. Tehdy tam často přicházeli Felix Salten a Alfred Polgar, dozajista nejlepší vídeňští novináři. Za *Arbeiterzeitung* chodil do parlamentu nynější jeho šéf, Fritz Austerlitz (také Pražan), skvělý žurnalista, výbojný a znamenitý polemik.

Zahraníční tisk v rakouském parlamentě

Četně zastoupen byl zahraniční tisk. Mezi cizími žurnalisty vynikal především W. Steed. O něm se netřeba šířit. O Steedovi lze užít slov Daniela Spitzera: „Patřím k lidem, kteří se žurnalistů nebojí. Když se setmí, píšu totiž sám do novin.“ Steed si vzpomínky na Vídeň napsal sám ve svém zajímavém spise *Tricet let novinářem*. Totéž asi učiní dr. Emil Ludwig, který byl do Vídně poslán redakcí *Vossische Zeitung*. Dra Ludwiga, který se proslavil po celém světě svými knihami o Bismarckovi, Vilému II., Napoleonovi a Goethovi, tak velmi zajímala Vídeň, že se chtěl rozjet po celé monarchii, jelikož jinak nemohl, jak říkal, Vídni porozumět. Ve válce nedovedl potlačit svou skepsi k monarchii a redakce jej na přání zahraničního ministerstva z Vídně odvolala.

Značný počet byl žurnalistů italských: dr. Albertini za *Corriere della Sera*, který přišel do Vídně z Petrohradu a s velkým zájmem sledoval vývoj věcí v Rakousku. Ve válce se stal spolumajitelem listu a senátorem, ale ze svého přísně liberálního stanoviska neslevil. Když byl italský tisk fašisty uniformován, byli majitelé nuceni postoupit svůj list stávajícímu režimu. Dr. Dudan, zastupující římskou *Tribunu*, byl původem Dalmatinec a pak se stal italským poslancem za

osvobozené země. Goldbacher, přes své německé jméno, rozený Miláňan, zastupoval druhý velký list milánský *Il Secolo*. Byl to neobyčejně milý člověk, zemřel v Miláně v prvních dnech války. Radikál Caburi, který dávno před válkou uveřejnil sensační interview s poslancem prof. Masarykem o hnutí v Srbsku, předvídal splnění svého nejnaternějšího přání: zhroucení Rakouska. To měl za tak akutní událost, že kdykoliv přišel do parlamentu, vyptával se, zdali už došel přípis z císařského hradu, že se Rakousko ruší. Když mu někdo na vtip nalétl, odpovídal vždy stejně: „Arrivera di Roma!“ (Dojde z Říma.)

Francouzští a angličtí žurnalisté (až na Steeda) měli o vídeňský parlament méně zájmu. Rusů bylo málo. Za Kijevlanin tu byl P. Zvězdič a asi rok před válkou přišel do Vídně Svatkovskij za ruskou telegrafní kancelář. Svatkovskij se vůči lidem, jimž důvěřoval, netajil názorem, že poměr mezi Ruskem a Rakouskem je kritický a že při první příležitosti vznikne válka. Ve Vídni ho v zahraničním úřadě viděli neradi a obviňovali jej ze špionáže, což však nebylo nic zvláštního. Tento titul tam měli pro každého Rusa. Ale Svatkovskij o tom věděl a po výstřelu v Sarajevě z Vídně ihned odjel.

Celkem však byl styk vídeňského tisku s diplomaty nepatrný. Zahraniční politika byla nejvlastnější doménou císaře a zahraničního ministerstva a tento úřad byl vždy vůči tisku víc než rezervovaný, ne-li nepřátelský. Ministři zahraničních věcí, zejména Goluchowski, Aehrenthal i Berchtold, už v delegacích viděli jen zbytečně obtěžující instituci. A což teprve tisk! Jen v pohnutějších chvílích dával tiskový šéf zahraničního ministerstva informace vybraným žurnalistům. Ale zase jenom těm, kteří psali tak, jak si toho páni Jettel, Kánya, Montlong a Wiesner přáli. Ve Vídni akreditovaní diplomaté se museli chtět nechtět těmto způsobům přizpůsobit. Jen s některými maďarskými ministry bylo možno se dostat do bližšího styku. Nejzajímavější z nich byli dr. Alexander Weckerle a Štěpán Tisza.

Žurnalistika jihoslovanská ve Vídni

Srbové a Chorvati se na vyslání dopisovatelů chystali, pokud já se pamatuji, už deset let před válkou. Na doporučení prof. Masaryka se mnou jednaly asi tři velké záhřebské listy, abych je zastupoval. Ale jednání skončilo bezvýsledně. Ani dr. Kramer, který asi tři léta ve Vídni zastupoval lublaňský *Slovenski Narod*, se nemohl dohodnout. Příčina byla vždy táž: nebylo peněz. Až konečně prof. Masaryk jednou v Bělehradě vyložil, jak je bělehradský tisk špatně a maloměstsky vybaven. Radil, aby srbský tisk rozšířil svůj obzor vydáváním stálé korespondence v Bělehradě, kterou by Pašić dodával listům zdarma a která by byla obsluhována nikoli z Budapešti, nýbrž přímo z Vídně, jen aby noviny nevěnovaly všechny sloupce domácím sporům. Byl jsem vyzván, abych přijel k Pašićovi do Bělehradu. Přijel jsem a byl jsem ministerským předsedou ihned přijat. Vyložil mi svá přání a dohodli jsme se úplně na všem. V politické rozmluvě – bylo to mezi první a druhou balkánskou válkou – jsem se dotkl stálých sporů Srbska s Vídni. Připustil, že jemu samému působí tyto spory značné obtíže, ale... Vstal, přistoupil k oknu a zavolal mne: „Podívejte se dolů,“ řekl, „na jedné straně řeky stojí srbský sedlák a má vola, ten má cenu 300 zlatých. Naproti na uherském břehu řeky stojí také srbský sedlák s volem. Ale jeho vůl má cenu 600 zlatých. Ten náš Srb nemůže s tím volem na druhou stranu. Tomu zdejší sedlák do smrti neporozumí, a proto nadává on a nadávají i naše noviny. A poněvadž by náš sedlák nerozuměl novinám, kdyby psaly o Rakousku a o Uhrách, nadávají naše listy Františku Josefovi. Zákonných prostředků nemám, tak volám žurnalisty sem a prosím: nedělejte mi obtíže. Dva dny je pokoj a pak to začne znova. Stala se tady totiž jedna velká chyba. Neměli jsme tiskový zákon. Tak si několik poslanců psalo do všech států o tiskové zákony. Nejvíc se jim líbil belgický. Ten si přeložili doslova, podali návrh, který byl přijat. Máme tedy stejný tiskový zákon jako v Bruselu. Že se sem nehodí, to jste už asi poznal. Nemohu tedy na žurnalisty. Ale teď, když jsme dobyli kus Turecka, poslal jsem tam několik žurnalistů jako

prefekty. Tam už jim mohu zakroutit krkem.“ A udělal při tom přiměřený posunek rukou.

Pokus o nové metody ve vídeňském tisku: *Die Zeit*

Pokus zavést nové metody se ve vídeňském tisku nepodařil. Byl to pokus s *Die Zeit*. Týdeník *Zeit* byl založen drem Heinrichem Kannerem, vídeňským redaktorem největšího německého listu vůbec, totiž *Frankfurter Zeitung*, společně s profesorem statistiky drem Isidorem Singrem. Dr. Kanner nebyl rozeným Vídeňákem, přišel na studia tuším z Černovic v Bukovině; Singer byl Vídeňák, s četnými žurnalisty tohoto jména však nikterak spřízněný. Kanner se po vykonaných studiích věnoval žurnalistice a pracoval nejdřív ve Frankfurtu v redakci *Frankfurter Zeitung*. Byl střízlivý v posuzování lidí a věcí a byl bytostně poctivě demokratický. *Frankfurter Zeitung* měl vždy mezi německými listy zvláštní, ba výjimečné postavení. Býval vždy o hezký skok napřed před ostatními německými listy; byl demokratickým orgánem už v dobách, kdy celý německý tisk v Evropě lpěl na lžiliberalismu nebo přecházel do konservativních vod. Pro kritické stanovisko ke knížeti Bismarckovi byl na list a jeho zakladatele Sonnemanna vržen po roce 1879 stín nekalých styků s Francií. Ovšem docela neprávem a nesmyslně. *Frankfurter Zeitung* v Bismarckovi prostě neviděl Boha jako ostatní německý tisk a zejména byl – zase z důvodů demokratických a pokrokových – proti zkostnatělému Prusku. Ovšem nesouhlasil vždy a ve všem ani s vládními metodami v Rakousku.

Ve *Frankfurter Zeitung* měli vždy slovo vůdčí duchové Německa, třebaže neměli šedivý plnovous. Do tohoto listu se dr. Kanner dobře hodil a také se brzo v redakci tak osvědčil, že mu list svěřoval různé úkoly v cizině. I cestu kolem světa dr. Kanner konal za svůj list a byl prvním žurnalistou, jemuž se podařilo promluvit v dlouhém politickém rozhovoru s Li-Hung-Čangem, tehdejším neomezeně vládnoucím ministrem v Číně, jemuž se v Evropě říkalo „asijský Bismarck“. Po této cestě *Frankfurter Zeitung* poslal dra Kanneru jako stálého

dopisovatele do Vídně a současně redaktora dra Hugo Ganze, rodem z Budapešti, do hlavního města tehdejších Uher. Patrně se v redakci cítilo, že bude v habsburské monarchii brzo živo a Vídeň s Budapeští že budou zajímavými městy. Dr. Kanner konal tuto namáhavou službu obratně. Nebylo to snadné, neboť hospodářská část *Frankfurter Zeitungu* bývala od prvopočátku vzorná a všechny hospodářské rubriky ostatního německého tisku jsou organisovány podle jejího vzoru. List byl vždy znamenitě informován a dr. Kanner, pokud mohl, psal i národohospodářské zprávy a články. Teprve později *Frankfurter Zeitung* jmenoval pro hospodářskou službu jiného redaktora, Waltra Federna.

Když byl dr. Kanner takto na nějaký čas uvolněn, pomýšlel na vydávání týdeníku, v němž chtěl své názory, ukládané dosud v zahraničním listě, uplatňovat ve Vídni, na místě činu. Spojil se proto s tehdejšími vídeňskými vůdčími intelektuály, prof. Evženem Philippovichem, slavným národohospodářem, Hermannem Bahrem a Maxem Burckhardem, kteří si při všem svém nepochybném rakušanství dovolili mít jiné názory než ostatní vídeňští spisovatelé, politikové a žurnalisté. Prof. dr. Singer, který měl na rakouskou politiku rovněž opoziční názory, vstoupil do nového podniku spíše jako finanční ministr. Prof. Singer byl v příbuzenském poměru s hodonínskými Redlichy, tedy také s všemocným Theodorem Taussigem. Prof. Singer měl v mladších letech politické ambice, které patrně nebylo možno splnit, a proto na politický svět poněkud zanevřel. Byl to skutečně hodný a dobrý člověk, ale zvláštních vynikajících vlastností neměl. Jeho styky rodinné a společenské výborně doplňovaly potřeby družiny dra Kanneru, a tak se prof. Singer stal spoluvydavatelem týdeníku *Zeit*. Dr. Kanner shromáždil kolem *Zeitu* všechny vynikající politické a literární hlavy, nejen vídeňské a německé, snažil se získat spolupracovníky také z cizích národů, zejména z národů, které tvořily předválečné Rakousko. Tak se stali prof. Masaryk, dr. Kaizl, J. S. Machar, dr. Kramář, Ivan Franko brzy spolupracovníky znamenitě vedeného týdeníku.

Když vznikla na Říšské radě první česká obstrukce proti koaliční vládě knížete Windischgraetze, *Zeit* tento boj podporoval a jako jediný ze všech vídeňských listů nemilosrdně potíral protičeskou vládní politiku. Válečné porady českého vedení se tehdy často konaly v redakci *Zeit*. Dr. Kanner otevřel sloupce svého listu rovněž prof. Masarykovi, když se pustil do boje proti rituální pověře v procesu s Leopoldem Hilsnerem. Kanner i Singer byli demokratičtí Němci, jimž demokracie byla důležitější než malicherné nacionální spory a s nimiž, jako snad se všemi vzdělanými lidmi, bylo možno mluvit a jednat. Dr. Kanner měl značný smysl pro kulturní otázky, jsa od kosti poctivý politik a žurnalista.

V liberálním a nacionálním vídeňském táboře a ani u vlády se ovšem oba mužové netěšili valné oblibě – z důvodů již řečených. K morálnímu odsouzení Windischgraetzovy koalice přispěl dr. Kanner nejvíce svým bojem proti ministru vyučování v tomto kabinetě, Poláku dr. Madeyskimu-Poray, jehož neteř byla provdána za dr. Rosnera, tiskového šéfa koalice, jemuž dr. Kanner dokázal různé nepřípustné machinace. „Die Nichte der Koalition“ (neteř koalice) bylo okřídleným heslem oposice. Také útoky proti ministru obchodu v tomto kabinetě, hraběti Gundacker Wurmbrandovi, vyšly z *Zeit* a nemohly být vyvráceny. Šlo tenkrát o postátnění Společnosti státní dráhy a hrabě Wurmbrand z čista jasna v železničním výboru prohlásil, že se tato finanční operace brzo uskuteční. Ministrův projev vyvolal na vídeňské burse nesmyslnou haussu akcií státní dráhy, a navíc se ukázalo, že v jisté vídeňské bance byl účet označený jen dvěma písmeny, pro který už delší čas byly skupovány akcie Společnosti státní dráhy. Vlastníkem tohoto účtu byl hrabě Gundacker Wurmbrand, ministr obchodu, jenž tehdy spravoval ještě železniční agendu, poněvadž ministerstvo železnic bylo v Rakousku zřízeno teprve pozdějším kabinetem, vládou hraběte Badeniho.

Všecky tyto akce *Zeit* nemálo prospívaly české oposici a rozhodně usnadnily její vítězství a pád Windischgrätzova kabinetu, přestože za důvod byly udávány studentské demonstrace proti bosenskému pluku ve Štýrském Hradci a o Božím těle (v červnu) nevyřízený rozpočet pro běžný rok 1895. V kruzích německé

inteligence ve Vídni, ale také jinde se těšil Kannerův týdeník upřímné vážnosti, a tudíž nebylo divu, že už tehdy byl dr. Kanner vybízen k vydávání deníku, který by učinil konec tiskové nadvládě, jakou měl zejména *Neue Freie Presse*. Jistý severočeský velkopřemyslník napsal Kannerovi, že kdyby začal vydávat deník, může spoléhat na jeho značnou peněžní účast v tomto podniku. Kolem roku 1900 se konečně Kanner a Singer rozhodli pro vydávání tohoto deníku. Prof. Singer opatřil z průmyslových kruhů značné obnosy a sám, jsa zámožný, vložil velkou část svého jmění do nového deníku, který měl též název jako bývalý týdeník: *Die Zeit*.

Sionismus: dr. Theodor Herzl

Mezi vídeňské žurnalisty patřil také zajímavý dr. Theodor Herzl. Býval redaktorem *Neue Freie Presse* ve Vídni a byl pak vyslán do Paříže, když se tehdejší dopisovatel *Neue Freie Presse*, Wilhelm Singer, stal šéfem *Neues Wiener Tagblattu*. Herzl pocházel z maďarské židovské rodiny, patrně ortodoxní, a jistě si už z Maďarska přivezl do Evropy trochu náboženského romantismu, ještě více však všežidovské solidarity. Ve Vídni poznal pokoutní antisemitismus a chtěl na něj odpovídat i v *Neue Freie Presse* židovským nacionalismem. Považoval Žida za Žida a ne za Němce. Ale Moriz Benedikt si nepřál židovskou otázku v Rakousku ještě komplikovat a zejména nechtěl svůj list zbavit německoliberalní často i německonacionální základny, která tvořila hlavní životní sílu, moc a vliv jeho listu. Slovo sionismus se nesmělo objevit v *Neue Freie Presse* ani za vlády Benedikta, ačkoliv oba vůdcové tohoto hnutí, Max Nordau a Theodor Herzl, byli starými spolupracovníky listu. Dr. Max Nordau byl lékařem v Paříži a Herzla poslal Benedikt do Paříže asi proto, aby jej zachránil pro list a osvobodil z područí židovské otázky. Ale Herzlův pobyt v Paříži způsobil opak. Ve styku s Nordauem se dr. Herzl vždy víc a víc zabýval židovským problémem, až se konečně palestinský romantismus, sionismus, stal velkým mezinárodním hnutím a dr. Herzl byl jeho uznaným vůdcem. Agitoval pro sionismus slovem i písmem,

dovedl pro něj zainteresovat nejen část židů, ale i politiky velkého významu. Jednal o sionismu s papežem Lvem XIII., s Bismarckem, s císařem Vilémem atd. Pro sionismus však Herzl nedovedl získat půdy u mocných a bohatých židů. Tito židé byli ochotni věnovat hnutí peníze, pomoc i podporu, byli spokojeni, odstěhuje-li se do Palestiny část židů evropských, zejména z Ruska, pronásledovaných a trýzněných carismem, ale sami nechtěli o své pravlasti ani slyšet.

Nepřísluší mi rozhodovat o správnosti sionismu. Ale touha po Palestině jako po pravlasti se mi zdá nesprávná. Palestina, která byla kolébkou a první vlastí židů, už téměř dva tisíce let neexistuje a s nynější Palestinou dnešní židé nemají nic společného. Ta je pouze vybájená a musí být teprve vykonstruovaná. Poněvadž Palestina je romantická a odvolává se ráda na židovskou tradici, našla nejvíc ohlasu u židů nevzdělaných, ruských, polských a rumunských. Na věci pranic nemění, že sionismus a sionistický stát uznala Anglie a že nad ním převzala jakýsi protektorát. Zejména v českých zemích je ohlas sionismu slabý. K sionismu, kromě početně bezvýznamných idealistů, se hlásí pouze ti němečtí (také někteří čeští a hlavně slovenští) židé, které uráží a odpuzuje německý (český) antisemitismus. Rozumově a citově naši židé na Palestinu nemyslí.

Herzl, jak je patrné z obsáhlých pamětí, věřil neoblomně v budoucnost sionismu a byl přesvědčen, že se stane sám prvním moderním židovským králem v Palestině. Měl pro tuto příležitost vše připraveno, i ceremoniář královského vjezdu do Palestiny. Netečnost a nepřátelství židů v českých zemích ho nesmírně rozčilovaly, ale měl při všem svém patosu pro tyto otázky dosti humoru. Sám jednou vypravoval příběh, jemuž se přes trpkou pravdu, kterou obsahuje, dovedl srdečně zasmát. Přišel k němu jakýsi žid a vypravoval mu, že učený rabín v Holešově je úporným odpůrcem sionismu. Prvním ranním vlakem Herzl odjel do Holešova. Vyhledal pana rabína a až do odjezdu posledního večerního vlaku jej přesvědčoval o sionismu. Ale rabín se oháněl hlavně židovskou skepsí. Když měl Herzl večer odjet, rabín na dotaz, zda je přesvědčen o velikém poslání

sionismu, odpověděl: „Pane doktore, vidím, že jste svatý člověk a vaše myšlenka je vznešená. Ale uskutečnit ji se židy, to se vám nepodaří. To pro ně nic není!“

Herzl se vrátil z Paříže do Vídně, v redakci *Neue Freie Presse* však zůstal jen krátký čas, potom pracoval pouze pro svůj sionismus. Věc se mu valně nedařila, ale má pro všechny věky zajištěnou památku mezi židy, kteří věřili a snad ještě věří, že Palestina zůstala dodnes zaslíbenou zemí, kteří svůj beznadějný život udržují jen vírou v Mesiáše, který je dovede do zaslíbené země, kde budou žít jako v ráji.

Ale jak už v židovstvu nemůže být nic bez sarkasmu a ironie, tak ji nepostrádal již od počátku ani sionismus. Američané, tedy židé, kteří se z Evropy vystěhovali do Ameriky, platili a dosud platí na tuto akci nejvíc. Kdyby jim však někdo nabídl, aby se z nové vlasti odstěhovali do své pravlasti, patrně by se poděkovali a zůstali by v Americe. Ale je fakt, že dnešní sionismus světový žije hlavně z amerických darů. Američtí židé se tímto způsobem patrně chtějí vykoupit za to, že se vzdali zaslíbené země, která jim byla slíbena v *Pěti knihách Mojžíšových*, a že si vyhledali zaslíbenou zemi sami podle vlastní chuti. A nebude asi pochyb o tom, že jim Amerika splnila více, než Palestina může slíbit i do budoucnosti. Určitě však mají záruku, že se v Americe po perné práci mohou dopracovat nějakého úspěchu, o čemž lze v Palestině pochybovat. Mimoto nikdo neví, jak se v zaslíbené zemi vyvinou politické poměry a nemá-li Anglie někde schované zvláštní vydání *Pentateuchu*, jímž se Palestina slibuje Anglii.

Bud' jak bud', Theodor Herzl ve svém moderním romantismu pevně věřil v židovskou budoucnost a jeho zjev byl jistě zajímavý. Ale vydáním pamětí mu jeho přívrženci neposloužili. Neboť z těchto pamětí je patrné, že Theodor Herzl byl vším, jen ne velkým člověkem, ba ani ne vůdcem a prorokem lidu. Paměti ukazují mnoho malicherné ješitnosti, která nemůže být příznakem duševní velikosti. Herzl líčí všechny své rozmluvy s vladaři a ministry, mocnými a rozhodujícími lidmi tohoto světa tak čistě osobně, s takovým zdůrazňováním své osoby, že by tak v nějakém interview neučinil ani žádný žurnalista mající

smysl pro vkus. Přímo komicky působí jeho popis vjezdu budoucího krále (Herzla ovšem!) do Jeruzaléma. Herzl nemohl předvídat světovou válku a její konce, tedy ani to, že se jeho sen aspoň částečně brzo splní, byť z důvodů zcela jiných, než měl na mysli jeho sionismus. Místo židovského krále přijel do Palestiny anglický guvernér. Pokud je anglické vládě k dispozici a vhod, bývá židovského náboženství. Ale Herzl už ve svých pamětech určuje místo každému důstojníkovi, ministru a trubači při slavném vjezdu do Jeruzaléma. Herzl byl jistě osudem ušetřen velkého zklamání, když, raněn mrtvicí, zemřel ještě před vytvořením „židovského státu“. Ostatně byl by se dožil i zklamání jiných. Měl syna, kterého židovští bankovní velmožové umístili v jisté londýnské velké bance. Před několika lety se tento syn kandidáta na stolec krále Šalamouna dal – pokřtít. A nejen to: napsal i anglickou brožurku proti dílu svého otce, proti sionismu! Mladý Herzl přijel do Vídně a hledal si tam učitele a kmotra. A byl to páter Schlesinger, syn židovských rodičů, který ho uvedl do lůna samospasitelné katolické víry. Mladý Schlesinger se dal pokřtít a oddal se duchovnímu stavu. Zdá se, že církev brzy poznala jeho nekřesťanskou inteligenci a chtěla ji použít ad maiorem dei gloriam. P. Schlesinger byl vyslán jako misionář do cizích zemí. Kromě různých černochů, indiánů a zulukafrů přivedl církvi také mladého Herzla. Od několika let působí P. Schlesinger v Římě v ústavě pro Propaganda Fide. Nelze zjistit, zda si Vídeňáci, aby tuto dosti pikantní historku mohli zakončit vtipem, sami vymyslili, anebo podle pravdy vypravují toto: P. Schlesinger chtěl se před několika lety domáhat určité hodnosti v Římě, která vyžaduje doktorát teologie. Musel se tedy učit – hebrejsky! Když své staré, dosud žijící matce, líčil, jak má značné obtíže s hebrejštinou, napsala mu prý stará paní: „Hebrejštině ses mohl, věru, naučiti bez všech těch věcí mnohem dřív a snadněji!“

Už ve svatých knihách čteme větu: „A židé neměli krále!“ Nemají ho ani nyní, aspoň ne z rodu Herzlova!

Alexander Scharf, redaktor *Sonn- und Montagszeitungu*

Třeba se zmínit o Alexandru Scharfovi, redaktoru a vydavateli dříve velmi čteného pondělníku *Sonn- und Montagszeitung*. Scharf vydával tento list dlouhá desíletí a dost dobře se mu dařilo. Aby list učinil zajímavým, plul rád proti proudu: sloužil hraběti Taaffovi, kdežto všechen ostatní tisk denní jej potíral, v každém čísle napadal guvernéra Boden-Credit-Anstaltu Taussiga, jemuž se denní tisk hluboce klaněl. Jinak pan Scharf dovedl prý si opatřovat od bank, drah a průmyslových podniků peníze zvláštní metodou. Proto Karl Kraus o něm napsal: „Od 1. února 1902 neúplatný A. Scharf.“

Když se stal hrabě Taaffe ministerským předsedou, odměnil se Scharfovi za dlouholeté služby tím, že vyhověl jeho prosbě, aby byl americkým pojišťovným povolen obchod také v Rakousku. Jedna z nich, The Mutual, dala Scharfovi pak zastoupení pro Vídeň, což mu vynášelo velké peníze, takže nemusil si pro list opatřovat peníze přestupky zbrojního patentu... Tak v roce 1873 v dobách „nevídaného rozmachu“ a pak krachu dostala správní rada Jižní dráhy dopis, že Scharf uveřejní odhalení o členech správní rady, nebude-li mu poukázán obnos 50 000 zlatých. Ředitelem dráhy byl dvorní rada Schüler, otec rakouského obchodně-politického vyjednavče, sekčního šéfa dra Schül[1]era, [!] odborníka evropské pověsti. Ředitel dopis přečetl ve schůzi správní rady, jejímiž členy byli tehdy význační příslušníci šlechty a haute finance: kníže Schwarzenberg, starý baron Rotschild, baron Tinti, baron Todesco ap. Většina správních radů neskrývala svého rozhořčení nad troufalým dopisem, takže Schüler po skončené debatě prohlásil: „Mám za to, že jednám se souhlasem všech pánů, když Scharfovi nepošlu nic. Jsem zvědav, co uveřejní.“ Teď teprve se ozval baron Todesco, který dosud ani nehlesl, vzal Schülera za ruku a řekl: „Schicken sie dem Mann das Geld, ich bin nix neugierig.“ (Pošlete tomu muži ty peníze, já nejsem zvědav!)

Válka a převrat zle řádily ve vídeňském tisku. Celá řada listů do převratu více méně živořících byla za nových poměrů zastavena. Ba i velké listy, jež válku, převrat a inflaci přečkaly, mimo *Neues Wiener Tagblatt* a *Arbeiter-Zeitung* se

zoufale udržují při životě. Nejvíc na svém mimovídeňském významu a rozšíření ztratila ovšem *Neue Freie Presse*. V celé bývalé monarchii se sotva vyskytla kavárna nebo restaurace, kde by *Neue Freie Presse* neodbírali. Po převratu se z většiny zemí stala cizina, která se o Vídeň, a tedy o obsah *Neue Freie Presse* málo zajímá, hlavně také proto, že klesl hospodářský a finanční význam Vídně. Nejlépe lze to posoudit podle rozšíření *Neue Freie Presse* u nás v Praze. Jsou tu kavárny navštěvované převážně německými hosty: v jisté kavárně se například před válkou odbíralo 35 výtisků *Neue Freie Presse*. Od převratu stačí 4. A podobně tomu je v Maďarsku, kde mívala *Neue Freie Presse* velký kontingent čtenářů, rovněž v Haliči, Bukovině, a dokonce i v Terstu a Přímoří.

Dr. Alexander Weckerle

Dr. Alexander Weckerle byl poprvé ministrem v takzvaném „velkém“ ministerstvu, jež mělo uzákonit nové zákony manželské, jimiž se v Uhrách uznával a zaváděl civilní sňatek. Vynikající právník dr. Desider Szilagyí (původem Slovák) byl ministrem spravedlnosti, Báros obchodu a dr. Weckerle měl finance. Současně byla v mocnářství zavedena nová měna, a proto také v Rakousku hledán vynikající finančník. Hrabě Taaffe si našel v ministerstvu spravedlnosti nástupce Dunajewského v dru Emilu Steinbachovi, který se rovněž narodil v židovské čtvrti budapešťské. Nápravu rakouské měny provedli tedy Weckerle a Steinbach. Bylo nutno vybojovat v Uhrách velké boje, než Maďaři na císaři vymohli moderní manželský zákon, proti němuž se bouřil celý rakousko-uherský vysoký klérus. Císaři konečně mnoho nezáleželo na tomto uherském zákoně, poněvadž v Uhrách bylo značné procento evangelíků. Dvůr a klérus měly na mysli hlavně Rakousko. Bály se nových zákonů jako nakažlivé nemoci a hrůza je jímala při pomyslení, že by se podobný zákon musil povolit také v Rakousku. Hrabě Taaffe dovedl však Rakousko imunisovat proti nakažlivosti pokrokových zákonů. Uherský parlament boj vyhrál po neslýchané příhodě: v audienci ministr dr. Szilagyí uhodil pěstí na císařův stůl. Když ale byly zákony vyhlášeny, kabinet

odstoupil a do čela nové vlády nastoupil dr. Weckerle, který se v této úloze objevil ještě několikrát. Weckerle dovedl Maďary uklidnit a vedl uherské věci dlouhá léta podle přání vídeňského dvora.

Jednou, když jsme jeli k delegačním poradám do Budapešti, byl v Uhrách ministerským předsedou opět dr. Weckerle. O Weckerlovi se vypravovaly divy, jaký byl lhář a „machr“. Požádal jsem dra Koerbra o doporučení k Weckerlovi a Koerber mě doporučil takovým způsobem, že mě dr. Weckerle pozdravil slovy: „Můžete-li být přítelem dra Koerbra, jak mi tu píše, tož už jste také přítelem mým.“ Seděl jsem u Weckerla přes hodinu, vyptával se mě na nejrůznější věci, dovedl znamenitě charakterisovat osoby, o nichž byla řeč, a vůbec z jeho úst jen sršely vtipy. Pak řekl: „Mohl byste mi povídat mnohem víc zajímavého než já vám. Ale řeknu vám vždy všechno a rád. Než to vám pravím předem: jakmile napíšete, že jste se to dověděl ode mne, už mne nemusíte pozdravovat. Už se neshledáme. To nejde. Říká se o mně, že lžu – a že zejména lžu žurnalistům. Musím lhát, lžu tehdy, když musím. A to jen takové věci, o nichž je každý přesvědčen, že jsem to vůbec nemohl říci já, anebo aspoň nikoli vážně!“ Slíbil jsem to, a poněvadž jsem ten slib neporušil, zůstali jsme přáteli až do konce.

Když jsem se ptal, proč platí všem novinám v Uhrách, kde mimo socialistickou *Nepszavu* nevycházeli list (ani opoziční), který by nebyl dostával peníze od vlády, Weckerle mi odpověděl: „Jste osel. V Uhrách každé ráno vychází asi 500 000 exemplářů různých novin. Ale jen 300 000 se prodá a čte. Těch zbývajících 200 000 musím platit já. To je přece jasné.“ Nebylo mi to sice jasné, ale spokojil jsem se s touto odpovědí, když jsem viděl, jak se sám směje.

Jednou jsem byl právě u něho, když přišel jeho presidialista, sekční rada, a začal maďarsky. „Vždyť vidíte, že tu máme hosta, který naštěstí nerozumí maďarsky, dozví se o nás jen to, co mu sami řekneme. Ale maďarsky před ním nesmíte mluvit, řekl by, že jsme hulváti. Nemám žádných tajemství a mimoto tento muž slíbil, že bude mlčet a v Praze se dávají lidé raději utopit, než by něco vyradili. Ovšem jen ti svatí. Tož, co je?“ Sekční rada se usmál a řekl: „Na vaši

odpovědnost, Excellence. Máme, jak vám známo, v Magyarországu asi 167 hrabat von. Jeden z nich, a to 46letý Miksa von, úplně zchudlý, se už po několik let žíví tak, že má visitky, na nichž je natištěno: „skutečný tajný rada a říšský poslanec“, ačkoli není ani radou, ani poslancem. Tento zchudlý hrabě jezdí po bohatých statkářích nižší šlechty, kteří se patrně cítí jeho návštěvou poctěni, žíví se u nich asi 5–6 týdnů, chodí na hony atd. Pak si vypůjčí tři, čtyři tisíce hotově a odjede. Do parlamentu pak jsou vysílány dotazy a žaloby. Je to ostuda.“

Ministerský předseda na tuto žalobu odpověděl: „To, milý doktore, se musí velmi opatrně roztrídít. Za těch 167 hrabat von my nemůžeme. Já bych konečně vystačil se dvěma. Že si von nechá říkat Excellence, to je jeho věcí, mně to říkají také. Že jezdí k těm bohatým statkářům, to je nevinná zábava, dobrý nápad; ti lidé mají dobrá vína a dobře se u nich jí. Ty hony – můj ty bože, někdo zvěř musí odstřelit. Že se lidé jeho návštěvami cítí poctěni – to je jejich gusto. Do toho všeho nám nic není. Rovněž není nám nic do toho, že mu ještě půjčují peníze. A že se píše jako poslanec? Příteli, dokud si nepřijde do parlamentu pro diety – nechte ho. Jednou se splete, přijede k někomu podruhé, pak mu namlátí a bude dobře! Alás[z]olgája.“ Sekční rada se smíchem odešel. U dveří svému šéfovi učinil poklonu: „To je věru šalamounský rozsudek!“

V Budapešti znali podobných anekdot o Weckerlovi na sta. V ministerstvu měl znamenitého národohospodářského odborníka ve dvorním radovi dru Fellnerovi. Tomu uložil jednoho dne, aby vypracoval nějakou osnovu finančně-politického zákona. Dr. Fellner napsal skutečně vědeckou práci. Do svého návrhu zahrnul také uherské národní jmění a vypočetl je asi na x miliard. Dr. Weckerle si pročetl osnovu, zavolal Fellnera a vřele práci pochválil: „Jen to, co povídáte o národním jmění, se mi nějak nezamlouvá. Takové údaje pěkně vypadají v čítankách a v zahraničním tisku. U mne národní jmění naše činí 500 000 korun a ty vyhrává každou noc někdo jiný!“

Ve společnosti Weckerlově se mluvilo o obětavosti národů a uváděly se rozmanité příklady národní obětavosti. Weckerle skončil rozhovor touto veselou

poznámkou: „Nejobětavější vlastenec je Maďar: skutečný maďarský vlastenec prodá svou vlast – ale nedodá ji.“

Delegační porady se konaly vždy střídavě, aby se mohli porad účastnit společní ministři (zahraničních věcí, války a financí). Uherská delegace měla příznivější posici, neboť kromě společných ministrů v uherské delegaci byla přítomna i uherská vláda. Podle uherské ústavy byla delegace pouze společným výborem obou uherských sněmoven, kdežto delegace rakouská byla institucí samostatnou, kde se mohl rakouský ministerský předseda nebo kterýkoliv jiný rakouský ministr objevit pouze na pozvání delegace. Když se schůze rakouské delegace nekonala, šli jsme na návštěvu do delegace uherské. Nerozuměli jsme tam ovšem ani slovu, ale celé prostředí nás přece zajímalo. Jednoho dne bylo v uherské delegaci neobyčejně živo, zejména mezi žurnalisty. Na naše dotazy nám bylo řečeno, že jeden z předáků Strany nezávislosti, pan Barabas, ve své řeči mluvil neobyčejně ostře proti králi, tedy proti císaři. Dr. Weckerle poslal ihned k žurnalistům svého tiskového šéfa, pozdějšího poslance dr. Vésziho, aby s nimi smluvil dohodu v tom smyslu, že žádný z budapešťských listů neuveřejní z Barabasovy řeči pasus o králi. Všechny listy slíbily, pouze socialistická *Nepszáva* nechtěla do kartelu. Že nemůže. Proto ostatní žurnalisté odepřeli splnění Weckerlova přání. *Nepszáva* nezměnila svého rozhodnutí, ani když dr. Weckerle přišel sám mezi nás a začal vykládat maďarsky, jak špatný dojem způsobí slova onoho mluvky u krále. Konečně Weckerle podal kompromisní návrh: *Nepszáva* ať si to otiskne, popřípadě i ostatní maďarské noviny. Pouze listy německé musí onu část řeči potlačit, aby se to neoctlo ve vídeňských novinách. O to prý se postará sám. A tak se také stalo!

Nebyl to jen osobní cynismus, který Weckerlovi diktoval tyto metody. Ale Weckerle prostě ukazoval k neutralitě maďarského politického světa, který takové mravy vyžadoval.

Hrabě Štěpán Tisza

Štěpán Tisza byl pravým opakem svého předchůdce Weckerleho. Nelhal, ale když nemohl, anebo nechtěl, říci pravdu, mlčel. Byl násilnické povahy, výbušného temperamentu, a to mu způsobilo před válkou, ve válce a v popřevratových dnech nemalé nesnáze a nepříjemnosti. Mezi Tiszou a Františkem Ferdinandem vládlo veliké nepřátelství. Trvalo to hezky dlouho, než byl následník přímo donucen přijmout uherského ministerského předsedu v audienci, která pak trvala několik vteřin. František Ferdinand své chování k Tiszovi nezměnil ani tehdy, když německý císař, jemuž patrně „energie“ Tiszova imponovala, pěl o něm v rozmluvě s následníkem přímo chvalozpěvy. František Ferdinand v Tiszovi viděl zosobněnou oligarchii maďarské šlechty – a to právem –, a poněvadž měl v úmyslu tuto společnost všemi prostředky potříit, nechtěl s Tiszou ani mluvit, tím méně politicky jednat.

Je pravda, že Tisza dovedl být bezohledným a brutálním na všechny strany. I nahoru. Když arcivévoda Karel, pozdější císař, přišel jednou do Těšína a spatřil tam celou řadu zástupců tisku, žádal, aby všichni novináři, kteří byli fysicky schopni, narukovali na frontu. Plukovník Höhn, tehdejší velitel „tiskového stanu“, zrazoval nezkušeného mladého pána, aby touto věcí nehýbal. Ale Karel si nedal říci a donutil Höhna vydat příslušný rozkaz. Téhož večera však uherský ministerský předseda oznámil hlavnímu stanu, že všechny maďarské noviny bez výjimky přestanou o válce psát, že nebudou uveřejňovat ani oficiální válečný bulletin, bude-li na frontu poslán jediný žurnalista. Rozkaz pana plukovníka byl tedy ihned odvolán, odvolán však také Höhn a jmenován ředitelem vojenského archivu ve Vídni. Nemrzelo ho to, neboť Höhn patřil od prvního dne války k největším skeptikům z důvodů vnitropolitických. Žurnalisté, kteří nějaký čas pobýli v tiskovém stanu, si Höhna velmi chválili pro jeho slušnost a korektní jednání.

Z válečného tiskového stanu

Höhn dovedl vypravovat sta a sta veselých příběhů z válečného tiskového stanu. Jednoho dne dostal rozkaz z nejvyššího velení, aby žurnalisté a spisovatelé napsali letáky, které by svým vlasteneckým duchem a obsahem šířily nadšení v zákopech a v poli vůbec. Páni od péra dali se do psaní, jeden z nich popsal, jak kapitán rakouské válečné lodi „Zenta“, která po vypovězení války zůstala v japonských vodách, tuto loď dal s celou posádkou potopit, aby se posádka neocitla v zajetí a loď v rukou nepřátelských. Žurnalista dojemně líčil, jak mužstvo zemřelo hrdinnou smrtí, jak se zastřelil jako předposlední kapitán a jak na lodi jako poslední zůstal kormidelník, dalmatský Chorvat, pastýř ovcí, Lukinić. Konečně i ten, když bylo vše připraveno a loď se počala naplňovat vodou, sňal vlajku, zamával jí nad hlavou a zvolal: „Viribus unitis“ [spojenými silami] a za okamžik zmizel ve vlnách. Brožurka se nejvyššímu velení velmi líbila, jen to „viribus unitis“ se Maďarům a hlavnímu stanu nelíbilo. Leták byl vrácen s příslušným rozkazem, aby autor tento passus změnil. Autor tedy svou práci učinil Maďarům stravitelnější. Napsal, že chorvatský pastýř Lukinić, mávaje vlajkou, zvolal: „Indivisibiliter ac inseparabiliter!“ [nerozdělitelně a nerozlučně] a poté zmizel ve vlnách mořských. Dalmatskému pastýři ovcí patrně nebylo obtížné vyslovit toto latinské heslo a u vrchního velení byli přesvědčeni, že poctivý cech pastýřský v Dalmácii dokonale ovládá latinu.

Kapitola 5: Byrokracie

Čeští úředníci v ústředních rakouských úřadech

V závěru několik slov o byrokracii. Nutno říci předem, že všeobecný úsudek o rakouské předválečné byrokracii, zejména vídeňské, musí být víc než příznivý. Není to však žádná zásluha Vídně. Naopak mnozí roduvěrní Vídeňáci tvořili v byrokracii živel, který k její dobré pověsti nepřispíval. Velká část Vídeňáků v ministerstvech pocházela ze šlechtických, vojenských rodin a z vídeňské měšťanské plutokracie a tito lidé považovali státní službu za přirozenou věc, za něco, co v určitých letech nutno prodělat, aby se zabil čas. Ale ani toto tvrzení nelze generalisovat.

Až do vlády hraběte Taaffeho byla vídeňská byrokracie skoro vesměs německá mimo zlomek polských úředníků. Poláci se vždy starali o přiměřený kontingent byrokratů ve vídeňských centrálech. Ještě když nastoupil roku 1879 vládu hrabě Taaffe, byl dvorní rada dr. Mezník nejvyšším českým úředníkem ve Vídni. Teprve vlivem českých poslanců pomalu naši lidé pronikali do vídeňských ministerstev. A roku 1918 se z Rakouska již domů vracel slušný počet českých úředníků.

Český úředník si rychle dovedl získat uznání a úctu v centrálních úřadech a není nadsázkou tvrzení, že právě čeští úředníci svou pílí, svědomitostí a znalostí věci nejvíce pomáhali dobré pověsti rakouské byrokracie. Znali hlavně poměry v nejdůležitějších zemích – českých – a tato přednost naprosto chyběla německé byrokracii vídeňské. Mnozí ministerští předsedové neznali mimo Vídeň žádnou část tehdejšího Rakouska. A ještě větší byl počet ministrů, jichž vědomosti o poměrech v rakouských zemích byly chatrné. Úředníci v centrálech byli sice hodně byrokratičtí, ale přece, pokud mohli a směli, ochotně obyvatelstvu vyhovovali. Jistě bylo dosti úředníků úplatných, ale ti tvořili nepatrný zlomek a mimoto korupce byla následkem tlaků ministerských a hlavně poslaneckých více politická. Vlivným poslancům vyřizovala ministerstva všecko a rychle,

kdežto věci méně významných politiků zůstávaly ležet. Ministři sami zaváděli tento způsob práce: všechno bylo politikum.

Když šlo o jmenování dnes profesorů Krejčího a Čády mimořádnými profesory, prohlásil mně ministr financí, že jmenování nemohl provést, poněvadž čeští poslanci dělají v parlamentě obstrukci, a když jsem namítl, že celý finanční efekt činí asi 800 korun, Böhm-Bawerk odpověděl, že jemu jako universitnímu profesoru je věc velmi nemilá, ale že si nemůže pomoci, jelikož je vázán usnesením ministerské rady! K jeho cti musím dodat, že tato rozmluva se konala asi týden před jeho odchodem. Než odešel, přece jen jmenování provedl.

Ministerstvo financí bylo pro nás ve vyšších úřadech nedobytné. Dr. Kaizl se sice stal ministrem financí, ale v době hodně odíózní, kdy in personalibus mohl vykonat jen málo. Dr. Kaizl si chtěl vzít do ministerstva prof. Kolouška, aby mu tam četl finanční a hospodářské časopisy, revue a nová díla a chtěl mít u sebe hospodářsky vzdělaného Čecha, který ho měl upozorňovat na důležité domácí hospodářské jevy. Thun, šéf vlády, beze všeho souhlasil a jmenování dra Františka Kolouška sekčním radou bylo beze všeho provedeno. Dotyčný akt z ministerstva financí byl poslán k podpisu císaři, ale nevracel se. Kaizl interpeloval Thuna v ministerské radě, jejíž protokol císař druhého dne bedlivě pročítal. Císař zase nereagoval. Kaizl hlásil se tedy k audienci, přednesl císaři celou řadu věcí svého resortu a pak se ptal po osudu onoho aktu o Kolouškovi. Na to císař: „Mám to zde ležet, ale bojím se, aby vám z toho nevzrostly obtíže. Němci budou křičet, že čechisujete ministerstvo financí.“ Kaizl: „Pro obor, který chci svěřit prof. Kolouškovi, je k dispozici jen ještě prof. dr. Kohn v Černovicích.“ „So, so,“ poznamenal císař. Druhého dne došel akt s mocnářovým podpisem. Koloušek byl přece jen menším zlem než Kohn. Bohužel prof. Koloušek se po Kaizlově odchodu nemohl udržet proti brutálnosti dra Spitzmüllera, který proti němu od prvního dne zahájil osobní kampaň. Dr. Rezek pak provedl Kolouškovo jmenování řádným profesorem na brněnské technice.

Sekčního šéfa jsme v tomto ministerstvu neměli nikdy, rovněž jako neexistoval nikdy český sekční šéf na ministerstvu spravedlnosti, kde aspoň za ministrování hraběte Schoenborna nám prospíval dr. Zenker, pozdější ministr orby, který byl šéfem presidiální kanceláře.

Slušnost a ochota rakouské byrokracie

Ve všech ministerstvech však bylo mnoho lidí odborně vynikajících, kteří celému resortu dávali ráz a udržovali kontinuitu vedení, necht' se ministři střídali co nejčastěji. Všude však byl styk s úřady velmi příjemný. Ministerští úředníci nezapomínali na svou autoritu, ale přec jednali se stranami velice slušně a tato slušnost a ochota stoupala s hodnostní třídou úředníka. Bylo mnohem příjemnější jednat ne-li s ministrem, tedy aspoň se sekčním šéfem než s ministerským koncipistou. (Tento stav jsme ostatně úplně zdědili!) A někdy se stalo, že měl ministr více rozumu než ministerský koncipista.

Vím o jedné skutečně zajímavé věci, kdy měl ministr odvalu rozhodnout jen podle rozumu a nikoli podle předpisu. Ve Vídni žil c. k. generál, jehož dcera studovala medicínu. Když byla asi v pátém semestru, byla nucena přerušit studia. Proč? Podle tehdejšího řádu bylo ministerstvem vyučování dovoleno v Rakousku studovat jen ženám příslušným do Rakouska. Dcera generálova byla rakouská příslušnice, ale v pátém semestru se vdala za c. a k. hejtmana generálního štábu, Maďara, a byla tedy Maďarkou, v Rakousku cizinkou a nesměla studovat. Obrátila se na poslance, universitního profesora. Poslanec promluvil s referentem pro universitní záležitosti v ministerstvu vyučování, sekčním šéfem drem Kellem, který však prohlásil, že to na základě ministerského nařízení číslo atd. není možné. Mladá paní byla celá nešťastná: že přece nemůže studovat v Budapešti, když bydlí ve Vídni a nezná slova maďarsky, a když bylo maďarským důstojníkům zakázáno ucházet se o státní občanství rakouské, a naopak důstojníkům rakouským o maďarské. „Podáme tedy žádost přímo ministrovi.“ Byl jím tehdy universitní profesor dr. Hussarek von Heinlein, sám generálův syn. Poslali jsme žádost

poštou a já jsem měl k ministrovi dojít a požádat ho o kladné vyřízení žádosti. Žádost se dostala ovšem do rukou pana dra Kelleho. Ten se mi v Caffé Central vysmál. Chtěl se se mnou sázet, že nic nevyřídíme. Řekl jsem mu, že by sázka byla ministrovou urážkou a vytkl jsem mu, že kryje byrokratické nehoráznosti. A šel jsem k ministru Hussarkovi. Vykládám, vykládám, pan ministr žádost nečetl, souhlasil se všemi mými důvody, a když jsem mu řekl, jak bylo rozhodnuto, vykřikl: „Das ist zu blöd.“ (To je příliš blbé.) „Počkejte, to musí mít jiný háček. Proč by jí bránili – vždyť ta dáma už studovala, co je jim do toho, že se vdala, a dokonce za důstojníka rakouské armády.“ Zavolal sekčního šéfa dr. Kelleho. „Prosím vás, tuhle redaktor mi povídá eine Räubergeschichte [zde ve smyslu ‚příšerný příběh‘] s tou dámou, která chce studovat a nemůže, když se manželstvím stala (ani nesmím říci přes noc) Maďarkou. Co je to, prosím vás?“ Sekční šéf si pyšně sedl na byrokratického koně a vítězoslavně se na mne podíval: „Je to ministerské nařízení.“ „Jaké?“ „Ministerstva kultu a vyučování.“ „Tož může ministerstvo kultu a vyučování vlastní své nařízení pozměnit, popřípadě učinit výjimku. Té dámě vyhovíme, selbstverständlich [samozřejmě]. Vždyť by se nám vysmála! Chápu, že v Rakousku nesmí mít trafikku, ale že by se tu nemohla učit? Povoluje se, servus, pane sekční šéfe.“ Když Kelle odešel, ministr poznamenal: „Teď aspoň vidíte v praxi, co ti byrokraté tropí a jak pitomá nařízení se vydávají. A ne a ne mít kuráž takové nařízení rozumně přeskochit!“

K vysoké byrokracii patřili také dva Bleylebenové a o obou dvou lze říci, že patřili k okrasám svého stavu. Dr. Oktavián baron Bleyleben byl ve službě vnitřní a byl nakonec vídeňským místodržitelem a jeho bratr dr. Rudolf šel do výslužby jako prezident vrchního soudu v Brně. Jistý čas byli oba současně presidialisty dra Koerbra: Oktavián v ministerstvu vnitra, Rudolf v ministerstvu spravedlnosti, když byl Koerber pověřen správou ministerstva spravedlnosti. Pocházeli z důstojnické rodiny a v politických kruzích se oba těšili velké oblibě, poněvadž byli úředníčky, kteří se dovedli dívat na každou věc bez zaujatosti, věcně a spravedlivě, a kdykoli bylo možno, vyhověli. Oba bratři byli osobně roztomilí

lidé, a už proto byli oblíbeni. Koerber si obou vysoce vážil. Baron Oktavián byl ke všemu vtipný a vídeňským politickým světem prošlo leckteré jeho dobré duchaplné slovo. Oktavián Bleyleben poznal ve svém životě mnoho rakouských ministrů a ministerských předsedů a znamenitě je dovedl charakterisovat. Dokladem toho je tato jeho anekdota: bezvýznamný ministerský tajemník v ministerském presidiu vyšel z úřadu v Herrengasse, chtěl přejít na protější stranu ulice, byl zachycen autem a na místě usmrcen. Bleyleben líčil, jak by různí ministři tento smutný příběh vyřídili. Když to osobní tajemník hlásil baronu Gautschovi, stanul tento známý krasavec před velkým zrcadlem, díval se na své vzorně upravené nehty a řekl: „Vypracujte nejoddanější zprávu Jeho Veličenstvu, nejmilostivějšímu císaři a králi a vdově oznamte, že se osobně dostavím k pohřbu. Vyřízeno.“ Ministrpředseda hrabě František Thun byl by tajemníkovi dal tento příkaz: „Napište projev soustrasti jménem c. k. ministerského presidia a poukažte vdově z mých soukromých peněz 25 000 korun. Vyřízeno.“ Dr. Koerber by o něm mluvil dvě hodiny s každým úředníkem, který by k němu přišel, a nervózně křičel: „Tak co tomu říkáte? Není to smůla? Celý svůj život tu ten pán nic nedělal, teď po smrti mne ještě zdržuje, mám jít na pohřeb, já nemám tolik zbytečného času. A proč vůbec vycházel z Herrengasse, mohl jít zadem na Minoritenplatz. To jsou nemožné poměry! Vyřízeno.“ Baron Heinold, dlouholetý ministr vnitra a moravský místodržitel, kdyby mu to byli hlásili, docela klidně by byl řekl: „Vyhledejte mi Vorakty!“ [předběžné, přípravné spisy]

Zajímavou postavou poslaneckou i ministerskou byl dr. Witold rytíř Korytowski. Pocházel z pruskopolské rodiny a také jako pruský hulánský důstojník byl ve válce roku 1870 proti Francouzům. Po válce francouzsko-německé se vystěhoval z hakatistického Pruska a vstoupil do rakouských státních služeb v Haliči. Nebral nic na světě tragicky a svůj klid a humor si dovedl uchovat v každé situaci. Byl také finančním ministrem v Beckově kabinetě a pak haličským místodržitelem. V každé situaci byl však především Polákem.

V ministerstvu financí pod ním pracoval sekční šéf dr. Engel, neobyčejně schopný byrokrat, který byl však u všech stran velmi neoblíbený, protože byl v ministerstvu šéfem rozpočtového oddělení a při sestavování rozpočtu, kde jen trochu bylo možno, škrtil položky všech ministerstev. Proto mu říkali Würgengel (würgen tolik co škrticí). Engel byl starý mládenec, patrně proto, že byl sám nesmírně zženštilý. Nosil šněrovačku, líčil si obličej, barvil si vlasy a přitom byl, ač z domova milionářem, neobyčejně skoupý. Zevnější dojem tedy až nepříjemný, jako úředník znamenitý. Byl několikrát ministrem financí v úřednických kabinetech, smýšlením mírný křesťanský socialista. Jeho spořivost, smí-li se jeho harpagonství tak nazvat, byla téměř pověstnou. Měl ve své ministerské pracovně skříň a v ní frak, bílou košili a límec pro případ, že by šel k audienci k císaři. Jakmile se vrátil od slyšení, ihned se ve své pracovně převlékl, aby za týden nebo i později oblékl tutéž košili, týž límec. Jeho límce nevynikaly zvláštní bělostí a čistotou. Jednou dr. Korytowski přede mnou zastavil pana finančního ministra na schodech a ptal se ho. „Prosím tě, Engle, kdo nosí tvé límce, dokud jsou čisty?“ Ale Engel této zřetelné narážky Korytowského vůbec nedbal. Dr. Engel ještě žije, píše zajímavé články do novin o otázkách finančních a hospodářských a zajisté stejně jako dříve spoří čistým prádlem.

Dr. Korytowski je odpovědný za pravdivost historky o našem znamenitém finančním ministru dr. Englišovi, kterou mi vypravoval v Mariánských Lázních, kam každoročně až do své smrti dojížděl. Dr. Engliš byl několik let ve vídeňském ministerstvu obchodu. Byl ministerským tajemníkem a ve svém oddělení měl několik stenotypistek, z nichž jedna byla neobyčejně hezká. Přirozeně našla brzy ženicha, a tu se často přihodilo, že přišla pozdě do úřadu, anebo že dříve z úřadu odešla, což budilo u ostatních slečinek žárlivost a nevoli. Nakonec to slečinky oznámily dr. Englišovi. Dr. Engliš si slečnu zavolal a vážným tónem jí vytkl nepřesné dodržování úředních hodin. „Slyším, že chodíte pozdě anebo někdy dříve odcházíte z úřadu. Upozorňuji vás, slečno, že bych takové zanedbávání povinností nemohl trpět a že bych vás musel dát osobnímu referentovi

k dispozici.“ Slečna ani nehlesla. „Kolik máte u nás gáže?“ „Dvanáct set korun ročně.“ „Tož se podívejte, v té vesnici na Moravě, kde jsem já domovem, je stará vdova, která se živí zelinářstvím. Není to živnost snadná, v noci na vozejčku jezdí na trhy a po celý týden si neodpočine. Když pak má vydělaných 1 200 K, jde poctivě na berní úřad a zaplatí své daně. Co by si tato stará upracovaná žena o nás myslela, kdyby se dověděla, že těch tak těžce vydělaných dvanáct set korun dáváme slečně, která za to státu nekoná žádných služeb? Tedy, prosím vás, hleďte, aby se to už nedělo.“ Slečna nehlesla, poklonila se a odcházela. U dveří se však obrátila a řekla: „Pane dvorní tajemníku, s tou paní a mými 1 200 K je mýlka. Má gáže se platí z daní barona Rothschilda a ten si z toho pranic nedělá!“ Zmizela a obrátila naruby všecku sociální politiku dr. Engliše. Opakuji: autorem této historiky je Korytowski.

Byrokracie československá

O zjevech a typech byrokratických v někdejší Vídni bylo by možno vyprávět donekonečna. Mezi byrokracií se vyskytovalo mnoho zajímavých zjevů, dodávaly je všechny různé země bývalé monarchie, a kdo se jednou do centrálních úřadů dostal, ten už tam uvízl. Po převratu se naši úředníci vrátili skoro do posledního domů, kdežto německých rodáků z českých zemí zůstalo ve Vídni dost. Naši úředníci, kteří se vrátili, našli doma dosti stejného byrokratismu, který jsme zdědili v hojné míře. Jenže náš byrokratismus není všude tak roztomilý, laskavý a dobře vychovaný, jako býval ve Vídni. Možná, že to snad ještě přijde, snad se toho ještě dočkáme. V našem byrokratismu je zatím ještě více politiky, než je zdrávo, neboť prvotní organizace našich ministerstev se dala až příliš politicky, na úkor objektivnosti a disciplíny. Zejména presidia jednotlivých ministerstev nebyla instalována osvědčeným vídeňským způsobem. Také ve Vídni byli ministři oblíbení a neoblíbení ve vlastním úřadě. Ale pokud byl v úřadě, bylo presidium k svému šéfovi bezpodmínečně loajální. Presidialisté se bili za svého ministra, kde toho bylo třeba, a snažili se mu úřad a úřadování usnadnit

a zpříjemnit. U nás se na příklad přihodilo, že presidialista přinesl do redakce článek zahrocený politicky i věcně proti ministrovi, vlastnímu šéfovi. Když jsem odmítl článek otisknout a slušnou formou jsem ukázal na neloajální jednání vysokého úředníka, docílil jsem pouze toho, že článek vyšel v jiném listě. Tyto nesrovnalosti musí na prospěch vysokých úřadů zmizet i z naší ministerské byrokracie. Máme mnoho důvodů k tomu, abychom si naši byrokracie vážili, nikoli jen pro její schopnost a zdatnost: vždyť nám usnadnila nejkritičtější chvíle převratu. Byla na místě a ani trojnásobná revoluce neporušila kontinuitu úřadování, takže se ty revoluce provedly takřka podle „platných předpisů“. Podobný případ nebyl roku 1918 v celé Evropě, a proto bylo možno tak znamenitě a tak rychle uskutečnit úřední konsolidaci státu. Smíme tedy právem doufat, že se byrokracie zbaví některých nepříjemných vlastností, které se u ní vyvinuly z důvodů vnitropolitických i osobních.

Díl II: Císař a dvůr

[výchozí předlohy: *Vídeňské vzpomínky II, Císař a dvůr*, uloženo in: ANM, f. Bedřich Hlaváč, k. 2, inv. č. 30 (orig. rkp. Hlaváče s rkp. opravami a nadpisy V. Charváta), č. 31 (J. Navrátilem revidovaný strp. s rkp. opravami), č. 32 (2. revize J. Navrátila, strp. s rkp. opravami)]

Kapitola 1: František Josef

Císař František Josef nebyl idiot

Pokusil jsem se o aforistický půdorys česko-rakouské politiky, který třeba mít na zřeteli při sledování dalšího vypravování ať politického, či osobního. Osobní takovou základnou, osobním takovým půdorysem, je postava tehdy panujícího rakouského císaře Františka Josefa I. Mám za to, že je dnes už možné u nás o předposledním císaři psát, aniž by byl pisatel podezříván z monarchismu. Víím, že politické zlo posuzovat nemilosrdně osobu Františka Josefa bylo u nás v prvních popřevratových letech patrně nutné. Státní raisona toho snad vyžadovala vůči zbytku konservativních živlů v republice. Proto o něm bylo psáno jako o idiotovi, senilním omezení, zkrátka o Franz Josefovi, ačkoli se mu plných 79 let říkalo císař pán František Josef. Pokud, jak pravím, toho vyžadovala státní konsolidační snaha, není proti onomu psaní vážné námitky. Avšak úsudek o císaři, o jeho režimu, metodách a osobních vlastnostech byl by nesprávný, kdybychom předpokládali, že byl senilním idiotem. Kdybychom soudili takto, zasluhoval by císař za všechno, co se v rakouské politice aspoň v posledních desíti let dělo a událo, generální pardon. Je pravda, že předposlední císař nebyl do posledního dne svého života ani senilním, ani idiotem, a je tudíž za všechno odpovědný. Že v posledních letech svého života často usínal při referátech svých

ministrů a důvěrníků, pranic na věci nemění. Lékaři dosvědčí, že ochabující tělesné síly nikterak nemusí mít za následek duševní poruchy.

Roku 1928 vyšly o Františku Josefovi celkem čtyři biografie, z nichž tři nutno posuzovat zcela vážně: od prof. dra Osvalda Redlicha, vynikajícího rakouského historika, od prof. dra Josefa Redlicha, historika, politika a posledního ministra financí ve starém Rakousku a od znamenitého pražského žurnalisty Karla Tschuppika. Opomeneme-li knihu Beggerovu, prý anglickou, která je málo vážná, třeba největší objemem, poznáme, že žádný z německých autorů neomlouvá císařovy činy zkornatěním cév. Proč bychom tak činili my? Snad by bylo dnes, kdy nejsou historikům přístupny všechny archivy, ještě předčasné psát českou biografii Františka Josefa. Kdyby se však český historik k takovému dílu vážně odhodlal, jistě by nezaujal stanovisko, to bylo mlčky přijato v popřevratové době.

Zmíněné dva velké spisy o Františku Josefovi mají i pro nás zajímavé autory: jeden napsal prof. dr. Josef Redlich, poslední ministr financí před pádem dunajské monarchie, dlouholetý poslanec v moravském sněmu a vídeňské Říšské radě, hodonínský rodák. Druhá kniha je od Karla Tschuppika, pražského rodáka, německého žurnalisty, působícího dlouhá léta v Praze a také v českých kruzích oblíbeného politického redaktora. Oba autoři jsou Němci, ale jejich němectví není takového druhu, proti němuž jsme před válkou a za války po celou dobu panování Františka Josefa byli nuceni vést úporný národnostní boj. Redlich i Tschuppik byli vždy demokraticky cítící politikové, a proto se dívali na všechno dění v Rakousku kritičtěji než němečtí liberálové a jejich epigoni. Tím se stalo, že mnohé partie politických dějin posuzují způsobem nám dost sympatickým, spravedlivým, a že odmítají leckterý čin a postup hrdiny svých knih, Františka Josefa. Ovšem český čtenář neodloží díla obou autorů bez protestu, ačkoli třeba uznat, že jsou psána tak, jako dosud málo německých politických knih o Rakousku. Českého čtenáře nemůže uspokojit zejména poměr obou autorů k bývalému císaři. Přes všecko demokratičtější smyšlení, u Tschuppika dokonce

vysloveně levičácké, mají oba k Františku Josefovi daleko vřelejší poměr, než je u českého člověka vůbec možný.

Poměr Čechů a Němců k císaři

Poměr Němců k dynastii musel být a skutečně byl vždy jiný než náš. U Němců se politickými událostmi nikdy neměnil, třebaže tu a tam radikální nacionalisté koketovali s Hohenzollerny. Pro Němce byl císař vždy císařem, „Seine Majestät“, třebaš během let snášel nebo schvaloval politiku Němcům méně sympatickou. Vždyť věděli, že přes okamžité rozpory je císař jejich člověkem, Němcem. U nás však byl rakouský císař posuzován vždycky jen a jen politicky. Jiného poměru k císaři nebylo a být nemohlo. Proto by bylo zbytečné zapírat, že byly doby, kdy politický poměr k němu u nás nebyl zlý, stejně jako u socialistů, kde právě tak rozhodovala o těchto vztazích okamžitá situace politická.

Poslední politická fáze před válkou patřila takzvané politice pozitivní. Čeští poslanci věřili Stürgkhovi a byli ochotni jej podporovat. Z této pozitivní politiky skočili jsme přímo do války. Rázem se vše změnilo, ačkoli jsme nesměli ani ceknout, každý cítil, že poměr českého národa k císaři je naprosto nesmiřitelný, jako tomu nebylo u žádného Němce (snad až na Karla Krause). Naše city bouřilo, že námi někdo disponuje ve věci, která se nás netýká, navíc někdo, kdo k tomu rozhodně nemá práva. Proti citu stála železná moc. Proto jsme se bouřili i proti té moci. Toho všeho u Němců nebylo: pokud se někdo z nich bouřil proti válce, byl jistě přesvědčený pacifista, ale císaři žádný Němec (ani Maďar) nevytýkal, že snad překročil svá práva na životy a majetky. Ve světové válce se jasně ukázalo, že císařskou hymnu, krásně zhudebněnou Haydnem, a její z německého originálu přeložený text „osud trůnu rakouského je naším osudem“ právem mohli a byli povinni zpívat jen a jen Němci.

Poměr Němců k císaři byl historicky a tradičně jiný a vždy pozitivní. Proto biografie Františka Josefa z německého péra nemohou u nás nalézt stejného smyšlení ani tenkrát, jsou-li psány, jako v případě Redlichově a Tschuppikově,

v duchu modernějšího nazírání politického i sociálního, než jaké bylo zvykem v minulosti.

Při vši snaze po objektivnosti a spravedlnosti bude mít ale proti Redlichově a Tschuppikově líčení vážné námitky rovněž německý čtenář. Ani nezúčastněný čtenář francouzský anebo anglický, ba ani italský nemůže souhlasit se stanoviskem autorů.

Lze tedy říci, že obě knihy jsou psány tak, že je můžeme číst bez rozhořčení a bez trpkosti, ale český životopis Františka Josefa bude psán na zcela jiném základě. Pro českou biografii Františka Josefa, jak se zdá, ještě není čas, ale bude nezbytné, aby se jí jednou vážný historik podjal. Především bude třeba objektivnosti nezávislé na denní politice, opřené o důkladnou znalost politických poměrů a české politiky v Rakousku.

Náš soud o uplynulých sedmdesáti letech (1848–1916) nebude jistě v žádném případě pro Františka Josefa příznivý. Vždyť ani Němci Redlich a Tschuppik nesoudí o něm příznivě. Ale v odmítavém českém stanovisku jsou obsaženy zásadní prvky, o nichž německé smýšlení buď vůbec neví, anebo je aspoň neuznává. Tato objektivnost je již hodně vzdálena těm revolučním a porevolučním náladám, v nichž se nedovedlo psát o Františku Josefovi bez sarkasmu, ironie, často bez urážky, a vždy jako o Franz Josefovi. Kdo by se podjal takové práce v oné revoluční náladě, tomu se pokus o charakteristiku Františka Josefa nemohl zdařit. Nutno si vzpomenout na doby, kdy byl český národ nucen považovat Františka Josefa I. za svého císaře a krále, kdy se vzpíral proti každé rakouské vládě, usiloval o změnu politických metod a systémů, ale vládu Františka Josefa a habsburské rodiny musil považovat za něco nezbytného, nepomíjivého, za něco, k čemu nutno bezpodmínečně ve všem všudy přihlížet. Na tom nic nemění ani otázka, zda kdokoliv z Čechů vůbec snil o splnění fantasií a toužil po českém státě bez Františka Josefa a jeho habsburských nástupců. Věci dospěly tak daleko, že se i poctivě, bodře a seriosně smýšlející, svému národu s nadšením a s naprostou ideální poctivostí sloužící, Čech dovedl smířit s císařem

a jeho rodem. Zpočátku to měl snad za nutné zlo, ale nakonec každý český politický člověk hledal cestu k dohodě, smíru a porozumění s Františkem Josefem a Rakouskem. Ba právě v letech 1913–1914, přímo před válkou, mělo takové politické smýšlení v národě zdrcující většinu.

Dr. František Ladislav Rieger svou politickou činnost věnoval ideálům českého národa a prodchnul republikánským heslem, že každá moc pochází z lidu. Dávno před svým životním koncem však i on prohlašoval, že český národ a dynastie habsburská se najdou, poněvadž se nalézt musí, poněvadž se vzájemně potřebují. A po Riegrovi tak činily skoro všechny politické strany, všichni čeští vůdcové. Početně nepatrné odchylky tu nejsou rozhodující. Vždyť i sociální demokraté, zásadně zavrhuje monarchii, museli se v aktivní politické práci s reálnými poměry smířit tak dalece, že se v rámci své odpovědnosti vyhýbali všem projevům, které by na „stupních nejvyššího trůnu“ vzbudily nelibost. Když se císaři provolávala v parlamentě „sláva“, odcházeli, anebo přicházeli po této oslavě. Po zavedení všeobecného hlasovacího práva do rakouského parlamentu byla v socialistických řadách nálada pro dynastii, a zejména pro Františka Josefa snad dokonce víc laskavá, než bylo přípustné. To arcit' nemůže být a nemá být výčitkou politickým vůdcům ani předválečným stranám, to není výtka tomu politickému směru, který se nazýval pozitivní politika. Ta pozitivní politika, která při obstrukci v rakouském parlamentě, sahající na kořeny ústavy a ústavnosti monarchie, vyjímala kontingent nováčků, povoluje jej císaři, a nikoli vládě! To byla právě politika ve shodě s onou dobou a situací.

Že prof. Masaryk jako poslanec působil této politice nemalé obtíže, nebylo odůvodňováno aktuální politikou, nýbrž celkovým Masarykovým stanoviskem, hlavně kulturním. Vždyť se tehdy poslanci Masarykovi vytýkalo, že není dost národní, poněvadž mu nestačily hlavní důvody mladočeské vládní politiky, Masaryk neviděl v jazykové otázce největší důležitost národního života. Byl proti Rakousku a dynastii zásadně z důvodů kulturních. Habsburské Rakousko mu bylo neštěstím pro český národ, poněvadž toto Rakousko svým zpátečnictvím,

aristokratismem ve správě a v organizaci, svým klerikalismem brzdilo kulturní a sociální vývoj, který měl Masaryk za předpoklad šťastnější budoucnosti svého národa. Proto se nedovedl smířit s tímto Rakouskem, ani když se do čela jeho správy dostal kupříkladu dr. Max Vladimír Beck s českými ministry Fořtem a Pacákem, Masarykovým přítelem z dávných let. Masaryk viděl a věděl, že Beck není nepřítelem českého národa, ale věděl rovněž, že ministerský předseda, jeho spolužák, bude sloužit habsburské reakci dále, a litoval, že se do těchto služeb dávají zapřahat i čeští lidé.

Slovo „*kdyby*“ je v politice bezvýznamné a všechny kalkulace založené na „*kdyby*“ jsou bezcennou hříčkou. Poněvadž se však z rakouské politiky stala historie nezvratně uzavřená a skončená, lze říci: *kdyby* nebyla přišla světová válka, byla by se česká politika ve Vídni ubírala dále cestou pozitivní politiky a dr. Alois Rašín, sloužící jako vždy ve svém životě zájmům českého národa, avšak v letech 1913–1914 z důvodů vnitropolitických největší zastánce rakouského finančního sanačního plánu a obhájce mladočeské vládní politiky, byl by se snad stal jednoho dne c. k. ministrem financí. To by bylo tak přirozené, jako že se stal vzorem revolucionáře, když přišla vhodná a rozhodná chvíle, a jakože se stal prvním finančním ministrem v Československé republice!

Střízlivějším nazíráním na minulost se nutně změní způsob posuzování povahy Františka Josefa a jeho vladařských metod, bude to posuzování klidnější a řekl bych noblesnější, přestože konečný soud o něm dopadne v české historii velmi nepříznivě a mnohem hůře než o všech jeho předchůdcích. František Josef I. dopadne dokonce nepoměrně mnohem hůř než Vilém II. před soudem svých soudných současníků, poněvadž byl daleko větší a samostatnější osobností než německý císař. Tato samostatnost jej opustila teprve v posledních letech, zejména v nejvážnějším okamžiku jeho života, v červenci 1914. Tehdy František Josef podlehl svému okolí. Po celou dlouhou dobu svého panování císař rozhodoval sám a diktoval svým ministrům a rádcům jako „slunečný“ král v duchu „l'état, c'est moi“ [stát jsem já], jako pán, jak jej tomu naučili jeho první učitelé v politice

kníže Felix Schwarzenberg a baron Kübeck. Český životopis císaře Františka Josefa musí sáhnout daleko hlouběji než biografie německá. Nám bylo všecko ovzduší, všechen život u rakouského dvora ve Vídni po všechny časy cizí. Nikdy jsme neměli o něm skutečné představy. Proto jsme leccos, co ve Vídni znalci a všední pozorovatelé považovali za přirozené a jasné, nedovedli ani chápat, ani pochopit. Vždyť byly doby, kdy česká šlechta bojkotovala habsburský dvůr a odmítala vstoupit do dvorních služeb a úřadů. My jsme se o všech těchto věcech dovídali jen z novin! Mimoto byl český národ vždy instinktivně demokratičtější (ne ve smyslu dnešní republikánské demokracie), nestýskalo se mu po feudalismu rakouského dvora, neznal a vlastně nikdy nepoznal vídeňský císařský dvůr.

Největší hříchy Františka Josefa

Osobnost, která po dlouhá desetiletí ovládala rakouskou monarchii a do 1866 skoro celou Evropu, vyžaduje nutně přesné charakteristiky, přestože je její konstrukce velmi obtížná. Ale jak celý život, všechno vladaření Františka Josefa vyvrcholilo ve vypovězení války 1914, tak je pro tento nejdůležitější čin 84letého starce přece jen třeba tak přesného vyšetření jeho snah a názorů, aby se nám onen krok náležitě vysvětlil. Němcům rakouským jde zcela zjevně už z příčin názorových o to, aby Františka Josefa před dějinami aspoň trochu omluvili a aby jeho málo hezký, a ještě méně imponující obraz v dějinách poněkud zušlechtili. Podle mého názoru Tschuppik i Redlich tento svůj úmysl mohli uskutečnit mnohem snáze, kdyby osobu Františka Josefa vylíčili zcela přesně, tedy nepříznivě, jak toho zasluhuje, a z jeho nedostatků mohli pak odvodit omluvu jeho dvou životních hříchů z let 1867 a 1914. Všecko ostatní je v jeho životě malicherné. Oba autoři mohli dokázat logicky nezvratně a neúprosně, že těchto pro monarchii smrtelných hříchů se František Josef dopustil jenom proto, že podlehl svému okolí, svým špatně voleným rádcům a ministrům. Císař skončí před soudem historie špatně, usoudí-li dějiny, že rakousko-uherské vyrovnání podnikl a schválil *vědomě*, a bude zatracen, že podepsal vypovězení války

v plném pochopení svého činu. Jeho biografové by mohli dospět k daleko příznivějšímu obrazu, kdyby podali věcně správnou charakteristiku *člověka* Františka Josefa I.

Jak se František Josef dostal na trůn svých předků

Vše, co žilo na habsburském dvoře od narození až do nastoupení na trůn Františka Josefa (1830–1848), bylo víceméně slabomyslné. Dvě, tři výjimky jen potvrzují tento soud. Víme, že císař František byl omezený tmář a reakcionář, který žil ve stálém strachu a vládl výhradně policií a kriminálem. Víme, že všechny jeho děti byly slabomyslné, ne-li docela blbé. Mezi Ferdinandem V. Dobrotivým a jeho bratrem Františkem Karlem, otcem Františka Josefa, nebylo valného rozdílu. Ferdinand musel nastoupit vládu z dynastických důvodů a setrvat v ní až do okamžiku, kdy jeho synovec dosáhl aspoň 18. roku. Další syn Františka I. Karl Ludwig, [!] předseda komise, triumvirátu s ministry Metternichem a Kolowratem, byl notorický idiot. Choť Františka Karla a matka Františka Josefa, arcivévodkyně Žofie, měla vnést do císařské rodiny regeneraci. Habsburský rod měla obrodit bavorská princezna z rodu Wittelsbachů, když celá řada jeho členů, a mezi nimi dva vládnoucí králové, zemřeli v šílenství? Mladý František Josef byl jistě normálnější než všechno jeho příbuzenstvo, snad kromě bratra Maxe, pozdějšího mexického císaře. Karel Ludvík byl docela primitivní hloupý človíček, hodící se pouze ke čtení proslovů při zahajování výstav a sjezdů, a třetí bratr Ludvík Viktor byl od mládí abnormální pederast. Jakým právem lze považovat Františka Josefa za nějaké ingenium? Pro nástupnictví byl vyvolen nikoliv proto, aby znamenal zisk pro trůn a stát, nýbrž prostě rozhodnutím a pevnou umíněností princezny Žofie, své matky, která byla dosti chytrá – ač málo inteligentní –, aby poznala omezenost svého vlastního manžela Františka Karla. Jemu by totiž připadl trůn, až by duševní choroba vládnoucího Ferdinanda vyvrcholila tak, že by musel odstoupit.

Žofie viděla, že by stát a dynastie byly silně diskreditovány, kdyby na místo Ferdinanda V. nastoupil František Karel. Proto rozhodla dávno před rokem 1848, že se její manžel trůnu zřekne ve prospěch syna Františka Josefa. Nechtěla být císařovnou, ale císařovou matkou, neboť věděla, že tato hodnost bude jednou trvalejší. Výpočet byl správný.

Uskutečnění těchto plánů urychlila revoluce roku 1848. Bez ní by byla vláda blbého Ferdinanda V. trvala o několik let déle a rovněž vláda Klemense Metternicha, ačkoliv Žofie, podporující hraběte Kolowrata, odpůrce Metternichova, stále usilovala o to, aby byl „kočičí Evropy“, jak si Metternich dal právem říkat, odstraněn od vládního kormidla. Revolucí se František Josef ocitl na trůně dřív, než Žofie očekávala. Redlich dokonce zaznamenává pověsti, že sama Žofie přímo s Kolowratovou pomocí podporovala v lidu odboj proti Metternichovi, ba i revoluční proudy. Ovšemže Žofie ihned přestala podporovat revoluční živly, jakmile se její syn v Olomouci ujal vlády.

Když v olomoucké arcibiskupské residenci skončila „rodinná slavnost“, bylo Františku Josefovi 18 let. V tomto věku se tehdy ještě ani nemohla skládat maturita na gymnasiu a František Josef by jistě u takové zkoušky propadl. Ani shovívaví biografové a historikové nezapírají, že vzdělání mladého prince do jeho 18. roku bylo jen povrchní a zcela nedostatečné. A co víc: zejména pro historii neměl František Josef naprosto žádného smyslu, pochopení a sympatie! Tedy podle Redlicheho na trůn vstupuje nevzdělaný mladík neznající především dějiny!

A od onoho 2. prosince 1848 do 26. listopadu 1916 František Josef jistě nedoplňoval své vzdělání a už vůbec ne svou znalost historie, neboť je spolehlivě zjištěno, že předposlední rakouský císař neměl po celou dobu svého vládaření v ruce ani jednu knihu! Neměl zájmu o vědu, literaturu ani umění, znal jen to, co se dovídal z novin a z úředních aktů, tedy jen aktuality. Z toho lze soudit, že jeho neznalost dějin vůbec, a rakouských zvláště, mu nedovolila poznat filosofii dějin, utvořit si jakýkoliv názor o struktuře a vývoji Evropy, a co je stejně důležité, o struktuře a vývoji Rakousko-Uherska.

Následky nedostatků císařova vzdělání

Tento základní nedostatek bývá omlouván nedostatkem času. Budiž! Ale tím nelze ospravedlnit strašné mezery v jeho vědomostech. František Josef se byl nucen po celý život spoléhat na své rádce a ministry a všechno, co se dělo, vyřizoval jako denní aktualitu, jako úřední akt, a nedovedl postřehnout hlubší obsah a dosah mnoha a mnoha rozhodujících a pro budoucnost povážlivých událostí. Dovedl posoudit jen to, co se právě stalo, se zřetelem k okamžité situaci. Z toho logicky plyne, že nedovedl události posoudit a měřit z hlediska historického vývoje státu, nedovedl je vřadit do plynulého vývoje Rakouska. Proto dbal vždy jen zájmů vlastních, osobních, tedy zájmů dynastie, habsburské moci, prestiže osobní a svého trůnu. Dále nutno konstatovat, že nikdy neměl skutečné představy o národním, politickém a sociálním složení své monarchie, že nikdy nedovedl vážně posoudit snahy jednotlivých národů a vrstev obyvatelstva. To všechno se mu jevilo jen jako obsah došlých aktů a úředních zpráv, které vyřizovali jeho ministři a které měl schválit. A zcela logické je jeho stanovisko: přijímat návrhy ministrů bez námitek.

Toto stanovisko František Josef neopustil do konce svého života. Bylo vždy považováno za důsledek konzervativní korektnosti a ústavnosti, ve skutečnosti to však byl strach před jakoukoli vlastní odpovědností, strach prýšticí z poznání vlastní nevědomosti. František Josef jistě získal za svého 68letého vladaření velkou praxi a zkušenosti, ale právě jeho praxe se bála novot, a dokonce odlišného názoru aktivních ministrů, kteří měli přec jen daleko větší vzdělání než mocnář. Císař neměl nikdy vlastních věcných názorů, to přenechával důsledně svým lidem, ministrům a úředníkům. Jen v otázkách formálních a osobních projevoval tu a tam své mínění, zřídka nějaké přání. Ale i po této stránce se nejčastěji podroboval názorům ministrů ze strachu, že by mohl být věcně uveden do rozpaků.

Je známo, že byl nepřítelem moderního umění. Architekt Wagner postavil ve Vídni řadu veřejných i státních budov (například poštovní spořitelnu). Odporem

k jeho tvorbě se František Josef ve svém okolí nikdy netajil. Profesoru Wagnerovi však svůj úsudek přímo do očí nikdy neřekl, a kdykoliv byla veřejnosti odevzdána nějaká budova postavená Wagnerem, vyslovil mu své uznání a udělil mu řády navržené vládou. Tak se stalo, že byla profesorovi Wagnerovi svěřena v Hietzingu stavba malého dvorního nádraží, určeného jenom pro schönbrunnský zámek, tedy téměř jenom pro císaře. Když ministr železnic, dr. Wittek, syn bývalého císařova lokaje, jemuž František Josef tykal, císařovi předložil plány a výkresy jeho osobního nádraží, císař poznamenal: „Pěkné to není a já tam nikdy nevstoupím.“ Wittek: „Nádraží má být postaveno pouze pro Vaše Veličenstvo. Bude tedy postaveno jinak a jiným architektem.“ „Ne, ne, už je to podepsáno, když jsi to schválil ty!“

Podobnou rouškou vlastní omezenosti bylo respektování jednotlivých resortů: císař ministrům nikdy nedovolil kritizovat správu cizích odborů. Dokud byl ministr v úřadě, František Josef vždy schvaloval jeho věcné návrhy. Odstoupil-li, podpisoval návrhy jeho nástupce, byť byly opačné povahy. Lichotníci Františka Josefa viděli v tomto počínání mocnářův ústavní cit. Takových citů úplně postrádal a považoval parlament a parlamentarismus za nepříjemné a nepohodlné, ale přesto nutné zlo, poněvadž ho parlament prostě zbavoval odpovědnosti. Jakmile se však parlament při obstrukcích této povinnosti vzepřel, dovolil „ústavně cítící“ mocnář svým ministrům nakládat s parlamentem a parlamentarismem, jak se jim zlíbilo.

U císaře nikdy nerozhodovala žádná zásada, nýbrž vždy jen okamžitý prospěch. Přestože se vlastně dostal na trůn revolucí, zůstal mu strach z revoluce v krvi. A protože Maďaři byli k revoltám a revoluci připraveni a stále odhodláni – zůstali v ní i po roce 1848, třebaže jen teoreticky –, bál se jich František Josef po celý svůj život a ustupoval jim krok za krokem. V Maďarsku také císař respektoval parlament daleko víc než v Rakousku, poněvadž maďarští politikové jej dovedli přesvědčit, že odpor proti parlamentu vyvolá odpor lidu proti koruně. Paragraf 14 byl v Rakousku pravidlem, v Uhrách výjimkou. Tento strach přiměl Františka

Josefa k prvnímu smrtelnému hříchu, k vyrovnání s Uhrami. Je zajímavé, že oba řeční autoři nenalézají pro odsouzení této habsburské historické katastrofy vhodná slova.

Tvrdilo se, že příchyllost Františka Josefa k Taaffovi měla své kořeny v přátelství obou mužů z dětských let. Snad toto přátelství nemálo přispělo k úpornosti, s níž císař svého premiéra ve všem podporoval, ale rozhodující byl fakt, že Taaffe dovedl s parlamentem vyřídit všechny problémy, a to tak, že tomu porozuměl i František Josef.

Vychovatelé Františka Josefa

Při sledování mocnářova duševního vývoje je nutné se vracet vždy k jeho výchově. První mohutné vlivy na jeho povahu měla matka, chytrá paní, která dobře věděla, že František Josef je z jejich dětí nejnormálnější. Žofie chtěla mít ze svého syna císaře, a to takového, jakým nebyl nikdo z celé rodiny. Když se pak mladík tělesně dobře vyvíjel, byla na něj nesmírně hrdá a pěstovala v něm vědomě pýchu. Žofie si nepřála, aby František Josef vystupoval jako poloobčanský panovník, který s každým mluví a jedná, jak to dělávali jeho strýcové František a Ferdinand [!] a jak si zejména počínal jeho otec, arcivévoda František Karel, ba, jak činila ona, dokud svému synovi připravovala půdu. Žofie chtěla mít ze svého syna pyšného pána, vladaře a absolutistického panovníka, v jehož říši rozhoduje jen a jen mocnářova vůle. Žofii se přání plně a bezvýhradně splnilo.

František Josef byl od svého útlého mládí pyšným, feudálně bezohledným; u něho skutečně začínal člověk u barona. Jakživ se vážně nestýkal s lidmi občanského původu, byl rezervovaný až po krk. Byl v této pýše tak důsledný, že nepovyšoval ani šlechty. Za něho se občan mohl stát dosti snadno baronem, ale hrabat a knížat jmenoval málo. Barony Aehrenthala a Beusta povýšil na hrabata, hraběte Františka Thuna na knížete, poněvadž jeho bratr a dědic majorátu Jaroslav byl švagrem Františka Ferdinanda, hraběte Tassilo Festeticse povýšil na knížete, poněvadž jeho choť byla vysokého anglického původu, Hamiltonová, a konečně

hraběte Eleméra Lonnaye jmenoval knížetem, když se oženil se Štěpánkou, vdovou po korunním princí Rudolfovi. Víc jich sotva bylo. Jediný občan, který se za panování Františka Josefa došplhal největší šlechtické kariéry, byl hrabě Hübner, vyslanec v Paříži a v Římě (papežský). Z občanského Hafenbredla udělal František Josef hraběte Hübnera, ale to je případ naprosto ojedinělý, který se nikdy neopakoval.

Žofie v tomto vychovávání k pýše našla podporovatele nad jiné způsobilého: knížete Schwarzenberga, prvního ministerského předsedu mladého císaře. Schwarzenberg byl švagrem v roce 1848 všemocného maršála Alfréda Windischgrätze, který tehdy ohněm a mečem potlačoval revoluci všude, kde se v Rakousku objevila, třeba jen v jeho fantasii. Byl nejintimnějším důvěrníkem dvora, hlavně arcikněžny Žofie, a doporučil Felixe Schwarzenberga za ministerského předsedu. Aby člověk pochopil tento vůbec tak význačný zjev v rakouské politice a v životě Františka Josefa zvláště, bylo by nutno analyzovat povahu tehdejší „české“ šlechty, zejména rodiny Schwarzenbergů. Tu však stačí poukaz na naprosto feudální názory a zvyky všech tehdejších Schwarzenbergů bez rozdílu. Schwarzenbergové byli již tehdy vedle Liechtensteinů nejbohatším aristokratickým rodem v Rakousku, měli v rodině slavného vojevůdce z bitvy u Lipska, arcibiskupa a také pařížského velvyslance. Měli svá privilegia rodinná i osobní, v Českém Krumlově vlastní vojsko a děla. Takovým Schwarzenbergům (a jak jsme ostatně poznali později, ani Lobkovicům) neimponovali ani Habsburkové. Byli hrdí, třebaže ne nafoukaní, a například s lidem, tenkrát ještě poddaným, zacházeli dosti vlídně a lidsky. Ale své sebevědomí a svou pýchu projevovali důrazněji vůči vrstvám vyšším – pokorou vrstev středních a malých si byli jisti. Františku Josefovi Felix Schwarzenberg od prvního setkání ohromně imponoval. Viděl v něm především prvního člověka, který vědomě vládl – ani dřívější císaři, na něž si mladý panovník pamatoval z dětství, nedovedli v něm vzbudit dojem velmožných, skutečně vládnoucích lidí, nehledě k tomu, že

revoluční chaos, který prožíval u dvora, i na něj musel působit dojmem bezradnosti, slabosti a strachu.

Pánovitý Schwarzenberg mu svět ukazoval jinak: co chtěl, to učinil, bezohledně a brutálně. Takové poroučení se mladému císaři ovšem rychle zalíbilo a vrchol moudrosti spatřoval zejména v tom, jak dovedl Schwarzenberg své pravé úmysly zatajovat před okolím, jak dovedl pohnutky svého jednání veřejnosti vyličít zcela jinak – pokud tak činil vůbec. Zkrátka Felix Schwarzenberg byl mladému císaři prvním panovnickým ideálem a tento dojem nedovedl ze své duše vymazat po celý dlouhý život. Po celá desíletí se řídil heslem krumlovského pána, že účel světí prostředky a že v prostředcích není třeba přísného výběru. Lež, nesplnění slova a slibu – to byla nauka Felixe Schwarzenberga a nesmírná neupřímnost byla pravým rysem jeho povahy. Schwarzenberg měl k takovým metodám důvodnou příčinu: i jemu ve skutečnosti chybělo vzdělání. Do škol aristokraté tehdy vůbec nechodili, byl povolán nějaký kněz (obyčejně jezuita) a jemu byla uložena výchova dětí. Netrvala dlouho, poněvadž mladí páni brzo vstupovali do praktického života. Je známo, že tu vládl určitý princip: když bylo v rodině několik synů, nejstarší dědic majorátu se záhy zaučoval v zemědělství. Druhý syn byl poslán k vojsku a třetí do semináře. K vojsku nebo i pro diplomacii nebylo princům a hrabatům třeba zvláštního studia. Cizím řečem se učili doma od nejtělejšího mládí a ostatní obstaralo jméno. Felix Schwarzenberg byl poslán k vojsku a odsud se dostal do diplomacie a politiky. Vzdělání u něho nikdo nepostrádal – vždyť to byl knížepán z nejpřednějšího rodu a Schwarzenberg byl podle tehdejšího názoru skutečným pánem...

Císař byl dobrým žákem Felixe Schwarzenberga

Nelze ani dost pochybovat o tom, že tento sám o sobě neobyčejně zajímavý historický zjev musil na dvacetiletého panovníka, jemuž chyběla nejen soudnost, založená na životních zkušenostech, nýbrž i schopnost soudu na základě solidního vzdělání, zapůsobit mohutně – a také zapůsobil. Možno říci, že Schwarzenbergův

vliv trval až do konce císařova života, přestože František Josef později schvaloval věci, které by Schwarzenberg nikdy nepřijal. Tempora mutantur..., ale v metodách všech klikatin císařovy politiky byly vždy znatelné stopy Felixe Schwarzenberga. Neupřímnost, často i záludnost byly bytostným rysem politické povahy Františka Josefa, třebaže v soukromém životě, pokud takový u něho vůbec existoval, se vždy snažil být gentlemanem. Hlavně formálně.

A tak ze vztahu k Schwarzenbergovi bylo lze vysvětlit pozdější celý dlouhý život Františka Josefa. Pánovitost, krajní sebevědomí a pýcha nebyly dotčeny ani největšími katastrofami, jež jej politicky a osobně stihly. Tak jako Schwarzenberg dovedl chladně obětovat svého švagra, maršála Alfréda Windischgrätze, který jej udělal premiérem, tak i František Josef zacházel po celý svůj život s lidmi bezohledně. A začal u – Felixe Schwarzenberga, když se na obzoru objevil jiný politik, který pánovité povaze Františka Josefa vyhovoval ještě více než krumlovský pán. Byl to baron Kübeck, finanční ministr absolutistického režimu, opět důvěrník císařovy matky, arcikněžny Žofie. Jakmile byla revoluce v Rakousku i v Uhrách (1849) potlačena, naléhala Žofie na Schwarzenberga i na svého syna, aby už nebyly rozmnožovány koncese, povolené lidu císařem Ferdinandem před jeho odstoupením. Už poskytnutí ústavy se zdálo Žofii upřílišněným a zejména naléhala na to, aby se vládlo starým absolutistickým způsobem. To slíbil své matce František Josef i kníže Felix Schwarzenberg. Když dal ministerský předseda tento slib, vědomě lhal, proto byl také první manifest císaře Františka Josefa neupřímný. Schwarzenberg byl přece jen příliš zkušený reakcionář, než aby pochopil situaci dynastie a státu, ještě k tomu po tak nebezpečné revoluci, a přitom nevyčítal, že je i pro nejurputnější aristokraty nebezpečné zahrávat si s lidem do krajnosti. Proto Schwarzenberg neodvolal ani Stadionovu ústavu, ani některé jiné ústupky poskytnuté v revoluci. Dokonce podporoval dra Alexandra Bacha, který byl dosud postrachem reakcionářů a dvora. Schwarzenberg byl zásadně stejného smýšlení jako císař a jeho matka

a také jako vojenský diktátor Windischgrätz, ale nechtěl, aby svět poznal dříve, než je třeba, že spěje k nejtemnější reakci.

Ostatně, pokud se týče dra Bacha: víme, že se Schwarzenbergovi podařilo udělat z Pavla Šavla. Dr. Bach byl Schwarzenbergově reakci nejhrolivějším pomocníkem, oblibě u dvora obětoval všecku svou lepší minulost. Tento příklad si František Josef rovněž zapamatoval na celý život. Korumpování politických lidí prováděl vždy a dosti často s úspěchem. Stačí, uvedeme-li jen dva z dlouhé řady politiků, kteří císařovou taktikou skončili zcela jinak, než jak začali: Julius Andrassy starší a František Košut [Ferenc Kossuth].

Boj dvou metod o stejný systém trval dosti dlouho. Kübeck chtěl reakci, absolutismus, rychle a ihned, Schwarzenberg mířil k absolutismu krok za krokem. A nakonec zvítězil přec jen Kübeck, vydatně podporován arcikněžnou Žofií. Jednoho dne byl Schwarzenberg donucen vydat císařovy osobní výnosy, jimiž byl instalován absolutismus horší než před revolucí roku 1848. František Josef sotva okusil kouzla moci a chtěl ji mít co nejrychleji všechnu a neomezeně. Proto, přes všechnu svou sympatii k prvnímu svému politickému učiteli Schwarzenbergovi, zaujal stanovisko Kübeckovo. Aby převrat imponoval a aby nikoho nenapadl návrat k revoluci, bylo veškeré toto jednání zastřeno pláštíkem vojenství. Císař vystupoval všude jako nejvyšší velitel armády a všude zdůrazňoval, že je „Oberster Kriegsherr“.

A ačkoli mu chybělo jakékoli hlubší vojenské vzdělání, cítil se pouze vojákem a z tohoto vojáctví odvozoval všechnu svou moc a neomezenou autoritu. Zároveň se dovolával přání ruského cara, který si návrat k absolutismu v Rakousku vyžádal za pomoc, kterou poskytl u Világosu. Tato dominance vojenství provázela Františka Josefa až do konce života. Pomalu se zapomínalo na to, že ani tomu vojenství vlastně nerozumí, a celá jeho osobnost v představě všech lidí jemu blízkých i vzdálených se ztrácela ve vojenském stejnokroji. Dvorní statistika dokazuje, že František Josef z vojenského stejnokroje vyklouzl za celý svůj život

asi dvakrát nebo třikrát, a to jenom v cizině. V Rakousku a v Uhrách ho živá duše nikdy nespatriła v „civilu“, v občanských šatech, leda na honech.

Je pochopitelné a psychologicky plně odůvodněné, že František Josef byl nucen hledat svou vnitřní oporu, svou rovnováhu a pozitivní vyvedení svých negativních vlastností jinde než v řešení vážných problémů. Nemohl vniknout do žádného problému, a tak vždy utkvěl na jejich povrchu. Dovedl se smířit se vším, nakonec se vším souhlasit, proto je historie vlády Františka Josefa plná klikatin. Vládl prostě tak, jak to den přinesl, jak dal Bůh a junácké štěstí. Tato vnitřní lhostejnost ke všemu, co se dělo, a neschopnost hlubšího pochopení ohromných historických událostí a zjevů vyskytnuvších se za jeho vlády z něho vytvořily dokonalého egoistu. Šlo mu vždy o prestiž vlastní osoby, v níž se soustřeďovaly zájmy rodinné a dynastické. V tomto téměř výlučně osobním dynastickém zájmu našel pozitivní výslednici, jediné trvalé stanovisko, které vždy a ve všem rozhodovalo, ať podnikl cokoli a cokoli se ho dotklo.

Proto mu vyhovoval jen jediný ministerský předseda, hrabě Taaffe, který vědomě dělal to, po čem František Josef nevědomky toužil. Proto se Taaffe udržel u vesla čtrnáct let a byl by se udržel i déle, kdyby byl býval zdrav. Taaffe dobře věděl, že Rakousko, zejména po vyrovnání s Uhrami, nesnese žádný vážnější politický nebo národnostní otřes, a proto pokládal všecko, co se za něho dalo, za nezbytnost, kterou je nutno vyřídit. František Josef neznal Taaffovy důvody k „fretování se“, ale rád se fretoval [ve smyslu: protloukal se, vytloukal klín klínem], poněvadž to bylo nejpohodlnější a vyžadovalo to nejméně přemýšlení, zejména když přímo eskamotérská Taaffova obratnost dovedla svalit ve všem a vždy odpovědnost na parlament, a zvyšovat tak prestiž koruny.

Absolutistický císař ztrácí sympatie

Uvážíme-li všechny okolnosti, za nichž František Josef vstupoval na trůn, uvážíme-li, že byl prvním z knížat německého Bundu, v němž byla zahrnuta i habsburská dědičná monarchie, jeví se základní rys jeho povahy, pánovitost

a chladná bezohlednost, jimiž se císař po celý život vyznačoval, pochopitelnými. Tyto své vlastnosti uplatňoval jak v politice, tak i v soukromém životě. Proto osobní sympatie, jež si získal při nastoupení vlády, rychle vymizely a začala ho stíhat obtíž za obtíží. Jeho naprostá sobeckost a bezohlednost byla v Evropě brzo známá a politické nesnáze vyvrcholily ve válkách, které skončily hůř, než bylo třeba. Rakousko ztratilo Lombardsko, ačkoliv proti němu nerozhodlo válečné štěstí, aspoň ne tak, že by byl mír ve Villafrance musel skončit téměř politickou kapitulací. Ale František Josef nechtěl a nedovedl porozumět duchu času, neměl žádného přítele, naopak všechny státy se škodolibě usmívaly, když byl dvouhlavý rakouský orel škubán. Stejně tak tomu bylo v roce 1866, kdy bylo Rakousko po prohrané kampani u Hradce Králové nuceno postoupit sjednocené Itálii i Benátsko.

František Josef nikdy a nikde nepochopil národnostní myšlenku, spoléhal mimo církve vždy jen na armádu a bodáky, jimiž doufal zdolat i nejsilnější politické a sociální proudy. Italové právem ukazovali na rakouskou hrůzovládu v severní Itálii a při hlasování lidu na území Benátska hlasovalo z 15 milionu lidí pouze 67 pro setrvání v Rakousku. Císař viděl ve všem vzpouru, nikdy se však neptal po příčinách. Duši lidu vůbec nechápal – jemu stačila policie, popřípadě armáda. Ukázalo se však, že to nestačí. Ale císař se v ničem nepoučil, setrval ve své bohorovnosti. Nikdy se s lidem mimo úředníky přímo nestýkal, ba ani později, když vyrostl ve zralého muže, a nečinil tak ani v míře, jež bývala pro monarchy přímo předepsána. O vědu, literaturu a umění neměl František Josef vůbec zájem. Poznal zástupce těchto oborů jen tehdy, když byli vyznamenáni nějakým řádem nebo titulem a přišli se v několikaminutové audienci poděkovat. Jako nikdy neměl v ruce knížky, tak neměl smysl pro hudbu, obraz nebo plastiku. Vžil se od svého jinošství do takové majestátní uzavřenosti, že se stýkal jen s vladaři, s vysokým úřednictvem a generalitou. Vyřizoval předložená akta s bedlivostí a pílí oficiála u okresního hejtmanství. Z těchto aktů poznával lidi a poměry. Měl za to, že mechanicky vyřizovat akta znamená vládnout, dělat

politiku, pracovat pro blaho milionů obyvatel! O věcech politických a hospodářských nikdy s nikým nemluvil, neznal diskusi a byl čím dál tím více málomluvným. Při své nevzdělanosti se obával zahanbení, kdyby se byl někdo dotkl otázek mimo akta. Ale rozhovory nezapřádal ani s lidmi, s nimiž byl nucen jednat osobně, s ministry a generály; přijímal mlčky zprávy i referáty, jež musely být vždy upravovány tak, aby s nimi mohl souhlasit. Ačkoli neměl vlastní úsudek, nesnesl proti svému názoru a své vůli nejmenší odpor. Ministr nebo generál, který by se odvážil námitky proti císařovu mínění, byl by u něho naposledy. Proto se ve Vídni vědělo, že rakouský parlamentarismus není nic než rouška absolutismu Františka Josefa, onoho absolutismu, jemuž se císař naučil u Schwarzenberga a Kübecka.

Metody císařovy vlády

Po převratu byl učiněn pokus vydat císařovy dopisy a telegramy. Ale tento pokus brzo ztroskotal. Za všechna císařova přání, která byla ve skutečnosti rozkazy, musel odpovídat ministr a vůči ministrům se císař zdánlivě kryl zákonem. Císař například telegrafuje premiérovi: „Zahajte schůzi, ovšem *je-li to podle zákona možné*.“ Tuto poznámku přece žádný ministr už nedočel: viděl jen: zahajte, zavřete, nechte vyrukovat vojsko, vyhoďte státního zástupce atd. Pan ministr se čerta staral o to, je-li to podle zákona možné, poněvadž dobře věděl, že by se byl František Josef na něho díval divně, kdyby telegraficky, nebo dokonce ústně, chtěl odpovědět: „Nemohu zakázat, nemohu zavřít, nemohu vyslat vojsko, poněvadž to zákon nedovoluje.“ František Josef nebyl by nařídil, aby se jednalo přímo proti zákonu, ale byl by povolal za krátký čas jiného ministra. A ten ministr nebyl by ani padl pro nedostatek odvahy, odešel by pro zcela jinou malichernost. *Musel-li* ministr z politických důvodů zvítězit, aniž splnil přání Františka Josefa, byl jeho osud přece jen zpečetěn. Za krátký čas zmizel z důvodů domněle zcela jiných. Eklatantní byl případ, kdy se maďarský premiér baron Bánffy ocitl ve sporu s papežským nunciem Agliardim. Císař osobně stranil nunciovi, z politických

důvodů nemohl projevit svou sympatii, ale byl by rád, aby se spor vyřídil, aniž by byl arcibiskup svaté římské církve před celým světem nucen kapitulovat. Ale baron Bánffy se smířit nemohl a nechtěl. Agliardi byl z Vídně odvolán, Bánffy zvítězil. Ale ve Vídni se hned vědělo, že Bánffy bude potrestán. Když byl baron Bánffy po vítězně skončeném sporu ve slyšení u Františka Josefa, ptal se ho prý, jak se vypravovalo ve Vídni, v předsíni jiný maďarský politik, má-li ještě císařovu důvěru: důvěru mám, ale portefeuille nemám, zněla Bánffyho odpověď. Za tři neděle po odchodu Agliardiho odstoupil baron Bánffy z úplně podružných důvodů.

Kálmán Tisza si stěžoval císaři, že se budapešťský sborový velitel baron Edelstein nechce dostavit k hlasování o civilním sňatku v maďarské Panské sněmovně, které bylo pro vládu důležité, a prosil, aby k němu byl komandován císařem. František Josef odpověděl telegramem, z něhož vysvítalo, že odkomandoval všechny generály z horní sněmovny! Císař schválil vládě osnovu zákona o civilním sňatku, avšak při hlasování vyháněl své lidi zadními východy ze sněmovny magnátů. Pro smyšlení a metody Františka Josefa je klasický telegram, který poslal hraběti Taaffemu, když přijel Vilém II. poprvé jako německý císař do Vídně. Vilém II. byl oficiálně slavnostně uvítán císařem, dvorem, vládou, zkrátka celým dvorním a státním aparátem jako spojenec a přítel. Císař jel na nádraží, objímal svého přítele, s nímž si bez ohledu na rozdíl ve věku tykal, při slavnostní hostině mu politickým přípitkem projevil svou radost z návštěvy, ale pod stolem posílal svému ministerskému předsedovi rozkaz, aby zabránil pochodňovému průvodu, který chtěli vídeňští nacionálové Vilémovi uspořádat. A vyslovil přání, aby vláda měla „otevřené oči“, aby Vilémova popularita ve Vídni nerostla. Hrabě Taaffe poslechl a zdálo se, že tuto hru intrik Vilém nebo jeho vídeňský vyslanec princ Reuss postřehl. Vilém z Vídně odjel, ale hrabě Taaffe a ministr financí dr. Dunajewski nebyli na listině vyznamenaných. Vilém vyhověl přání německých nacionálů, a pomstil se tak za intriky Františka Josefa. Hrabě Taaffe se netrápil a vypravoval dokonce o této

aféře znamenitý vtip. Seznam Vilémem vyznamenaných byl Taaffemu dodán během schůze v parlamentě. Když Taaffe seznam přečetl, podal jej s úsměvem dru Dunajewskému: „Schau, wie der deutsche Kaiser mir nichts, dir nichts Orden verteilt hat!“ [Podívej, jak císař rozdával medaile jakoby nic!] Ale to si rakouský císař nedal od Viléma, tehdy začátečníka ve vladařské živnosti, líbit. Intervenoval v Berlíně a za čtyři neděle poslal Vilém Taaffemu a Dunajewskému nejvyšší pruské řády. Demontrace se tedy nevydařila. Zdá se, že si Vilém vzal příklad z upřímnosti svého podunajského přítele. Berlínská upřímnost a pravdomluvnost vážila stejně. Když Vilém propustil knížete Bismarcka, oznámil to do Vídně telegramem: „Příčinou odchodu Bismarcka je jen jeho zdravotní stav. Vše ostatní je lež.“ Zatím bylo lži jen toto tvrzení Vilémovo, vše ostatní byla pravda. A vůbec se lhalo, kde bylo možno. Rudolfovu smrt oznámil vídeňský císař do Berlína jako mrtvici. Nebylo mu vhod oznámit do Berlína pravý stav věcí, poněvadž berlínská císařovna byla proslulá velkou mravností a Rudolfova smrt z tohoto hlediska nesnesla přísnější měřítko. Lež se zdála mravnější.

Tento absolutismus se v císaři utvrzoval vždy víc a více, až na něm úplně ulpěl, a to i tehdy, když se hledaly vnější, zdánlivě konstituční formy. Parlament byl proti moci a vůli Koruny přes všecko rozšiřování volebního práva, přes všechny volební reformy slabý a bezmocný. Egocentrismus Františka Josefa byl stále upjatější, až po konečné projevy úplného samotářství. V posledních deseti letech svého života František Josef už ani neudílel pravidelné audience a snad jediné jeho dcera Valerie měla tu a tam k němu přístup. Ministry přijímal jen výjimečně a ministerského předsedu jednou za týden.

Své bratry neměl František Josef rád

Jeho bratři mu zůstali po celý život cizí, ba na Maxe, pozdějšího mexického císaře, přímo nevraživě žárlil, když po svatbě pozoroval, že matka svým srdcem tíhla k Maxovi aspoň stejně jako k němu. Arcivévoda Max byl tenkrát poslán do Terstu. Měl se věnovat vybudování námořní armády. Jak s ním císařský bratr

smýšlel, bylo pro jeho vnitřní život a cit příznačné. František Josef neměl nikdy ani nejmenší zájem o námořnictvo, a tato animozita proti marině šla tak daleko, že ve své šatně, kde visely uniformy armád skoro všech civilizovaných států (aspoň monarchistických), poněvadž císař byl všude majitelem nějakého pluku nebo čestným generálem, nebylo jediné námořnické uniformy, ani rakouské, a František Josef nikdy ve svém životě námořnickou uniformu neoblékl.

Ani dalších dvou svých bratrů si František Josef mnoho nehleděl. Karla Ludvíka jmenoval na čas guvernérem v Haliči, ale když poznal, že bratrova popularita v Haliči roste, odvolal jej zase do Vídně a po celá desetiletí se tento arcivévoda procházel Vídní jako generál v příkaznosti. Byl vyslán k zahajování výstav, k svěcení kostelů, nových mostů a podobně.

Nejmladší jeho bratr Ludvík Viktor svůj život proživořil. Duševně zakrnělý, patrně homosexuál, po několika skandálech byl brevi manu poslán na hrad Klessheim u Salcburku, kde prožil svá poslední léta pod dohledem spolehlivých důstojníků. K ostatním členům císařské rodiny se František Josef choval přísně, chladně, až brutálně. Jen k Albrechtovi měl jistý uctivější poměr: především byl Albrecht nejstarším členem rodiny a pak jako „vítěz“ u Custozzy roku 1866 byl zejména v armádě neobyčejně vážen, už proto, že byl synem arcivévody Karla, jediného skutečného vojevůdce z habsburské rodiny a vítěze nad Napoleonem I. u Aspernu (1809).

Císař se oženil

Právě rodinné poměry nemálo přispěly k císařově uzavřenosti a upjatosti. Jak řečeno, arcivévodkyně Žofie, císařova matka, měla u dvora rozhodující vliv i politický, a ten dovedla uplatňovat i na mladého císaře. Stále jej vychovávala, i když už byl autokratem. Žofie pochopila, že císaře je nutno brzo oženit, a ohlížela se po nevěstě. Ovšemže v Bavorsku. Její bratr měl dvě dcery, Helenu a Elišku-Alžbětu. Pozvala tedy rodinu svého bratra do Ischlu na letní pobyt a chtěla, aby se František Josef ucházel o starší neteř Helenu. Ale tu mladý císař

poprvé uplatnil svou vůli i vůči milované a všemocné matce: prohlásil, že svolí-li mladší sestřenice Eliška, povýší ji na rakouskou císařovnu. Jinak že se vůbec neožení. Matka se podrobila a Eliška svolila.

Všeobecně se tvrdilo, že to byl souhlas z upřímné lásky. Šestnáctiletá princezna se prý do mladého elegantního důstojníka zamilovala a rovněž František Josef zahořel prý láskou k princezně klasické krásy. O dobách první lásky obou mladých lidí nemáme zpráv, smí-li se však soudit podle pozdějšího vývoje obou charakterů, opravdová láska nebyla ani na jedné straně. František Josef jistě už ani tehdy nebyl schopen skutečné lásky, neboť jej chladná sobeckost již příliš ovládala, než aby podlehl mocným citům. Rovněž vývoj povahy císařovny nesevřel o tom, že by se zamilovala na první pohled. Ale i kdyby tomu tak bylo – její štěstí netrvalo dlouho. František Josef neměl ani k nejbližším příbuzným, mimo matky, tedy ani k svým bratrům přirozené vroucnější city. Ničila je panovačnost a pýcha majestátu.

Když se oženil, věnoval se, pokud to akta dovolovala, výhradně své mladičké choti. Eliška neboli Alžběta, zcela občansky vychované děvče, si dlouho nemohla zvyknout na španělskou etiketu vídeňského dvora a ani na dvorní okolí a šlechtická společnost kolem dvora se jí nezamlouvala. Na rozdíl od svého manžela byla pilnou čtenářkou knih, zajímala se o umění a především ráda jezdila na koni. Politické názory neměla, rakouským poměrům nerozuměla, ale navzdory požadavkům dvora přece jen nesouhlasila s reakcí. To bylo asi příčinou, že se se svou tchyní brzo rozešla.

Jejich třetím dítětem byl princ následník Rudolf. Ale když si císařova matka uzurpovala výchovu císařských dětí, Alžběta se čím dál více počala Vídní vyhýbat. Maďarští magnáti se jí zdáli exoticky zajímavější než sufizantní šlechta ve Vídni, a proto se často na delší dobu zdržovala v Gödöllő, v císařském letohrádku nedaleko Budapešti. Po narození nejmladší dcery Valerie se rozešla s Vídni téměř úplně. Poměr k císaři stejně ochladl a od té doby císařovna dlela po celý rok pod různými jmény na cestách v cizině. František Josef se ostatně nikdy

nepokoušel o nápravu svého manželského života. Zdá se, že i zde mu překážela pýcha majestátu: neměl za vhodné a důstojné veličenstva, aby chlácholil svou nervózní choť. Mimoto rozchod s ní náleží do doby, kdy se císař začal před světem úplně uzavírat a izolovat, takže mu stálá nepřítomnost císařovny snad ani nepřišla nevhod. Platil trpělivě její nákladné cesty. Císařovna si později na ostrově Korfu vystavěla krásnou vilu v antickém slohu a v zahradě postavila pomník milovanému básníkovi Heinrichu Heinovi, který mu – židovi! – nebyl tehdy dopřán ani v Německu, ani v Rakousku.

Císařovna Eliška

Netřeba vyvracet nejrozmanitější pověsti a klepy o rozchodu obou manželů, jež byly po dlouhá léta kolportovány. Pravděpodobně se tento rozchod stal bez vážnějších rodinných otřesů. Zdá se, že manžele rozdvojila nejdříve císařova matka svou panovačností. Že císařovna zdělila jistou dávku wittelsbašské dědičné zádumčivé choroby, je také možné. Vídeň a vídeňský dvůr se jí zprotivily, do Vídně se vracela vždy jen na krátký čas. Při jedné takové návštěvě stihla ji zpráva o konci korunního prince Rudolfa, jediného syna. Tehdy prý byla nějaký čas v okolí svého manžela, aby mu ulehčila tuto ránu. Ale vše nasvědčuje tomu, že František Josef byl už tehdy takovým egoistou, že této pomoci ani nepotřeboval. Vědomí majestátu dovedlo jej přenést se i přes tuto krutou bolest. Po prvním zděšení mu byla formální stránka vyřízení mayerlinské katastrofy důležitější než všechno ostatní, hlavně starost o Rudolfův katolický pohřeb. Zato císařovna definitivně zanevřela na svůj dům a na Vídeň. Vinila ze způsobu života a smrti prince Rudolfa pouze Vídeň a vídeňskou šlechtu a neodešla tehdy z Vídně dříve, dokud neodstranila od dvora posledního člověka, od nejvyššího aristokrata až po nejnižšího sluhu, který se s korunním princem stýkal. Pak odešla téměř nadobro z Rakouska a pobývala buď na své lodi ve Středozemním moři, v jižním Španělsku, anebo na Korfu. Někdy žila několik týdnů na francouzské Riviéře, kde

ji František Josef také jednou navštívil. Mívala u sebe pouze svou společnici, baronku Ferenzyovou, a mystického učitele novořečtiny dra Christomanora.

Jakou úlohu hrál tento učitel v životě císařovny, není dost jasné. Pouze je jisté, že později vydíral na císaři peníze hrozbou, že vydá své paměti. Znalci tohoto spisku tvrdili, že František Josef dal dvakrát koupit rukopis těchto pamětí jen proto, že v nich byly zaznamenány výroky jeho i císařovny o lidech a poměrech z mezinárodní politiky, hlavně o Německu a Vilému I. a II., které Alžběta jako nadšená ctitelka Francie a Anglie do krve nenáviděla.

Na jedné své cestě se císařovna stala roku 1898 obětí anarchisty Lucheniho v Ženevě. Když byla císaři podána zpráva o tomto neštěstí, zhrouceně poznamenal: „Mir bleibt nichts erspart“ (Nejsem ničeho ušetřen.), ale brzy se vzpamatoval, jak vypravuje Kaizl, a jal se vyřizovat formální věci týkající se převezení mrtvoly a pohřbu ve Vídni.

Po smrti císařovny se císař uzavřel ještě více

Po smrti císařovny se Františku Josefovi zalíbilo v úplné samotě ještě víc než dříve. Zestárl a byl naplněn ještě větším sobectvím, nedůvěrou ke všem lidem a nesmírným vědomím své velikosti. Cítil se vždy největším pánem v Evropě. Sledoval bedlivě všechny události ve světě s nemalou škodolibostí a někdy i s jízlivostí, ale nic na světě už jej nedovedlo rozčítit. Svou chladností a klidnou úvahou zhusta překvapoval ministry a lidi svého okolí. Ještě víc než dříve dbal naprosto odměřeného vystupování a nikdy s nikým o ničem nediskutoval. Úředníci, ministři a vojáci směli odříkávat své referáty a odpovídat na otázky. Aby zavedli hovor na jiné věci, to jim František Josef nikdy nedovolil. Tu dovedl být netrpělivý i brutální.

Císařův poměr k následníkům

Pokud bylo v posledních letech jeho života v jeho chování cosi zvláštního, pak to byl poměr k následníkům Františku Ferdinandovi a Karlu Františku Josefovi,

který se skutečně stal jeho nástupcem. Byl to poměr neutěšený, poměr umíněného, pyšně bezohledného a neobyčejně pánovitého starce.

Dokud žil František Ferdinand, dával mu při každé příležitosti cítit, že on, František Josef, je ještě pánem a že rozhoduje jen jeho vůle. Poněvadž císařovo stáří už nedovolovalo namáhavou účast na vojenských cvičeních a inspekcích, zřídil pro arcivévodu-následníka zvláštní vojenský úřad; František Ferdinand byl dán k jakési dispozici nejvyššímu velení a měl císaře zastupovat jako nejvyššího vojenského pána, který ze svého nejvyššího velitelství fakticky neslevil ani zbla. František Ferdinand všude jezdil, jako by zastupoval nejvyššího vojenského velitele, ale jakmile něco nařídil, císař to zvrátil. Generály, jichž si František Ferdinand vážil, císař odstrkoval. Poměr k Františku Ferdinandovi, o němž už bylo tolik psáno, byl jistě zlý, ale nikoho, kdo znal císařovu povahu nejen v kmetských letech, ale i v mládí a v mužném věku, nepřekvapoval.

Stejně jednal František Josef se všemi lidmi ze svého okolí, kteří se kdy jen pokusili zasáhnout jakýmkoli způsobem do jeho sféry absolutního vladaře. Vždyť ani svého prvorozeného, jediného syna nepřipustil naprosto k ničemu, co se jen zdaleka dotýkalo jeho absolutismu. Dlouho se vedly spory, zda byl takové neukázněné povahy proto, že mu otec nesvěřil žádný odpovědný úkol, že s ním nikdy nehovořil o politice ani o vojenství, anebo zda František Josef nedovoloval svému synovi nahlédnout do svých vladařských tajností právě proto, že Rudolf byl tím, čím se stal. Ale s naprostou určitostí oba zjevy nemají žádnou souvislost.

Císař svému synovi dovolil vše, co se mu zlíbilo. Rudolf nebyl ve svých libůstkách ničím omezován – ani jeho domnělý liberalismus Františku Josefovi nevadil, neboť ani syn pro něj nebyl dost důležitý, aby se zajímal o jeho politické názory. Synovy názory mu byly úplně lhostejné. Jenom když si mu na jeho chování stěžoval pražský kardinál, zakročil přísně a bezohledně. Nikoli však proto, že by si byl přál větší zbožnost u svého syna, ale příčina stížnosti se císaři zdála oprávněná. Zakročil proti neslušnému chování syna – a zvláště v zájmu rodinné prestiže. Rudolf si byl zase dobře vědom, že by nejmenší pokus zasáhnout

do práv, jež císař pro sebe tak úzkostlivě střežil, vyvolal vážný konflikt s otcem, a proto se ani dost málo o nic podobného nepokoušel. Císař věděl dobře, že má Rudolf liberálnější názory, než se podle jeho názoru na dědice habsburského trůnu slušelo a patřilo; že je například proti politice hraběte Taaffeho. Ale nač by se o to císař staral? Taaffa držel 14 let a byl by ho držel i proti opozici celého parlamentu dále, kdyby Taaffe vážně, ba smrtelně, neonemocněl. To se mu zdálo jako nejpřiměřenější odpověď i Rudolfovi. Taaffe svým humorem dovedl císaře přesvědčit, že ten jeho systém, naučený i okoukaný od Schwarzenberga a Kübecka, je nejlepší: v politice není třeba posuzovat lidi vážně. O každém dovedl Taaffe svému pánovi opatřit podrobné informace, jež dokazovaly opak toho, co onen činitel veřejně hlásal nebo konal.

Klikatá byla cesta panování Františka Josefa

František Josef nikdy neuvažoval o důvodech ani o příčinách jiného názoru u lidí: každý, kdo projevoval jiné názory a jiná přání, než měl on sám, byl mu revolucionářem roku 1848. Tehdejší události mu utkvěly navždy v paměti. A toto stanovisko rozhodovalo i ve velkých otázkách říše. Cožpak si císař lámal hlavu, proč rakouská Itálie usiluje o sjednocení s ostatní Itálií a proč Itálie nenávidí Rakousko? Měl ponětí o snahách Maďarů a snahách českých? Srbové v letech padesátých, Maďaři v šedesátých a my v letech sedmdesátých jsme chtěli něco jiného než on, zamítali jsme jeho snahy, to stačilo. Vlaši, Maďaři i Čechové byli revolucionáři a bylo by nejlépe je pověsit, anebo poslat na ně policii a armádu. A konečně: vždyť jiný nebyl ani vůči Němcům, když chtěli ve Frankfurtě jinou soustavu Německa; stejně se k nim choval v roce 1870, když se jejich názory střetly s jeho stanoviskem, a v roce 1879 zlomil rovněž liberální Němce a jejich nadvládu, když poznal, že se tyto snahy obracejí jinam, než si přeje on sám! Cítil se takovým pánem, že prostě nesnesl jiný názor. A úvahy o těchto problémech by znamenaly vzdát se pánovitěho způsobu smýšlení. Nedostalo se mu poučení z průběhu věcí v Itálii, kde italský národ ve válce zvítězil, ani z průběhu věcí

v Maďarsku, když se musel takřka doprošovat vyrovnání v roce 1867. Ba ani z věcí českých se ničemu nenaučil a nechtěl naučit. Vyrovnání s Uhry snad ani neměl za státoprávní akt, jímž se usnadňuje státní správní aparát. Dualismus se mu líbil jen proto, že věřil, že se tímto způsobem zase obnovuje a utvrzuje jeho absolutistická vládní metoda – a do jisté míry se nemýlil. Julius Andrassy a pak Kálmán Tisza byli vykonavateli jeho vůle, která se i málo vzdělanému maďarskému lidu zdála být jako vůle korunovaného krále nejvyšší pravdou. Když se však zdálo, že by se podobný systém mohl podařit i Cislajtánii, překvapil všechnu politickou veřejnost a všechny národy jmenováním nové vlády hraběte Hohenwarta, která měla připravit půdu pro částečný federalismus a uspokojení neněmeckých národů! Když mu však jeho okolí pohrozilo, že tím zrevoltuje sotva upokojené Maďary a vždy věrné Němce, odvolal všechny své sliby a dosadil vládu Auerspergů, která – liberální a občanská!! – vládla policií a vojskem docela ve smyslu absolutismu.

Kdo přehlédne politické dějiny rakousko-uherského mocnářství od prvního dne vlády Františka Josefa až do jeho smrti, pozná strašnou křivku, kterou by se dala graficky znázornit směřnice jeho vlády. Co na této cestě bylo klamných slibů, vědomě klamných a nikdy nesplněných, co na ní bylo přetvárek a zalhávání pravého stavu věcí, to by vyžadovalo sepsání zvláštní knihy. A byla by to kniha dost objemná.

Původ císařovy konciliantnosti

Ostatně třeba přiznat, že se František Josef za ochotu, s jakou mu vláda a parlament zachovávaly onen absolutismus, slušně odvděčoval. Nerad jmenoval nesympatické ministry, ale podepisoval jmenování, když se mu dokázala jejich politická nebo věcná potřeba. Dokud byli v úřadě, málokdy svým ministrům odporoval. Pro tuto jeho konciliantnost, která ovšem měla svůj důvod a původ v císařově snaze nebrat za nic odpovědnost, je příznačná historka, která se ve Vídni vypravovala.

V ministerstvu železnic byl přednostou právního oddělení sekční šéf dr. Liharzik. Sjednával všechny mezinárodní smlouvy státních drah. Proto mu bylo tu a tam popřáno, že směl císaři referovat přímo. Byl to v každém ohledu charakterní vysoký byrokrat, který byl ostatně také několik měsíců poslancem za obchodní komoru v Lubnu. Františku Josefovi byl však neobyčejně nesympatický. Nevěděl proč, ale bylo tomu tak. Přesto se však nikdy nepříhodilo, aby mu císař odepřel audienci, kdykoliv o ni požádal. V posledních letech před válkou se Liharzik ocitl na předním pořadí mezi sekčními šéfy, byla mu tedy udělena vyznamenání, jichž se dostávalo všem sekčním šéfům, když byli šéfy oddělení po tři léta: velkokříž Františka Josefa, titul barona a posléze, obyčejně při odchodu do výslužby, hodnost tajného rady, Excellence. Když dr. Liharzik odcházel od císaře, kde se byl poděkovat za velkokříž Františka Josefa, řekl mocnář svému generálnímu pobočníkovi a příteli z mládí hraběti Eduardu Paarovi: „Zas tu byl dnes ten Liharzik, to je protiva. Pokaždé mám zkažený den, když ho vidím. Dostal velkokříž. Uvidíš, Paare, že se ten muž stane jednou tajným radou.“ A také se jím stal! Byl na radě, byl navržen, a proto císař jmenování podepsal.

Císař o sobě rád četl v novinách

Jistě to nebylo ústavní cítění Františka Josefa, spíš koketerie s ústavností, která nic neznamenal a nic nestála. Mnoho k tomu přispívala ješitnost, k stáří víc a víc se stupňující. Měl rád „bonne presse“. Škodolibě se usmíval, když se po nějakém tom významném projevu své „ústavnosti“ dočetl ve vídeňských listech velké pochvaly. Ale zahraniční listy sledoval bedlivě. Zejména francouzské. Dva řádky v pařížském *Le Figaro* mu byly důležitější a milejší než dva celé úvodníky v *Neue Freie Presse*. V novinové podobě četl ostatně jen vídeňský *Fremden-Blatt*, který zanikl jen málo let před jeho smrtí. [!] Proto byla redakce tohoto listu velice opatrná, zejména ve věcech dvorních a osobních. Dlouholetým redaktorem byl Táborák, Vilém Mendl, žurnalista neobyčejně svědomitý a slušný. Když Mendl

zestárl, byl mu předán dozor nad parlamentárními a dvorními zprávami. Musel bedlivě bdít nad tím, aby se každému ve *Fremden-Blattu* dostalo příslušného titulu. To nebyla maličkost! Obyčejný arcivévoda byl Kaiserliche Hoheit [císařská Výsost] nebo Seine kaiserliche und königliche Hoheit der durchlachtigste Herr Erzherzog [Jeho císařská a královská Výsost nejjasnější pan arcivévoda], nebo totéž Erzherzogin [arcivévodkyně], když to byla arcivévodkyně. Arcivévoda Evžen však byl „Seine k. u k. Hoheit der hochwürdigst durchlachtigste Herr Erzherzog“ – „nejdůstojnější a nejjasnější“ – , poněvadž byl velmistrem německého řádu Hoch- und Deutschmeister. Bylo boží dopuštění, když se v sazárně po té stránce spletli! Knížata a princové byli Durchlaucht, Jasnosti. Byla by však přišla ihned stížnost, kdyby takto byli ve *Fremden-Blattu* titulovali také panujícího knížete z Lieschtensteinu: ten byl Hoheit, Výsost. Stejně byla obyčejná hrabata jen Graf, ale hrabatům Harrachovi a Schönbornovi (vždy jen majorátním pánům!) se muselo vytisknout Erlaucht, Osvícenost. To byla malá věda a Mendl, jakožto virtuos na tomto nástroji, se také stal vládním radou!

Fremden-Blatt byl redigován hlavně se zřetelem na abonenta v císařském hradě. Ostatní vídeňské noviny byly císaři předkládány ve výtahu, jenž byl denně vyráběn v tiskovém odboru ministerské rady, v posledních 30 letech Rakouska náhodou od tří českých židů. Za Taaffa zpracovával tyto výtahy dr. Löschner (Löwy). Po něm byl angažován dosavadní dopisovatel pražské staročeské *Politik*, Bedřich Hübscher z Kosové Hory, a když *Politik* zanikla – vystřídána po čase *Unionem* –, byl do tiskového odboru povolán Maurus Bloch, znamenitý žurnalista, který po převratu vstoupil do tiskového odboru našeho ministerského předsednictva, jejž zařídil a kde dodnes pracuje.

Také v zahraničním ministerstvu byl denně zděláván přehled novin. Francouzské listy *Le Figaro*, *Le Temps* a *Journal des Débats* byly dodávány do hradu přímo. Císař je tu a tam prohlížel v originále.

Císařovy jazykové znalosti

Francouzsky a italsky uměl František Josef plynně, zato anglicky se nenaučil nikdy. Angličtina nepatřila k tradici dvora, jen francouzština; italština byla za císařova mládí zemským jazykem v největší rakouské provincii. Ovšemže se italštině František Josef vedle maďarštiny naučil dokonale. Jeho znalost češtiny byla jen povrchní, znal jen několik vět, jichž užíval, když přišel při vojenských cvičeních k nějakému českému pluku. Nejlépe ovšem říkal: „Těší mne“ a podobně. Když přišel roku 1880 po dlouhé přestávce na manévry do Čech, prohlédl si také královéhradecké bojiště, pomníky tam postavené, a všem purkmistrům a okresním starostům, kteří mu byli představeni, říkal totéž: „Těší mne, máte hezkou krajinu!“ Když pak byl v Praze, ukázali mu také skoro dostavené Národní divadlo. Purkmistr Emilián Škramlík (po této návštěvě rytíř) jej prováděl, a když odjížděl ze staveniště, řekl císař místo: „Těší mne, máte hezké divadlo!“ své královéhradecké: „Těší mne, máte hezkou krajinu!“

O češtině Františka Josefa dovedl vypravovat veselou historku bývalý místodržitel moravský a dolnorakouský baron Bleyleben. „Staříčkový zeměpán“ zavítal na manévry na vzornou moravskou zemi a někde mu představovali starosty malých obcí, skoro vesměs sedláky. Stáli vedle sebe v řadě a František Josef chodil od jednoho k druhému, za ním místodržitel. Tak se ptá prvního: „Jak se vám tu vede? Jakápak byla úroda?“ „Veličenstvo, samý deště, všecko je na s...račku.“ Nové slovo! Císař se napolo obrátí k místodržiteli při onom slově zbledlému: „Was meint er?“ (Co myslí?) Bleyleben vždy pohotový: „85 Prozent Schaden, Majestät.“ (85 procent škody, Veličenstvo.) Císař souhlasně kývl a šel dál. Druhý byl nějaký učitel, jmenoval své jméno, a na dotaz, jak se mu daří, odpověděl: „Dobře.“ Třetí starosta odpověděl totéž. Čtvrtý byl sedlák: „Jak se vede?“ Starosta: „No, Veličenstvo, ešče by to ušlo, ale ty bouřky nám potloukly!“ Císař patrně chtěl ukázat svou informovanost, že je 85 procent škody, a řekl: „Všecko na sračku, já už vím!“ A šlo se dál! Asi ještě dnes v kapucínské hrobce

je přesvědčen, že se věta „85 Prozent Schaden“ do češtiny doslovně překládá „Všecko na s...“

Veselá audience: císařův poměr k umění

Ale pro taková intermezza míval František Josef dost humoru. Zejména pokud udílel ještě ve vídeňském hradě audience, veselá intermezza nebyla vzácností. Anton Bruckner, největší rakouský skladatel posledních padesáti let (po Mozartovi a Schubertovi snad největší hudební Rakušan vůbec, když Beethovena nutno považovat za rodáka z Bonnu), byl vyznamenán, jako ostatně i Antonín Dvořák, nejvyšším vyznamenáním pro umělce a vědce: medailí „litteris et artibus“. To byl řád, který byl udílen jen vědcům a umělcům a byl stejného stupně jako velkokříž jiného řádu. Bylo tedy takových šťastlivců dost málo (z českých lidí vedle Dvořáka ještě Antonín Randa, W. W. Tomek, J. V. Myslbek). Řád se nosil na červené stuze kolem krku. Bruckner byl profesorem na konzervatoři a varhaníkem ve Welsu nedaleko Vídně, kde také žil. Patřil k umělcům nejvyššího stylu, nadšenec pro Wagnera, a nebyl tedy u tehdejší panující vídeňské hudební kliky, vedené Johannesem Brahmssem a profesorem Hanslickem, oblíben, ba odmítán a pronásledován. Žil zcela skromně ve Welsu a přivydělával si varhanictvím v biskupském kostele. Tehdy byl manžel císařovy dcery Valerie, arcivévoda František Salvator, posádkou u 6. dragounského pluku ve Welsu a jeho četná rodina tam bydlela. Arcivévodkyně, pilná navštěvovatelka kostela, nevynechala se svými 10 dětmi jedinou neděli a poslouchala tam starého mistra, když provázel mši na varhany. Seznámila se s Brucknerem, který pak chodil do zámku na návštěvy. Tak se Valerie dozvěděla, že hudební mistr žije ve stísněných hmotných poměrech, a přimluvila se tedy za Brucknera u svého pana otce. Po informaci, kterou podalo ministerstvo kultu a vyučování, byl Brucknerovi především udělen řád „litteris et artibus“ a mimoto z mocnářových soukromých peněz jakási doživotní penze v částce 1200 korun, ovšem předválečných. Anton Bruckner, prostičký člověk, žijící jen svému velkému umění, byl každým coulem

venkovský člověk, neznal etketu, tím spíše dvorní, španělskou. A jakživ neměl frak. Tehdejší takzvaný Kaiserrock byla pro mistra největší paráda. Když byl takto zasypán mocnářovou milostí, tak si ten Kaiserrock oblékl, zažádal o audienci, která mu byla povolena, a jednoho dne přišel do vídeňského hradu. Tam se ovšem divili, že vídeňský člověk přichází bez fraku, ale když viděli na krku ten metál, tak si řekli, že je to nějaký bláznivý kumštýř, a propustili jej do audienční síně. Když došlo na Brucknera, zaklepal mistr, jak se sluší a patří, na dveře, ačkoliv byly otevřené. Už to ovšem císaře rozesmálo. Kdopak u něho klepá na dveře?

Myslím, že se to už nikdy před ani po Brucknerově návštěvě nepříhodilo. Vstoupil bez poklony se slovy: „Veličenstvo, já nebudu dlouho zdržovat, já se jdu jen poděkovat!“ Císař se musel, jak pak Paarovi vypravoval, energicky bránit smíchu, když slyšel starého Brucknera vykládat, že nebude zdržovat. Chudák Bruckner myslel, že délku návštěvy určuje on a že to je vůbec návštěva. Ale císař, když viděl, jakého rázu je návštěvník, vžil se do situace a vyzval Brucknera, aby si sedl, což se nikdy při slyšení nedělo. Mimo aktivní ministry, kteří přišli s nějakým referátem, u císaře nikdo neseseděl. Z vojáků se této pocty nedostalo ani generálmajorovi, kromě polního podmaršálka, kterému se ve službě říkalo Excellence!

Bruckner se tedy poděkoval a František Josef odříkal své typické: „Těší mne, že jsem vás mohl vyznamenat.“ V tomto případě ještě dodal, že mu paní dcera o Brucknerovi povídala a že se těšil, když slyšel, že je takovou ctitelkou církevní hudby. Bruckner na to líčil, jak císařova rodina chodí pilně ve Welsu do kostela. Po těch několika větách císař vstal a Bruckner viděl, že je konec „návštěvy“. Vtom dodal František Josef ještě jednou: „Těšilo mne, že jsem vás mohl vyznamenat, a kdybyste něco potřeboval, tak mi to jen zase řekněte.“ Bruckner tohle vzal vážně a ihned řekl: „Vaše Veličenstvo, když už jsem tady, mám prosbu: ať mne ten dvorní rada Hanslick tak netrhá v novinách!“ Bruckner asi měl za to, že když je Hanslick dvorním radou, že to může císař u něho prosadit. Ale mocnář s úsměvem odpověděl: „Lituji, že vám v té věci nemohu pomoci. Tolik moci rakouský císař

nemá!“ Císař byl při celém hovoru, jak Bruckner vyprávěl, velice nervózní. Druzí hudebníci věděli, odkud ta nervóza. František Josef, jak již řečeno, neměl o umění, a zvláště o hudbě, ani potuchy. Jako byl bezradný, když procházel uměleckými výstavami, jako neměl ani primitivní znalosti o dramatické tvorbě a literatuře, tak mimo vojenskou hudbu neznal z hudebního umění pranic. Jen *Pochod Radeckého* snad dovedl rozeznat od *Pochodu Rákócziho*, a to asi jen proto, že mu byl maďarský pochod označen za revoluční.

Do divadla, hlavně do dvorní opery, nechodil, ledaže bylo jakési oficiální představení, při němž musel nějakou tu hodinu vysedět. V mladších letech stanovil pro takové příležitosti balet, při pozdějších příležitostech byl program co možná nejkratší. Obyčejně se dával jeden akt z nějaké výpravné opery a jeden akt s baletem. Do koncertu nepřišel za celého 68letého panování ani pětkrát, a to měl ve Vídni filharmonický sbor, jakého snad v Evropě už není. Proto byl při návštěvě Antona Brucknera asi nervózní, poněvadž se bál, že tento muž, nedbaje oficiálních předpisů, podle nichž se smělo císaři říci jen to, nač se zeptal, mohl začít rozhovor o hudbě, a mohl tak císaře přivést do nejtrapnějších rozpaků.

Malíři, kteří císaře Františka Josefa malovali, také náš Ženíšek, souhlasně líčili trapnost takových „sezení“. Císař buď nepromluvil vůbec, nebo mluvil o největších lokálních banálnostech, a když, jak vím od Františka Ženíška, se v těch vídeňských klepech nevyznali, František Josef je označoval za hlupáky.

Je vůbec zajímavé, jak František Josef dovedl po celý dlouhý život lidem, kteří se k němu z jakýchkoliv důvodů dostali, zastírat svou naprostou nevzdělanost. Španělská etiketa, již museli neúprosně všichni u dvora dbát, byla mu ovšem znamenitou pomůckou. Politická zkušenost a informovanost nahradily nedostatky vzdělání, a jakmile se hovor přenesl na jiné pole, císař se ihned vrátil k politickým úvahám.

Proto měl také František Josef dlouhá léta – snad až do své smrti – docela netajenou antipatii k Vilémovi II. Odsuzoval ho, že příliš mnoho mluví. Generál Margutti, jeden z křídelních pobočníků a člen vojenské kanceláře, vypravuje ve

své knize o císaři, že, když se jednou vrátil z Berlína, kam jej František Josef oficiálně poslal, a podával císaři zprávu o této cestě, František Josef se s úsměvem tázal: „Mluvil německý císař zase příliš mnoho?“ Považoval tuto vlastnost Viléma II. za plebejskou.

A po té stránce byl František Josef velice přísný, asi proto, že v mlčení byl po celý svůj věk skutečnou autoritou. Je ovšem divné, že jeho nesporné gentlemanství ve věcech soukromých a společenských jej ihned opustilo, pokud šlo o věci vnitřní nebo zahraniční politiky.

Španělská etiketa

Jedna historka z jeho mládí je pro tohoto panovníka a jeho cit pro osobní noblesu příznačná. Když jeho bavorská nevěsta přijela na svatbu poprvé do Vídně, byla uspořádána dvorní hostina ve velkém stylu, takzvaná „Galatafel“. Jako ve všem u vídeňského dvora tady rozhodovala španělská etiketa. Podle španělské etikety se jedlo u rakouského dvora v rukavičkách. Bavorská princezna, císařova nevěsta, přišla však ze zcela jiného ovzduší: z málo zámožné rodiny, v níž se po německém způsobu žilo velice skromně, kde o přísném španělském řádu nebylo ani potuchy. Při oné hostině ve vídeňském hradě, když všichni účastníci zasedli za stůl, se pojednou ocitli ve velkých rozpacích a jejich trapné rozčilení vzrůstalo. Co se stalo? Nastávající císařovna se chystala k jídlu bez rukavic, které stáhla z rukou! Strašné napětí – nikdo si nevěděl rady. Alžběta ovšem neměla tušení, co způsobila. František Josef však brzo postřehl rozčilení i jeho příčinu: rychle stáhl ze svých rukou rukavice a prohlásil hlasitě: „Was die Kaiserin tut, ist Hofsitte“. (Co dělá císařovna, je dvorním mravem.) Všichni přítomní stáhli rukavice a od onoho dne se v tomto bodu změnil španělský řád: jedlo se bez rukavic.

Uplynulo mnoho let a císařovna se stala ve Vídni vzácným hostem. Skoro po celý rok dlela v cizině. Její cesty nebyly zrovna lacinou zábavou. Císařovna kupovala, co viděla: drahocenné látky, krajky, starožitnosti. Rozumí se, že to císař vše ochotně platil. Neměl ostatně o penězích nikdy pravé představy. Jednoho dne

byl řediteli císařských statků ve Vídni, finančnímu dvorskému ministru, předložen šek na 4 miliony zlatých, který císařovna někde v jižním Španělsku podepsala. Ředitel, který už zvykl drahým choutkám císařovny, se přece jen nad touto i pro dvůr značnou sumou zarazil a požádal o slyšení, které mu bylo ihned povoleno. Úředník podal císaři šek a tázal se, má-li se honorovat. František Josef se na svého ředitele nejdříve upřeně a velmi udiveně podíval, vrátil mu papír a, ustupuje ke svému stolu, jen ze sebe vyrazil slova: „Pane řediteli, nařídilo to Její Veličenstvo císařovna a královna...?“ Ředitel rychle zmizel z pokoje. Za několik málo dní byl vyznamenán řádem a – poslán do pense. František Josef nepochopil otázku svého ředitele, má-li zaplatit poukázku, kterou podepsala císařovna!

Tento rozpor mezi císařovým osobním gentlemanstvím a jeho politickými metodami zůstane navždy nevysvětlitelný. On, který jako člověk dbal skutečně dokonalého kavalírství, naprosté přesnosti a dochvilnosti až do posledních maličností, byl v politice schopen užít každého prostředku, i lži, i falešných slibů.

Císař nemá smysl pro lidskost

I když se v politice tu a tam mění situace a musí se jednat snad i jinak, než se původně zamýšlelo, přece nelze rozumět záludnosti a prolhanosti, jichž se František Josef za svého panování dopustil nesčíselněkrát. Stačí, vzpomeneme-li na postup vůči Rusku po maďarské revoluci, po Világosu a v Krymské válce, nebo na jednání proti Francii v roce 1870, kterého se ve své nejnovější knize (24. ledna 1929) dotýká Vilém II. v Do[o]rnu. Pro nás jen nejmakavější a nejbolestnější vzpomínka na královský reskript z 12. září 1871: „Pamětlivi jsouce.“ Ta paměť Františka Josefa netrvala tehdy ani šest neděl, a to je i na císařskou paměť trochu málo... O odvolaných jazykových nařízeních (1899), o tom, jak se věrolomně zachoval vůči Badenimu a Františku Thunovi, netřeba ani mluvit.

Člověk, který při každé příležitosti podškrtoval gentlemanství, nesměl takto jednat a hřešit proti danému slovu, svým podpisem slavnostně stvrzenému ani

z politických důvodů, ba ani z politického strachu. Že přitom vždy padl kabinet a císař se vymlouval na politické důvody a státní zájmy, byly ovšem jen výmluvy pro děti. Ostatně na tyto přemety poukazovali dodatečně i ti, v jejichž zájmu je dělal: Němci!

Tento rys jeho povahy lze vysvětlit jen vlivem jezuitství, jemuž účel světil prostředky. Jako se jezuité vymlouvají, že vše dělají ad maiorem Dei gloriam [k větší slávě boží], tak také císař měl vždy v ústech zájem státu, který se ovšem kryl se zájmem dynastie, zájmem vlastním. Proto politickým lidem jeho osobní gentlemanství nemohlo nikdy imponovat, poněvadž nikdy nebyl gentlemanem z nějaké vnitřní potřeby a úcty k lidem. Vůbec neznal úctu k člověku. Pro něj neplatilo ani tvrzení, že u něho člověk začíná s baronem. Nezačínal ani s knížetem.

Vůbec neměl k lidem ohledy. Všichni, kdo s ním přišli do styku, i když se k nim zachoval korektně, časem se přesvědčili, že vše, co císař činí, koná jen z mechanické povinnosti a nikdy se zřetelem k nim. Dokud člověka potřeboval, využíval ho až do krve. Jakmile však pozbyl aktuální cenu, odhodil jej, ať to byl prostý civilista, nebo kníže. Ba dovedl být urputným, přísným a bezohledným až nelidsky. Takových případů je bezpočtu. A všechny tyto případy ukazují, jak nepatrně byl u něho vyvinut smysl pro humanitu, jak nepoměrně málo ze soukromých peněz platil na nemocnice a jiné sociální instituce. Všecky podobné žádosti obcí a korporací byly „postupovány“ státní správě. O nějaké podpoře umění ovšem nebylo řeči. Císař vydržoval obě velká divadla ve Vídni, která ho však osobně vůbec nezajímala, platil jejich deficity, ale jen proto, že ta divadla už tu byla, že byla vídeňskou tradicí a že každý mocnář odedávna měl svá divadla. Stejně tomu bylo s dvorními muzei.

Stavby vídeňského městského regulačního fondu

Nové divadelní budovy i dvorní muzea byly sice císařským majetkem, ale byly postaveny z takzvaného městského regulačního fondu. Do šedesátých let bylo

vídeňské vnitřní město zabeďněno baštami a hradbami, jak jsme je měli také v Praze. V šedesátých letech se vojenský erár rozhodl tyto hradby zrušit. Na místech, kde hradby stály, vznikla Ringstrasse, a parcely byly ihned prodávány za drahé peníze. Za takto stržené ohromné obnosy byla postavena budova university, parlament, dvorní opera a činohra a konečně i nová část císařského hradu, za panování Františka Josefa nedostavěná a neobydlená.

Dostavbě Hradu bránil sám císař, neboť mu prý bylo prorokováno, že zemře, jakmile bude nový hrad dostaven. Tedy se stavělo velmi liknavě, anebo se nestavělo vůbec. Ostatně i kdyby byla budova dostavěna, František Josef by se do ní nikdy neodstěhoval. Byl pro takové novoty příliš konservativní. Je známo, že například nikdy nepoužil zdviž, ačkoliv jich bylo ve vídeňském hradě a v Schönbrunnu několik a do automobilu vsedl jen jednou, když anglický král Edvard VII. přijel v autu do Ischlu.

Odosobněný císař

Vznikne snad domněnka, že o Františku Josefovi píšu příliš mnoho. Vědomě. O něm lze použít obráceně úsloví, jež bylo raženo na slavnou koloraturní zpěvačku z padesátých a šedesátých let minulého století, Henriettu Sontagovou. „Je velká ve svém žánru, ale její žánr je malý.“ František Josef byl poměrně malý ve svém žánru, ale jeho žánr byl velký. Do války byl rakouský císař ve světě velký pán a ještě větší v Rakousku. Do jisté míry čistě politicky možno o něm říci, že byl osobností, tedy osobností vyzdviženou významem svého úřadu. Ale absolutně nebyl velký člověk, člověk velkého formátu. K tomu mu chybělo především vzdělání. Ale jeho politický význam pro Rakousko-Uhersko byl ohromný, tedy také pro Království a země na Říšské radě zastoupené,¹⁾ tedy i pro nás.

Nechci psát jeho historickou ani politickou biografii, jen zde uvádím příhody a události z jeho života, jeho názory na otázky a lidi, aby si z nich bylo možno utvořit představu o císaři a učinit soud o různých fázích rakouských dějin, dokud

¹⁾ Tak slul úředně stát od r. 1867 na rozdíl od druhého (Země Koruny svatoštěpánské).

byly i našimi dějinami, a posuzovat politiku českou oněch dob, ovšem ne z hlediska poválečného nebo nynějšího, nýbrž z hlediska pro onu dobu rozhodnou a rozhodující. Dost možná, že političtí historikové jednou vysvětlí, jak intenzivní byla naše politika v oněch dobách a jak nám prospělo, že jsme k císaři rakouskému, a právě k císaři, neměli ani správného, ani žádného poměru.

Dnes spíše než v oněch dobách můžeme klidně soudit, že ani nejloajálnější politikou staročeskou a ani nejpositivnější pozitivní politikou mladočeskou se národ nepřiblížil ani o krok k císaři, a tím se nepřiblížil ani k říši, a že jen tak bylo možno dospět snadno s nadšením k 28. říjnu 1918, aniž by značná konservativní část lidu působila nějaké obtíže.

Ale dlouholeté panování a získané zkušenosti změnily zdánlivě vnější podobu císařovu a tyto zevnější změny křiví nemálo úsudky o císaři. Křivka činů Františka Josefa opisuje oblouk tak vypjatý, že to až zaráží, a nebylo by nic divného, kdyby chtěl někdo dokazovat, že se císař na sklonku svého života stal mocnářem moderním, ba dokonce pokrokovým. To je právě ona křivka, která vede od neupřímného manifestu, redigovaného Felixem Schwarzenbergem, až k zákonu o reformě hlasovacího práva, podepsanému Maxem Vladimírem Beckem. Takových menších a větších klikatin obsahuje celkový oblouk nekonečnou řadu. Vpravdě to však nejsou značky opraveného světového názoru ani stopy získaných zkušeností, nýbrž jen zevnější příznaky změněných metod jednoho a téhož nazírání a vždy jediné snahy: udržet svrchovanou moc a provádět jen svou vůli.

František Josef začal jako absolutista a jako absolutista prožil celý svůj život. Neměl ani vzdělání, ani fantasie, pyšný a pánovitý, proto nepovažoval nikoho na světě za schopného vládnout v Rakousku lépe než on. Proto každému vnucoval svou vůli. Jakým způsobem prosadil svou, bylo mu lhostejné: konkordát podepsal touž rukou jako církevní a školské zákony v Rakousku (1869) a civilní sňatek v Uhrách; totéž platí o příkazu k rozehnutí kroměřížského sněmu z jedné

a uzákonění všeobecného hlasovacího práva pro rakouský parlament z druhé strany. Úmysl byl vždy a za všech okolností týž: udržet v oné ruce moc.

Osobní císařovy vlastnosti mu nesmírně pomáhaly: v politice umíněný do krajnosti, věrolomný podle nahodilé potřeby, byl v osobním styku vždy korektní, laskavý, vždy gentleman, který svou až úžasnou pýchu dovedl neobyčejně taktně uvádět do souladu s až zarážející ochotou. V tom byl virtuosem, jaký se zřídka vyskytne. Ale i to mělo své důvody v jeho pánovité a absolutistické povaze. František Josef pocíťoval svůj majestát do té míry, že dovedl úřad úplně odosobnit. Nakonec se zdál všemu okolí a vší veřejnosti pouze jakýmsi téměř nadpozemským zjevem, před jehož velikostí vypadalo vše tak nepatrné a malicherné, že na formě nezáleželo. Proto se jeho osobní city a všechna bytost ztrácely v neviditelnosti a vynikala vždy jen určitá forma. Tato forma se pak ustálila nezměnitelně, stala se přímo jakýmsi přírodním zákonem a nic nemělo dosti síly, aby se jí jen dotklo.

Zabili mu ženu, zabil se mu syn a císař si sotva povzdechl a už úřadoval dál. Prohrával bitvy a války, bojoval s vážnou revolucí, a sotva ji porazil, už nařizoval dál. Podle jeho názoru nebyl čas ani možnost zaměstnávat se takovými lapáliemi. Šlo mu hlavně o to, aby do těchto věcí nevníklo nic osobního, nic lidského – což by nebylo důstojné majestátu. V tomto směru dospěl na nejzazší mez, ale omylu u něho nebylo.

Když jmenoval polského ministra krajana Dlugosze, přepsal se ve vlastnoručním listě a napsal: „Lieber von Dlugosz.“ Pan Dlugosz však nebyl žádným šlechticem. Po několika týdnech bylo vyhlášeno jmenování pana ministra šlechticem, datované o několik neděl nazpět.

Když dru Kramářovi zemřel otec, šlo o to, aby i císař, už z důvodů politických, vyslovil tehdejšímu vůdčímu českému politikovi svou soustrast. František Josef jakživ nenapsal soukromý list obyčejnému smrtelníkovi. Milý dre Kramáři – to nešlo, aniž by byl adresát něčím jmenován. Nebyl tu prostě vzor pro takový dopis, nebyla tu forma. A císař nic nového nezačínal. Proto písemná kondolence odpadla

– místopředseda K. Coudenhove před zahájením sněmovní schůze za přítomnosti skoro všech českých poslanců vyslovil jménem Jeho Veličenstva císaře a krále dru Kramářovi soustrast.

Na druhé straně dovedl František Josef ve své bohorovnosti překvapit svět nevídaným skokem. Když měl být dr. Emil Steinbach, sekční šéf v ministerstvu spravedlnosti, jmenován ministrem financí (jako nástupce dra Dunajewského), kdekdo byl proti tomu, poněvadž dr. Steinbach pocházel z naprosto nepatrné židovské rodiny. Všechno vídeňský svět se bouřil. František Josef, který nebyl žádným filosemitou, jmenoval dra Steinbacha bez rozmyšlení. Jaký význam měla pro něj osoba nového ministra financí? Jeho informace o Steibachovi byly znamenité a všechno ostatní bylo ve výšinách, v nichž František Josef žil, naprosto lhostejné. V těchto osobních věcech císař neznal mezí.

Střídmý a skromný císařův život

Nikdy nedovolil, aby se o něm mluvilo jako o člověku, a ani sluhové a lokajové se nesměli zabývat osobností svého pána. I pro ně musel být jen Veličenstvem, třebaže šlo o jeho osobní a tělesné pohodlí. Ostatně nežádal žádné osobní výhody a výjimky. Poněvadž byl v pravém slova smyslu Kommisknopf [zapřísáhlý voják], spal na obyčejné vojenské posteli a žil neobyčejně střídmě, více než občansky, jak se kdysi žilo v rodině jeho otce. Chodil velmi brzo spát a vstával v létě ve čtyři, v zimě v pět hodin ráno.

Dvorní šarže a ministři u něj neměli pohodlnou službu. Nejvyšší hofmistr se musel jako první hlásit každý den v 7 hodin ráno, ale to už císař seděl dvě, popřípadě tři hodiny u psacího stolu a vyřizoval akta.

Ministerští předsedové chodili o osmé ranní (jen baron Beck si vyprosil milost, aby mohl přicházet o jedenácté, poněvadž musel úřadovat vzhledem k parlamentárnímu zaměstnání od 6 ráno v ministerstvu). V těchto věcech, čistě osobních, byl neobyčejně důsledný a v nich uplatňoval své odosobnění majestátu.

Mimo (více přátelský) poměr k neobyčejně vtipné a šarmantní herečce Kateřině Schrattové není o Františku Josefovi znám žádný románek ani nějaké pikantní dobrodružství. Vyhýbal se všemu, co by jej bylo přivedlo do řečí lidí. Jeho přesnost a dochvilnost byla známá. I v tom byl konservativní až k strnulosti.

Nerad měnil šaty nebo oblékal nové. Musil-li odložit nějaký vojenský plášť, dal z něho ušít kabátec, který pak oblékal do svého pracovního pokoje. Psal tužkou tak dlouho, až ji už skoro nemohl držet mezi prsty. Opravy nábytku v jeho pokoji směly být prováděny jen tehdy, když byl v Ischlu. Komorníci a sluhové sloužili císaři často až do smrti. Nepřál si kolem sebe nových tváří. Když zestárli, odpouštěl jim raději různé nedostatky ve službě.

Komorník Hartung, stařec 76letý, měl podat právě příjevšímu anglickému králi Edvardovi sklenici vody. Bylo horko. Ve velkém rozčilení Hartung podal sklenici tak neobratně, že krále polil. Edvard se smál a zasmál se i František Josef. Když Edvard odešel do svých pokojů, Hartung padl na kolena před svým pánem a prosil o milost, aby mohl jít do pense, když už se mu třesou ruce a nedovede podat sklenici vody. Císař krátce rozhodl: „Jeho Veličenstvo, král anglický, se zasmál, tedy se nezlobil! Zůstaneš! Nechci nových lidí.“

Císař František Josef a světová válka

Zůstane jen záhadou, jak se tento stařec, právě s takovou minulostí, dal přemluvit a svolil v roce 1914 k postupu, který vedl k válce. Mýlil by se každý, kdo by Františka Josefa považoval i v pozdních letech za senilního a slabomyslného. Zejména v jedné věci byl do posledního okamžiku bystrý a při plném rozumu: ve věci vlastní, kde šlo o jeho osobní zájem, o jeho svrchovanou moc a o jeho prestiž. Rozhodoval se těžce, dlouho uvažoval, dlouho váhal. Že sám svým lidem nedůvěřoval, je nepochybné. Ze dvou věcí lze to poznat i v červenci 1914. Když se v prvních dnech po sarajevském atentátu mluvilo o válce proti Srbsku – jen o té byla řeč – odpověděl rychle otázkou: „A co když se na nás všichni sesypou?“ Na to Conrad: „Německo nám bude krýt záda.“ Císař: „Jste si tím jist?“ Odročil

rozhodnutí, až dojde odpověď z Berlína. Na své lidi nespoléhal. Když mu pak předložili rozdělení velitelstev, prohodil po přečtení jmen komandantů: „Die werden' was saubres gewinnen!“ (Ti vyhrají co čistého!) Konečně přijal návrhy, když už nemohl po souhlase Viléma II. couvnout. Ale potřebu, nutnost války nenahlížel. „Teď už kvůli německému císaři nemůžeme zpět!“ Šlo mu jako vždy o prestiž.

Čím důkladněji se uvažuje o jeho nejvnitřnější povaze, tím spíše lze skoro s apodiktickou jistotou tvrdit, že pro Františka Josefa I. neexistovaly v roce 1914 důvody pro válku, že si jí nepřál a že ani politické směry v Srbsku, ani smrt Františka Ferdinanda a jeho choti pro něj nebyly odůvodněním války. V žádném poválečném spisu nenalezneme jediného slova císaře, které by svědčilo o jeho chuti k válce, o snaze zkusit válečné štěstí. Páni Berchtold, Krobatin, Biliński, Stürgkh a Conrad rozhodli pro válku a přemluvili k ní i Tiszu. Ani v Conradových spisech není opačný důkaz. František Josef prohrál dvě velká tažení, pustil se do nich skoro náhle a bez velkého váhání, ale v obou případech šlo o *jeho* moc. Smrtí Františka Ferdinanda mu na moci nebylo.

On neměl příčinu k válce. Pokud nakonec přece jen svolil k válce, bylo to jen z obavy, že by ve velkém historickém okamžiku vypadal uboze a zbaběle. Tato sobecká ješitnost u něho rozhodla. Zdá se, že se dopodrobna svět nikdy nedoví, co se v Ischlu a Schönbrunnu v červenci 1914 dělo. Že na válku nemyslel bezprostředně po sarajevském atentátu, je doloženo výroky a vypravováním jeho okolí. Všichni z císařova okolí, pokud mohli a chtěli, vypravovali, jak se musili snažit, aby císaře o nutnosti války přesvědčili. On tedy toho přesvědčení neměl, a to je jistě pravda, kterou musí uznat každý, kdo si dovede zkonstruovat císařův myšlenkový pochod od 28. června do 28. července 1914. (Dovedl to obratně také pozorovatel vzdálenější, bez hlubších znalostí rozhodujících lidí, Emil Ludwig ve svém spisku *Juli 14* vydaném v červenci 1929.)

Kdyby jej byla zpráva o smrti manželů hluboce rozčílila, kdyby poměr mezi císařem a následníkem byl takový, že by zpráva o smrti císařem otřásla, mohl

rakouský císař rozhodnout pro válku rychle přímo po Sarajevu. Bylo by to rozhodnutí v prvním afektu. Taková možnost by při povaze císaře byla pochopitelná. Ale vztah císaře k následníkovi byl tak špatný, že cit Františka Josefa na onu zvěst vůbec nereagoval. Po prvním leknutí a překvapení se ihned ozval rozum a jistá nábožná pověřčivost: pravil, že Bůh napravil, co následník sám nesprávného učinil, a myslil tím jeho sňatek s hraběnkou Chotkovou, jehož politických a dynastických důsledků se císař vždy obával a obávat nepřestal ani po renunciaci. Zpráva o smrti Františka Ferdinanda a jeho choti nezpůsobila tedy u císaře ani vzdáleně takové vzrušení, jež by ho přiblížilo k myšlence na válku. Nejspíše snad uvažoval o nějaké formální „Strafexpedition“ – slovo, jež v prvních dnech po atentátu prolétlo Vídní a světovým tiskem – o nějaké pro Srbsko pokořující satisfakci, jak už se to stalo několik málo let předtím.

O zdaru tohoto podniku mohl být císař přesvědčen, poněvadž Bělehrad by se jistě této obřadní komedii nevzpíral. Vždyť Srbové si nebyli jisti ruskou pomocí ještě ani při odevzdání ultimáta. (A to bylo o měsíc později.) Víme z několika stran (Grey, Buchanan, Paléologue), že v Petrohradě i v Londýně si přáli vyjednávat, chtěli svolat konferenci. Císař věděl, že stačilo vydat příslušné rozkazy, ale František Josef na válku nemyslel. Možno mít dokonce za to, že byl příliš monarchistou, než aby žádal jako satisfakci odstranění dynastie Karađorđevićů, přestože podle jeho názoru měla na svědomí už druhou vraždu. Tu se mohl spoléhat na určitou kooperaci Anglie, kde choval dvůr a politický svět k Habsburkům značné sympatie a vraždy, i politické, zamítal. Tedy citově Františka Josefa nehnalo do války nic. Hned druhý den po sarajevském atentátu se mnohem víc zajímal o pohřební formálnosti, které vzbudily značné rozčilení.

Jaké mohl mít František Josef rozumové důvody pro válku? Byl stařec, egoistický, dbalý jen jednoho zájmu: dynastického. Co se v Rakousku-Uhersku bude dít po jeho smrti, jej už málo zajímalo, ještě za života Františka Ferdinanda často odročoval vážná rozhodnutí o věcech příštích, ale ne okamžitě nutných, s poznámkou: „S tím ať si láme hlavu můj nástupce!“ Je vyloučeno, že by

František Josef chtěl jakoukoliv válkou monarchii zvětšit, a nejméně pak o kus Srbska, když už anexe Bosny a Hercegoviny, dvě ne zrovna laciné mobilisace několika armádních sborů, zavinity nepřetržité spory a obtíže. František Josef právě proto úporně potíral politické snahy Františka Ferdinanda, zejména jeho trialistické plány, poněvadž správně tušil, jaké obrovské obtíže by z takových akcí vznikly! Co ho tedy mělo lákat do války? Válečná náhrada? Po porážce Srbska? A to jen v případě, že by Rakousko válku vyhrálo. Neměl tedy ani vážného odůvodnění, ani žádného cíle pro válku. Kdyby naopak pomýšlel na prohru – a František Josef měl v sobě od svého mládí z válek vesměs prohraných pesimismu dost a dost –, viděl by nejen své pokoření, ale různé obtíže politické, vnitřní i zahraniční, jež se v mocnářství po každé válce dostavily a jejichž vyřešení by se mu zdálo právě v té době dost povážlivé.

Pro Františka Josefa tedy nebylo pražádné nálady pro válku. Teprve nátlak jeho okolí jej přiměl ke konečnému souhlasu. A byla to perná práce válečné kliky. Při úvahách o válečném rozhodování Františka Josefa jde vlastně o myšlenkový svět, zájmy válečné kliky. To však nikterak neznamena snahu zbavit císaře viny na válce. Právě proto, že císař válku nechtěl a nemohl chtít, že věděl, že jediným svým energickým ne! ji mohl znemožnit, je jeho odpovědnost a vina tím větší. Titiž lidé, kteří ho do války vehnali, nebyli by se odvážili otevřít ústa k jedinému slovu. Tohoto postavení, této autority si byl František Josef vědom a neměl se tedy dát zatáhnout do sítí, které pro něho připravila skupina aristokratů a vojáků, o nichž sám měl přece nejhorší mínění. Byla to nakonec jen jeho osobní pýcha, jeho snaha ukázat svou velikost, a to mu znemožnilo postřehnout hazardní hru válečné kliky sehranou pomocí Berlína.

Zkoumáme-li celou tu společnost, její mravní a duševní ubohost, nelze nevpomenout slov jednoho z největších světových politiků a státníků, který mi krátce po skončené válce řekl: „Že je v Rakousku idiotů dost a dost, věděl každý, kdo se o vedení toho státu před válkou zajímal. Že ale zrovna v tu dobu a ve válce budou právě ti největší idioti u kormidla monarchie, nemohl tušit nikdo.“

Okolí císařovo a světová válka

Stojí tedy za to pokusit se o vyšetření důvodů, jež měli tito pánové k válce. Ministrem zahraničí byl hrabě Berchtold, rakouským ministrpresidentem hrabě Stürgkh, uherským hrabě Štěpán Tisza, společným ministrem financí (správcem Bosny a Hercegoviny) dr. Lev rytíř Biliński, ministrem války polní zbrojmistr Krobotin a šéfem generálního štábu baron Conrad z Hötzendorfu. To byli v oněch osudových dnech výhradní poradci Františka Josefa. Kromě Conrada nelze říci ani o jednom z těchto pánů, že by alespoň vzdáleně *mravně* nebo svým politickým talentem vyhovoval situaci, která vznikla sarajevskými událostmi. Mravně: ani jeden necítil odpovědnost, kterou na sebe přijímali svou radou k válce a k „potrestání pravých viníků v Srbsku“ a ani jeden z nich neměl odvalu říci své skutečné smyšlení. Všichni dohromady byli exponenty aristokraticko-vojensko-byrokratické společnosti, která se smrtí Františka Ferdinanda ocitla v docela nové situaci.

Všichni věděli, že nastoupí-li František Ferdinand, je po jejich slávě veta, zmizí navždy v propadlišti. Následník například považoval Stürgkha za lokaje, který věrně vyřizuje příkazy svého pána, sám si netroufá promluvit a každého varuje vyslovit před císařem i nejnepatrnější odchylný názor. Berchtolda následník nebral vážně, byl mu pouze „hloupým aristokratem“. Biliński byl z následníkovy hlediska obyčejný *Geschäftemacher* (obchodník), který Rakousko prodá každému, kdo přijde; Polákovi dá snad přednost. Tiszu nenáviděl do krve, poněvadž právě on byl reprezentantem šlechtické oligarchie, na kterou se František Ferdinand chystal. Všecky pokusy sblížit Tiszu s následníkem selhaly a nepořídil nic ani Vilém II., jemuž násilnická povaha maďarského politika, nesporně nadaného, imponovala. Zbývají tedy jen oba vojáci, z nichž Conrad byl vysloveně následovníkovým důvěrníkem a Krobotin prostě a poslušně vykonával rozkazy.

V okamžiku, kdy František Ferdinand zmizel, nastala pro všechny nová situace. Františku Josefovi bylo 84 let, následníkem se stal arcivévoda Karel,

o němž každý věděl, že je celým svým bytím průměrným nadporučíkem, bez vzdělání, bez zkušeností, bez vážnosti, bez odpovědnosti. Čím více takových negativních vlastností, tím bude mladý pán závislejší na společnosti, která byla onou klikou reprezentována. Válka se zdála nejvhodnější příležitostí k takovému politickému uspořádání monarchie, v němž by mladý mocnář jednou s touto společností musel vládnout. Věděli dobře, že kdyby byli postaveni v normálních dobách před úkol vyřešit rakouský a uherský problém, nikdy by se jim to nepodařilo. Tedy pro všechny případy válku! Proto si namlouvali a namlouval jim to baron Conrad, že monarchie s pomocí Německa válku vyhrát musí a vyhraje a pak ať už ji František Josef přežije, čili nic. Kdyby však už panoval Karel, budou otěže vlády mít v rukou oni, šlechta a vojáci. Quod erat demonstrandum. [Což mělo být dokázáno.]

Takto si pánové hráli do ruky a nepustili k císaři jediného člověka, který nepatřil do tohoto klubu hasardérů. František Josef po celý měsíc nepozval ani Koebra, ani Gautsche, ba klika odmítla návrh aristokratických kruhů, aby byli slyšeni zástupcové politických stran z obou sněmoven. Jediný člověk, který v těchto dnech císaře vídával, byl kníže Montenuovo, a tento pravidelný styk nejvyššího hofmistra byl klíče velmi nepříjemný, poněvadž znali jeho vážnost a svědomitost. Ale patrně varovný hlas knížete Montenuova neměl u císaře náležité vážnosti. Válka a mír nenáležely do resortu nejvyššího hofmistra!

Kapitola 2: Korunní princ Rudolf

Jediný císařův syn

Císařova jediného syna Rudolfa jsem ve Vídni nezastihl živého, nemohu tedy z vlastní zkušenosti o Rudolfovi říci nic. Znal jsem ho jen jako dorůstající hoch z ulic a parád, když sloužil v Praze a když tam pak přijel se svou mladou chotí. Ale poznal jsem mnoho lidí, kteří se s ním osobně stýkali a dovedli o něm říci seriosní úsudek. A tak se mi přece zdá, že to, co jsem se vesměs z dobrých pramenů o něm po léta ve Vídni dovídal, třeba zaznamenat už proto, že informace o něm dokreslují obraz vídeňského dvora.

Rudolf, jediný syn Františka Josefa I. a Alžběty Bavorské, narozený roku 1854, se dobrovolnou smrtí vyloučil z řady historických osobností. Jeho jméno bude zaznamenáno pouze v takzvaném *Gothajském almanachu*. Do dějin starého Rakouska se však žádným činem nezapsal. Skončil svůj život společně s baronkou Vetserovou, proslulou kráskou tehdejší vídeňské aristokratické společnosti.

František Josef, jemuž byl způsob Rudolfovy smrti z církevních důvodů neobyčejně trapný, neuložil podrobný úřední protokol celé smutné záležitosti do státního a rodinného archivu, nýbrž svěřil jej svému oddanému příteli z dětských let, Eduardu hraběti Taaffovi, který byl tehdy ministerským předsedou. Hrabě Taaffe ve své závěti zakázal svému synu, dru Jindřichu hraběti Taaffemu, uveřejnění tohoto spisu, takže ještě v roce 1928 nebyla publikace možná. V srpnu 1928 zemřel i hrabě dr. Jindřich Taaffe a je otázka, zda je uveřejnění spisu dovoleno jeho synovi.

Ale celá věc už dávno pozbyla politické zajímavosti a byla by zajímavou pouze pro souhrnné posouzení povahy korunního prince, o něž, jak řečeno, se dosti důkladným spisem pokusil bývalý ředitel státního a rodinného archivu, dr. Oskar svobodný pán Mitis. Z knihy je patrné, že se autor neodvážil podat celkový posudek Rudolfovy povahy a ukázal pouze dosti objektivně na fáze jeho

politického i mravního vývoje. Vývoj ten je tak různorodý, tak nevyrovnaný, že jednotný soud není možný a přípustný ani o nesplněných tužbách tohoto muže. Mitis pilně sebral pro svoji práci dokumenty ze všech dob života Rudolfova, aby na nich mohl ukázat, jak se tento jediný syn Františka Josefa vyvíjel. Ale výsledek těchto úvah je negativní.

Rudolf byl ve svém mládí vychováván slušně. Byli k němu posíláni učitelé znamenitých kvalit. Byli to učitelé ovšem veskrze konservativní, kromě slavného Karla Mengra, zakladatele vídeňské národohospodářské školy. Vybíral je hrabě Latour, generál spolehlivě konservativního katolického a rakouského smýšlení. Historii jej učil Čecho-Němec Antonín Gindely, češtině Hermenegild Jireček a Martin Hattala (!). A přec, anebo snad právě proto, Rudolf hověl liberalistickým názorům, byl odpůrcem šlechty, vydával se zpočátku dokonce za slavofila a mrzelo jej u Čechů, že jsou ve vleku šlechty a kléru! Zdálo by se tedy, že si v době, kdy dospíval v muže, dovedl vytvořit vlastní úsudek.

Vyhledával styky se zástupci vědy, umění a takzvané liberální vídeňské žurnalistiky, psal do *Neues Wiener Tagblattu*, jehož šéfredaktor Moric Szepo patřil k jeho důvěrníkům a byl jeho vlivem zjevným nepřítelem politiky hraběte Taaffeho, protože Taaffe prý příliš ustupoval šlechtě. Nejen to, Rudolf byl nadšeným ctitelem Anglie, intimním přítelem Edvarda, tehdy prince Waleského, a přímým odpůrcem Pruska a Viléma II. Zavrhoval politiku nedbající práv jednotlivých národností. Zejména Čechům projevoval zjevné sympatie. Sloužil jako plukovník v ryze českém 36. mladoboleslavském pluku a tvrdil, že mezi vojáky tohoto pluku „jest domov můj“.

Nesprávný Mitisův portrét Rudolfa

To vše by mohlo vést k názoru, že mladý Rudolf vyrůstal v plnokrevného liberála. Takto jej líčí jeho první životopisec Oskar Mitis a nelze pochybovat o správnosti jeho vypravování, poněvadž dovedl všecko doložit písemnými doklady.

A přece nelze souhlasit s portrétem syna Františka Josefa, jak jej Mitis nakreslil. Dr. Mitis je nade vší pochybnost příliš moderní a vzdělaný historik, než aby chtěl podat nějaký byzantinsky zkonstruovaný životopis nešťastného prince; ale zdá se, že při své objektivitě zašel příliš daleko od předmětu svých studií a odepřel si jakékoliv kritické stanovisko.

Čteme-li Mitisovo líčení, cítíme snahu učinit prince moderním názorům sympatickým. Mitis zaznamenává kde který princův projev pro pokrokovost a proti klerikálním a dvorským proudům v životě tehdejšího Rakouska, ale neanalyzuje příčiny a původ těchto projevů, neodhaduje jejich nahodilost, oprávněnost, důslednost, patrně z obav, že tyto názory a projevy nelze pokládat za pevné a vyhraněné.

Známe-li učitele a vychovatele princovy, nemůžeme očekávat, že by vychovali na vídeňském dvoře liberála. Výběr učitelů a vychovatelů děl se co nejopatrněji z ultrakonservativního stanoviska. Je patrné, že mělo být postaráno o to, aby nástupce Františka Josefa pokračoval jednou v duchu svého otce, který přece dovedl vládnout, jak bylo právě třeba.

Proč Rudolf neměl rád arciknížete Albrechta?

V čem tedy Rudolf odporoval? Nemiloval arciknížete Albrechta. Albrecht byl tradičním představitelem rakouské armády, byl vítězem u Custozy, přežil skutečného vítěze Radeckého a byl jediným maršálem rakouské armády. Byl však důslednějším Habsburkem než sám František Josef. Už proto, že nemusel jít s vývojem a nemusel dbát státních náležitostí. Byl vůbec jen vojákem, dokonce takovým vojákem, kterým se ve Vídni i po Německu říkalo „ein Wojak“, což znamenalo asi tolik jako Kommisknopf, Feldwebel [zapřísáhlý, pánovitý voják]. Chtěl mít armádu takovou, jako byla ta, co s ním zvítězila u Custozy. Albrecht patrně nakonec sám uvěřil dynastické legendě, že skutečně zvítězil. Že táž armáda byla u Solferina a pak u Hradce Králové poražena, to prostě nevzal na vědomí.

U Hradce Králové nebyla patrně poražena c. k. armáda, tam byl poražen jen Benedek.

Ústavnost zavedená v Rakousku v roce 1867 si vynutila ministry vojenství bližší tehdejšímu liberalismu. Již se ministry nestávala jen hrabata a knížata, stačili na to i baronizovaní občané. Ohromně bohatý a feudální Albrecht se na tyto svobodné pány Kuhny a Johny díval spatra a liberalismus v armádě považoval za zhoubný. Svůj odpor k těmto občanům na význačných vojenských pozicích přenášel Albrecht téměř na všechno důstojnictvo. Na manévrech a při inspekcích prezíral důstojníky a zabýval se daleko více mužstvem. Byl proto u prostých vojáků neobyčejně oblíben. Byl oporou šéfa generálního štábu Becka, poněvadž tento důstojník znal tajemství obou válek: italské i německé, znal tajemství Benedekovo. Starší důstojníci ostatně stejně viděli v Albrechtovi typ starorakouského vojáka a arcivévoda s pětikrejcarovým viržinkem v ústech jim byl bližší než ti mladí floutkové, kteří po dvou, třech letech „služby“ chtěli reformovat armádu. Albrecht nedovolil, aby se pletli do armádních věcí, a proto byl odmítnut se svými reformami také Rudolf. Navíc František Josef podporoval disciplínu, autoritu a tradici, tedy Albrechta. Tudíž Rudolf musel z osobních důvodů Albrechta nenávidět.

Rozpor mezi korunním princem a předsedou vlády hrabětem Taaffem

Rozpor mezi Rudolfem a Taaffem byl konstruován vídeňským tiskem. Hrabě Taaffe se stal šéfem vlády, když byla podepsána rakousko-německá smlouva (1879), kterou sjednal Andrassy s Bismarckem po Berlínském kongresu. Bismarck žádal na Rakousku, aby byla smlouva ústavně schválena a aby ji v parlamentě schválili zástupci všech rakouských národů. Že ji schválí Němci, to Bismarck považoval za jisté. Ale záleželo mu i na ostatních národech, hlavně na Slovanech. Proto museli do parlamentu i Češi a Taaffe měl české poslance přimět k návratu do sněmovny, což se mu také podařilo. (Nešlo zde o to, že poměry u nás tehdy již dozrály pro návrat do Vídně a pro vzdání se pasivní opozice.)

Proto byl jeho režim předem oficiálně označen jako režim nad stranami, jako režim smiřovací. Proti němu se postavili dosavadní samovládci, němečtí liberálové. Rudolf věděl, proč se František Josef snažil zbavit vlády německých liberálů a nelze ani dost málo pochybovat, že při vši své náklonnosti k liberálům důvody svého otce uznával. Šlo o okupaci Bosny a Hercegoviny a je známo, že vládnoucí německo-liberální strana za vedení Edvarda Herbsta působila v této věci císaři a Andrássymu největší obtíže.

František Josef měl v otázce národnostní zcela osobní stanovisko, přímo fixní ideu. Byl vychováním Němec. Tedy mluvil německy, znal německou literaturu, pokud byla hoffähig [příhodná pro dvůr], a byl přesvědčen, že armáda a byrokracie musí mluvit také německy. Jiný obsah jeho němectví nemělo a nemohlo mít, zejména po roce 1866. Vše, co do němectví a německého nacionalismu přicházelo z Berlína, Pruska a od Hohenzollernů, to už pro něj nebylo němectvím. To už byla velezrada, poněvadž se to neshodovalo s němectvím černožlutým.

Když Deák a Andrassy získávali Františka Josefa pro první rakousko-uherské vyrovnání, dovedli jej přesvědčit, že předpokladem dualismu je v Rakousku ústavnost a nadvláda Němců. Císař tyto axiomy přijímal nerad, cítil, že nadvláda jednoho – byť i německého – národa nad ostatními má v sobě něco pruského, jistě však nerakouského. Nebylo však jeho věcí řešit tyto problémy. Stačilo mu, když jej odpovědní ministři v Předlitavsku a Zalitavsku ujišťovali, že to takhle půjde. Maďaři budou uklidnění a proti opozici ostatních národů mu stačilo vědomí moci. Smiřuje se tedy s těmito předpoklady dualismu a připouští nadvládu Němců v Rakousku – v Zalitavsku František Josef národností neviděl, tam byli jen „Uhři“ – ukládal Němcům povinnost naprosté oddanosti císaři, vládě, státu. Měl za to, že mu rakouští Němci budou za tuto nadvládu bezpodmínečně sloužit, a proto nemohou a nesmí být v opozici. Když se však objevil Berlínský kongres a jeho důsledky a když se Němci, předurčení k tomu, aby představovali Rakousko, vzepřeli, František Josef zuřil. A zuřil také Rudolf, který byl o povinnosti Němců

„sloužit a mlčet“ se svým otcem jednoho názoru. Rudolf tedy nemohl být Taaffovým odpůrcem z tohoto důvodu, a to tím spíš, že Taaffe od počátku své vlády nijak nezamýšlel vládnout bez Němců. Mimo dr. Pražáka a dr. Ziemiałkowského byli v kabinetě vesměs spolehliví a osvědčení němečtí byrokraté. Poměr Rudolfův k Taaffovi je ostatně přesvědčivým dokladem, jak seriosně podepřeny byly politické názory korunního prince a jak falešné je tvrzení o jeho liberalismu.

Je pravda, že princ nemiloval šlechtu. Odpor k jejímu konservatismu je však u něho předstíraný. Smí-li se to tak říci, byl Rudolf odpůrcem šlechty jen proto, že se mu zdála příliš prepotentní, hrdá a nafoukaná. Obsadila všechna významnější státní místa a dovedla státu klást i odpor. To jej mrzelo. V čele armády stál arcivévoda Albrecht, v čele státní správy Andrásy, Taaffe a Kolmán Tisza, v čele hierarchie kníže Schwarzenberg – vesměs lidé, kteří byli dosti mocní, aby odporovali i jemu, a dokonce i císaři. Chování státoprávní české šlechty, která se stranila dvoru a dělala v Praze opozici, mu bylo odporné. Princ měl dost možností prokázat svůj liberalismus a rovněž imputovaný mu demokratismus. Mohl se obklopit občanskými liberálními živly a stýkat se s nimi, jako to dovedl jeho milovaný přítel princ waleský a částečně i princové pruští, studující na veřejných školách a universitách. Jediný důkaz Rudolfova liberalismu byl jeho styk s dvěma, třemi lžiliberálními vídeňskými žurnalisty, kteří tímto stykem byli tak oslněni, že jeho liberalismus vyhlašovali ve svých listech. Za touto liberalistickou rouškou princ vědomě skrýval své docela absolutistické a feudální smýšlení. Ale především svou povrchnost a své diletantství.

Lichotilo mu, že oni žurnalisté uveřejňovali, ovšem anonymně, jeho články, třeba důkladně přepracované, a pak ukazovali na princův spisovatelský talent. V politických věcech se Rudolf nikdy neocítl v rozporu se svým otcem. Jeho difference s vládnoucím Taaffem byly jen osobního rázu. Vznikaly jen proto, že se Taaffe prostě bránil proti části tisku ve Vídni, která, majíc za to, že je chráněna protektorátem korunního prince, štvála proti Taaffovi zcela bezohledně. Hrabě

Taaffe byl, jak se zdá, i zde silnější, když mohl patronisovanému listu *Wiener Tagblatt* jednoho dne zakázat drobný prodej v trafikách. Že se Rudolf na takový postup zlobil, je pochopitelné. Ale nečinil tak jistě z důvodu svého liberálního nazírání, nýbrž proto, že byla uražena jeho ješitnost. Ostatně jeho demokratické a liberální dispozice a hloubka odporu proti Taaffeho politice jsou nejlépe patrné z projevů v různých dopisech, kde se vždy stejně obrací proti projevům protivládním, ať už pocházejí z kterékoliv strany.

V jednom takovém dopise se Rudolf obrací i proti protivládním projevům některých arcivévodů. Je zde míněn patrně arcivévoda Rainer, kurátor vídeňské akademie věd, který se svým odporem proti Taaffeho systému z důvodů nacionálně německých nikdy netajil. Ostatně je pro Rudolfův liberalismus charakteristický dopis, psaný zahraničnímu ministru hraběti Kálnokymu o jednání arciknížete Jana Toskánského (pozdějšího Johanna Ortha) se zástupci Bulharska, kteří přišli do Vídně po pádu knížete Battenberga, aby mu nabídli bulharský trůn. Arcivévoda Jan, jeden z nadanějších členů habsburské sekundogenitury, patřil v rodině mezi nespokojence a dlouhou dobu se s Rudolfem znamenitě snášel, poněvadž oba pány spojovala nenávisť proti Albrechtovi a Prusku. Bulharský vyslanec Stojlov, který deputaci vedl, svou nabídku přednesl, ale Jan neměl k jejímu přijetí valné chuti, poněvadž předvídal politické a zejména osobní obtíže. Přestože by se byl rád uplatnil v evropské politice, vyhnul se vlastnímu jednání. Už jen pouhý Janův pokus a jeho rozmluvy s Bulhary bez souhlasu císařova a ministra zahraničních věcí popudily Rudolfa tak, že napsal Kálnokymu přímo denunciační list a Janovi vyřídil vzkaz, že nesmí čekat od císaře nejmenší ochoty osobního rázu, že se s ním mocnář nesmíří, poněvadž psal brožurky proti armádě a její správě.

Princ Rudolf nebyl liberál, byl jen politický diletant

Liberalismus a odpor proti tehdejšímu politickému systému nebyl tedy u prince zásadní a nebyl opřen o nějaké pevné přesvědčení. Princ byl, jak už to zpravidla

bývá, nedočkavý na vlastní panování, a proto nespokojený s vládou jiných. Z této skutečnosti vídeňský lžiliberální tisk vyrobil liberálního následníka.

Všecky projevy – činů vůbec nebylo – ukazují, že princovy názory byly vždy jen impresionistické, osobní, a že jim naprosto chyběl jednotný ráz a vyhraněný charakter. Je v nich vidět myšlenkový chaos politického diletanta, který buď neměl schopnosti a vzdělání, anebo dost klidnou rozvahu k politickému myšlení. Byl proti Albrechtovi, a přitom s ním úplně sdílel odpor k Prusku, poněvadž nedovedl zapomenout rok 1866. Byl proti šlechtě a zároveň neměl občanských styků až na několik lichotníků ze žurnalistických kruhů. Byl proti nadvládě Němců, ale jakživ nepromluvil s některým českým politikem vážné politické slovo. Byl proti Berlínu, ale není o něm známo, že by nesouhlasil s rakousko-německou smlouvou. Není zkrátka známo, že by domyslíl jediný z četných politických problémů, jež Rakousko-Uhersko obsahovalo, a že by se vážně podrobil nějaké politické práci, jež by byla přípravou pro jeho budoucí poslání.

Nutno říci, že jeho nástupce v následnictví František Ferdinand, také nespokojenec a odpůrce státní politiky, byl po této stránce mnohem vyspělejší, ačkoli jeho postavení bylo daleko obtížnější: svého syna-následníka císař miloval, synovce-následníka přímo nenáviděl a pronásledoval. Dnes víme, že všechny plány Františka Ferdinanda by byly dynastii i monarchii přivedly do obtíží přímo katastrofálních, snad do záhuby, že byl zpátečník a připravoval jen reakci a násilí. Ale měl aspoň své pevné stanovisko a na svou vládu se na tomto základě připravoval. A v povaze tohoto druhého následníka nutno snad částečně hledat také původ legendy, kterou vídeňské kruhy a vídeňský tisk obestřely postavu prince Rudolfa. Vídeňské liberální kruhy poznaly brzo, že ve Františku Ferdinandovi jim vyrůstá nepřátelský panovník, a proto udělaly ze zemřelého Rudolfa ideál rakouského vladaře.

Princův poměr k ženám byl neobyčejně povážlivý

Zbývá teda druhá část jeho života, která začíná svatbou s belgickou princeznou Štěpánkou. Když už byl Rudolf posádkou v Praze, vědělo se o něm, že jeho mravní základna je velmi pochybná. Je asi pravda, že se choval k důstojnickému sboru lidsky slušně, ale zároveň nebylo žádným tajemstvím, že jeho nejvyšší hofmistr hrabě Bombelles a jeho pobočník hrabě Mitrovský s ním měli nemalé potíže, poněvadž jeho poměr k ženám býval neobyčejně povážlivý. Po této stránce byl brutální a bezohledný.

Je zbytečné zde rozvádět zaručené i nezaručené příběhy a události z té doby. Pravdou však je, že oba jmenovaní funkcionáři ve Vídni stále a stále naléhali, aby se princ oženil, doufajíce, že potom aspoň přestanou skandály, jejichž ututlání a umlčování Bombellesa i Mitrovského, částečně i tehdejšího velitele pražského sboru barona Philippoviche, stále zaměstnávalo.

Konečně došlo k ženitbě, ale rodinný život korunního prince dlouho netěšil. Bylo by nespravedlivé odsuzovat prince víc, než zasluhoval. Nutno si říci, že vychování a okolí habsburských princů nebylo takové, aby si mladíci byli vědomi příkazů mravnosti a slušnosti. Po té stránce šlechta i dvůr měly představy stále ještě středověké a byly přesvědčeny, že jim je dovoleno všechno. Ale korunní princ Rudolf, o němž se stále tvrdilo, že je vzdělaný a svým vzděláním, svými ideály ušlechtilý, o němž se vykládalo, že je liberál, který přece nemůže uznávat prostopášný život feudálních pánů a o němž dokládá i Mitis, že nenáviděl šlechtu, poněvadž se mu nelíbil způsob jejího života... – od takto líčeného prince se přece očekávalo, že si zařídí svůj soukromý a nejsoukromější život jinak. Tak tomu ale nebylo: ani ve Vídni, ani v Budapešti, ani v Praze. K tomuto pestrému, někdy až divokému životu, se princ vrátil brzo po své svatbě.

Není úkolem těchto řádků líčit jeho román s poslední milenkou baronkou Vetserovou, se kterou se seznámil na nějakém plese. Jelikož celý protokol této historie i s tragickým zakončením v Meyerlingu František Josef nedal uložit v rodinném a státním archivu, nýbrž předal hraběti Taaffovi, nelze mluvit

s určitostí. Snad potomci Edvarda Taaffa jednou řečený akt dají přece na veřejnost. Mnoho se tím ovšem nezmění, veřejnost se dozví pouze podrobnosti vraždy a sebevraždy v Meyerlingu.

Legendy, které dlouho obestíraly princův konec zásluhou hraběnky Larischové, jež napsala o svém životě u vídeňského dvora knihu plnou sensací a smyšlenek, se dávno rozprchly. Nikdo nevěří, že princ Rudolf chystal odboj proti svému otci pomocí arcivévodý Jana a že chtěl osamostatnit Maďarsko a prohlásit se za uherského krále. To všechno jsou legendy, korunní princ skončil prostě smrtí, která úplně odpovídala způsobu jeho života, ve skutečnosti všechny pověsti o Rudolfově inteligenci, liberalismu a charakteru byly liché a přenáhlené.

Způsob jeho smrti už patří do denní kroniky pod rubriku „Nešťastná láska“. Chtěl prostě opustit svou ženu a vzít si Vetserovou. Překážky, jež v té věci činil císař i papež, omrzely Rudolfa tak, že se zastřelil. To je tím pochopitelnější, uvážíme-li, že se Rudolf v posledních letech svého života oddal nezřízenému pití. Bylo dávno známo, že po každé jeho návštěvě ve dvorní opeře zůstalo v loži několik prázdných lahví koňaku.

Pro osud habsburského trůnu nebyla princova smrt rozhodující

Jistě bylo mladého života korunního prince škoda – jako každého jiného života. Pro osud trůnu rakouského smrt ale jeho nebyla neštěstím. Dnes po zhroucení monarchie lze to říci tím klidněji, čím jasnější byl vývoj říše po jeho smrti. Oba dva následníci byli nespokojeni se způsobem vlády Františka Josefa. Žádnému z nich nebylo dopřáno uskutečnit své tak protichůdné plány. Osud habsburské říše a dynastie rozhodl František Josef I. sám, podepsav dvě listiny: rakousko-uherské vyrovnání (1867) a ultimáta Srbsku (1914). Kdyby se byl Rudolf dočkal trůnu a vlády, byl by ztroskotat stejně jako František Ferdinand. Oběma chybělo vzdělání a schopnost pro pochopení požadavků doby, oba byli příliš chaotičtí a středověcí. Liberalismus Rudolfa a reakcionářství Františka Ferdinanda byly jen pláštíkem feudálního nazírání, nemožného už v době Rudolfovy smrti, natož

o několik desítek let později, kdy nástupnictví Františka Ferdinanda likvidovala rovněž násilná smrt.

Kapitola 3: Arcivévoda František Ferdinand

František Ferdinand a jeho bratři

Daleko důležitějším činitelem v Rakousku, kromě starého císaře, byl Rudolfův nástupce arcivévoda František Ferdinand. Už proto, že se začal uplatňovat v době, kdy byl císař mnohem starší než za Rudolfova života, že měl oficiální postavení vojenské, a především že v něm bylo dost energie a temperamentu, který jej ponoukal k činnosti. Nebylo jeho vinou, že přesto nic nevykonal. Jistě však měl k tomu dobrou vůli a už tato vůle pronikala do politického života posledních dvaceti let existence Rakouska tak silně, že arcivévoda byl důležitým činitelem v monarchii, a třeba vyznat, že činitelem zajímavým, třebaže nepříjemným.

Arcivévoda František Ferdinand byl nejstarším synem císařova bratra Karla Ludvíka a princezny Marie Anunciáty Sicilské. Z prvního manželství arcivévody Karla Ludvíka s princeznou Markétou Saskou nebylo dětí. Jelikož Marie Anunciáta zemřela roku 1871, když byly její čtyři děti v nejútlejším mládí, oženil se Karel Ludvík potřetí, a to s rakouskou arcivévodkyní Marií Terezií, která byla osiřelým dětem znamenitou matkou, majíc sama ještě dvě děti. Rodinný život v domě arcivévody Karla Ludvíka byl vzorný, snad jediná výjimka v celé habsburské rodině. Karel Ludvík byl dosti prostý člověk; byl sice generálem, ale nikdy ve skutečnosti nesloužil, a nosil tedy uniformu jen pro parádu jako bratr nejvyššího vojenského pána. Karel Ludvík znal jen katolické náboženství a vedle svého paláce jen kostel. Proto byl, jak sám tvrdíval, tak vzorným manželem. S dětmi měl opravdovou smůlu.

František Ferdinand byl docela správným manželem, ale jeho sňatek s hraběnkou Žofií Chotkovou rozvířil nejen celý rakouský dvůr, nýbrž způsobil státu nemalé škody také v politice. Možno říci, že nemálo přispěl k rozvratu a zhroucení monarchie, poněvadž byl příčinou nesmiřitelného a nesmířeného nepřátelství mezi císařem a arcivévodou.

Otto, druhý syn Karla Ludvíka, svého času snad nejhezčí muž ve Vídni, se docela řádně oženil s královskou princeznou Josefou Saskou, ale brzy po sňatku začal nezřízený život a bídně zahynul.

Třetí bratr Ferdinand Karel se za svého pražského pobytu – všichni tři bratři pobýli střídavě několik let u pražských pluků – zamiloval do dcery profesora na německé technice Czubera, kterou pak pojal za manželku.

Tři sňatky – tři tragédie. Nejdříve se oženil Otto. Ve Vídni kolovala pověst, že přes den až do 10 hodin býval Otto vzorným manželem. Po večeři své choťi předčítal a seděl u ní, až usnula. Potom zmizel z domu a vrátil se za bílého dne, zhusta v povážlivém stavu. Není ani možno a ani třeba uvádět podrobnosti tohoto života, do něhož často zatahoval také svého nejmladšího bratra Ferdinanda Karla. Stačí říci, že život ten byl nezřízený. Ale Otto byl dost chytrý, aby císaři neposkytl ani příčiny, ani příležitosti k nějakému zákroku; věděl, že by si mstivý František Josef dovedl vymyslet nějakou nepříjemnost. Po té stránce tedy proti němu nebylo stížností, a proto mezi ním a císařem byl dosti slušný poměr, až na jednu nikdy nevyřízenou věc: finance.

Maria Josefa, Ottova choť, nepřinesla valného věna a apanáž, kterou manželé dostávali, nestačila na velkou domácnost v paláci Augarten, který jim byl, ovšem zdarma, určen za byt. Kdykoliv se arcikníže Otto setkal se svým císařským strýcem, zavedl rozhovor na peníze a císař byl odzbrojen. Nepřidal mu však ani halěr. To Otto dobře věděl, a poněvadž tedy bylo riziko malé, dovolil si někdy věci, jichž by se byl vůči císaři jiný arcivévoda sotva odvážil.

Když se konaly vigilie za právě pohřbenou císařovnu, shromáždila se císařská rodina v takzvaném modrém sále vídeňského hradu, aby se společně odebrala do dvorního kostela. Předepsány byly slavnostní stejnokroje, tedy pro generály bílé kabáty. Když vešel císař mezi své příbuzné, zpozoroval, že bílý kabát arcivévody Otty není zrovna běloskvoucí. Bolestí a smutkem zhroucený manžel se proměnil ihned ve feldvébla. „Proč chodíš v tak špinavém Waffenrocku [vojenské sako stejnokroje]? Už tě v něm nechci vidět!“ řekl Ottovi. „Veličenstvo, na nový

nemám peníze!“ odpověděl Otto. Příštího dne se konaly zase vigilie a mezi císařem a synovcem se odehrála tatáž scéna. Před třetí smuteční slavností se Otto objevil ve stejném kabátě, ale císař si ho už nevšiml. Otto byl v tom Waffenrocku asi pohřben, neboť přídavek apanáže neobdržel.

Jednoho dne si arcikníže a jeho bratr Ferdinand Karel pozvali do restaurace Riedhof několik baletek. Z chambre separée se k půlnoci ozýval takový křik a skřek, že obecenstvo v sousedním jídelním sále začalo energicky reptat. Když hluk, který jasně prozrazoval, co se tam děje, nepřestával, zvýšil se protest obecenstva. Rozzlobené obecenstvo chtělo vniknout dovnitř, ale tento zákrok se nepodařil. Situace se co chvíli zhoršovala, až se pojednou u dveří objevili kýmisi přivolaní strážníci a žádali jménem zákona, aby jim bylo otevřeno. Oba páni však otevřeli okno přízemního lokálu a vyskočili na ulici, sedli do vozu a ujeli. Když byl pokoj otevřen, policie našla sice několik nedostatečně oblečených, ale dostatečně zpitých dam, ale původci těchto orgií byli titam. Nicméně arcivévodové věděli, že policie bude případ hlásit kabinetní kanceláři a že bude zle. Časně zrána oznámili místnímu velitelství svůj odjezd do ciziny, žádající dodatečně povolení sborového velitele. Chtěli být pryč, aby si je císař v prvním vzteku, který u něho jistě vyvolá raport policie, nemohl předvolat. Za několik neděl už na to zapomene. Počítali správně a odjeli až do Káhiry. Na zpáteční cestě jeli lodí až do Brindisi a tam vstoupili na italskou pevninu. Onoho dne prožil Otto v jedné z přístavních krčem večer se ženskými nejhoršího druhu. Odtud si arcivévoda odnesl zárodek své nemoci, která jej za necelá tři léta připravila do hrobu, a to jen proto, že v ničem neposlouchal příkazů ošetřujících lékařů a nechtěl zanechat nezřízeného pití. Poněvadž jeho nemoc rozhořčovala dobré katolíky, byl Otto odstěhován z císařského paláce do vily známé vídeňské operetní divy, se kterou žil v posledních dvou letech. Kromě nevlastní matky umírajícího arcivévodu nikdo z rodiny nenavštěvoval už proto, aby se nesetkal se zpěvačkou, která ho sice vzorně ošetřovala, ale byla ke všemu ještě – židovka! V náručí své nevlastní matky jednoho dne skonal. Jeho bratr František Ferdinand,

s nímž Ottu dříve spojovala bratrská láska a intimní přátelství, s ním už několik let nemluvil, poněvadž Otto a jeho choť následovníkovi zle vytýkali sňatek s hraběnkou Chotkovou, s níž se nikdy nesmířili.

Ferdinand Karel, nejmladší ze tří bratrů, jak už řečeno, miloval slečnu Czuberovou. Když pak otec jmenované dámy, mezitím povoláný z Prahy na vídeňskou techniku, prohlásil, že nemůže dovolit styky s arcivévodou a že trvá na tom, aby si arcikníže svou lásku vzal za ženu, Ferdinand Karel měl za to, že se mu věc podaří jako jeho nejstaršímu bratrovi, a dal se se slečnou Czuberovou tajně oddat, aby svou rodinu takto postavil před fait accompli. Ale zmýlil se důkladně. František Josef, jenž už byl syt těch skandálů u dvora, které rychle za sebou následovaly (sňatek s hraběnkou Chotkovou, útěk saské korunní princezny Louisy, rozené arcivévodkyně z Toskány, s učitelem Gironem a rychlý sňatek s vlašským hudebníkem Tossellim, skandální odchod jejího bratra Leopolda do občanského stavu pod jménem Leopold Wölfling a nutnost internovat císařova bratra Ludvíka Viktora na zámku v Klesheimu u Salcburku pro homosexualitu), vyřídil žádost Ferdinanda Karla bezohledně a krutě. Aniž arcivévodu vyslechl, nařídil, aby byl princ škrtnut z císařské rodiny, z armády, zbaven všech řádů, vyznamenání a přirozeně také titulu „císařská Výsost“, aby mu byl zakázán pobyt v Rakousku mimo povolené bydliště v Meranu v Tyrolsku. Jmenoval se Ferdinand Burg a doživotně mu byla vyplácena apanáž 45 000 korun. František Josef chtěl především jednou ukázat, že je „pánem v domě“, a mimoto zamezit choutky pánů arcivévodů na ženitbu dle vlastní vůle a bez svolení a schválení hlavy rodiny.

Posledního dne v roce o 9. hodině večerní se na císařském hradě konala za císařova předsednictví rodinná hostina, které byli přítomni jen členové rodiny bez obvyklého doprovodu, tedy bez pobočníků a dvorních dam, pro něž byla prostřena velká hostina ve vedlejší sále. Na rodinné hostině pronášel císař po polévce pravidelně přípitek na zdar dynastie (ne státu!). Při poslední hostině, která předcházela Burgově aféře, byl přítomen ještě císařův bratr Ludvík Viktor, na nějž

už policie udala různé skandály. Ve svém přípitku František Josef důrazně skončil přísně akcentovanou větou: „Dokud já budu živ, musí být v mém domě pořádek!“

Při těchto slovech se Ludvík Viktor třásl strachem do té míry, že když císař zdvihl svůj pohár, aby si s bratrem tůkl, arcivévoda sklenici pustil z ruky, takže se na stole rozbila. Radikálním potrestáním Ferdinanda Karla chtěl císař ukázat rodině, že to o minulém silvestru mýnil vážně. Nejohrovnějšího zklamání se však mladý manžel dožil u svého bratra Františka Ferdinanda. Že bude zuřit císař, princ tušil, ba očekával. Ale stejně čekal, že se ho zastane, když nikdo jiný u dvora, tož jistojistě následník, který přece svým morganatickým sňatkem, třeba nakonec povoleným, rej těchto mimořádných sňatků zahájil. Avšak František Ferdinand rozhodně zavrhl sňatek svého bratra jako nedovolený a nepřípustný a přerušil s ním jakýkoliv styk. Tato neslýchaná tvrdost Františka Ferdinanda sice zcela odpovídala jeho povaze, ale jeho lidé ji vykládali tak, že následník chtěl ve své pýše ukázat, že co si smí dovolit on jako budoucí císař, nesmí si v rodině dovolit nikdo jiný, ani jeho bratr; a že tím chtěl zdůraznit rozdíl mezi hraběnkou Chotkovou a „nějakou“ slečnou Czuberovou. Poněvadž však ani následníkovi přátelé nechtěli úplně souhlasit s tímto výkladem, vrhlo to na mladou Ferdinandovu choť podezření z nečistého života před známostí s arcivévodou.

František Josef „popravou“ arcivévodovou spáchal řadu nezákonností, které by byly nemožné, kdyby se například věci ujal parlament. Ani v zákonech, ani v domácím řádu nebylo psáno, že císař smí anebo může vyškrtnout někoho ze seznamu členů rodiny, když si to on sám nepřeje, jako například arcivévoda Leopold z Toskány (Leopold Wölfling) anebo už dřív Johann Ort. Císař vůbec nesměl zbavovat někoho i jen titulu, jednou uděleného. To mohl jen soud. „Arcivévoda“ nebyl titul, byl to jakýsi stav podle habsburského domácího řádu i podle rakouských státních základních zákonů.

„Manželsky zrozené děti c. a k. arcivévodů“ – tak zněl onen paragraf a o manželském narození Ferdinanda Karla přece nebylo pochybností. Císař mohl nařídit, aby ten neb onen člen císařské rodiny byl zbaven výsad, členům rodiny

skýtaných, aby se jim neříkalo císařská Výsost, aby nesměli jezdit v kočáře, jehož kola byla pozlacena, aby členové armády je nezdravili způsobem ve služebním řádu zvlášť vytčeným, aby vojenské strážce na jejich počest nevstupovaly do zbraně, aby museli platit daně a tak dále, a tak dále. To vše mohl císař škrtnutím pera vyřídit, ale škrtnout je ze seznamu rodiny byl nonsens právě takový, jako by chtěl někoho z trestu vyškrtnout z matriky anebo mu změnit v matrice bez zákonných podmínek jméno. Ani jako nejvyšší vojenský velitel nemohl císař bez splnění zákonem stanovených podmínek někomu odejmout příslušnost k armádě a jeho správně získanou hodnost. Poněvadž arcivévodovo jmenování generálem bylo řádně vyhlášeno v úředním vojenském listu, musel odnětí hodnosti předcházet řádný vojenský soud a řádný rozsudek tohoto soudu. Stejně bylo naprosto nemožné vykázat státního občana z hranic tohoto státu, i kdyby šlo o nebezpečného vraha. Volnost pohybu byla přece každému státnímu občanu zaručena v mezích státu, jak mohli tedy arcivévodu přinutit k Meranu a zakázat mu se z tohoto města vzdálit?

Jedna nezákonnost za druhou, kterou bylo lze legalizovat pouze tím způsobem, že je císař koná na vlastní arcivévodovu žádost. A tak se také stalo, jelikož nemajetný arcivévoda by musil zemřít hlady, kdyby neměl apanáž, poněvadž se nedovedl uživit prací, a chtěl-li tuto apanáž podržet, musil se podrobit i největší z vůli „hlavy rodiny“.

Ferdinand Karel nevěděl, jak má uživit sebe a svou mladou ženu, zejména když viděl, jak proti němu vystupují jeho strýc a bratr. Podrobil se tedy všemu, co mu uložili. Byl to ostatně jeden z mála případů, kdy spolu František Josef a následník souhlasili. Ukázalo se však, že Ferdinand Karel nebyl vyzbrojen pro žádný boj, nejméně pro boj o život. Způsob, jak s ním císař naložil, dolehl na celou jeho bytost tak silně, že už po několika letech téměř bez předchozí nemoci, ale následkem úplného vyčerpání všech sil, zemřel. A zase u jeho smrtelného lůžka byla jen jeho nevlastní matka.

Následníkův morganatický sňatek

Následník František Ferdinand dovedl být nadmíru nespravedlivý a tvrdý jako starý císař. Byl však přitom nebezpečnější, poněvadž byl jednak energičtější, jednak důslednější než strýc. Jen tak se mu podařilo prosadit svůj sňatek. Arcivévoda Bedřich, pozdější vrchní velitel vojsk ve světové válce, žil tehdy jako sborový velitel v Bratislavě s velmi četnou rodinou, která i s mužnou hlavou rodiny byla podrobena bezohledné panovačnosti arcikněžny Isabely, rozené princezny z Croy. V domě byly ve velké většině dcery, a bylo tedy třeba společnice. Za společnici byla jim vybrána Žofie hraběnka Chotková. Následník dojížděl často do tehdejšího Prešpurku a býval hostem u arcivévody Bedřicha. Návštěvy se staly tak pravidelnými, že se starostlivá matka Isabela už nemohla dočkat okamžiku, až příští rakouský císař a uherský král požádá o ruku jedné z jejich dcer. Až jednoho dne puma vybuchla a s ní všechny naděje paní arcikněžny, která se už viděla císařovou tchyní.

Následník přebýval vždy v Bedřichově paláci a jednou časně ráno se vrátil do Vídně, když v domě všechno ještě spalo. Když pak Isabela vstoupila do pokoje, kde František Ferdinand přenocoval, zpozorovala, že na nočním stolku leží arcivévodův náramek. Prohlédla si jej a také medailonek připevněný k náramku. Ale jaké bylo její zděšení, když poznala v medailonku podobiznu společnice svých dcer, komtesy Chotkové. Ještě dopoledne musela Chotková z domu, z Prešpurku – energická paní Isabela už ji nechtěla ani vidět. Taková nestydatost takové žebračky! To se jí nevyplatí svádět následníka, přebírat arcikněžnám nejlepší partii v Evropě!

Tomu rozčilení starostlivé matky porozumí každý, zejména každá matka neprovdaných dcer. A ke všemu nelze ani tvrdit, že by Chotková byla zvlášť hezká nebo mladá. Co jen na ní viděl?! Pan manžel musel za následníkem do Vídně, aby mu jaksepatří pověděl, zač je toho v Prešpurku loket. Ale následníka nikde nezastihl. Žofie Chotková telefonicky oznámila následníkovi, co se stalo,

a ten ji ve velkém rozčilení čekal ve Vídni. Už byl v parádní uniformě a na půl jednou přihlášen u císaře.

Ve slyšení následník řekl císaři všechno, co měl na srdci, a požádal o svolení k sňatku. Později následník líčil často svým důvěrníkům, jak působila jeho zpověď na císaře. První slovo, které ze sebe císař vypravil, bylo: „Du bist ganz verrückt geworden!“ (Ty ses úplně zbláznil!). Pak chodil zamyšlen nejméně čtvrt hodiny po pokoji a nakonec řekl: „Nemohu, nesmím svolit k tomu sňatku, nikdy!“ Následník, jenž tuto odpověď očekával: „Vaše Veličenstvo, ráčiž vzít co nejmilostivěji na vědomí, že také já nemohu a nesmím upustit od své prosby.“ Zdá se, že právě tato ponížená forma předem promyšleného prohlášení na císaře zapůsobila. Císař před sebou viděl muže, jehož energii a vášnivou ctižádost znal, nyní zkroušeného, prosícího a téměř plačícího.

Snížil tedy tón své řeči a začal mu vykládat, jaké následky politické a státoprávní by měl tento sňatek pro celou říši – a každý odstavec svého výkladu stereotypně končil slovy: „Ne, ne, to je nemožné.“ V závěru své řeči pak pravil: „Nevím, zda by ses podle pragmatické sankce nemusil zříci práva na trůn!“

Arcivévoda se vzpřímil a poznamenal docela po vojensku: „Když Vaše Veličenstvo poručí, vzdám se i nároků na trůn, ba i na život!“

Tato odpověď zapůsobila. Císař pravil: „Řeknu ti něco. Dnes ani já, ani ty nemáme dost klidu k projednávání věci tak ohromné důležitosti. Od dneška za rok přijdeš zase. Slibuji ti, že věc řádně uvážím, a budeš-li po roce ještě na své žádosti trvat a nebudou-li překážky, jež tu nesporně jsou, nepřekonatelné, dám svolení ke sňatku. Máš rok času, přemýšlej o tom a o státních a politických následcích. Nezapomeň, že máš být císařem! Jedno ti však řeknu hned: působíš mi velkou bolest!“

Ale císařovy výklady a argumenty následníka nedojaly a František Ferdinand odešel velmi rozmrzen. Chotková odjela do Čech k příbuzným a tvrdí se ještě dnes, že po čtyřech týdnech se v Čechách uchýlila do jistého kláštera přísnější

observance, slíbivši následníkovi, že se po celý rok bude modlit, aby Bůh osvítil císaře.

Obě strany pak ihned zahájily agitaci. Císař shledával důvody proti, následník zase důvody pro svou věc. První byl povolán dr. Koerber. Císař doufal, že se Koerber z politických důvodů vysloví proti tomuto sňatku, a spoléhal se na svého ministerského předsedu i proto, že byl starý mládenec, jenž nebude mít mnoho smyslu pro sentimentality. Dr. Koerber se však díval na věc pouze lidsky. Když mu císař řekl, oč jde, šéf rakouské vlády prohlásil, že z právního hlediska není proti sňatku žádné překážky; sňatku snad odporuje domácí řád rodu habsburského, který však císař může kdykoliv pozměnit. Kdyby vznikly překážky z pragmatické sankce, lze je odstranit zákonem, který parlament nade vši pochybnost schválí, už pro lidskou stránku celé věci. Mimoto upozornil Koerber císaře, že je ve státním zájmu daleko výhodnější, když věc právoplatně vyřídí sám císař, poněvadž kdyby císař trval na svém odmítavém stanovisku, František Ferdinand by mohl vyčkat na okamžik, kdy by domácí řád dynastie i pragmatickou sankci mohl měnit sám a pak by ji jistě změnil pro stát méně výhodně. Nakonec doporučil císaři dra Rezka, ministra, který jako řádný profesor rakouských dějin jistě správně objasní pragmatickou sankci.

Dr. Rezek byl opravdu několikrát volán jak do Schönbrunnu, tak do paláce Františka Ferdinanda – či spíše jeho matky. Císař pak požádal dr. Rezka, aby o svém stanovisku, které bylo následníkovi příznivé, informoval také uherského ministerského předsedu Kálmána Szélla. Pro císaře byla věc ve skutečnosti rozhodnuta stanoviskem Koerbrovým, měl celou záležitost v rukou, a o to mu šlo.

Ve společné poradě Koebra, Szélla, Rezka, Oswalda Redlicha, prof. církevního práva Lammasche, světícího biskupa dr. Marschalla, nejvyššího hofmistra knížete Montenuova a plukovníka dra Bardolffa, následníkovy pobočníka, pak byla sjednána formule renunziace, kterou následník odpřisáhne a již se zřekne i jménem své choti Žofie Chotkové pro dítě z toho manželství

zrozená jakýchkoli nároků na arcivévodství a rakousko-uherský trůn. Text tohoto slavnostního slibu byl následníkovi předložen a František Ferdinand přistoupil na všechny podmínky.

Když uplynul rok, následník znovu žádal o císařovo svolení, jehož se mu pak beze všeho dostalo. Renunciací, kterou v dvorní kapli před celým dvorem a ministry obou polovin říše slavnostně vykonal, František Ferdinand jistě nebyl nadšen, snad spíše pro morganatickou formu sňatku než pro státoprávní abdikaci své ženy a budoucích dětí. Ale byl celkem spokojen, poněvadž si v duchu řekl, že je konečně všeho do času. Přísaha, kterou složil, byla ovšem pro něho svatá a neodvolatelná, ale snad si přece myslel, že až bude na trůně, všelicos napraví. Maďaři například ihned prohlašovali, že renunciaci uznávají, poněvadž byla jak v rakouském, tak i v uherském parlamentě vzata na vědomí, že však uherské státní právo nezná morganatický sňatek a že choť uherského krále je také uherskou královnou. Totéž hledisko hájili také čeští dějepisci.

František Ferdinand na všechny tyto projevy a názory ani slovem nereagoval a na veřejnost také nepronikl v této věci žádný jeho výrok. Byl příliš chytrý a mimoto příliš dobrý katolík. Za to však pronásledoval všechny, kdo brojili proti jeho sňatku s hraběnkou Chotkovou. To byli především příbuzní. Z celého příbuzenstva zbylo mu nakonec jen málo věrných: jeho nevlastní matka Marie Terezie a jeden ze Salvátorů [Ludvík Salvátor], podivín, který bydlil na ostrově Mallorce jako zcela prostý soukromník a zabýval se vážně a vědecky botanikou.

Podle líčení Sosnoského, následníkovy životopisce, to byl podivín až komický, který se po celá desetiletí vyhýbal dvoru a nepřijížděl ani do Ostrova u Karlových Varů, ačkoliv mu tento velkostatek s krásným zámekem patřil. Měl ve Středozemním moři svou jachtu a po celý rok jezdil po moři, zabýváje se studii mořské fauny. Pouze dvakrát v těchto letech vstoupil na evropskou pevninu. Jednou jel do Ischlu, chtěje osobně gratulovat císaři k osmdesátým narozeninám, a podruhé zajel na Konopiště, aby poznal následníkovu ženu. V Ischlu jej starý hrabě Paar, císařův generální pobočník, asi třikrát denně očekával téměř po pět

dní na nádraží – a zatím se podivínský arcivévoda již ubytoval v hotelu Elizabeth. Hrabě Paar ho na nádraží nepoznal, poněvadž arcivévoda přijel v občanském šatě a v oddělení třetí třídy, sám si nesl pletený vak, kdežto sluha v červeném ubrusu nesl uniformu. Podobně, ale již bez stejnokroje, přijel na Konopiště.

František Ferdinand se dovedl mstít

Ostatní panstvo u dvora, členové rodiny a vysocí úředníci byli v císařových intencích naladění proti hraběnce Chotkové, pozdější vévodkyni z Hohenbergu, a pokořovali ji, kde možno. Poněvadž se tak dělo vždy v rámci doslovně vykládaných dvorních předpisů, byl následník bezmocný, ale splácel tyto jízlivosti osobní nenávistí a mstou.

Největší nenávist soustředil po svatbě na světícího biskupa dra Gottfrieda Marschalla. Někdejší mikulovský farář, který byl neobyčejně ctižádostivý a stal se ve Vídni dvorním kaplanem, universitním profesorem a posléze světícím biskupem, byl jak u dvora, tak ve vysoké společnosti neobyčejně oblíben. Byl stejně vzdělaný jako vtipný, stejně korektní jako ochotný a dobročinný. Nejvyšší jeho touhou byl arcibiskupský stolec ve Vídni. Jakožto světící biskup svatoštěpánské kapituly byl této hodnosti už hodně blízko, ba určitě se očekávalo, že se skutečně stane nástupcem kardinála Gruschy, starého a churavého pána. Císař požádal biskupa, aby se snažil přemluvit následníka i jeho nevěstu k odstoupení od zamýšleného sňatku. Obrátil se na něj, protože věděl, jak je světící biskup u Františka Ferdinanda a hraběnky Chotkové neobyčejně oblíben. Ale biskup se se zlou potázal. Když se u následníka poprvé pokusil změnit jeho rozhodnutí, byl zahrnut přímo nelidskými projevy vzteku. Arcivévoda, vůbec nedbaje vysoké duchovní hodnosti dr. Marschalla, jej prostě vyhodil a zakázal mu jednou provždy přístup do svého domu.

Když pak o nějaký rok později kardinál Gruscha zemřel, následník i jeho choť pracovali všemi prostředky proti Marschallovu nástupnictví a dosáhli svého. Arcibiskupem byl jmenován dr. Piffl.

To byla pro dr. Marschalla smrtelná rána. Pokusil se uklidnit svou vzrušenou mysl cestou do Svaté země, ale marně. Nedlouho po svém návratu z Palestiny zemřel. Když jsem ho jednou navštívil, líčil mi biskup svou situaci a přitom tak usedavě plakal, že jsem, nesmírně dojat, přece jen počal pochybovat o jeho zdravém rozumu.

František Ferdinand je lakomý

Manželství Františka Ferdinanda bylo velice šťastné. Oba manželé se stranili Vídni, kde jim byl k bydlení přidělen belvederský palác, neobyčejně krásná budova vystavěná slavným Fischerem z Erlachu jako letohrádek pro Evžena Savojského. Ale následníková rodina byla ve Vídni vzácným hostem. Manželé dleli nejčastěji na Konopišti nebo v Chlumci u Třeboně v Čechách, po případě v Blühnbachu nebo Artstettenu v Alpách. Zejména mizeli z Vídni ihned, jakmile se na obzoru objevily nějaké dvorní slavnosti, jimž by musel být následník přítomen. Podle dvorního řádu by bylo v takových případech nerovnorodé choti následníka určeno místo za všemi arcivévodkyněmi, často mnohem mladšími než hraběnka Chotková. Takovým pokořujícím příležitostí se následník důsledně vyhýbal a raději odjížděl hodně daleko, obvykle na ostrovy Brioni.

Málokdy u sebe viděl hosta. Lidé ve Vídni tvrdili, že je to následek přepjaté spořivosti obou manželů, spořivosti, kterou upřímnější lidé nazývali pravým jménem, totiž špinavostí. Že vévodkyně spořila, bylo možno vysvětlit tím, že pocházela ze zchudlé rodiny a šetrnosti uvykla. Ale že také František Ferdinand projevoval tyto sklony, bylo nevysvětlitelné, třeba nebyly pravdivé pověsti o ohromném jmění rodu d'Este. Estenský majetek spočíval ve statcích, v proslulé vile d'Este v Tivoli u Říma a ve značném množství stříbrného náčiní. Statek a vilu d'Este arcivévoda patrně úmyslně zanedbával, poněvadž ležely v Itálii. Stříbrné náčiní nedávalo žádný užitek. Následník žil tedy ze své apanáže, povolené císařem, která nečinila více než 150 000 K, a ze své gáže generála kavalérie s osobním přídavkem přidělenec k nejvyššímu velení. Přes tento slušný roční

příjem žili arcivévoda a jeho choť velmi skrble a zejména tato vlastnost způsobila oběma manželům značnou neoblíbenost u širší veřejnosti. O jejich skrblictví svědčí dva zaručené příběhy.

Jak následník, tak jeho choť byli pilnými sběrateli starého umění, zejména dřevěných plastik. Rádi kupovali také starý nábytek, jak je ostatně patrné z inventáře konopištského zámku. Jednoho dne přišla vévodkyně do známého antikvariátu ve Vídni a po delší prohlídce našla dvě skříně a dřevěnou sošku jistého svatého tyrolského původu. Smlouvala houževnatě o cenu skříní a obchodník, znajíc svého zákazníka, slevoval, co mohl. Konečně vévodkyně z Hohenbergu prohlásila, že tedy skříně koupí jen tehdy, daruje-li jí k tomu obchodník dřevěnou sošku. Obchodník souhlasil a věci byly téhož dne odvezeny do belvederského paláce. Druhý den byly skříně obchodníkovi vráceny: paní vévodkyně si věc rozmyslila, nereflektuje na skříně. Za přidanou sochu srdečně děkuje! Co měl pan Pick dělat?

Při jedné z návštěv na ostrově Brioni která trvala přes čtyři týdny, pan arcivévoda daroval všemu služebnictvu spropitné v částce 50 K, slovy padesáti korun. Majitel ostrova a hotelu v Brioni, pan Kuppelwieser, vzal oněch padesát korun a vyplatil svým zřízencům – tisíc korun spropitného, poněvadž se za to prostě styděl.

Povaha Františka Ferdinanda

Okolí arcivévodovo znalo tyto slabiny svého pána, ale nikdo se neodvážil v čemkoliv mu odporovat nebo vyslovit jiný názor. Následník nesnesl žádného odporu a dovedl se rozlítit, že se neštítel ani nejsurovějších scén. Ostatně z jeho pobytu na Konopišti jsou takové výjevy zuřivosti dobře známy, jako se po Praze před mnoha lety vypravovalo o ukrutných scénách, jichž se dožil jeden z význačnějších pražských advokátů, následníkův právní zástupce. Tu a tam se přihodilo, že následník později své bezpráví a nespravedlnost uznal a že se dovedl

i dokonce omluvit, ale byly to případy tak vzácné, že i jeho životopisec je spočetl na jedné stránce své knihy.

František Ferdinand měl velice složitou povahu. Vášněň jej ovládala po všech stránkách, proto byl krajní v lásce i ve zlobě a nenávisti. Jelikož byl nespokojen se vším, co se kolem něho dělo, bylo nenávisti mnohem víc než lásky. Že z veřejného a vojenského života v Rakousku odstraňoval staré a často senilní kreatury Františka Josefa, bylo konečně pochopitelné. Že například považoval šéfa generálního štábu hraběte Becka-Rzikowského za starého a neschopného důstojníka, který se už do nové doby nehodil, není nic divného. Ale je otázka, zda dovedl vždy vyhledat vhodného nástupce. Jeden den se s někým politicky naprosto shodl, ale druhý den jej pronásledoval tak vytrvale, až ho porazil, a to jenom proto, že si jeho přívrženec dovolil vyslovit o nějaké otázce jiný názor, než měl on sám.

Tak mezi jeho důvěrníky náležel dr. Max Vladimír Beck, tehdy ještě sekční šéf v ministerstvu orby, jenž byl pokládán dlouhý čas za prvního ministerského předsedu po nástupu Františka Ferdinanda. Přátelství bylo otřeseno, když se Beck odhodlal převzít úřad šéfa vlády již za života Františka Josefa. Ale vášnivou nenávist vzbudil dr. Beck u následníka, když provedl volební reformu, a arcivévoda neustal, dokud Becka úlisně neporazil. Stejný osud stihl Aehrenthala. Byl to následník, který u císaře prosadil jmenování barona Aehrenthala, rakouského velvyslance v Petrohradě, ministrem zahraničních věcí místo Goluchowského. Když se však zahraniční ministr v roce 1911 postavil proti válečným choutkám barona Conrada z Hötzendorfu, namířeným proti Itálii, vrhl se následník do boje proti Aehrenthalovi. V tomto zápase však musel následník podlehnout, poněvadž starý císař si válku nepřál, tím méně válku vyprovokovanou Rakouskem. Tu nutno zaznamenat zajímavé intermezzo, které ostře charakterizuje stanovisko Františka Josefa k válce vůbec. Lze si snadno domyslit, že jak následník, tak i Conrad pro tuto porážku zuřili. Císař propustil Conrada z Hötzendorfu z úřadu šéfa generálního štábu, ale jmenoval ho zároveň

generálním inspektorem vojska. Proti tomu nebylo námitky, ale nově jmenovaný generální inspektor armády se nemohl vyhnout audienci. Konečně se Conrad s Františkem Ferdinandem dohodli, že se Conrad bude ve slyšení prostě hlásit, nevysloví však obvyklý dík a že vůbec nepromluví. Conrad přišel k vyžádanému slyšení a řekl pouze: „František Conrad z Hötzendorfu představuje se nejposlušněji jako generální inspektor vojska“, a srazil paty.

Císař byl dobře informován, jak málo je generál nadšen jmenováním a císařovou politikou vůči Itálii. Ale František Josef Conradova stanoviska nedbal, ani slovem se nezmínil o politice a začal široce vykládat o důležitosti úřadu, který Conradovi novým jmenováním svěřil. Conrad poslouchal, ale – podle ujednání s Belvederem – nepromluvil ani slůvka. Když císař své výklady skončil, srazil generál paty, podle předpisu se poklonil a odcházel. Když už byl u dveří, zavolal jej František Josef proti svému zvyku zpět, vyšel mu vstříc, položil ruku na rameno – opět úplná nezvyklost – a řekl, narážející na protiitalskou politiku barona Conrada: „Milý Conrade, vy jste ještě neprohrál válku!“ A s těmito slovy generála propustil. Takových případů byla celá řada. U politiků a ministrů se následníková osobní politika ještě dost dařila, u vojáků už míval potíže, poněvadž císař nechtěl následníkovi obětovat staré a zasloužilé generály.

Císař a následník: případ polního zbrojmistra Gálgoczyho

Než se zmíním o politice Františka Ferdinanda, uvedu jeden případ, kdy císař takového generála držel proti následníkovi. Onoho generála nenáviděl jen proto, že si tento, spoléhaje na své zásluhy, na svou věrnou službu a na uznání svého císaře, nedal od nikoho, ani od arcivévodů, nic líbit. A proto byl jedinečným originálem v celé c. a k. armádě.

Byl to polní zbrojmistr Antonín baron Gálgoczy. Sloužil šedesát let, a když mu bylo osmdesát, šel do penze. Byl to jen a jen voják. Člověk. S mužstvem zacházel jako otec, důstojníky proháněl tak, že z něho měli hrůzu. Byl už v letech 1859, 1866 a 1877 v bitvách a nejdelší dobu své služby v míru prožil v Haliči, naposled

jako velitel pevnosti v Přemyšlu. Vědělo se o něm, že bude velitelem vojska v Haliči proti Rusku, dožije-li se toho. Gálgoczy, hrozný hrubec, bezohledný ke každému, ale spravedlivý na puntík. Jako major vytkl při cvičení jistému setníkovi chybu, což setník kvitoval zabručením. Na to Gálgoczy trhl svým koněm a odcválal. Dříve však vyzval pana hejtmana k výkonu, který nelze písemně dobře vyjádřit. Němci v podobném případě poukazují na básníka Goetha a na Goetze z Berlichingu. Poněvadž nyní tato Goethova tragédie vyšla ve sbírce [nakladatelství Františka] Borového ve znamenitém překladu Františka Kubky, mohu i českého čtenáře upozornit na onu výzvu. Pan setník patrně nebyl velkým ctitelem Goetha a vyzval pana majora Gálgoczyho na souboj. Ten výzvu přijal a podle předpisu žádal o svolení sborového velitele. Excelencpán však souboj zakázal a nařídil panu majorovi, aby se tam, kde se svého činu dopustil, tedy opět před frontou kumpanie, omluvil. Příštího rána pan major přicválal před kumpanii a prohlásil: „Pane setníku, co jsem si před několika dny u tebe poručil, nemusíš vykonat.“ A chtěl odklusat pryč. Ale setník, dopálen touto formou omluvy, prudce odpověděl: „Teď, pane majore, to můžeš vykonat ty.“ Gálgoczy ihned seskočil z koně, přistoupil k setníkovi a řekl: „Tak vidíš, jaký jsi osel! Kdybys mi to byl řekl hned tenkrát, byli jsme načisto vyrovnáni a nemuseli jsme mít ty zbytečné opletačky s excelencí!“

Když se stal Gálgoczy generálem, telegrafoval svému krejčímu do Vídně: „Zhotovte oblek pro generála. Gálgoczy.“ Na to krejčí zas telegraficky: „Prosím o míru.“ Na tento telegram Gálgoczy odpověděl lakonicky: „Je to v adjustačním předpisu.“ Když uniforma došla, ukázalo se, že jsou rukávy o 20 cm delší. Gálgoczy ohrnul zlaté manžety a chodil v tom kabátě několik let.

Gálgoczy byl jistý čas sborovým velitelem v Sarajevu. Poněvadž v létě bývají v Sarajevu tropická vedra, Gálgoczy dovolil důstojníkům nosit plátěné stejnokroje, které tehdy byly čímsi neobvyklým. Bílý plátěný (piketový) stejnokroj měl zlaté nebo stříbrné knoflíky a předepsané výložky. Jeden z důstojníků Gálgoczyho sboru byl na letní srpnové dovolené a vyšel si v této

uniformě na vídeňskou ulici. Na Příkopech [Graben, Vídeň] pan nadporučík budil přímo senzaci. Naneštěstí ho potkal plukovník místního velitelství, ihned nadporučíka zastavil a spustil: „Pane nadporučíku, jak mi to tady běháte po Vídni, to je neslýchané!“ „Poslušně hlásím, pane plukovníku, tento stejnokroj nám byl sborovým velitelem schválen a povolen.“ „To se musí zjistit. Zítra v deset se dostavte v tomto stejnokroji na místní velitelství. Učiním oznámení.“ Stalo se. Místní vídeňské velitelství poslalo Excelenci do Sarajeva dlouhý přípis s popisem stejnokroje pana nadporučíka a s uctivým dotazem, zda byl tento stejnokroj skutečně schválen. Gálgoczy přípis přečetl, napsal na týž arch dvě slova „Ano. Gálgoczy.“ a poslal jej zpátky. „To jste vy, co jste mi způsobil to psaní? (Schreiberei!) Jak jste běhal po Vídni, je mi jedno, ale za to škrábání s Vídeňáky dostanete třicet dní kasárníka!“

Gálgoczy jako velitel v Přemyšlu dostal rozkaz, aby kdesi v okolí vystavěl na vojenské útraty můstek, a bylo mu intendancí poukázáno 10 000 K. Můstek byl vystavěn a intendance žádala vyúčtování. Gálgoczy napsal: „Obdržel 10 000, spotřeboval 5 800, vrací 4 200. Gálgoczy.“ Intendance ihned odpověděla, že tomu nerozumí. Gálgoczy však na dotaz neodpověděl. Asi po desáté upomínce Gálgoczy napsal intendanci: „Kdo tomu nerozumí, je osel. Gálgoczy.“ S touto odpovědí si c. a k. intendance nevěděla rady a poslala celou korespondenci ministerstvu války, a tam, když četli Gálgoczyho jméno, odevzdali věc ministru války Schönaichovi. Ministr se bál konfliktu s generálem Gálgoczým a šel s tím na císaře. František Josef přečetl poznámku o oslu a řekl Schönaichovi: „Vy tomu nerozumíte? Já tomu rozumím!“ A tím byla věc skoncována.

Ve sboru, jemuž velel, byl také jeden z arcivévodů. Při jakémsi cvičení dostal arcivévoda-plukovník od Gálgoczyho taktickou úlohu. Přirozeně pan arcivévoda věc dokonale „zvorál“. Při rozpravě přede všemi důstojníky Gálgoczy stručně prohlásil: „Úlohu bylo možno řešit jen dvěma způsoby. Vy, císařská Výsosti, zvolil jste způsob třetí.“

Gálgoczy dlouho zrazoval důstojníky, aby se ženili. Ale nakonec sám podlehl ženitbě. Zavolal plukovního faráře a řekl mu: „Odjíždím na čtyři dny. Zatím tady vykonáte ohlášky. Ožením se, ale nechci, aby to tu někdo věděl. Jak to uděláte, je mi lhostejno. S Bohem.“ Za čtyři dny se vrátil se svou novou manželkou. Ze sensace, kterou způsobil, poznal, že plukovní farář svou věc vykonal dobře. Zavolal jej: „Tak jak jste to zařídil?“ „Zcela prostě, Excellence. Nakomandoval jsem do kaple půl ukrajinské setniny a přečetl jsem ohlášky – německy. Ani jeden z vojáků nevěděl, co jim to povídám, až jsem řekl Abtreten [odejděte, odchod]!“

František Ferdinand byl zarytý feudál

Pokusil jsem se uvést různé příběhy charakterizující povahu Františka Ferdinanda. Charakteristika je to jistě složitá a obtížná. Všechno jeho myšlení, všechny úvahy a plány do budoucnosti ovládal bezmocný odpor k císaři, při němž jej musel poslouchat a podrobovat se mu. Krajně pyšná, feudálně nadutá a bezohledná povaha člověka, který každého buď donutil k poslušnosti, anebo zničil, se bouřila proti císaři, jemuž nesměl a nemohl porušit poslušnost. Jinak mohl být mezi oběma muži poměr zcela vyrovnaný, poněvadž celou řadu vlastností, názorů a tužeb měli společnou a také negativní stránky se u nich namnoze shodovaly. Vzdělání chybělo oběma a rovněž smysl pro dobu, v níž žili. Co však musilo vést – a také vedlo – k vážným rozporům, hádkám a konečně k přerušení osobních styků, byla nestejná míra životních a politických zkušeností. Kdežto císař měl v těchto dobách už zkušenosti skoro šedesátileté vlády, skutečné následníkovy zkušenosti se rovnaly nule.

Oba hleděli na svět a na lidi ze stanoviska aristokratismu, feudalismu, zkrátka středověku. Ale Františka Josefa už život poučil, že v letech 1900–1910 nejde všecko, jak by si přál, že není možné opírat se jen o šlechtu, poněvadž tato opora je příliš slabá. Zatímco František Ferdinand ještě v roce 1905 věřil s Otakarem Czerninem, že hlavní věcí je spojení konzervativní a ústavověrné šlechty v Čechách. Ještě doufal a věřil, že pomocí aristokracie zadrží všeobecné hlasovací

právo a proklínal císařem počínaje všechny, kteří o toto volební právo usilovali, nejvíce dr. Bärenreithera, kterého měl za nebezpečného člověka.

Je roztomilé a pikantní, že týž hrabě Jindřich Clam, kterého následník v hovoru s Czerninem¹⁾ nazval nejlepším přítelem, vzal dr. Bärenreithera do svého kabinetu. Tehdy ovšem byl následník už dávno mrtev!

František Josef se jistě nevzdal svého dřívějšího feudalismu a absolutismu, ale mírnil své názory, poněvadž se bál odpovědnosti. To následník ještě neznal, aspoň ne z praxe. František Ferdinand byl středověký člověk z přesvědčení a každý odklon od tohoto stanoviska císaři trpce vyčítal, jako by mu panovník utrácel vlastní jmění! Nadto František Ferdinand nebyl příliš chytrý, poznal to i Otakar Czernin, když jej přišel poštvat proti volební reformě. Čemu následník věřil ještě v roce 1905, to nebyl pouze přežitý názor, to svědčilo nejen o urputnosti jeho absolutismu, ale o nedostatku vzdělání a myšlenkového rozvoje.

Čeho se František Josef právě po těžce získaných zkušenostech bál a na všechny časy vzdával, tedy oktroje a střílení, to mělo být Františku Ferdinandovi alfou a omegou jeho příští státnické a vladařské moudrosti. Nešlo mu o myšlenky, ve všem viděl jenom lidi. Proto považoval maďarskou šlechtu, která se mu nekořila, za původ všeho zla a měl za to, že „pustí“ na Maďary nemaďarské národy v Uhrách, a zároveň byl tak naivní, že věřil, že tyto národy půjdou na Maďary jen proto, aby on, jako císař, mohl zavést v celé říši, v Předlitavsku a Zalitavsku, skutečný středověk, aristokratismus a absolutismus, který „leider“ (bohužel), jak psal, už nevládl.

Je přímo neuvěřitelné, že se u nás mohli vyskytnout vážní lidé, kteří se pokoušeli o jakousi následníkovu rehabilitaci. Zejména pokud znali pravou povahu tohoto prince. Tato povaha se jevila zcela jasně v projektech a plánech, jak byly publikovány v poznámkách prof. Lammasche a v následníkově biografii od Sosnoského. Právě prof. Lammasche, kterého povolal jako skutečného

¹⁾ [J. Werstadt, Dva představitelé Rakouska: František Ferdinand a Otakar Černín. Několik dokumentů, in:] Naše Revoluce, seš. 1, [1923, s. 42-67, zde s. 57].

konzervativce a klerikála par excellence, aby s ním projednal právnícky i politicky své plány, už nikdy nepovolal, když si proti absolutistickým princovým snahám Lammasch dovolil jemnou opozici, či spíše jen ostýchavou výstrahu.

Odborný rádce Františka Ferdinanda: prof. dr. Jindřich Lammasch

Profesor mezinárodního práva na vídeňské universitě dvorní rada dr. Jindřich Lammasch byl posledním ministerským předsedou starého Rakouska. Lammasch, prototyp upřímně přesvědčeného a nadšeného Rakušana, muž, jehož nejvyšším cílem bylo mocné a slavné Rakousko, politik, který veškeré své velké vědomosti a bystrý politický intelekt dával do služeb Habsburků a Rakouska, se stal jejich hrobníkem – Lammasch podepsal protokol, který konstatoval konec habsburského Rakouska. Ale bylo by klamné se domnívat, že se tak stalo nahodilou hrou osudu – konec Rakouska musel přijít právě proto, že byli lidé jako Lammasch povoláváni v době, kdy už nebylo co zachránit. Kdyby se byli politikové Lammaschova rázu dostali k slovu o padesát anebo o třicet let dřív, bylo by snad obrozené a obnovené Rakousko zůstalo zachováno. Ale lidé jako Lammasch byli z jeviště „osud trůnu habsburského“ zapuzováni, dokud ještě mělo tělo habsburské říše v sobě jiskru života.

Proslavený učitel mezinárodního práva a ještě slavnější apoštol světového míru nebyl ve své vlasti nikdy prorokem, poněvadž jeho učení se nelíbilo mocným. On, nejkonservativnější z konservativních, byl umlčován – konservatismem rozhodujících kruhů. Ovšem dr. Lammasch nebyl z konservativců, kteří ve dne v noci jen odříkávali svou modlitbu *quieta non movere* (s tím, co je v klidu, se nemá hýbat), chtěl jen zachovat, co být mělo zachováno, a to prostředky, které by to umožnily. Dr. Lammasch byl Němec, Vídeňák, ale jeho němečtví nebylo z tohoto světa: ten svět, jenž v říjnu 1918 ztroskotal, mu nechtěl rozumět, zacpával si uši, když Lammasch a jeho druhové volali dlouho předtím hromovými hlasy své *caveant* (ať jsou na pozoru!).

Dr. Lammasch se nemohl dostat k rozhodujícímu slovu a místu, dokud vládl František Josef, neboť jeho politický systém úplně odporoval tomu, co císař uznával za jediné správnou rakouskou a habsburskou politiku. Původ všeho zla viděl Lammasch v roce 1867 – už proto byl vůči politice Františka Josefa v naprostém odporu. Císař spatřoval v rakousko-uherském vyrovnání zakončení bojů s Maďary. Už si nechtěl připomínat všechny ty minulé události, maďarskou revoluci, Világos a dluh vůči Rusku, a hlavně se bál myšlenky, že by se něco podobného mohlo opakovat. To Maďaři dobře věděli a zařídili podle toho celou politiku vůči svému králi i rakouskému císaři. Toho revolučního pozadí maďarské politiky se nevzdávali ani maďarští nejloajálnější ministerští předsedové, a když nepomáhaly pokorně a vždy „v homagiální [vazalské] věrnosti“ přednášené návrhy, prosby, námítky ministrů a vládních stran, Budapešť vysunula do popředí obávanou stranu osmačtyřicátníků, stranu nezávislosti. Tak podporoval maďarskou vládu a politiku jednou Albert Apponyi, jindy Béla Barabás, Justh, Károlyi, Polónyi a jiní zarytí opozičníci.

Jaká to byla komedie, vidíme dnes, kdy je vše dohráno: Maďarům šlo jen o nadvládu, jen o udupání všeho, co se protivilo jejich vládě, a jen tak rozuměli samostatnosti a nezávislosti. V Uhrách měl být samostatným a svobodným jen Maďar, všichni ostatní jen otroky, znásilněnými tvory, jimž zbývala jediná záchrana: pomadžarštění. Tento násilnický systém byl Maďarům povolen v roce 1867 a oni věděli, že se mohou domoci vlivného postavení v monarchii, jen když svým politickým a sociálním násilím zahlší ostrý národnostní hlas. Tato moc pro ně byla obsahem takzvaného vyrovnání s Rakouskem a z toho vyrovnání postupně odstraňovali vše, co se během vývoje ukázalo překážkou znásilňovací politiky.

Lammasch, osvícený konzervativce, věděl, že násilí není konservatismus, že násilí je reakce, a především věděl, že násilí není tmel, a že proto nemůže udržet ani habsburskou monarchii. Proto byl odpůrcem vyrovnání z roku 1867, ačkoli toto vyrovnání bylo provedeno na základě zásady Rakousko Němcům, Uhry

Maďarům; v obou polovinách říše měla být menšině udělena a zajištěna moc a nadvláda. Učitel mezinárodního práva, autorita v tomto oboru se nikdy nemohl s takovou úpravou národních poměrů smířit, tomu se vzpíralo jeho svědomí. Proto mu všichni, kteří hájili „vyrovnání“, vyčítali, že jeho svědomí není dostatečně německé. Lammasch těchto výtek nedbal, takovým Němcem být nechtěl. Byl jedním z mála, kteří vyznávali zapomenutou zásadu: „Es ist undeutsch nur deutsch zu sein.“ (Je neněmecké být pouze Němcem).

Dokud vládl starý císař s přívrženci a obhájci vyrovnání s Uhry, nemohl dr. Lammasch proniknout do popředí. Že se takto octl v táboře dra Luegra, je pouze přirozené. Lammasch patřil celou svou povahou a smýšlením mezi vzdělané konzervativce minulých dob. Protože jim ale chyběla organizace a působiště, vstoupil do šlechticko-konzervativní skupiny Luegrova tábora.

Dr. Lueger mu nikdy nebyl vůdcem, ale byl vůdcem politické strany, která potírala Lammaschovy odpůrce, liberály a sociální demokraty, a tato negace patrně nejvíc spojovala Luegra s Lammaschem. Dr. Lammasch byl mužem příliš zásadním a přesvědčeným, než aby neprohlédl bezzásadovost a pustou demagogii pána Vídně, nehledě k tomu, že mu dr. Lueger nemohl být sympatický ani osobně. Lze však ze všech zevních příznaků soudit, že profesor Lammasch byl spíše pokládán za člena strany vídeňského purkmistra, než že by se za něj pokládal sám. Dr. Lueger se vždy snažil pro svou stranu získat vynikající osobnosti konzervativního smýšlení, aby měl pro případ potřeby vytvoření vlády k dispozici vhodné straníky. Lammasch, který seděl v Panské sněmovně ve straně centra a vůbec byl řazen mezi elitu konzervativců, se nemohl vzpírat příslušnosti k táboru Luegrovu, když v něm byli Liechtensteinové, Fuchs, Ebenhoch a Kathrerin.

Když se začal následník trůnu František Ferdinand zajímat o politiku, vybíral své rádce a informátory právě z Luegrova tábora. Tak se k němu dostal i dvorní rada Lammasch. O svých stycích s arciknížetem si Lammasch činil poznámky,

kteře byly jedním z jeho žáků, prof. Sperlem, vydány¹⁾. Je z nich zřejmé, že i člověk dynastii tak oddaný jako Lammasch výroky a názory tehdejšího následníka přijímá kriticky, ba i skepticky. Už z těchto poznámek se ozývala opozice, která by byla jistě vyrostla v ohromné ústavní a státoprávní boje, kdyby byl osud dopřál Františku Ferdinandovi čas na provedení plánů a myšlenek, jak o nich vykládal profesor Lammaschovi.

František Ferdinand připravuje reformy

Je známo, a Lammaschovy poznámky to výborně dosvědčují, že František Ferdinand byl v úplné opozici proti systému, názorům a taktice Františka Josefa. Stejně tak se vědělo, že arcivévodovi přátelé byli předem vyloučeni z každé kombinace starého císaře. Hlavní odpor proti následníkovi přirozeně vycházel z Budapešti. Tam dobře věděli, že v něm nemají přítele. Ale už tu se ukazuje rozdíl mezi politickým nazíráním konopišťského prince a politika tak konservativního, jakým byl dr. Lammasch. Tento politik vyvozoval neudržitelnost situace a nakonec i Rakouska z nemožných poměrů mezi jednotlivými národy, jejich cíli a tužbami, z nadvlády Maďarů a Němců, kdežto František Ferdinand národy vůbec neviděl. Byl nepřitelem maďarské oligarchie nikoli proto, že vládla nad národy v Uhrách násilím a křivdou, nýbrž proto, že mu byli vládnoucí lidi nesympatičtí a stáli v cestě jeho velkorakouské myšlenky; jen proto chtěl tuto hegemonii zlomit. Národy přijímal jen jako taktický prostředek pro případ, že by maďarský systém nemohl sám přemoci autokraticky. V takovém případě hodlal použít Srby, Slováky a Rumuny jako beranidla proti maďarské pevnosti. Technicky to znamenalo zavedení všeobecného hlasovacího práva. Ale František Ferdinand nechtěl toto právo zavést, aby odstranil dosavadní volební

¹⁾ Heinrich Lammasch, *Seine Aufzeichnungen, sein Wirken und seine Politik. Herausgegeben von Marga Lammasch und Hans Sperl.* Wien und Leipzig. Franz Deuticke 1922.

řád v Uhrách, který byl právní loupeží, křivdou a násilím na národech,^{x)} nýbrž jen proto, že nemohl jinak zlomit moc a vládu Tiszy, Andrásyho, Zichyho a dalších.

Všeobecné hlasovací právo nepovažoval za příkaz politické a sociální spravedlnosti a nikde jej také neuváděl jako svoji politickou zásadu, jaksi za první předpoklad své vlády a svých oprav; bylo mu pouze agitačním prostředkem proti mocné skupině šlechty a šlechticů, proti lidem, jejichž moc se mu zdála příliš velká a nebezpečná. To znamená: byl by zavedl rovné a všeobecné hlasovací právo, kdyby toho bylo třeba pro odstranění moci oné skupiny a k zvýšení neomezené vůle a moci vlastní. Nezavedl by toho práva, kdyby se buď ona skupina dobrovolně podrobila, anebo kdyby ji bylo možno odstranit jinak. Pro politickou oprávněnost reformy volebního řádu naprosto neměl smysl, to ukázal svým odporem proti volební reformě v Rakousku za Gautsche a Becka. Jeho nejsilnější snahou bylo posílení vladařské moci a tato snaha je v Lammaschových poznámkách ve všem a všude patrná.

Jeho vojenská kancelář byla skrytě také kanceláří politickou. V této kanceláři byl bedlivě sledován vývoj všech politických záležitostí, a kde se v aktech Františka Josefa nebo některé jeho vlády ukazoval rozpor s názory arcivévody, připravoval ihned změny. Dr. Lammasch tvrdí, že šéf této kanceláře, plukovník Brosch von Aarenau, byl politicky neobyčejně schopný. Když se v Schönbrunnu dověděli o jeho schopnostech, byl odvolán a poslán do Innsbrucku a na jeho místo přišel plukovník JUDr. Bardolff, kterého si Lammasch přes jeho doktorát cenil daleko méně.

Že se František Ferdinand zajímal o politické věci, že kritizoval a připravoval se na pozdější dobu, bylo pochopitelné. Ale císař doufal, že svým nařízením jakoukoli následníkovu politickou činnost zastaví. Při známé umíněnosti konopišťského pána lze mít za to, že císař svým zákazem docílil pravého opaku.

x) V ústavních bojích 1907, než povoláno ministerstvo s Františkem Košutem [Ferenc Kossuth], ve Vídni [!] pracovali se strašákem volebního práva, v Rakousku právě zaváděného. Důvěrníkem byl baron Kristoffy. A přec František Ferdinand v rozmluvě s Lammaschem odbývá jej poznámkou „desperados à la Kristoffy“!

Císař věděl, že následník je nedočkavý

Lammasch poznamenává, že František Ferdinand pouze zpočátku, když mluvil o době své budoucí vlády a o smrti císaře, vsunul vždy větu „čehož Bůh dlouho nedopouští“ anebo „kdyby se to neštěstí stalo“. Později vynechával i tyto, jak Lammasch myslí, „floskule“, které nebyly upřímné. Ostatně následník byl jako ve všem i v těchto věcech spíše brutální než útlocitný. Dr. Lammasch s ním jednoho dne hovořil o budoucím následníkovi, arciknížeti Karlovi (pozdějším císaři). František Ferdinand jej pojednou přerušil a poznamenal: „Ostatně je také možný případ, že má paní zemře dříve než já a že se ožením podruhé, a to ve smyslu rodinného zákona. Pak budou děti z tohoto manželství oprávněny k následnictví trůnu.“ Lammasch kriticky dodává: „Ta poznámka byla sice úplně správná, ale naprosto bezcitná a beztaktní. Něco tak jasného nebylo třeba zvláště zdůrazňovat.“

„Zaměstnávala následníka tato myšlenka častěji, litoval snad někdy přec svého sňatku? Nemohu tomu věřit, uvážím-li, co jsem slýchával o štěstí jeho rodinného života – a podle jeho vlastních výroků o nejvyšší lásce k dětem.“ Bezcitnost a beztaktnost náležely k vlastnostem arciknížete, neboť plynuly z téhož pramene, z jeho naprosté bezohlednosti ke všem a ke všemu, z jeho sobeckosti a touhy po moci. Čím více měl lásky ke své ženě a ke svým dětem, tím více asi litoval, že nemůže být vévodkyně z Hohenbergu císařovnou, děti arcivévodky a prvorozený syn císařem. Mutatis mutandis, byl to podobný pocit, jaký měl starý císař vůči němu: a priori nenáviděl Františka Ferdinanda už od úmrtí korunního prince Rudolfa, poněvadž moc a lesk koruny měly přejít na něho a ne na vlastní císařovu krev. František Ferdinand si často dával od dr. Lammasche vysvětlovat právní poměr svých dětí. Arcivévodova naprostá neznalost právních řádů byla politováníhodná. Neměl ani ponětí o zásadách soukromého anebo veřejného práva. Byl po té stránce úplně odkázán na rady svých důvěrníků. Mám ostatně za to, že jeho nezkrotitelná zášť proti někdejšímu rádcí, baronu Maxu Vladimíru Beckovi měla svůj původ hlavně v tom, že jej baron Beck náležitě neinformoval

o významu tajné přísahy týkající se dědického práva hohensberských knížat. Přitom mám však za pravděpodobné, že jej Beck informoval správně, ale že mu arcivévoda jen naprosto nedostatečně rozuměl. Lammasch soudí, že v těchto poměrech měla původ „až k lakomosti sahající spořivost“ Františka Ferdinanda. Žena a děti byly odkázány jen na to, co jim arcivévoda během života daroval, a proto prý ona spořivost. Dr. Lammasch zde zřejmě soudí příliš shovívavě. Lakomost a špinavost obou manželů byly jejich nejvlastnějšími vlastnostmi. Jestliže se František Ferdinand tak důkladně připravoval na svou budoucí kariéru a měl tak bezpečně zajištěný trůn, jestliže se připravoval na takovou moc a rozhodující vůli, musel přece dobře vědět, že bude dost příležitostí a možností zaopatřit ženu a děti, že té „spořivosti“ za doby následnictví nebylo třeba. Ostatně se zdá, že dr. Lammasch neznal podrobností konopišťských ani vídeňských, jinak by nesoudil tak shovívavě.

Jinak se František Ferdinand o poměry ve své rodině, o nikoho ze svého příbuzenstva valně nestaral. Císaře nenáviděl a ostatní členové císařské rodiny zase nenáviděli jeho, poněvadž mu záviděli jeho kariéru. Byl-li poměr mezi arciknížaty a následníkem aspoň navenek korektní a zdánlivě slušný, nutně to vyplývalo ze vzájemného strachu. Arcivévodové a arcivévodkyně se především starého císaře báli; zachovával i v rodině přímo vojenskou kázeň a trestal každého, kdo by si dovolil ztropit nějakou mrzutost, nebo dokonce skandál na veřejnosti. Mnohem více se však báli příštího císaře, jeho pomstychtivosti a bezohlednosti. Měl je v hrsti, mohl jim škrtnout apanáže – z čeho by pak většina arcivévodů žila? František Ferdinand znal všechny ty poměry a o nikoho z rodiny se nestaral. Měl pro ně jen opovržení a nadávky. Žil jen pro svou ženu a pro své děti. Do své rodiny povolával jen několik málo vyvolených. Nejbližší mu byl hrabě Otakar Czernin, pak dr. Spitzmüller, šéf generálního štábu Conrad a Lammasch.

Když Lammasch v roce 1910 vstoupil do kruhu jeho nejbližších rádců, byl ve vládě Aehrenthal a ministrem vojenství baron Schönaich. Oba tyto ministry

následník nenáviděl. Je známo, že Conradem vypáčil Schönaicha a pokoušel se také o porážku hraběte Aehrenthala. Běželo o protiitalské plány šéfa generálního štábu. Z Conradových pamětí⁴ víme, že na místo šéfa generálního štábu nikdy nemyslel a neaspiroval, ba že odmítl, když mu je František Ferdinand poprvé nabídl. Když mu pak následník toto místo kategoricky nabídl podruhé, uposlechl. Ale potom hned začal uplatňovat své názory a plány.

Hlavní následníková starost: revise vyrovnání s Maďary

Jak už bylo řečeno, vedle osobních a rodinných věcí se František Ferdinand zabýval svým budoucím poměrem k Maďarům. Revise vyrovnání s Maďary byla jeho první a stálou starostí, už proto, že za nic na světě nechtěl složit korunovační přísahu na dosavadní uherskou ústavu.

Zavolal tedy Lammasche a porady o této otázce byly pro následníka příznačné. Uherská ústava nařizuje, že nový král musí do šesti měsíců po uprázdnění trůnu složit přísahu a být korunován. Uvažovalo se tedy o tom, jak docílit do této lhůty změny ústavy a korunovační přísahy, anebo jak dosáhnout prodloužení stanoveného termínu. Ta či ona otázka se musila vyřídit, neboť František Ferdinand rozhodně nechtěl být zajatcem uherské přísahy jako František Josef. Následník si v této věci neuměl poradit, stejně jako jeho rádcové plukovník Brosch a hrabě Otakar Czernin. Hrabě O. Czernin byl jako držitel Vinoře následníkovým sousedem na Konopišti a přítelem z mládí kněžny Hohenbergové, jíž tykal. Lammasch o něm poznamenává, že je „živá, podle úsudku jeho šéfa v diplomatické kariéře ne nesevdomitá hlava, dobrý řečník a zejména zajímavý causeur, dvořan, ale to ještě neznamená, že je státník.“ Aby se následníkovi zavděčil, psal tehdy články proti baronu Beckovi. Czernin navrhoval, aby byla panující strana v Uhrách různými koncesemi získána pro odložení termínu. Takto získaný čas měl být využit k provedení ústavní změny, aby se mohlo aspoň částečně vyhovět následníkovým přáním. Z obou vlád měla být utvořena zvláštní

⁴ Aus meiner Dienstzeit, Conrad von Hötzendorf, I. sv., [Wien] 1921.

komise za předsednictví ministra císařského domu. K tomu bylo třeba odloučit ministerstvo císařského domu od ministerstva zahraničních věcí, která byla spojena (Ministerium des k. u. k. Hauses und des Äußern). Za zahraničního ministra byl vyhlédnut hrabě Berchtold (což se, jak známo, po smrti hraběte Aehrenthala skutečně stalo) a za předsedu tohoto ministerstva, jak tuto komisi nazývá prof. Lammasch, kandidoval hrabě Czernin sebe. Prof. Lammasch vysvětlil následníkovi i Czerninovi, že taková komise je z ústavních i státoprávních důvodů nemožná, poněvadž se společný ministr do uherských věcí podle znění čl. 27 uherské ústavy nesmí vměšovat. Czernin, patrně aby zachránil svůj plán, posléze navrhoval, aby byl předsedou komise jmenován některý arcivévoda. Ale ani tento návrh nebyl přijatelný. Ostatně odporoval sám František Ferdinand, poněvadž prý mezi arciknížaty není nikdo, kdo by pro takový úkol vyhovoval. Lammasch uvádí, jak povážlivé byly koncese, které Czernin Maďarům navrhoval: zřízení celních hranic mezi Rakouskem a Uhrami.

Pikantní je Lammaschova zmínka, že s tímto návrhem, třebaže po slabém odporu, souhlasil i tehdejší guvernér společné cedulové banky dr. Spitzmüller! Bylo navrhováno i přeložení bankovní centrály do Uher. Od tohoto návrhu bylo upuštěno proto, že se s ním následník nechtěl smířit. Rozhodně však František Ferdinand odmítl návrh na spojení Bosny a Hercegoviny s Uhrami. Rovněž nesouhlasil s tím, aby se práva uherského krále na společnou armádu výslovně a jmenovitě vypočítávala, neboť se obával, že by se tento seznam práv jednoho dne mohl ukázat neúplný. Nápady hraběte Czernina ilustruje také návrh, aby pro všecku budoucnost byl v Uhrách změněn nenáviděný orel v emblémech armády písmenem „F“ a armáda pojmenována místo „c. a k.“ titulem „armáda Jeho Veličenstva“, takže by se psalo a říkalo nikoliv „c. a k. sborové velitelství“, nýbrž „sborové velitelství Jeho Veličenstva“. Arcivévoda tyto návrhy, jimiž chtěl Czernin patrně vyhovět jeho ješitnosti a touze po moci, odmítl a přiklonil se k názorům Lammaschovým a Conradovým, že by pak armáda byla spíše

císařovou tělesnou gardou než armádou a že by byly jistě značné potíže s vojenskými rozpočty.

Zamítnutím Czerninových návrhů vznikl spor o korunovační přísahu ve starém znění. Lammasch chtěl z této situace vyváznout poukazem na rozpor mezi přísahou uherskou a rakouskou. Následník, který neměl žádných vědomostí ani o rakouské ústavě, se udiveně tázal: „Vždyť v Rakousku nemám co přísahat?“ a byl zaražen, když mu prof. Lammasch ukázal § 8 rakouské ústavy. Když se pak mluvilo o korunovaci, následník si přál neobyčejně pompésní korunovaci ve Vídni za přítomnosti všech mocnářů a pak mnohem jednodušší korunovaci v Uhrách, po níž měla následovat korunovace v Praze. Pražskou korunovací chtěl snížit význam korunovace budapešťské, patrně jí nepřikládal jiného významu než formálního.

Jiné následníkovy starosti

V četných poradách šlo o to, jakým způsobem by měl a mohl mocnář oznámit nutnost změn ústavy v Uhrách. Uherský král měl sice slíbit, že bude „zachovávat“ státní základní zákony, ale ihned měl dodat, „že je chce podle potřeby doby zdokonalovat“. Tím chtěl následník oznámit změnu volebního řádu v Uhrách. Ale František Ferdinand naprosto neměl jasný a stálý názor jak v otázce dualismu, tak všeobecného hlasovacího práva. Plukovník Brosch ujišťoval, že svými a Lammaschovými výklady získal následníka pro všeobecné, rovné, tajné hlasovací právo a že s ním v listopadu 1911 arcivévoda rozhodně souhlasil. Ale hrabě Czernin jej dovedl zviklat strašáky: ukazoval na nebezpečí sociální demokracie, svobodných zednářů, radikálních Slovanů a Rumunů. Ale konečně se následník přece jen dal přesvědčit Lammaschem, jenž v diskusi potíral Czerninovy názory. Když Czernin viděl, že by František Ferdinand nakonec podlehl, snažil se vyhrát svou hru průtahem: mínil, že by se tato změna volebního práva dala provést ústavně, parlamentem, třeba opět a opět rozpouštěným. Lammasch a Brosch byli pro oktroj.

Anachronické návrhy pocházely v těchto poradách vždy přímo od následníka: tak si například stůj co stůj přál obnovení centrálního parlamentu pro obě polovice říše! Centralistou byl také v jazykové otázce. Chtěl prohlásit němčinu za státní jazyk pro všechny společné instituce, pro celní úřady i pro všechny velké železniční tratě. Lammasch naproti tomu navrhoval v Rakousku němčinu jako prostředkovací řeč s dalekosáhlými koncesemi jednotlivým národům, zejména pokud se týče vnějšího a vnitřního jazyka, v Uhrách pak přesné provádění národnostního zákona.

Plukovník Brosch následně vypracoval z nařízení svého pána návrh na manifest, jak byl projednán v četných rozhovorech. Byl naprosto politický. Jen mimochodem tu byla zmínka o podporování hospodářství a umění. Lammaschovi to bylo málo. Navrhoval větu: „Bude nám vždy záležet na tom, aby blahobyt našich národů rostl podporou každé zdravé hospodářské činnosti, aby hospodářsky slabí byli chráněni před nebezpečím, jež jim hrozí, aby pokroky vědy a umění byly pěstovány ku blahu lidstva.“ Následník škrtl i tuto velmi krotkou větu. Nechtěl nic slyšet o rozvratné sociální politice! Pacifista Lammasch se přirozeně snažil, aby jak v manifestu, tak i ve vojenském svolání byla zdůrazněna snaha o zachování míru. Následník až na několik nepatrných změn souhlasil, ale když mu Lammasch navrhl, aby v císařském titulu neuváděl Toskánu, Modenu, Parmu, Piacenzu a Guastallu, poněvadž by se prý bez těch jmen v Itálii zlepšila nálada pro nového císaře, František Ferdinand tyto škrty odmítl a schválil jen vypuštění titulu srbského a bulharského krále. „Král srbský a bulharský existuje,“ řekl, „italské tituly jsou však vakantní, poněvadž jich italský král neužívá.“ Vakantní! Plukovník Brosch pak Lammaschovi soukromě vysvětlil, že následník nenávidí Itálii jako lupiče – Říma!

Škoda, že nikdo z důvěrníků Františka Ferdinanda nenásledoval Lammaschova příkladu a nese-psal zprávy o svých stycích s Belvederem. Snad jen ještě baron Beck by tak mohl učinit, když už jsou Koerbrovy zápisky nezvěstné. Jistě by dr. Koerber dovedl říci o Františku Ferdinandovi leccos zajímavého a výstižného.

Následník nesouhlasil s Koerberovými politickými názory, jako se Koerber zásadně politicky rozcházel s Františkem Ferdinandem. Zatímco Koerbrovi ani povaha, ani zvyky arciknížete nebyly sympatické, František Ferdinand si Koerbra dlouho velice vážil, často jej navštěvoval v soukromém bytě a prodlel u něho dlouhé hodiny. Líbila se mu, jak sám přiznával, hlavně Koerbrova energie proti byrokracii, jeho smysl pro pořádek a jeho častá, neústupná vytrvalost vůči císaři. Hlavní důvod arcivévodovy sympatie byl však způsob, jakým Koerber podporoval snahy o sňatek s hraběnkou Chotkovou. Dr. Koerber neměl valného porozumění pro zastaralé názory o mesalianci a rodových rozdílech, a proto, když viděl, že arcivévoda hraběнку skutečně miluje, zasazoval se opravdu všemožně o uskutečnění tohoto sňatku. Dost si sliboval od této nehabsburské krve. Dr. Koerber se nikdy netajil svými obavami z absolutistických choutek Františka Ferdinanda. „Jen aby si na mne nevzpomněl, až bude císařem“, říkával. „Jeho ministrem bych být nechtěl!“ Jak bylo řečeno, není známo, zanechal-li dr. Koerber nějaké zápisky zejména o Františku Ferdinandovi. Následníkovi přívrženci byli Koerbrovi odpůrci – a jistě by některým úsudkům vytkli Koerbrovu zaujatost. Ale právě proto je dosti kritické a skoro odmítavé stanovisko prof. Lammasche, který přec osobně a politicky náležel ke skupině Františka Ferdinanda, tím zajímavějším. Lammaschovy zápisky ukazují, že ani tento hodně konservativní politik nevyhovoval arcivévodovým absolutistickým choutkám a že by se nebyl dostal k veslu ani tehdy, kdyby se byl František Ferdinand rakouského trůnu dočkal. Podle Lammaschova líčení by se byl následník po svém nastolení jistě pokusil o silnou reakci, byl by se opíral o své feudální přátele, spoléhaje přitom na citlivou stránku svých černých [patrně „černých“] plánů, na českou korunovací a na jihoslovanský trialismus. A po té stránce mají Lammaschovy paměti svou důležitost, poněvadž dokazují, jak mylné byly po Evropě silně rozšířené naděje v následníka.

Následníková neupřímnost je však nejlépe patrná z jeho názoru na všeobecné hlasovací právo. Nesčetnými dopisy a memorandy varoval císaře, aby nesvolil

k uzákonění všeobecného volebního práva v Rakousku. V Uhrách si však vybral šlechtice Kristoffyho, který měl pomocí všeobecného volebního práva zdolat vládu a gentry! Císař si zvykl na parlament už ze sobeckých příčin, a proto se ve všem svém jednání aspoň tvářil, jako by vládl ústavně z přesvědčení. Jak se na věc díval následník? Byl rozhořčen a podrážděn, že se dosud ještě nezúčastnil žádné schůze ministerské rady, ačkoli i císařova přítomnost v ministerské radě náležela v dějinách Rakouska k největším vzácnostem, poněvadž to nebylo ústavní. Jak se chtěl do ministerské rady dostat následník trůnu? Odkud by k tomu vzal legitimaci? To právě nejlépe ukazuje, s jakými úmysly a plány se František Ferdinand připravoval na svou vladařskou kariéru. Tuto skutečnost nutno zdůraznit, poněvadž se některým lidem i u nás zdálo, že následník je „náš“, poněvadž se určité jeho plány domněle kryly s našimi názory. Ale jen domněle. Vyvozovalo se to u nás hlavně z jeho nepřátelství k Maďarům, proti nimž jsme právě tak museli stát od roku 1867. Ale zde neplatí francouzské přísloví „les ennemis de nos ennemis sont nos amis“. (Nepřátelé našich nepřátel jsou našimi přáteli.)

Následník nebyl „náš“!

Mezi naším a následníkovým odporem proti Maďarům byl zásadní a základní rozdíl, který by se byl celým ostřím teprve ukázal, kdyby se je bylo císaři Františku Ferdinandovi podařilo pokořit. Následník, který byl vždy odhodlán zdolat každý odpor prachem a olovem, byl by se obrátil proti Maďarům hlavně a především pro tytéž důvody, které Františka Josefa přiměly k takzvanému vyrovnání v roce 1867. Tehdy však měl rakouský císař už jisté zkušenosti, byl po porážce svého vojska v Čechách a chtěl v revolucionářských Uhrách zachránit, co se zachránit dalo, především však velmocenské postavení monarchie a dynastie. Spokojil se tedy s ústupky ve prospěch své osoby: výsostná práva, armáda a zahraniční politika. Státní struktura, národnostní politika, hospodářská a politická rovnováha – ty byly při onom vyrovnání obětovány z nevědomosti

císaře a jeho rádců. Během let se dostavilo, co muselo: i ony ústupky, jež Deák a Andrassy císaři milostivě povolili, silně vybledly: u armády, která se stala, vedle důkladného osamostatnění honvédů, „c. a k.“ už za Kálmána Tiszy, byla výsostná práva uherského krále při každé příležitosti přistřihována a zahraniční politika mohla být jednotná, jen když byl Andrassy ministrem zahraničních věcí a velká část diplomatických míst obsazena Maďary. Následník viděl, že padesát let po vyrovnání zůstala tato dohoda bez obsahu a jen na papíře. Maďaři dovedli na radu knížete Bismarcka přeložit těžiště monarchie do Budapešti. Následník chtěl tedy zvrátit tento stav, a poněvadž viděl, že by to bez boje nešlo, připravoval se na boj. Ale oč chtěl bojovat?

Byly to naše zájmy, pro které tento boj chystal? Vůbec ne, byly to jen jeho osobní dynastické zájmy. Ba možno říci, že stav, který by po jeho vítězství vznikl, by byl horší než za Františka Josefa. František Ferdinand chtěl původně obnovit nějaké „Groß-Österreich“. V takové konstrukci by popřál Maďarům stejné postavení jako ostatním národnostem, tedy asi jako nám. Ovšemže by v Uhrách – až na Chorvatsko, kde měla vzniknout třetí „polovice“ trialistické říše – byla ustanovena za státní řeč maďarština, jako chtěl bez milosti prohlásit v Cislajtánii za státní řeč němčinu. Co bychom byli získali, kdyby se postavení Maďarů bylo v Uhrách zhoršilo? Na spojení Slováků s Čechy přece nebylo ani pomyšlení. Následník, jak je patrné z jeho plánů, otištěných u Lammasche a Sosnoského, chtěl posílit výhradně svou vlastní pozici jako císaře a krále a této úporné snaze by byl podřídil všecko ostatní, včetně existenčních zájmů jednotlivých národů.

Následník podobně jako jeho císařský strýc nedovedl a rozhodně nechtěl pochopit, a proto také uznat zájmy, snahy a tužby jednotlivých národů, naopak, žádal od nich především rakušanství, které zná jen oběti pro Velké Rakousko a jeho císaře. Obtíže, které by tu vznikly, chtěl ve své svéhlavé energii odstranit všemi prostředky, především oktrojováním nových ústav. Nechtěl se dát v Uhrách korunovat dřív, než by byla takto stanovena nová přísežní formule. Aby lesk a význam uherské korunovace snížil, zamýšlel také císařskou korunovaci

rakouskou. Zde by nebylo třeba změny korunovační přísahy, poněvadž rakouský ústavní slib žádal jen plnění ústavy a státních zákonů. Myslel i na českou korunovaci, ale jen „eventuell“ v případě nutnosti. Jak by byl uvedl do souladu korunovaci pražskou a vídeňskou, s tím si hlavu nelámal. Poněvadž rakouské přísahy nebylo, kdežto česká měla starý historický obsah, byl by z české korunovace učinil patrně věc čistě formální a dekorativní a složil by korunovační slib patrně už v ústavně zajištěné státní řeči, tedy německy. Z toho všeho je patrné, že následník by byl zahájil svou vládu jako absolutista úplně ve stylu svého výroku, že zná nad sebou jen dvě bytosti: Boha a svého císaře. Až bude císařem, patrně jen Boha.

Tak si asi následník představoval svůj vstup do vnitřní politiky. Jak mohl z tohoto labyrintu středověku, diktátorství, feudalismu, klerikalismu nalézt pěšinku k nám, je mně záhadou. Je příznačné, že ani většina české historické šlechty se neodvážila vsadit na jeho kartu, kromě Jindřicha Clama a Otakara Czernina. Ani Němec František Thun a Sylva Tarouca k tomu neměli dost odvahy. O Lobkowiczích a Schwarzenbercích netřeba ani mluvit.

Následníkův poměr k Itálii

Ve vnitřní politice měl následník koníčka – Maďary, v mezinárodní politice nenáviděl Itálii. Bylo to zajímavé, neboť jeho matka byla italská princezna. František Ferdinand se historií vlasti své matky jistě mnoho nezabýval, pro něj byla Itálie státem, který Rakousku vzal dvě krásné provincie: roku 1859 Lombardsko s Milánem, roku 1866 Benátsko s Benátkami. Kdyby byl bedlivě prostudoval příčiny těchto ztrát, všecko uvážil a měl dost zdravého politického rozumu, byl by snad působil k tomu, aby se v částech Rakouska, osídlených většinou Italy: v jižním Tyrolsku, Přímoří a Terstu dělala nikoli italská, ale rozumná národnostní a jazyková politika. Ale tu se děl pravý opak, a to byla politika, kterou následník uznával za správnou, ačkoliv, jak známo, rád zavrhoval vše, co schvaloval panující císař. Mimo jižní Tyroly, kde byli vedle italské většiny

oficiálně podporováni Němci, měla rakouská správa v přímořských zemích volbu mezi Italy a Slovany. Všecky rakouské vlády však podporovaly Němce, kteří byli v naprosté menšině jak proti Italům, tak proti Chorvatům a Slovincům. Ale následník patrně doufal, že dobude zpět Benátsko, a nikdy nepomyslel, že by mohl ztratit další italské části na jihu monarchie.

Zášť proti Italům se plně vyrovnala vzteku na Maďary. Hlavně z protiitalských důvodů se následník staral o zmohutnění válečného loďstva. V té věci působila také císařova netečnost, kterou projevoval po celý svůj dlouhý život. Jak již řečeno, císař na sobě jakživ neměl námořnický stejnokroj. Následník se naproti tomu dal jmenovat admirálem rakouského válečného loďstva, a jakmile jel do jižních zemí, chodil v námořnické uniformě. Rozšíření námořnictva si ovšem vyžádalo velké rozšíření vojenského rozpočtu, zejména když následník přiměl velitele námořnictva hraběte Montecuccoliho, aby v delegacích žádal povolení nákladů na tři velké dreadnoughty. Ale v delegacích ty náklady k nemalému následníkovu rozčilení povoleny nebyly. On však nebyl člověk, jemuž by „taková společnost“ imponovala. Dovedl svými prostředníky přimět Škodovku a Vítkovice, stejně jako loděnice v Monfalcone (Rakouský úvěrní ústav) aby vystavěly válečné lodě na úvěr, což se vlivem Rothschildů také stalo. Následník tenkrát způsobil senzaci: na znamení svého uznání navštívil barona Rothschilda na jeho statku ve Waidhofenu.

Je těžce vysvětlitelné, proč se následník, jehož se přece nikdo neodvážil považovat za člověka hloupého nebo omezeného, ani skutečným životem, ani klidnou úvahou nevyléčil anebo nedal vyléčit z těchto neplodných protiitalských předsudků. Je směšné ono často opakované tvrzení, že prý chtěl obnovit papežovo světské panství. Dost jej už kompromitovalo přesvědčení, že dobude zpět Lombardsko nebo Benátsko. Jak v sobě mohl politicky zralý člověk udržovat nenávisť k spolčenému státu, pochopí málokdo. Jak tito páni mohli vytýkat Itálii záludnost a tajné nepřátelství proti Rakousku!? Mysleli snad, že tak znamenití diplomaté, jako byl hrabě Nigra a po něm vévoda z Avarny nepostřehli, co se děje

ve Vídni a zejména v Belvederu a u barona Conrada? Následník a vykonavatel jeho vůle Conrad si zahrávali s touto nebezpečnou otázkou příliš zjevně, až konečně dostali nepříjemnou sprchu. Když baron Conrad nařídil v Tyrolsku manévry, italská vláda si u barona Aehrenthala na tyto nebezpečné hrátky stěžovala. Ministr zahraničních věcí bez rozpaků obětoval následníkovu přízeň a položil císaři kabinetní otázku: buď on, nebo Conrad. Císař snad aby zase jednou důkladně pozlobil následníka, rozhodl okamžitě: baron Conrad musel odstoupit a manévry byly zakázány.

Ostatní následníková zahraničněpolitická orientace

Také k druhému rakouskému spojenci následník nechoval valných sympatií. V Německu viděl jen protestantské Prusko. Ovšem v tomto případě musel být velmi opatrný a často potlačit své málo přátelské city pro císaře Viléma. Není bez humoru ono líčení Czerninovo, jak s ním následník souhlasil v nedůvěře k Německu. Czernin uhodil na strunu, která vždy u následníka našla ohlas. Vždyť druhý syn německého císaře Eitel Friedrich se učil maďarštině a v tom viděl následník zálsk Berlína na Uhry, na uherský trůn, ba tvrdil, že také německý korunní princ se učí tomuto jazyku!

Teprve když se v Berlíně dověděli, jaký důraz následník klade na to, jak se kdo chová k jeho ženě, a Vilém II. pozval konopišťské manžele do Německa, kde jednali s vévodkyní z Hohenburgu (která zatím od Františka Josefa obdržela titul „Výsost“) jako s císařovnou, se vztah následníka k Německu valně zlepšil. Pro Francii měl následník vždy faible [slabost] a jeho poměr k Anglii, která následníkovi vždycky imponovala, se stal až vřelým, když za jeho pobytu v Londýně anglický dvůr nedělal rozdíl mezi vévodkyní a císařovnou. František Ferdinand se na politické poměry právě díval ze stanoviska především osobního.

Otevřené sympatie choval k – Rusku. Tam se mu líbilo. Je to úplně pochopitelné: Jak by se carský absolutismus nelíbil takovému princovi, jako byl František Ferdinand! Následník vždy prohlašoval, že prvním jeho činem po

nastoupení vlády bude záměna Trojspolku v bývalý Spolek tří císařů (německého, rakouského a ruského). Také už o tom s Vilémem jednal a německý císař ovšem s tímto projektem úplně souhlasil. Není však jisté, zdali by v rozhodném okamžiku Vilém nebyl ten úmysl zhatil. Kdyby car Mikuláš vůbec přistoupil na podobný návrh, byl by si především Vilém zajistil Rusko pro sebe. Mimoto měl Vilém z hospodářských důvodů pronikavý zájem na spolku a nejlepším poměru s Itálií. Nejen že Německo bylo po celá desítiletí bankéřem Itálie, Itálie a také severoitalský průmysl byl financován Berlínem.

František Ferdinand ostatně do zahraniční politiky mnoho nezasahoval. Po porážce, která ho stihla v italském dobrodružství, se už neodvážil tohoto oboru dotýkat, znaje velký císařův zájem na mezinárodní politice. Věděl, že se každý zahraniční ministr musí podrobit názorům a přáním panovníka, bylo tedy možno tvrdit, že v zahraniční politice císař rozhoduje sám.

Následník ještě jednou pocítil císařův bedlivý dozor nad zahraniční politikou. Několik let před válkou se zachtělo následníkovi i jeho choť zajet do Itálie. Jeli autem s pasem znějícím na vymyšlené aristokratické jméno. Když opouštěli Bolognu, dozvěděl se o arcivévodově přítomnosti římský dvůr a hrabě San Giuliano, ministr zahraničních věcí, telegraficky požádal hraběte Nigru, italského velvyslance ve Vídni, aby se zeptal barona Aehrenthala, proč nebyla cesta obou manželů hlášena, aby mohlo být v Itálii postaráno jak o jistotu, tak o následníkovu pohodlí. Aehrenthal, tehdy ještě v milosti u Františka Ferdinanda, hlásil celou věc ihned císaři. Císař byl nesmírně rozmrzen a nařídil, aby byl ve Florencii, kde manželé právě dleli, následníkovi doručen příkaz, že se má ihned vrátit do Rakouska.

Následníkův klerikalismus

Také následníkův klerikalismus byl formován osobně. Byl pobožný, upřímně pobožný a pověřčivý jako jeho choť. Chodil pravidelně do kostela a byl protektorem všech politických klerikálních frakcí, zejména však vídeňských

křesťanských sociálů. Ale jen potud, pokud ho tyto frakce na slovo poslouchaly a nežádaly od něho nějaké osobní oběti. Proto ani nelze říci, že by svůj klerikalismus nějak osobně uplatňoval, až na to, že byl oficiálním protektorem katolického Schulvereinu [školského spolku].

Na klerikální tisk jakživ nedal groš. Jeho lakotnost nezmohla ani víra, ani klerikalismus. Od svého okolí však žádal, aby vyznávalo katolicismus, třeba jen formálně. Tu nešetřil nikoho, ani svého přítele Conrada. Bylo to na cvičeních v Čechách, hlavní stan byl, tuším, v Neustupově nebo v Chýnici. Tam následník bydlel v zámku a s ním šéf generálního štábu Conrad. Dopoledne po příjezdu se následník zuřivě rozkřikl na šéfa štábu: „Proč jste nebyl v kostele?“ Conrad se omluvil nějakou prací. „Když já jsem v kostele, máte tam být také!“ obrátil se k němu zády.

Německý spisovatel Rudolf Hans Bartsch, jehož romány a povídky se dosti líbily i následníkově rodině, byl povoláním setník u císařských myslivců v Innsbrucku. Následník ho chtěl poznat, a proto ho pozval na Konopiště. Bartsch přijel večerním vlakem, v Benešově čekal dvorní kočár a odvezl jej do zámku. Tam mu bylo oznámeno, že následník ho čeká ráno o 9. hodině, v 7 hodin ráno že je mše v zámecké kapli. Bartsch však usoudil, že může do 8 hodin spát. Ale po osmé hodině přišel k němu sluha a vyřizoval, že jeho císařská Výsost děkuje, pan setník se už nemusí zdržovat a může jako jet zase domů, protože nebude přijat. Pan arcivévoda se ohlížel po setníkovi v kapli, a když nebyl na mši, tak... Bartsch odjel a pan arcivévoda se o něj už nezajímal.

František Ferdinand byl z posledních Habsburků nejzajímavější

Přehlédneme-li celý následníkův život, musíme vyznat, že byl z posledních Habsburků rozhodně nejzajímavější. Byl to alespoň člověk určitého charakteru, který se nemusel každému líbit, ale přec jen měl určitý vyhraněný profil. Jeho odhodlanost k pevné vůli, až k umíněnosti, byla v této rodině tak vzácná, že by musela zaujmout, i kdyby jí bylo jen polovina. Energie, se kterou prosadil

u neméně umíněného císaře sňatek, musí rozhodně imponovat i jeho odpůrcům, stejně jako jeho čistý a šťastný manželský život. Ale to je skutečně vše, co o něm lze říci dobrého.

Jeho nedůvěru lze alespoň částečně omluvit jednak značnou hluchotou, která mu zůstala po nemoci, jednak bezcharakterností všech, kteří byli se dvorem ve styku. Nebyla to maličkost, vést s rakouským císařem osobní boj téměř dvě desetiletí. S jeho politickými a sociálními názory ovšem nemůže souhlasit žádný střizlivý člověk, už vůbec ne politik. Rozhodně by byl jako císař ztroskotat a nikdo neví, k jakým výsledkům a důsledkům by jeho politika a taktika přivedla Rakousko. Konečně normální člověk se nemůže ve dvacátém století všude bát vlivu svobodných zednářů, jak to bylo u něho. I kdyby se Maďaři byli lekli násilnického císaře a vyrovnali se s ním tak, aby nebyl nucen sáhnout po absolutistických prostředcích, nelze očekávat, že by byl dosáhl svými experimenty „sanace“ monarchie. Na to byl jeho mozek příliš chaotický a přeplněný myšlenkami a názory, jež se do této doby už dávno nehodily. 28. června 1914 skončil a rozřešil všechny tyto otázky, nejistoty a problémy.

Kapitola 4: Císař Karel

O posledním císaři Karlovi nelze říci celkem nic podstatného. Dostal se k vládě v době, kdy by Rakousko nezachránil už ani daleko vzdělanější monarcha, v listopadu 1916 za světové války, ačkoliv nelze úplně odmítnout optimismus četných západních státníků, kteří ze Sixtovy aféry odvozovali možnost záchrany Rakouska novým císařem – kdyby se byl osamostatnil od Německa a uspořádal habsburskou monarchii i vnitřně. K tomu však bylo třeba císaře politicky i věcně vzdělaného a zkušeného, politika velké energie a velkého formátu. Takovým císařem Karel nikdy být nechtěl a také na to neměl čas. Jeho vzdělání bylo podprůměrné a stačilo sotva pro lajtnanta u jezdeckého pluku a lajtnantem Karel zůstal, i když už byl „nejvyšším vojenským pánem“.

K učení neměl chuť, ke zkušenostem čas. Proto si také nedovedl vybrat schopné rádce a okolí, nýbrž postupoval ve zděděné tradici, která znala jen otázku: „Kterého šlechtice?“ a nikoli „Kterého schopného státníka?“. Zlý osud tomu chtěl, že se jeho rádci stala hrabata Czernin, Clam a Štěpán Tisza. Czernin mu nedovolil, aby se zbavil berlínského vlivu, a hrozil, že by Německo okamžitě vtrhlo do Čech!! Tisza pak znemožnil přetvoření monarchie rychle provedenou korunovací a přísahou mladého císaře na maďarskou ústavu. Tisza znal stanovisko Františka Ferdinanda v této věci, který hodlal změnit maďarskou ústavu, a znal Koerbrovy snahy o složení přísahy na rakouskou ústavu, a proto pracoval ze všech sil na rychlé korunovací a přísaze ve staré formě.

Tím si nezkušený Karel dal svázat ruce a vlivem těchto státníků zničil poslední možnost záchrany svého státu, byla-li ještě vůbec jaká. Je jistě spravedlivější a lidštější nevinit posledního císaře z těchto chyb. Sám ničemu nerozuměl, nebyl proto v ničem seriousní; spoléhal na své okolí, jež ke všemu dost rychle měnil, a lze mu věřit, když zejména v prvních měsících své vlády každého ujišťoval, že za válku nemůže a že by ji rád skončil. Byl mladík dobrého srdce, byl ochoten vzdát se četných zděděných předsudků, ale znaje nedostatky svého vzdělání

a zkušeností, ničeho se neodvažoval, a nechával tedy rozhodování svým špatně vyvoleným aristokratům. Když se ukázalo, jak jsou rady jeho okolí zhoubné a jak nutně skončí katastrofou, bylo už pozdě.

Karlovo chování po převratu ostatně potvrzuje, že oněm radám sám nerozuměl a že ve svém politickém analfabetismu spoléhal jenom na osoby. Jinak by jistě nepodnikl takové krkolonné experimenty jako návrat do Maďarska letadlem. Šťastně přistál, ale přec si při této akci definitivně zlámal vaz.

Lidsky byl jeho osud tragický. Po několikaměsíčním pobytu ve Švýcarsku, jehož podrobné vylíčení objektivním perem bude jednou tvořit až groteskní tragikomickou knihu, byl nucen odejít do Španělska a tam mlád jako otec devíti dětí zemřel. V jakých politických vlivech žil poslední měsíce svého života jako fiktivní maďarský král, jako král in partibus infidelium [přeneseně ve smyslu: král bez království], to nám ukazuje maďarská politika po celou popřevratovou dobu až do dnešního dne.

Složil přísahu na ústavu a nyní ani Maďaři nevědí, co s touto ústavou mají dělat. Štěpán Tisza, který Karla k oné přísaze přiměl, je stejně mrtev a v Maďarsku si nikdo neví rady. Království v Maďarsku, nově stvrzené onou přísahou z roku 1916, je beneficium inventarii, jež nikdo nemůže převzít; hrdá šlechta, které chtěl Tisza zachránit před hrozící světovou demokracií staré privilegované a vládnoucí postavení, je ovládána starorakouským korvetním kapitánem, na jehož pozdrav by před převratem leckterý magnát sotva odpověděl. Tato generace Maďarů se sotva odhodlá k vyřešení velkých politických problémů, které by mohly likvidovat dědictví po Karlovi. Zatím se však v Maďarsku hraje po celou dobu stará francouzská komická opera Adamova: *Si j'étais roi* [Kdybych byl králem]!

Díl IV: Válka

[výchozí předlohy: Vídeňské vzpomínky IV., uloženo in: ANM, f. Bedřich Hlaváč, k. 3, inv. č. 38 (strp.), č. 39 (strp. s rkp. vpisky J. Navrátila), č. 40 (orig. rkp. Hlaváče s vepsanými názvy kapitol od J. Navrátila)]

Moje letní prázdniny

Od roku 1904 mne lékaři posílají do Karlových Varů. Má to jistě své dobré důsledky, ale nejhlavnější spočívá pro mne v tom, že nemám oněch trapných starostí jiných manželů, otců a dědečků: nemusím od druhé polovice dubna (ne-li dokonce už března!) přetřásat otázku: kam v létě? Nemusím po celé jaro vést rozsáhlou korespondenci s majiteli hotelů, pensionů, vil a bytů na rovinách, horách, u moře nebo u jezer. Nemusím vyslyšet debaty a rady kam jet, nemusím brát účast na starostech známých a přátel, nebo dokonce příbuzných: od roku 1904 vím, že musím do Karlových Varů a že žádná druhá eventualita není. Prvního července od onoho roku ráno po 8. hodině dojížděl jsem do Varů a 31. července jsem se vracel. Nemusím vykládat, že se mi Karlovy Vary zalíbily do té míry, že bych tam jezdil, i kdybych nemusel, kdyby mne lékaři té povinnosti k mým orgánům zprostili.

Přiznávám se, že jsem naprostý, ba nekompromisní měšťák, to jest, nevydržel bych na vsi ani tři dny. Musím chodit po dláždění. Musím být někde, kde je dobré železniční spojení, telefon, telegraf, kam přicházejí brzo noviny, kde je knihkupectví, popřípadě i divadlo. Kde je mnoho lidí. Poetičtí lidé, básníci a nadšenci se mi snad budou vysmívat, ale to už si musím dát za svou prozaičnost líbit. Nechodívám po dlouhých procházkách, mám po té stránce, co se lásky k přírodě týče, fantazii, kterou by mi mohli závidět všichni krajináři slovem i štětcem: mně stačí jediný strom a dovedu si ho znásobit tisíci, až mám před sebou hustý les. Hory mi byly vždy jen překážkou rychlejší dopravy. Jezdím rád do

Itálie, a nebýt zbytečných Alp, byl bych v Benátkách alespoň o 6 hodin dříve a rychleji. Teď je to ovšem praktičtější, když se tam z Vídně doletí asi za 4 a ½ hodiny. Ale já jsem si umínil, že, pokud to bude na mně, zemru v posteli. To vše ovšem neznamená, že bych neměl smysl pro krásu přírody. To jistě ne, ale nedovedu se na krásu přírody dívat čtyři neděle z téhož místa a jistě ne z vesnice, kde není pohodlí, kde lidé chodí večer po hroudách v lakýrkách do hospody tančit foxtrot. Nikdy jsem nestrávil týden v Solné komoře, na rozdíl od skoro celé Vídně, a co jsem v Praze, nezdržel jsem se ve Špindlu déle než dva dny.

S profesory Maydlem a Pawlikem byl jsem v devadesátých létech v Bayreuthu a pak si oba lékaři umínil, že mne přivedou na jinou víru – aby se nikdo z laskavých čtenářů nemusel namáhat s nějakým dobrým vtípem: provedl jsem onu změnu víry, za asistence dra Josefa Kaizla, už když mi bylo patnáct let! – a zatáhli mne na Attersee, aby mi ukázali, co je příroda. Vytáhli mne pěšky(!) na Schafberg. (Rok po tomto pro mne jedinečném zážitku se tam dokončila dráha. Byl bych to šťastně rok vydržel!) Pan dvorní rada Eduard Albert mi pak u svačiny, kterou jsme dostali u paní Kateřiny Schrattové, dokazoval, že hory jsou Zahnbürstlem [zubním kartáčkem] pro plíce. Třetího dne jsem všem třem slavným chirurgům po šesté hodině ranní podstrčil dveřmi pokojů svou vizitku s písmeny „p. a.“ a ujel do Mnichova. Už jsem ten Schafberg uměl z paměti a v Mnichově byla velká umělecká výstava v Glaspalastu. V roce 1888 jsem si odbyl svou vojenskou službu co jednoročák, a to jsem se „našlapal“ dost; od té doby se k infanterii nehlásím a nenávidím dlouhé „Marschübungy“ [pochodová cvičení]. Pro mne jsou tedy Karlovy Vary pobytem ideálním. Před válkou byl v Karlových Varech v červenci pestrý a rušný život; setkával jsem se tam s pražskými i vídeňskými přáteli a známými, byl po ruce telegraf, telefon, všecko pohodlí. A především byla a je tam dlažba. Našel jsem si na Staré Louce pokoj, v němž od té doby každoročně od 1. do 31. července bydlím. Dál než do Kaiserparku, který si teď říká Geysirpark, jsem se po dvě desetiletí pěšky nedostal.

V létě 1914

Tak tomu bylo také v roce 1914. Parlament ukončil práce předčasně, nadešly prázdniny a já se chystal do Karlových Varů. Naše dcerka měla v zimě silnou bronchitidu, a lékař tedy doporučoval pro dítě delší pobyt v Gradu. Má žena tam tedy v polovině června s dítětem odjela a já jsem je chtěl před svým odjezdem obě ještě vidět, a proto jsem tam zajel. Cesta mne moc nestála, tak to byl příjemný výlet. Odjel jsem v sobotu v noci a ráno byl na místě. Na první dotaz své ženy jsem oznámil, že ve středu v noci pojedu, abych byl 29. června zase ve Vídni. Trval jsem na tomto programu, poněvadž jsem chtěl řádně odevzdat své práce kolegovi Doležalovi, aby za mne každodenně telefonoval do *Času* a *Union*. Trval jsem na tom, i když má žena protestovala, že je 29. června svátek sv. Petra a Pavla. A zůstal jsem důsledným.

V Gradu, eldorádu pro děti, bylo plno Pražáků a mezi nimi jsem se zde setkal s kapelníkem Pavlisem od bosenského pluku č. 4. Pavlis byl synem starého pražského kapelníka, ředitele výchovného vojenského ústavu hudebního. Starý Pavlis vychoval bývalé rakouské armádě její nejslavnější a nejdokonalejší součást: hudbu. Škola byla jedinou v Rakousko-Uhersku a přirozeně byla v Praze, poněvadž 95 % žáků bylo českých. Hudebně nadaní hoši mohli ve čtrnácti letech nastoupit, bydleli v josefských kasárnách, dostávali šat i stravu a mimoto relutum prostého vojína. Škola trvala čtyři léta a hoši se učili dechovým i smyčcovým nástrojům. Vojenskou službu nekonali. Když byli vyučeni, byli zařazeni k hudebním kapelám příslušných pluků a za vyučení, myslím, museli sloužit o rok déle. Tato škola byla dlouholetým kádrem rakouských vojenských kapel a Pavlis na své úspěchy mohl být hrdý. Zvláštní bylo, že byl civilista; nikdy na sobě neměl uniformu, poněvadž byl chromý. Ale vojenská správa na to ohled nebrala, ke všemu mu platila tak směšně málo, že jej mohla při tom zaměstnání udržet jen láska k hudbě, zejména vojenské. Jediný výdělek měl Pavlis z koncertů, jež v létě pořádal jako ostatní vojenské hudby s poslední třídou své školy v pražských zahradách a restauracích. Když na počátku devadesátých let zemřel, škola byla

zrušena. Jeho syn Hanuš Pavlis, který se u svého otce hudbě důkladně vyučil, studoval práva a vedle toho pražskou konservatoř. Když si pak odbyl jednoroční vojenskou službu a byl jmenován poručíkem, dal se aktivovat v armádě. Ale ne na dlouho: když byl v rakouské armádě zřízen 4. bosenský pluk, Pavlis se hlásil za kapelníka a důstojníci pluku mu to místo rádi dali. Pavlis zajel do Prahy a za 14 dní měl pluk hudební kapelu, která se vyrovnala ostatním vídeňským plukovním hudbám, což bylo pro důstojníky ohromně důležité, zejména když bosenský pluk č. 4 ležel pro parádu ve Vídni. Ovšemže v celé kapele neuměl zpočátku nikdo promluvit německé, nebo dokonce „bosenské“ slovo. Což ostatně nemohlo ve Vídni překvapit. Celá Vídeň byla pyšná na svůj domácí regiment „Hoch- und Deutschmeister“ č. 4, jako měla Praha své hochy od 28. pluku. Kapelníkem této nejvídeňštější kapely byl tehdy V. Vacek, rodák z Tábora, a z 60 hudebníků bylo 48 Čechů! V Gradu jsem tedy Pavlise po delší době zase uviděl: dlel se svým plukem posádkou v Terstu a v sezoně skoro každodenně hrával na promenádě v blízkém Gradu.

Sarajevský atentát

Z Gradu jsem odjel podle programu 28. června 1914 odpůldne a přijel do Vídně na svátek sv. Petra a Pavla časně ráno. Ve svém bytě jsem byl sám a sám, vykoupal se tedy, ale neoblékl; zůstal jsem v plášti, sedl ke klavíru a hrál skoro celé dopoledne. Asi po jedenácté zvonil telefon. Žurnalistická síň na hlavním telegrafním úřadě. Jeden z kolegů mne volal, nepřijdu-li do společné pracovny. „Co bych tam ve svátek dopoledne dělal?“ „Tak vy nevíte?“ „Nevím, co je?“ „Sarajevo, nevíte? Tož sem honem přijďte, František Ferdinand a jeho choť zavražděni.“ „Netropíte si žerty?“ – Tato moje otázka nebyla vzhledem k častým takovým špásům, které na telegrafním úřadě byly na denním pořádku, neoprávněná. – „Není nám do legrace! Přijďte!“

Šel jsem tedy a dověděl se, co se stalo. To věru nebyla maličkost. Ihned jsem volal prof. Masaryka do Prahy, do bytu; už to věděl. Hned řekl, že je to ošklivá

věc a že bude třeba, aby měli ve Vídni rozum. S tím jsem moc nepočítal. Profesor dodal, že už chtěl jet do Schandau, kde má najatý letní byt ve vile „Polivania“, ale že nějaký den počká, až co z toho bude. Já jsem ovšem také nepomýšlel na odjezd do Karlových Varů – až co bude!

Co bylo? Především bylo nápadné, že celá Vídeň, až snad na kruhy zavražděnému nejbližší, neprojevovala nijak zvlášť smuteční náladu. V obyvatelstvu nebylo smutku. Každý projevoval soucit s dětmi, také s rodiči, ale nebylo soucitu s monarchií, nemluvílo se o ztrátě, kterou snad utrpěla. Když bylo možné mluvit přímo a otevřeně, byly nejvíc projevovány opačné názory. Arcivévoda nebyl oblíbený, už vůbec ne populární, a s takovými city obyvatelstva mohla ještě méně počítat vévodkyně z Hohenbergů. Zde pro Vídeň a Vídeňáky rozhodoval poměr k císaři. Jelikož každé dítě vědělo, že se neměli nijak rádi, vítězil citově František Josef. To bylo mínění všeobecné, ne pouze ve Vídni, nýbrž v celém mocnářství, hlavně v Uhrách. Proto v prvním okamžiku nikdo nepomyslel na válku. Vzpomínám si, jak jsme stáli s prof. drem Josefem Redlichem o Božím těle v roce 1904 při vojenské parádě na hradním nádvoří jen několik málo kroků za císařem a jak k němu pojednou přistoupil hrabě Gołuchowski, tehdejší zahraniční ministr, a podal mu telegram a jak dal císař ihned odtroubit parádu a i s ministrem odešel: v Bělehradě byl zabit král a králová z rodu Obrenovičů. Prof. Redlich nabídl sázku – o 4 dobrá cigára –, že hned následujícího dne Rakousko obsadí Bělehrad a zůstane tam, dokud nebude zas obnoven pořádek. Já tvrdil, že tam nepůjde ani jediný policajt. Sázku jsem hladce vyhrál, ve Vídni se postavili za stanovisko „quieta non movere“ [klidným (funkčním) nehýbat] a ani tenkrát se nehnuli. Skoro celá Vídeň se i nyní zabývala zcela vnějšími věcmi a na Srbsko nikdo nemyslel. Kdyby nebyl hrabě Berchtold dal naštvat tiskem celou vídeňskou i berlínskou veřejnost, nebyla by si živá duše vzpomněla na válku. Ani když vlivem zahraničního ministerstva ke štvanicím došlo, nikdo si pořád ještě nemyslel, že by mohlo dojít k vážným důsledkům, nebo

dokonce k válce. Každý přece znal císařovo stanovisko k Františku Ferdinandovi, tudíž se necítil vraždou dotčen, pohaněn nebo uražen.

František Ferdinand je dnes historickou osobou, ale už z toho, co o něm bylo napsáno, lze soudit, že nenajde-li se někdo z dosud žijících, kteří jej poznali osobně a dovedou o něm napsat správný úsudek, bude se jeho osobnost „trmácet v dějinách“. Že to byla povaha naprosto nejednotná, velice nestálá, připouští i ti, kteří o něm dosud psali servilní, a tedy historii falšující knihy. Je jistě fakt, že tato nestálost ve všem byla důsledkem jeho feudálnosti. Nestaral se naprosto o posudek cizích lidí, byl o své povýšenosti úplně přesvědčený a stejně tak věřil, že od něho musí být a bude přijat každý názor a každý krok, třeba by dnes odporoval tomu, co včera tvrdil, chtěl a dělal. Tato vypínavost a víra v neomylnost, l'état c'est moi [stát jsem já], byla u něho vyvinuta do krajnosti a byla tím horší, že měla příchut' egoismu. „Na každém křesle, které tu vidíte, u mne arcivévoda seděl a ujišťoval mne svým souhlasem a uznáním,“ řekl mi jednou dr. Koerber. „To bylo v době, kdy se chtěl ženit a potřeboval pomoc ze všech stran. Když se oženil, intrikoval proti mně, kde mohl. Každého, kdo se u něho objevil, štvál proti mně. Je to člověk naprosto středověký. Stane-li se císařem, bude se vždy starat o své děti, bude jim opatrovat velká jmění. Zavolá si jednoho dne finančního ministra a bude na něm žádat 5 milionů korun. Bude-li se vzpírat, namítne-li ministr, že nemá ani úhrady, ani svolení vlády a parlamentu, dá jej František Ferdinand zatknout a peníze si ze státní pokladny vezme třeba násilím. Jeho názor na majestát převyšuje o Chimborazo názor nynějšího císaře. A ten má přec o něm už docela pěkné mínění!“

„Spontánní“ demonstrace

Ale i když už bylo cítit v tisku i ve všeobecné náladě veřejnosti „příchut'“ zahraničního ministerstva, nějakého spontánního radikalismu v širokých vrstvách nebylo. Našli se lidé nastavení k těmto „spontánním“ projevům i hrstka takových, kteří se dali strhnout k společné demonstraci, ale širší vrstvy stály na chodníku

opodál zcela nezaujaté. Kdyby byli nahoře cítili odpovědnost a rozhodli se udržet mír, nikdo by ve Vídni nehlesl, nejméně nejširší vrstvy. Ale bylo vidět, že šlo o opak. František Josef své rozhodnutí neučinil, ale poněvadž šlo o schválení a projev solidárnosti s Berlínem, vzbouřilo zahraniční ministerstvo vídeňskou ulici. Na císaře ovšem tyto demonstrace neměly účinek. Věděl dobře, že by se daly hravě potlačit a stejně hravě rozdmýchat. Zahraniční ministerstvo však mělo, jak se ukázalo, demonstrace posilovat. Na obou stranách Schwindgasse, kde se nalézalo srbské vyslanectví, se k večeru objevili pěší a jezdečtí policajti, aby srbské vyslanectví „chránili“. Tím policie upozornila obecnost, vlastně ulici, kde se toto vyslanectví nalézá. Srbsko nemělo ve Vídni vlastní vyslaneckou budovu. Jeho legace byla umístěna v činžovním domě, takže nějakou okázalostí, jako kupříkladu velvyslanectví francouzské, ruské, německé a jiné, ani nemohlo vynikat a lidé o něm nevěděli. Silným kordonem policie byli upozorněni. A přesto ty „spontánní“ demonstrace nestály za nic a hlavně nikde nebylo ducha, jehož je k demonstracím nevyhnutelně třeba. Že byly ty demonstrace nařízeny a podporovány shora, bylo patrné už z toho, že za několik dní bez ráznějšího zákroku ustaly. Nikdo při nich nebyl zatčen a obtěžován policií; po té stránce nebylo aranžmá valné. Jakmile začalo diplomatické jednání, projevy klidně přestaly. Dokud trvaly, dokud se mohlo čekat nějaké rozhodnutí, čekal jsem ve Vídni. Pak jsem odjel do Karlových Varů. Situace byla do krajnosti napjatá, ale pak napětí polevilo: císař se vrátil do Ischlu, šéf generálního štábu Conrad-Hötzendorf šel na dovolenou – zkrátka nastalo jakési bezvětrí, úplně nejisté ovšem. Jen jedno se zdálo celé Vídni jisté: válka nebude!

Ten názor byl ve Vídni skoro samozřejmý: počítalo se s určitostí, že jde jen o Srbsko, proti němuž dal hrabě Berchtold v listech štvát jako proti původci sarajevské vraždy. Že se tento konflikt vyřídí mírně a smírně, jako dřívější dost povážlivé konflikty, věřil každý, zejména ti, kteří věděli, že František Josef v roce 1911 při třenici s Bělehradem prohlásil baronu Conradovi, že Srbsko pro něj není nepřitelem. Pro pyšného Habsburka bylo příliš malé a bezvýznamné. Skeptičtější

mluvili o možnosti, že by Rusko mohlo zakročit v zájmu Srbska a že by z toho mohla vzniknout velká válka. Proti tomu stál argument, že císař kvůli vraždě Františka Ferdinanda válku s Ruskem nepovede. Zkrátka ve Vídni se brzo upokojili a nijak nerušili tajné vyjednávání s Berlínem o sukurs [podporu] pro všechny případy. Ve válku ještě nevěřil ani prof. Masaryk, který byl už v Schandau.

V Karlových Varech bylo v létě 1914 neobyčejně rušno. Město mělo ohromnou návštěvu mezinárodní společnosti, jak tomu ostatně bylo v posledních letech před válkou obyčejně. Nikdo se z Karlových Varů nehýbal, ani Angličané, ani Rusové, ani Francouzi. Mezi hosty byl Antonín Švehla, kterého přijel navštívit František Staněk. Oba v hovorech soudili, že se všechno urovná klidně. Nemohl jsem očekávat nic jiného, ale přece bych jen byl rád slyšel, jak se na situaci dívá prof. Masaryk, který poměry a lidi znal tak dobře. Dopsal jsem mu tedy, že bych za ním přijel do Schandau. Odepsal mi, že přijede do Karlových Varů, už také proto, aby promluvil se Švehlou. Prof. Masaryk přijel. Bylo odpoledne, chodili jsme spolu procházkou až do večera, kdy jsme u Haniky našli pokoj. Rozumí se samo sebou, že jsme mluvili skoro výlučně o možnostech. Profesor ovšem neschvaloval vraždu, ale chápal hnutí v Srbsku, protirakouskou propagandu v Bělehradě, poněvadž ze strany Rakouska se následkem maďarské politiky dělaly skoro výhradně hlouposti, které v Srbsku dráždily až k bolesti. Na válku nevěřil. Dojde-li k ní však, poznamenal, hračka to nebude, Srbové se budou bít náruživě, poněvadž s nadšením. Válka proti Maďarům a „Švábům“ bude v Srbsku neobyčejně populární a sebevědomí Srbů, zejména po dvou vítězných balkánských válkách, hlavně ve vojsku a důstojnictvu vydatně stouplo. O vnitřní politice jsme mnoho nemluvili, nebyla prozatím zajímavá. Jen kdyby došlo k válce se Srbskem, dostali bychom se do nepříjemné situace.

Ráno jsme šli na snídani do Kaiserparku (nyní Geysirparku), kde už seděli poslanci Švehla a Staněk. Mluvílo se o změněné situaci, která se zračila hlavně ve změně následníka trůnu, ale na válku nikdo nemyslel. Se „starým“ už moc nebude,

říkal Staněk. „Teď se musíme dostat k tomu mladému Karlu Františku Josefovi.“ „To nám spraví Karel Prášek,“ podotkl Antonín Švehla. „Ten se s mladým arcivévodou v Brandýse stýká. Posledně mi povídal, že tam za toho hochu koupil pro nějakou děvečku šaty. To bude nejlepší spojení. V tom se Prášek vyzná.“

Reflektovalo se na poslední události jen ze stanoviska vnitřní politiky. O možnosti války se nemluvilo, poněvadž převládal názor, že pauza, která nastala pro foro externo v mezinárodní politice, byla patrně zkonstruována proto, aby se hledala cesta sarajevskou aféru nějak klidně zlikvidovat. Prof. Masaryk vyslovil obavu, bude-li mít ten mladý následník dost politického rozumu a vážnosti pro ty věci. Informace o něm nebyly zrovna příznivé. „Slyším,“ říkal Masaryk, „že je nevzdělaný, že se nerad učí a že má smysl pouze pro lehkovážný život.“ Podotkl jsem informace, které jsem měl od jeho učitelů. Ministr Bráf, který jej vyučoval v národním hospodářství, na mou otázku, jaký to je mladík, jednou řekl: „Když dává pozorrr, tak je to docela chytrrrý mladík. Ale nedává nikdy pozorrr?!“ Na jeho domácí výchovu vrhal zajímavé světlo příběh, rovněž vypravovaný prof. Bráfem. „Když jsem se namáhal vysvětlit mu hospodářskou funkci směňky, eskontu a reeskontu, nedovedl ji dobře pochopit. Slíbil jsem mu, že mu to budu demonstrovat ad oculos a že se jednou podíváme do Zemské banky. Zatelefonoval jsem dru Mattušovi a v sobotu odpoledne, když banka pro veřejnost neúřadovala, arcivévoda přijel. Uvedli jsme jej hned do směnečné pokladny. Z velkých pokladen vytáhli úředníci jen několik směnečných pokladen, v nichž ovšem byla uložena spousta směnek. Arcivévoda stál jak omráčený: „Um Gotteswillen, so viele Wechsel. Ich dachte, das gibt es nur bei Juden!“^[5] Později jsem se dozvěděl, že znal skutečně jen tuto jedinou funkci směnek, které podepisoval jednomu z vídeňských takzvaných „bankéřů“. Švehla naslouchal tomuto vypravování a řekl: „No, což, to mu v Praze můžeme opatřit také.“ O nějakých politických dispozicích, plánech a programech nebylo řeči ani na zpáteční cestě do města. Při

⁵ [Proboha, tolik směnek. Myslel jsem, že to je jen u židů.]

obědě mi prof. Masaryk řekl, že jak ta nynější bouřka přejde, pojedje zas do Bělehradu. Také tam prý dělají hlouposti. – Odpoledne se vrátil do Schandau.

Válka

Červenec pomalu utíkal, hrabě Berchtold jel asi dvakrát do Ischlu k císaři, jinak se však zdálo, že se likvidace v míru daří. Ve Vídni si jen stále hráli s vyšetřováním účasti Srbska na sarajevské vraždě a stále se jen oznamovalo, že rakouský vyslanec v Bělehradě, polní maršálek baron Vladimír Giesl, který byl jako plukovník generálního štábu několik let přidělen sborovému veliteli v Praze, podá srbské vládě ultimatum. Skutečně 23. července došla zpráva, že Giesl ultimatum podal. Přiložený exemplář *Neue Freie Presse* byl vyvěšen u knihkupce na Staré Louce, obsahoval znění ultimata pod hlavičkou „Ultimatum von Serbien angenommen“ [Srbsko přijalo ultimátum], vytištěnou velkými písmeny. Pročetl jsem ho a byl přesvědčený, že to nemůže být pravda. Cizí pán se mnou čtoucí se mne tázal: „Co říkáte? Já tomu nevěřím. Je nemožné, aby Pašić tento dokument přijal beze změny.“ Ukázalo se, že zpráva v *Neue Freie Presse* byla kombinací založenou na dvou různých faktech. Text ultimata nedošel do redakce vídeňského listu z Bělehradu, nýbrž byl jí dodán ze zahraničního ministerstva. Telegram z Bělehradu toliko oznamoval, že Srbsko ultimatum přijme. Vídeňská redakce toto očekávání redaktora Steinhardta, který skoro celý svůj život strávil na Balkáně a dobře znal tamější poměry, vzala za fait accompli a pustila zprávu do světa. Steinhardt telegrafoval to, co dopoledne v Bělehradě považovali za skoro jisté. Po doručení rakouského ultimata telegrafoval srbský korunní princ ruskému caru o pomoc. V Petrohradě jak známo panoval boj mezi carem a válečnou stranou generálů, a proto car Mikuláš neodpovídal, což v Bělehradě způsobilo takovou paniku, že se mělo za to, že se Srbsko pokoří, poněvadž jej Rusko nechalo na holičkách. Teprve odpoledne se Pašić radil s králem a porada vyzněla v ten smysl, že se má dát Gieslovi odpověď, která by umožnila další jednání. Mezitím v každém případě dojde odpověď z Petrohradu. Tak se také stalo. Odpověď, už

dávno pro všechny případy připravenou, dodal Pašić Gieslovi, ale za deset minut nato předal Giesl odpověď Pašićovi. Měl příkaz přijmout jen takovou odpověď, kterou se Srbsko bezpodmínečně podrobí rakousko-uherskému ultimatu. Jelikož se tak nestalo, odpověděl rakouský vyslanec přerušáním diplomatických styků a odjel do Zemuně. To byla tedy válka!

Válka! Nikdo v Evropě už pomalu nevěděl, co to hrozné slovo znamená. Francouzsko-německou válku málo kdo pamatoval, rusko-tureckou a rakousko-tureckou, vlastně bosenskou, nikdo za válku považovat nemohl. Proto nikdo stále ještě nechtěl věřit, že k ní dojde. A přece: cizinci zmizeli během dne z Karlových Varů, jen málo z nich zůstalo. Za několik dní teprve vznikla panika: mobilizace! Telegram přišel k večeru, ale jistého nevěděl nikdo nic. Telefon byl do Prahy i do Vídně na celé hodiny obsazen. Kolem sedmé hodiny jsem potkal tajného radu dra Františka Müllera, českého sekčního šéfa z vídeňského ministerstva obchodu. Byl velice rozčilen, že by musel v případě, že by to byla pravda, do Vídně. Já také. Šli jsme tedy a Exzellenz Müller telefonoval místodržitelskému radovi Jordanovi, který co okresní hejtmán už musel znát autentickou pravdu. Potvrdil mu celou zprávu.

To znamenalo okamžitý návrat do Vídně. Vlak odjížděl ráno po osmé. Balili jsme tedy se ženou do půlnoci a ráno po sedmé jsme byli na nádraží. Vlak byl naprosto obsazen. A že prý před desátou neodjede. Došel jsem si tedy za přednostou stanice. „V posledním okamžiku přidám vagon, jede do Vídně Exzellenz Müller, dvě místa tam budu mít rezervována.“ V Plzni jsme stáli asi dvě hodiny. Dělostřelectvo prý odjíždělo přes Plzeň, tedy čekat. Válka. Všude panovalo strašné rozčilení. Všude nastupovali důstojníci v záloze, loučení, pláč, nářek. Jakmile se vlak zastavil, už jsem se nemohl dívat z oken. Místo o sedmé přijeli jsme do Vídně po desáté v noci.

Ve Vídni bylo poměrně klidno. Vídeňský sbor ještě nebyl povolán, starý vídeňský protekcionismus. Pražský osmý sbor byl povolán naráz prvního dne, s vídeňským se čekalo. V těchto dnech už byly v tisku přiznány porady, pokusy

o dohodu s Anglií, s Ruskem, a bylo patrné, že se v úspěch dohadování nevěří, že si nějaký takový úspěch ve Vídni nepřejí, měli jistotu, že se Německo rozhodlo splnit všechny ty fráze Viléma II. o „Schulter an Schulter“ [rameno při rameni, společně] a „schimmernde Wehr“ [blyštivá zbroj] – chystali se do války. Pracovalo se plnou parou, aby se mohlo císaři namluvit, že válka bude populární. Šéf generálního štábu baron Conrad se hnál do války, ačkoliv už i jemu bylo patrné, že válka bude vedena na třech frontách. On, starý nepřítel Itálie, přece nemohl věřit, že Itálie opustí Trojspolek, když Itálii po té stránce nikdy nevěřil a už před léty chtěl preventivní válku! Všechno popírání viny na válce, o něž se různí politikové i státníci namáhali ve svých knihách po válce, jsou dnes obsolentními, když nám klikatiny rakouské politiky vůči Srbsku ve svých pamětech odhalil muž jako Baernreither.

Život ve Vídni na počátku války

Po padesáti letech se hned v srpnu 1914 ukázalo, na jak slabých základech stál v Rakousku ústavní život, jak ústavnost, zákon nic neznamenaly, jak se celý státní aparát vrátil k nejbrutálnějšímu absolutismu, i když místo císaře provozovalo tento absolutismus jeho jménem několik mocných byrokratů. Tato změna se stala takřka bez hnutí a bylo hned patrné, že se válka povede podle § 14, císařskými nařízeními, že bude takříkajíc vládnout hrabě Stürgkh, tentýž hrabě Stürgkh, který opustil státní službu pro nezákonnost Badeniho jazykových nařízení! O parlamentu nikdo nemluvil, ihned bylo konstatováno, že pokud válka potrvá, nebude svolán. Toto famózní rozhodnutí bylo opět opentleno tvrzením, že do Vánoc 1914 bude po válce. Byly ihned zrušeny zákony týkající se poměru státu k rakousko-uherské cedulové bance, což se prakticky projevilo tím, že se všecko zlato dalo k dispozici vojsku a že se uvolnil tisk bankovek bez jakéhokoliv omezení. Inflace v praxi začala prvního dne války, hotové peníze, kov všeho druhu se ztrácel z oběhu. A hned začalo zdražování všech potřeb. Ucítili jsme to i v kavárně Central. Černá káva stála vždy 40 haléřů. Už snad třetího srpna, když

byl novými železničními dispozicemi ztížen dovoz mléka do města, přirazilo se na mléce. V Centrální sklepník vybíral za černou (!) kávu 50 hal. „Proč to?“ tázali jsme se. Odpověděl: „Die Mülli is theurer wurn.“ (Mléko je dražší!) A tak bylo ve všem. Škarohlídi (nebo po vídeňsku Miessmacher) tvrdili, že bude dražší cukr. To zajímalo zejména domácnosti. Potkal jsem v kavárně náhodou vynikajícího cukerního odborníka z Prahy. Na můj dotaz, co bude s cukrem, je-li pravda, že bude dražší, tento odborník odpověděl: „Nedejte se plašit. Kdyby válka trvala deset let, bude u nás dost cukru a nebude dražší!“ Ale nebylo to nic platné: má žena nevěřila takovým zprávám a trápila mne, abych opatřil cukr. Měl jsem dost cukrovarnických známostí a opatřil cukr, ne na deset, ale jistě na pět let. A bylo to dobře! Hlavně proto, že později nebylo ani zásob, ani peněz. Čas byl zastaven, *Union* živořila a vzdala se vídeňského zpravodajství...

Válka začala a začalo lhaní oficiální i oficiózní. Ze všech stran hlášena vítězství a úspěchy. Jenže se psalo hlavně o úspěšném pochodu – Němců v Belgii. O rakouské armádě se oznamovalo co nejméně a vždy jen obojetně, neurčitě. Naproti tomu bylo stále v oběhu až dost zpráv ústních, ovšem příznivých. Bylo příznačné, že lépe nebyly informovány ani prominentní osobnosti. Jen ti, kteří měli možnost a dost autority, aby se informovali buď v císařově vojenské kanceláři, anebo v hlavním stanu, ti věděli víc. K nim patřil dr. Koerber a ten byl od prvního dne naprostý skeptik. Nevěřil ani generálům, ani vedoucím civilním byrokratům, o arcivévoděch mluvil jen ironicky. Především však nenáviděl Maďary, o nichž tvrdil, že jen oni se svou politikou zavinili válku, jsou přirozeně ještě neschopnější než Rakušané a ti jejich „červení čerti“, jak říkali svým honvédským husarům ve válce, červeně uniformovaným, jsou jen nafukováním. A kdyby všechno dobře dopadlo, tak pošlou do Vídně hodně mastný účet „wie wird g'salzen sein“. Personální unie, samostatná armáda, samostatné zastoupení v cizině, to budou jen maličkosti. O kvótě nebudou ani mluvit, nebudou platit ani halére. „Nevěřím“, říkával, „že bychom mohli válku vyhrát na dvou frontách (tenkrát Itálie ještě nevstoupila do války) a ještě posílat lidi a kanony

do Německa – to je pro Rakousko příliš mnoho –, vždyť je pomalu nebudeme moci uživit. Ale i kdybychom ji vyhráli, přec je konec monarchie, poněvadž Maďaři, kteří budou samozřejmě tvrdit, že to vyhráli oni, se jistě trhnou a osamostatní. Přece si každý spočítá, co taková personální unie s Maďary bude znamenat, když už za dualismu sedí Rakousko proti těm cikánům v druhé lavici. Tak i vyhraná válka znamená prohru od Maďarů. A když už to musíme prohrát, tak bude lépe, když to prohrajeme proti Angličanům a Francouzům.“ Koerber byl odjakživa ctitelem Anglie, skoro každé dovolené užil k cestě do Londýna, třeba sebekratší. Tvrdilo se, že má u jednoho z četných londýnských přátel uloženy své paměti a že budou vydány až po dlouhé době. Pak se snad vlivem Anglie v Rakousku udělá pořádek. „Ani v Německo nevěříte?“ „Ale prosím vás, vždyť také nedovedou žádné zázraky. Mají to vést za nás i za sebe. A pak: vždyť oni nejsou o mnoho lepší než naši. Mají jen trochu víc pořádku a organizační talent. Ale to všechno nebude stačit. Anglii a Francii dnes Amerika zaopatřuje vším, co potřebují. A nezapomeňte: Německo a my máme proti sobě také Rusy. Ti mají nejvíc lidí, a to hraje přece ohromnou roli!“ Takto mluvil Koerber od prvního dne. Jistě měla na jeho nazírání vliv osobní rozmrzelost. Právě v takové době, kdy bylo třeba každé zkušené síly, kdy se každá hodina stávala historií, kdy se skoro den co den děla nejvážnější rozhodnutí, zůstával muž jako Koerber nuceně v ústraní, v příkaznosti, mimo službu. Koerber se zcela dobře posuzoval sám, věděl, že je víc než presidialista, jak o něm napsal dr. Kramář. Ale byl zas do té míry objektivní, aby neposuzoval tak vážnou, ba ohromnou situaci jen proto ab irato, že nebyl v aktivitě. Zlobil se hlavně na svého žáka, hraběte Stürgkha, že zavedl systém, který zakazoval císaři říci všecku a celou pravdu.

Jinak byl život ve Vídni v prvních měsících dost nepříjemný. Do kaváren, kde večer hrála hudba, nebylo možno chodit, poněvadž při každé sebemenší, více nebo méně vhodné příležitosti spustila hymny: rakouskou, tureckou, první týdný italskou, *Heil dir im Siegerkranz*, *Wacht am Rhein*, *O du mein Österreich* a pochod Radeckého. To by konečně nebylo to nejhorší: ale pokud hudby tyto

hymny hrály, všecko obecenstvo muselo stát! A to se opakovalo několikrát za večer! Potřeboval-li do místnosti vstoupit nějaký vyznamenaný oficír nebo také jen raněný, už spustili sérii těchto „posvátných“ nápěvů. Když nehrály hudby, u stolů se hovořilo jen a jen o válce, což také nebylo dvakrát příjemné. Pomalu však ty hovory přestávaly. Zprávy z rakouských bojišť se stávaly čím dál neurčitějšími, ne-li nepříznivými, a po Vídni se hemžili detektivové, kteří hovorům obecenstva nepozorovaně naslouchali a pak působili nepříjemnosti. Tož se pak mluvilo jen o lhostejných věcech.

Rakousko-uherská a německá armáda

Z Prahy docházelo také málo zpráv, ale začínala se šířit nálada, která v politických, zejména ve vojenských kruzích vzbuzovala prudký odpor, hrozby a mstu.

Prof. Masaryk jel do Holandska a z Berlína mi poslal německy psaný lístek. Zněl takto: „Berlín. 15/X.‘14. Hier überall dasselbe Urteil über Ö.[sterreich] und alles, was wie besprochen haben; man fühlt die Mängel mehr als bei uns. Der Anfang hier ist versprechend; auf der Rückreise werde ich schon mit ein–zwei massg.[ebenden] Leuten sprechen. Auffallend, wie man hier jetzt g(anz) richtig Mađary beurteilt u. verurteilt. T. G.“ (Odevšad týž úsudek o Rakousku a o všem, o čem jsme spolu mluvili t. j. cítí nedostatky více než u nás. Začátek zde je slibný; na zpáteční cestě budu již mluvit s jedním nebo dvěma vlivnými lidmi. Nápadno, kterak zde nyní zcela správně hodnotí a odsuzují Mađary.) Dost jsem se divil, že korespondenční lístek prošel censurou, třebaže se mezi spojenci nevykonávala přísně, ostatně znamenitě potvrzoval, co jsme i ve Vídni pozorovali ode dne ke dni víc: řevnivost a žárlivost mezi spojenci se hlásila až překotně. Němci byli zvyklí se dívat na své rakouské bratry spatra. To se datovalo od roku 1866 a ještě víc od roku 1870. Teď, když s rakouským vojskem byli pohromadě, nafukovali se ještě víc, poněvadž dobře cítili, že jim vlastně do toho všeho, co způsobilo válku, ničeho není. Vyhrájí-li válku, co z toho budou mít? Takové bylo mudrování

v Německu. Na prohru v Německu, zejména tenkrát a ještě dlouho později, nikdo nevěřil. Ostatně pokud se mužstva týče, neměli Němci příčiny se nafukovat, ubozí rakouští vojáci se bili, jak mohli. Že důstojnický materiál byl lepší, byla známá pravda. Hlavní roli ovšem hrála jedna důležitá okolnost: Německo mívalo znamenitý kádr dlouho sloužících poddůstojníků, který v c. a k. armádě vždy scházel. Na ty v Rakousku nebyly peníze. V Německu, kde ostatně šlo o vojsko národní a německé, byla k armádě větší láska a náchylnost k celému stavu. Stát tedy přesloužilce dobře platil, a tak si získal dobře vycvičené poddůstojníky, kteří udržovali v jednotlivých vojenských tělesech tradiční disciplínu a výchovu. V povaze rakouského obyvatelstva vůbec nebyla náchylnost k vojančení. Ne pouze u nás Čechů – ani Němci, čeští ani alpští, nebyli zrozeni k vojančení. Snad nejvíc chuti k vojančině bylo u Chorvatů. V monarchii byla ta tři léta vojančení považována za trest, a kde kdo mohl, nějak si z té služby pomohl. Toho v Německu nikdy nebylo: tam každý považoval pobyt v armádě, nebyl-li nemocný nebo mrzák, za samozřejmost, nehledě k tomu, že německý voják i prostý voják zůstával přes všechnu disciplínu a přesnost výcviku člověkem. V Rakousku byl otrokem. A k tomu pak nutno připočíst nechuť českého, polského, slovinského i maďarského vojína. V Německu bylo ve vojstě v době míru snad víc uvědomělých antimilitaristů než v Rakousku, ale nakonec, když přišel jedenadvacitiletý hoch ke svému pluku, byl hned jako doma, byl mezi svými. V Rakousku přišel často do Haliče, do alpských zemí, do Bosny, do ciziny. Přátelství mladých lidí, kteří v jiných státech současně sloužili u nějakého pluku, přetrvávalo až do smrti. V Rakousku už při cvičení neznal jeden druhého, poněvadž záložníci byli zpravidla posíláni k cizím plukům. To, čemu se v Německu říkávalo „duch armády“, bylo něco zcela jiného než v Rakousku. Zde to byl jen duch oddaný císaři. O vlasti, k níž se každý voják v Německu hlásil s pýchou a nadšením, jako se k ní hlásí voják francouzský nebo anglický, se nerado mluvilo. Ještě u Němců, ale kdo směl mluvit u c. a k. pluku o své české vlasti? Vždyť plukovní hudba nesměla ani u českého pluku zahrát „Kde domov

můj“, o „Hej, Slované“ ani nemluvě. Když nám, dobrovolníkům u 28. pluku, v roce 1887 vykládal pan nadporučík, ovšem německy, koho musíme na pražské ulici zdravít, a zmínil se o tom, že takzvané c. a k. privátní ozbrojené měšťanské sbory mají porteppe jako skuteční důstojníci a že se jim tedy musí salutovat, podotkl, že se v takovém případě jistě najde nějaká výkladní skříň, do níž se můžeme zahledět, „damit diese českische Civilistengesellschaft nicht grüssen muß“ (aby se tato česká civilní společnost nemusela zdravít). A přece nás bylo ve škole 70 % Čechů! Pan nadporučík Widstruck nás prostě nevzal na vědomí. Pocházel ze Štýrského Hradce a padl v prvních měsících války co plukovník.

Všechny tyto organické vady rakouské armády v Německu znali a ve válce je poznali zblízka. Nebylo tedy divu, že se nafukovali. Je zjištěn příběh, že německý důstojník, projížděje za války Rakouskem, vstupujícímu cestujícímu – v první třídě –, který se tázal, jsou-li zavazadla majetkem německého oficíra, briskně odpověděl: „Gespräch nicht erwünscht.“ (Rozmluva nežádoucí.) Že tedy prof. Masaryk ozvěnu toho všeho slyšel za svého pobytu v Německu, je skoro samozřejmé. Ostatně poměr mezi rakouským a německým důstojnictvem, spojených v jeden sbor nebo v divizi, byl často víc než napjatý. Povídalo se o tom za války dost a dost: ale já nebyl v poli a autentického nevím nic.

Profesor Masaryk navštívil dra Koerbra

V září 1914 přijel prof. Masaryk do Vídně. Dal jsem mu přečíst expozé, jak si představuji českou politiku v tehdejšímu stadiu války. Nenamítal nic podstatnějšího, poněvadž tenkrát ještě čekal, že v nejlepším případě z toho bude pro Rakousko partie remise. Vypravoval mi, že v Praze i na venku lidé blouzní o vpádu Rusů na Moravu, o budoucím připojení českých zemí k Rusku nebo o dosazení nějakého ruského velkoknížete na český trůn. Nevěřil už tenkrát v úspěch Ruska a byl proti jakékoli ruské dynastii. Měl proti ní dvě pro něho nejhorší výtky: despotismus a alkohol. Musím poznamenat, že jsem s ním po té stránce úplně souhlasil, poněvadž, jak ještě povím, stal se později tento souhlas

velice důležitým. Už jsem mu dříve psal o stanovisku dra Koerbra a vypravoval mu to nyní zevrubně a podotkl, že bych tomu byl rád, kdyby i on dra Koerbra vyslechl. Masaryk souhlasil a já jsem po jeho přání s Koerbrem návštěvu pro následující den o třetí hodině odpolední. Když jsem se s ním druhého dne rozcházel, smluvili jsme, že budu v Café Central čekat. Bude-li návštěva skončena včas, že přijde před svým odjezdem (4.15 odpoledne) do kavárny. Ne-li, že přímo od Koerbra půjde na nádraží Františka Josefa. Skutečně odjel a já už jej nezastihl. Při známé své dochvilnosti a přesnosti mi prof. Masaryk hned po svém návratu do Prahy napsal o své návštěvě u Koerbra korespondenční lístek. Uvádím to zde proto, poněvadž tato návštěva měla v lednu 1929 malou dohru. Pan hrabě dr. Polzer-Hoditz, bývalý ředitel kanceláře rakouské panské sněmovny a švagr markýze Oliviera Bacquehema, se stal po nastoupení císaře Karla jeho důvěrníkem a po knížeti Montenuovo šéfem kabinetní kanceláře. O jeho politickém nazírání jsme věděli jen tolik, že byl odpůrcem německé a maďarské politiky v Rakousku a že se dost správně díval na rakouský problém. Dokud byl s námi v parlamentě, málokdy se pouštěl do politických hovorů, poněvadž musel být co úředník panské sněmovny zvlášť opatrný.

Když došlo k amnestii dra Kramáře a dra Rašína, všeobecně se tvrdilo, že hrabě Polzer byl původcem tohoto aktu, poněvadž považoval proces za neobyčejnou chybu, ba co více, za nehoráznou hloupost, a od amnestie si sliboval dobrý dojem v Čechách a popularitu mladého císaře. Jako vosy se do něho pustili vojáci i přední vídeňští státníci, v první řadě Czernin, Clam a v Budapešti Štěpán Tisza. Pro tyto politiky byla amnestie asi jen záminkou. Znali politické smýšlení Polzerovo, věděli, že je federalista, že radí Karlovi ke změně ústavy a celé struktury Rakouska, zkrátka: že chce nějak zvrátit původ všeho zla v Rakousku, dualismus z roku 1867. Takový převrat by se byl přirozeně obracel proti Němcům a Maďarům stejně, poněvadž politická převaha obou těchto národů, v Cis a Trans, prýštila ze smluv Deákových a Julia Andrásyho staršího. Proto Polzra od prvního dne potírali na nože a všemi prostředky. Koncem roku 1928 dr. Polzer vydal

tlustou knihu o císaři Karlovi, kde všecy ty své zážitky a zkušenosti vyličuje. Na jednom místě reaguje hr. Polzer na zprávu presidenta Masaryka o oné návštěvě u Koerbra a o způsobu, jak se tento politik díval v září 1914 na Rakousko a jeho osud. Pan president Masaryk uvedl, že se Koerbra ptal, zdali věří, že by po válce nebo po změně na trůnu v Rakousku mohlo dojít k pronikavým reformám, zdali něco takového lze očekávat od příštího císaře Karla, a že Koerber hladce řekl: „Nein!“ Hrabě Polzer se k této věci ve své knize vrací a praví, že tomuto vypravování presidenta Masaryka nemůže věřit už také proto, že Koerber v září 1914 Karla vůbec neznal a nemohl o něm tedy nijak soudit, nehledě k tomu, že se neměl takto vyslovovat právě k prof. Masarykovi, jehož „Stellungnahme“ [postoj] Koerbrovi přec musela být známa.

Poznámka Polzerova, že nemůže věřit něčemu, co napsal pan president, mne přímo urazila, nehledě ani k tomu, co naivního hrabě Polzer napsal o Koerbrovi a o stanovisku prof. Masaryka. Napsal jsem tedy hraběti Polzerovi list, v němž jsem mu tuto nevíru v slova našeho presidenta „objasnil“ prostě tím, že profesor i president Masaryk by neřekl a nenapsal nikdy nic, co není pravda, i kdyby muselo být sebetrapnější napsat pravdu, že rozmluvu s Koerbrem jsem zprostředkoval já právě proto, aby prof. Masaryk slyšel od Koerbra přímo, co já poslouchal každý čtvrtek, který byl po celou dobu Koerbrovy příkaznosti i pozdějšího druhého ministrování za války od 3–5 (nebo i do 10 v noci) vyhrazen pro mne. A že mám o bezprostředním dojmu prof. Masaryka z této rozmluvy zprávu od něho ještě dnes. Co pak se týče Koerbra, ptal jsem se dra Polzera, zda má takový názor, že by Koerber už v roce 1914 nevěděl, co je v Rakousku možné a co nemožné. Cožpak jsme už v roce 1914 nevěděli, kdo bude vládnout, dojde-li k změnám? Že to budou páni Czernin, Clam, Tisza e tutti quanti a že proti nim bude mladý Karel, právě ten, mladý, nezkušený a nevzdělaný, příliš slabý? A poněvadž dr. Koerber ty pány znal, nevěřil na reformy, nevěřil, že oni spasí Rakousko a jim se, pokud se nemýlím, také záchrana Rakouska nepodařila, alespoň ne zcela. Právě dr. Polzer poznal na svém osudu, jak slabý byl Karel vůči

těmto magnátům a jaké měli pánové za války starosti. Karel se pokusil, jak Polzer sám vypravuje, svého kabinetního ředitele proti náporu oné trojice držet. Nějaký čas to šlo, ale nakonec jej musel propustit, poněvadž i Czernin i Tisza císaři přímo hrozili. Hrabě Polzer mi odpověděl delším listem, v němž se sice pokouší trvat na svém, ale prohlašuje, že ve francouzském vydání své knihy, jež se připravuje, onu poznámku a polemiku proti našemu panu presidentovi škrtně.

Ale ne pouze Koerber byl skeptik: i jeho odpůrci, jako kupříkladu dr. Baernreither, nevěřili v úspěch rakouských zbraní a politiky, nevěřil v něj dr. Schulz, vrchní ředitel Kestránek. Ba možno říci, že žádný z nejpřednějších vídeňských Rakušanů nevěřil, a všichni proti svému cítění museli věřit alespoň v Německo. Někteří z nich upřímně neradi. Hlavně vicepresident nejvyšší účtárny dr. Schulz říkával: „Nevěřím vůbec ve vítězství, ale když z toho vyjdeme s modrým okem, bude i tak nutno odstěhovat se z Rakouska. Tady nebude s oficíry k vydržení. Každý, kdo bude mít vyznamenání – a kdo je mít nebude? – bude dokazovat, že říši zachránil, a v kavárně budete muset vstávat, aby si milostpáni mohli sednout. A co teprve v Německu! Já jistě už Berlín nespátřím! Já tam nepojedu za nic na světě. Už z toho důvodu bylo by si přát, aby prohráli. Nevěřím, že to vyhrají, už každé vyrovnání bude nebezpečím.“

Zajímaví byli šlechtici: byli osobně uraženi, že nejsou zvlášť a lépe informováni než ostatní „misera contribuens plebs“ [chudý (daněmi) přispívající lid]. A nevěděli, na koho se víc zlobit: na císaře, který si na aristokracii nevzpomněl a připustil takové ponížení šlechty, jako se stalo při pohřbu Františka Ferdinanda, anebo na následníka Karla, který se obklopil jen Lobkowiczy a nikoho jiného neznal. Na Německo strašně vrčeli, poněvadž si prý aroguje každý sebemenší úspěch a mluví s opovržením o rakouské armádě. „A bez našich Škodovek by nevyhráli to nejmenší“, tak se sami uklidňovali.

Ve Vídni roste nespokojenost

Poměry ve Vídni se den ode dne horšily. Povrchní posuzovatelé událostí oslnění rychlým postupem Němců v Belgii byli přesvědčeni, že válka skončí brzo, nejdéle do Vánoc 1914. Seriózní, politicky zkušenější ovšem v každém německém úspěchu viděli nový průtah války. Je nesporné, že první týdny, ba měsíce Němci ukazovali vynikající útočnost na západě i na východě. Ale nálada se přece zhoršovala, tisk jak říšskoněmecký, tak vídeňský štvál od úspěchu k úspěchu víc a více, ironicky komentoval všechny projevy z druhé strany, a dráždil tak tisk ententy. Jen tak se mohlo stát, že se jak v Německu, tak i ve Vídni přezírala první bitva na Marň, pro konečný výsledek války tak rozhodující. Ve Vídni jsme vůbec nevěděli, co se za hranicemi a na bojištích děje. Zarážely sice různé nejasné zprávy o přeskupování, „Umgruppierung“, jak se říkalo v bulletinech porážkám, zarážely hlavně neúspěchy vůči nejmenšímu odpůrci, Srbsku, ale to bylo oficiálně jako oficiálně vykládáno tak, že těžiště války neleží v Srbsku, nýbrž ve Francii a na Rusi. Až bude rozhodnuto na velkých bojištích, se Srbskem se pak věc snadno spraví. Jiného jsme se nedozvídali. Zpočátku jsme „výsledky“ války měli před očima. Večer, více ještě v noci, přijížděly vlaky s raněnými, kteří pak byli rozváženi do nemocnic. Když pohled na nekonečné řady nemocničních vozů způsoboval ve Vídni jistý nepokoj, dovoz nemocných do Vídně ustal. Později na jaře byli po večerech převáženi z poslední zastávky před Vídní po periferii města. První „nadšení“ pro válku přestalo, v kavárnách se se už nehrály hymny, zejména italská se přestala přidávat k rakouské a německé – Itálie začala vyjednávat, tj. kladla si podmínky za svou neutralitu. První vážný stín padl na naděje v brzké zakončení války. Nervozita stoupala, a to tím víc, když se také doma zhoršovaly politické, hospodářské i sociální poměry. Skoro každý třetí den bylo vydáno nějaké nařízení na základě § 14 a každé znamenalo další okleštění svobody a volnosti obyvatelstva ve všech směrech. Podle příkazů hlavního velení vládl hrabě Stürgkh. Nerozhodoval ani císař, ani arcivévoda Bedřich. Také v hlavním stanu panovala diktatura. Zuřili tam dva političtí generálové: Metzger a Chorvat

Hranilović. Císař a Bedřich jen podepisovali. Stát byl hermeticky uzavřen také vůči spojeneckému Německu a dosud neutrální Itálii. Zejména se dbalo o to, aby přes Švýcarsko a Itálii nebyly dováženy noviny, ani švýcarské. Celní úředníci a zřizenci na hranicích švýcarsko- rakouských propouštěli tenkrát do Rakouska spíš všechno, jen ne noviny. Ani *Züricher Zeitung*, které byly v notoricky dobrém poměru s Rakouskem, nesměly do Vídně, jen aby nepřišly nikomu na oči bulletiny francouzského hlavního stanu, přestože i Francouzi a Angličané brali ohledy na své obyvatelstvo a také je neplašili, podávající mu zprávy stejně apretované, jaké podávala Vídeň a Berlín. Ostatně čím válka déle trvala, tím víc klesal zájem širokých vrstev, zejména zájem o oficiální zprávy pana generála Höfra, který je podepisoval.

V listopadu a počátkem prosince, když už bylo jisté, že válka nebude do Vánoc skončena, lidé ve Vídni znervózňeli ještě víc. Už bylo slyšet hlasité reptání proti válce, proti omezování osobní svobody, proti režimu hraběte Stürgkha, zkrátka Vídeňáci, kteří beztak rádi na něco nadávají, měli tisíc výtek. Přitom zdražovaly všechny potřeby, přestalo pravidelné zásobování kuřivem, všecko se posílalo do pole vojákům. V obchodech se tenčily zásoby látek. Všecky továrny byly zrekvírovány, směly vyrábět jen látky pro armádu; stejně koželužny musely všechnu kůži dodávat ministerstvu války. Všecka tato opatření působila na Vídeň mocně a dusivě. Ke všemu se město plnilo uprchlíky z Haliče a z Bukoviny, ve Vídni jim říkali „k. k. Flüchtling“ [c. k. uprchlík]. Bohatší lidé z obsazených krajin anebo z těch, jimž hrozily vojenské operace, už byli ve Vídni dávno, brzo přijížděly vlaky s chudšími. Přijížděli hlavně židé z východních částí mocnářství. Sbíralo se pro ně po kavárnách. V Centrále přišli také k našemu stolu a málem by se mi byl vtip zle vyplatil. Řekl jsem jednomu ze sběratelů, že nemohu dát nic, ale až ty uprchlíky budou vozit zase zpět, že jim dám, co budu mít, jenže: „Ty už z Vídně nedostanete, ty už máte najisto“. Proroctví se sice doslova splnilo, ale pan sběratel se rozčílil, začal si hlasitě stěžovat a už už se sbíhali hosté, aby zasáhli. Naštěstí zasáhl do „diskuse“ kavárník, žid, a prohlásil, že nestrpí, aby jeho hosté

byli v kavárně obtěžováni a že se sběratelé ani nepřihlásili o příslušné kavárnickovo svolení; a tak sběratelé brzo z kavárny zmizeli.

Netrvalo dlouho a docházely stesky ze všech stran: advokáti si stěžovali, že se do Vídně přistěhovala spousta advokátů „z východní části mocnářství“, kteří nejenže provozují advokacii a špinavou soutěží poškozují dávno usedlé advokáty vídeňské, nýbrž, uvyklí zcela jiné morálce, poškozují i vážnost a čisté jméno advokátního stavu.

Stejně naříkali lékaři a obchodníci, kavárníci, restauratéri, zkrátka: východní uprchlíci, většinou židé, uvelebovali se ve Vídni k trvalému životu. Nebyla to ostatně pouze ta jiná morálka, kterou před dávnými léty v parlamentě poslanec dr. Tomaszuk nazval tarnopolskou, která Vídeňákům (i židovským) v povolání citelně překážela; vadila jim i nesporná chytrost těchto zbrusu nových Vídeňáků. Dva případy mi tuto vyšší chytrost východních vždy připomínají. U generálního ředitele jednoho z předních vídeňských bankovních ústavů se několik dní po vypuknutí války objevil polský žid, bohatý, ale v „národním kroji“ a ptal se, co by dostal švýcarských franků za rakouské koruny. Bankovní ředitel se podíval do kurzovního listu a řekl: 95 centimů za korunu. „Kupte mi je tedy za dva miliony rakouských korun a nechte je v Curychu“. To šlo ještě hladce, poněvadž vývoz peněz v prvních dnech války nebyl zakázán. Bankovní magnát přijal tedy příkaz svého klienta a ptal se po příčině operace. Žid pokrčil rameny a řekl: „Ještě jsem neviděl válku. V Curychu nebude!“ To bylo, prosím, tři dny po vypuknutí války. Druhý případ: v Budapešti žil po dvě desetiletí polský žid a docela sprostě lichvařil. Vykořisťoval mladé aristokraty, kteří potřebovali pro ženské, hru a koně víc, než měli. Aby pan Zwicker obešel zákon proti lichvě, neprováděl tyto finanční transakce jednoduše, nýbrž užíval tehdejší obvyklé praxe, že prodával svým klientům vagony hřebíků, kůže apod. a zase je od nich kupoval. Prodal vagon za 10 000 korun a na to dostal směnky pana hraběte nebo barona. Pak vagon ihned koupil zpět a vyplatil své oběti, řekněme, 6 000 K. Na takové kšefty se zákon nevztahoval. Těmito obchody si pan Zwicker „naspořil“ značné jmění asi

deseti milionů korun. Měl už dávno statek v Uhrách, domy v Budapešti, elegantní byt, cenné papíry. Přišla válka, jaká pomoc! Ale jednoho dne vyšla výzva k upisování první válečné půjčky a v té výzvě bylo apelováno na vlastenectví každého jednotlivce. Pan Zwicker prodal svůj statek, domy v Budapešti, elegantní byt a vše, co měl. Jen trochu šatstva pro sebe, ženu a dvě děti mu zůstaly. Vše ostatní směnil za hotové peníze. Podařilo se mu ty své miliony vystěhovat do Švýcar a začal se loučit se svými přáteli. Když se ho jeho budapešťský bankéř ptal, proč tak jednal, řekl klidně: „Pane, země, kde se z vlastenectví mají dát peníze na beznadějný podnik, není zemí pro mne. Proto jdu odsud!“ Nesčíslněkrát se, hlavně ve válce, ukázalo, že tito lidé mají zvláštní a neúprosnou logiku. Někdy snad cynickou, ale úžasně přiléhající praktickému životu. Není tedy divu, že invaze těchto živlů nezpůsobovala ve Vídni velkou radost.

S profesorem Masarykem v Benátkách

Počátkem prosince válečná neuróza počala působit i na mne. Pracovat se nedalo, tak člověk stále myslel jen na válku, trvání, konec, následky. Ke všemu byly hmotné starosti – zkrátka duševní stísněnost působila nakonec i tělesně. Lékař brzo rozpoznal, jakého druhu je má choroba, hlavně jakého původu. „Musíte někam pryč, do jiného ovzduší,“ řekl, a znaje mou lásku k Itálii, předepsal ihned recept: „Jed'te na několik dnů do Benátek a bude vám lépe.“ Itálie ještě byla neutrální, alespoň udržovala docela korektně tuto fikci, bylo tedy možno tam jet. Ovšem ve Vídni to stálo víc běhání než v Benátkách. Jel jsem přes Terst a pak drahou, poněvadž lodě už nejezdily. Na italské hranici bylo ticho, ani větší revize nebylo. Jen už s celním revizorem chodil lékař, aby alespoň povrchně prohlížel cestující, poněvadž v Rakousku už počaly válečné nemoci, úplavice, tyfus a podobné, stálé průvodkyně válek. Lékař dal každému cestujícímu potvrzení a s tím se bylo nutno hlásit na městském úřadu v cíli. Já tedy v Benátkách.

Prof. Masaryk mi psal, že chce do Říma a že se v Benátkách hodlá několik dnů zdržet. To ovšem zvýšilo mou beztak velkou a stálou touhu po Itálii, zejména po

Benátkách. Byl jsem v Itálii poprvé, když mi bylo 19 let. Od té doby jsem byl v Itálii, až na tři válečná léta, každý rok alespoň jednou, několikrát současně s prof. Masarykem. Italské státní dráhy se chovají k žurnalistům neobyčejně ochotně. Žurnalista platí čtvrtinu jízdného jako italský oficír. Je tam na to zákon a dráhy nedělají tedy milosti (jako jinde!). Až na tehdejší rakouskou hranici jsme také nic neplatili – tož mne cesta z Vídně do Benátek stála několik málo korun.

Jak se prosincové Benátky změnily proti dubnu téhož roku, kdy jsem je viděl naposledy! Vídával jsem je dosud jen v záplavě jižního slunce, přes veškerý smutek, který na nich stále ležel, jasné, usměvavé, až veselé! V prosinci stupňoval smutek pochmurný den, do desíti hodin dopoledne tma a mlha, nevlídnost čouhala ze všech stran, z každého domu, z každého kostela i paláce. Vždy černé gondoly odpovídaly zcela a úplně povaze města. Ubytoval jsem se jako obyčejně v hotelu Luna a objednal pokoje pro prof. Masaryka, který přijel druhého dne s mladší dcerou. Profesor vypadal sice dobře, ale přec jsem poznal, že mu válka dělá velké starosti. Stále víc jsem poznával, že všechny jeho myšlenky patří válce, jejímu průběhu, konci a následkům; a když jsem si vzpomněl na jeho výrok ze září, že to u nás tentokrát nenechá, i kdyby měl uzurpovat právo k mluvení a činům, pochopil jsem, co se v tom muži děje, nač myslí a jak asi ten jeho mozek, na myšlení tak trénovaný, teď ve dne v noci pracuje. Nebylo jiné diskuse, jiného zájmu. Na procházce, v kavárně, v restaurantu válka a politika domácí i zahraniční. Tam jsme ovšem četli zahraniční listy, hlavně italské, a ty zprávy vypadaly jinak než u nás. Benátské obyvatelstvo ještě nebylo na vojnu připravováno. Seděli jsme odpoledne v kavárně Florian, v prosinci chodí i Benátčané do kaváren, nesedí před nimi. V kavárně bodří Benátčané sedávají bez ohledu na sezonu celá odpoledne a proklepávají za normálních dob události domácí i lokální. Tehdy mluvili skoro výhradně o válce. Rozumí se samo sebou, že byli naladěni proti Rakousku a nepřáli mu nijakého úspěchu. Ale nebyli proti Německu! Spíš proti Francii! Resumé dlouhého povídání podal charakteristický výrok jednoho z nich: „La guerra è pro tutti cattiva.“ (Válka je pro všechny zlá.)

„A brambory jsou drahé!“ dodal druhý. Vzpomněl jsem si na vypravování dra Adolfa Stránského o nějaké voličské schůzi, tuším v Habrech. Stránský mluvil ke svým krajanům a mluvil nadšeně a horoucně o státním právu. Po skončené schůzi pan poslanec seděl v hospodě s městskými honoracemi: pan farář, pan učitel, pan starosta, pan sládek a pan notář chtěli panu poslanci zkrátit čas do odjezdu. Všichni byli řečí Stránského nadšeni a libovali si jeho státoprávní názory. Najednou pan sládek: „Pane doktore, s tím státním právem jste to pověděl znamenitě a všecko to bylo by moc krásné, ale – uhlí je dražší!“ „Patate souo più cari!“ [Brambory jsou dražší!] Chodili jsme tedy s prof. Masarykem tři dny po Benátkách a přes všechnu vnitřní nevoli a všechny starosti si prof. Masaryk při pochůzkách neopomenul prohlédnout umělecké poklady toho jedinečného města. Opakoval, že se tentokrát nedá nikým umlčet, že chce do Říma, aby mohl sledovat válku v neutrální zemi, číst anglické a francouzské noviny a kontrolovat, co se skutečně děje vedle toho, co se píše v pražských, rakouských a německých listech. Příznakem italské nálady byly pohlednice, jež se v Benátkách beze všeho prodávaly: tendence byla protiválečná, všechny lístky byly sice namířeny proti krvežíznivosti a proti vraždám, ale krvežíznivými byli František Josef a Vilém II., kteří byli kresleni jako řezníci brodicí se v lidské krvi, jako vrahové atd. Koupil jsem si dvě kolekce a právě tak pan profesor. Na rakouskou cenzuru jsem si v tom okamžiku ani nevzpomněl! Den před Štědrým večerem odjeli pan profesor s dcerou zrána do Říma a já v poledne do Vídně.

Předvolán na policii

Když jsem se vrátil domů, našel jsem na svém stolku předvolání na policii. Nestálo tam proč, a já, zpytuje své svědomí, nenalezl jsem ničeho, co by slavnou policii mohlo zajímat. Měli jsme tenkrát jezevčíka, snad někoho kousl? Nikdo u nás o ničem nevěděl. Tak jsem po deváté šel na policii do místnosti vyznačené na předvolání. Byl jsem nemálo překvapen, když jsem v pokoji našel vrchního komisaře dra Husáka, Čecha, kterého jsem léta znal z Centrály, který s námi

často a často sedával a chodil na všechna česká veřejná shromáždění v hotelu „Post“. Následkem toho překvapení zapomněl jsem dra Husáka pozdravit vřele jako obyčejně. A bylo to dobře. Pan vrchní komisař totiž nasadil úřední tvář, začal mluvit německy a přísně. „Je tu proti vám oznámení, že jste nevstal v hostinci, když se hrála rakouská ‚Volkshymne‘ a že vůbec osvědčujete rusofilství“ („dass sie ihre russenfreundliche Gesinnung zur Schau tragen“ [že dáváte na odiv své rusofilské smýšlení], řekl doslovně). To mne vrátilo do rovnováhy. Řekl jsem mu: „Pane vrchní komisaři, už jsem ve světě zažil všelicos, ale aby někdo mohl udat na úřadě tak pitomou denunziaci – to jsem dnes zažil poprvé!“ Ale dr. Husák trval na svém a žádal, abych se k denunziaci vyslovil. Tedy: „Pane, každý si o mně smí myslet, co chce, ale kdo je takový idiot a myslí, že si dám ve veřejném lokále natlouct, ten se podstatně mýlí. A že by se mi to za všech okolností nynějších stalo docela jistě, to přec musí vidět i slepý. Ostatně nechodím nikdy do hostinců, večer bývám jen v kavárně a nechodím nikdy sám, nýbrž se svou ženou. A tu přec uznáte, že nebudu provokovat škandály.“ „A co je s tím Ruskem?“ „Pane vrchní komisaři, čtete *Čas*? „Pravidelně.“ „Můžete si myslet, že redaktor *Času* může být přívržencem carského Ruska?“ Pan dr. Husák sepsal kratičký protokol, že obě udání naprosto odmítám, a nechal mne to podepsat. „In weiterer Folge dieser Anzeige muß ich bei Ihnen eine Hausdurchsuchung vernehmen!“ (V dalším důsledku tohoto udání musím u vás provést domovní prohlídku). „Prosím, můžete jít ihned s sebou, nemáme to daleko.“ Šli jsme. Ne sami. Na koridoru už čekali dva detektivové a ti šli na vyzvání dra Husáka za námi. Zůstali v mém bytě v předsíni. Komisař se rozhlédl po pokoji a žádal o klíč k psacímu stolku. Bez váhání jsem mu jej odevzdal. Má žena ve vedlejší pokoji byla víc mrtvá než živá, když viděla, co se děje. Dr. Husák se ptal, pořád ještě německy, po politické korespondenci. Ukázal jsem mu na tři zásuvky, kde byly nějak zajímavé politické dopisy složeny v mapách, dokonce v alfabetském pořadu. Pan dr. Husák listoval, zajímaly ho jen podpisy. Po prof. Albertovi přišel na řadu bývalý ministrpředseda baron Beck. Do jeho tváře se vrátil obvyklý laskavý výraz a dr. Husák promluvil

první české slovo: „Pane redaktore, na mne se nezlobte. Já dostal Auftrag [příkaz].“ „Nezlobím se vůbec, leda jen proto, že úředně dáváte na takové pitomosti.“ „Prosím vás, když nám to pošle Kriegsüberwachungsamt [Úřad pro válečný dohled], co máme dělat?!“ A prohlížel dál. Když četl samá známá jména, řekl: „Tak rád bych to všechno četl, bohužel nemám tolik času (řízení to trvalo od 10 do ½ 2!) „Má korespondence je vám k dispozici i bez úředního rozkazu. Chcete-li si v neděli odpoledne sem přijít, prosím.“ „Velmi rád, ale prosím vás, v té hloupé válce sedíme i v neděle odpoledne.“ Když byl s korespondencí hotov, prohlížel stůl. Nalezl rukopis politického exposé, v němž jsem napsal, jak si představuji politiku za války. To že si vezme s sebou. Vzal a velice laskavě se poroučel; že ostatní byt prohlížet nebude, že vidí, že ta denunciace byla hloupá a bezpodstatná. Když byl venku, oddechl jsem si jen z jedné příčiny: vzpomněl jsem si, že jsem ráno přivezl ty dvě garnitury pohlednic z Benátek. Kdyby je byl chytil, mohli mi způsobit velké nepříjemnosti a jistě by je byli alespoň sebrali. Naštěstí jsem je hned ráno, jak jsem přijel po sedmé hodině, ukazoval při snídani své ženě a nechal je na stole v druhém pokoji. Má žena, jak viděla policajta, ihned je schovala v prádelníku, takže by je dr. Husák nenalezl ani při pronikavější prohlídce. Jedna série musela zůstat v pozůstalosti dra Koebra, druhou jsem dal dru Schulzovi, aby je ukázal paní Schrattové, své přítelkyni. Ty jsem už nedostal.

Na prohlídku jsem měl upřímně vztek. Ne tak pro ta hloupá udání, ale proto, že jsem nechtěl, aby si páni z policie na takové návštěvy zvykli. Zavolal jsem telefonicky šéfa státní policie Geyera. „Rád bych se vás přišel na něco zeptat, pane dvorní rado.“ „Jste vždy vítán. Copak se stalo?“ Přímo jsem viděl, jak se při této otázce usmál. „Vždyť to jistě víte, co se ptáte?“ „Ach tak, tož přijďte hned, jsou dnes Vánoce. Snad budeme alespoň na Štědrý den mít k večeru pokoj.“ Šel jsem tedy. Geyer byl neobyčejně milý člověk, s nímž jsem v čase míru často a rád politizoval. Byl přirozeně vždy znamenitě informován, leccos pověděl. Pocházel odněkud z Moravy a studoval v Kroměříži nebo v Mikulově. Svou službu konal jistě dle předpisu, ale měl jsem dojem, že se ke mně chová upřímně a nedělá

policejta. Když jsem vstoupil do jeho úřadovny, už tam seděl vládní rada Schober, jeho zástupce v úřadě. Schobra jsem osobně neznal, jen jsem slyšel, že je Geyerova pravá ruka, ba že je schopnější svého šéfa. Také jsem věděl, že pokaždé, když anglický král Edvard přijížděl do Mariánských Lázní, byl tam Schober vyslán ke králově disposici, poněvadž měl neobyčejně pěkné chování, byl hezký člověk a znal francouzsky a anglicky jako německy. Později mi také o svém znamenitém osobním poměru ke králi Edvardovi často vypravoval. Král se cítil v Mariánských Lázních velmi dobře, byl tam rád a se Schobrem smlouval všechny své výlety do okolí. Schobrovo aranžmá bylo vždy bezvadné a král si na něj tak zvykl, že velmi často věděl Schober víc než pan Ponsonky, králův tajemník. Často přicházel Ponsonky k Schobrovi s otázkou: „Where is the King?“ (Kde je král?) Schober věděl, ale tajemníkovi neřekl ani slovo. A to krále značně bavilo!

Schober tedy už seděl, před sebou sešit a tužku, pozoroval jsem, že dobře stenografuje. Když nás Geyer seznámil, s úsměvem začal hovor: „Tak co proti nám máte? Proč vás ta prohlídka tak dopaluje? Vždyť dr. Husák je moc hodný člověk. Co vám udělal?“ „Nic, pane presidente,“ začal jsem, „nic mi neudělal. Neměl proč. Také mi na prohlídce nic nezáleží, ale mám vztek na vaši byrokratickou proceduru. Dostali jste udání, napsané, odpusťte, nějakým idiotem. Kdybyste se bývali zeptali Heinolda, Stürgkha i Berchtolda, tak by vám všichni řekli, že na těch udaných věcech není slova pravdy, že nedělám po kavárnách ostudu.“ Policejní president si lehce oddechl a řekl vážně: „To je ovšem mýlka. Kdybychom se byli těch pánů zeptali, byli by všichni tři řekli: jistě to není pravda, známe Hlaváče, tohle on nedělá, ale – jednejte dle předpisů. Walten sie ihres Amtes. [Dělejte svoji práci.] Udání přišlo od Kriegsüberwachungsamtu [Úřadu pro válečný dohled] a víte, co to je za instituci. Jediný, který to mohl zahodit do koše, byl dr. Husák, to je náš referent pro české věci, ten vás zná a musí znát. Ten mohl na vlastní odpovědnost věc zahodit. Jak to ale dal dál...“ „To já jsem spravedlivější. Proč zrovna ten nejnižší z úředníků má mít kuráž? Dr. Husák ji nemá, poněvadž vy ji nemáte, vy ji nemáte, poněvadž ji nemá Heinold, Heinold

nemá kuráž, poněvadž ji nemá Stürgkh, a Stürgkh ji nemá, poněvadž ji nemá ani Berchtold! A neměl ji ani pan dr. Biliński, ani pan generál Potiorek. Kdyby jeden z nich byl ve Vídni prohlásil, že v Sarajevě není zrovna pravá nálada na manévry a návštěvu následníka, nebyla by se sarajevská vražda stala. Ale než by byl pan Potiorek nebo pan Biliński riskoval svůj zlatý límec, riskovali raději krk Františka Ferdinanda. Kdyby byli řekli, aby tam František Ferdinand nejel, byli by tady řekli: „To je pěkná správa země! Pryč s Bilińským a s Potiorkem!““ Oba páni se usmívali (Schober si pilně psal) a Geyer řekl: „Máte pravdu. Jste sice trochu přísný, ale jistě máte pravdu. U nás nemá nikdo odvahu k vlastní odpovědnosti. To vidíte nejlépe na vnitřní správě! Co všechno se mohlo provést, co dobrého udělat, kdyby měli úředníci odvahu. Celý jazykový spor u vás se dal vyřídit. Ale bohužel není té odvahy nikde. A teď ve válce! Vždyť ani my se nemůžeme hnout. Nám vzali celý ten náš kšeft z ruky vojáci a ti přec o tom nemají ani zdání. Ale pro ně neplatí zákony!“ Mluvili jsme tak asi dvě hodiny a viděl jsem, že oba páni se dívali na události dost skepticky, i když se nikdy nepřerekli. Odešel jsem a od té doby jsme se hodně sblížili. Nepochyboval jsem ani dost málo, že prohlídka byla následkem toho, že jsem překročil rakouskou hranici ve stejné době jako prof. Masaryk. Netroufali si však pravou příčinu ani jen naznačit, poněvadž prof. Masaryk byl poslancem. Mimoto jej měli na své listině politicky podezřelých, jako celou redakci *Času*, a nechtěli ho upozornit, že je sledován.

Oba úředníci udělali svou kariéru: Geyer se brzo nato stal policejním prezidentem, byl jím skoro po celou dobu války, až došlo na Seidlerův kabinet. Na jeho návrh si dal císař Karel jednoho dne zavolat Geyera a ohlásil mu, že musí převzít ministerstvo vnitra. Bylo to v neděli a Geyer mne zavolal, abych mu poradil. Až mi bylo toho slušného muže líto, jak se rozčiloval při pomyšlení, že se má stát ministrem právě ve válce, s novým a tak mladým císařem. Ale nebylo východiska, musel. Nikdy předtím a ovšem nikdy později jsem nepoznal muže, který si dělal tolik svědomí při jmenování ministrem. Úředník, který si nebyl jist, bude-li moci splnit to, co se od něho čekalo. Svědomitý a poctivý člověk. Schober

se pak stal policejním presidentem ve Vídni a spravoval svůj úřad vzorně. Jeho šarmantní způsoby mu získaly sympatie všech stran, i socialistů, přestože věděli, že je monarchista a c. k. úředník. Když po převratu odstoupil první Rennerův koaliční kabinet, byl Schober zvolen kancléřem. [!] I zde se plně osvědčil a zejména Vídni prospěl svými dobrými styky s Anglií, kde měli na paměti sympatie, jež k němu choval mezitím zemřelý Edvard VII. Když na nátlak křesťanských sociálů jeho kabinet odstoupil, vrátil se Schober zpět na policejní presidium. Za svého kancléřství přijel do Prahy, jeho podpis stojí na našich smlouvách s Rakouskem tehdy uzavřených v Praze a v Lánech. Komunistický puč 15. července 1927 ve Vídni vyvolal ostré napětí mezi ním a sociálními demokraty, kteří mu vytýkali a vytýkají přílišnou ráznost, především střelbu na ulicích. Rozhodně se Schobrovi křivdilo a křivdí. Neznám už dnešní vídeňské poměry dopodrobna, ale není pravda, že by Schober onen komunistický pokus jaksi tendenčně zneužil. Viděl prostě, že se neodpovědné živly pokoušejí o zvrácení beztak málo utěšených sociálních poměrů, a chtěl rázně zjednat klid a pokoj. Je v každém případě neštěstím, že toto zakročení stálo řadu lidí, jak už to při takových příležitostech bývá, nevinných, život. Ale nevěřím, že měl při tom Schober nekalé úmysly. Je to nesporně jeden z mála dnešních vídeňských lidí většího formátu. Ovšemže bych sám věřil, že ze Schobra nikdo republikána neudělá. Ale poctivě bude vždy sloužit i republice. Od převratu skutečně prokázal Rakousku a hlavně Vídni znamenité služby, jež snad dnešní nálada ve Vídni ještě nedovoluje ocenit.

Coby samostatný policejní funkcionář dovedl Schober i ve válce ukázat zuby i všemocným vojákům. Pamatuji se, že mne dal jednou volat, abych přišel na policii navštívit maďarského socialistického pracovníka pana Diner-Dénese. Diner-Dénes organizoval v Budapešti už léta socialisty, byl znamenitým žurnalistou a často přijížděl do Vídne. Všemocná gentry a maďarská šlechta dovedla vážný vývoj socialismu vždy kazit a zdržovat, přestože Diner-Dénes nedělal žádné radikální experimenty; že nepracoval demagogicky, jeho práci se valně nedařilo.

Když byl ve Vídni, dostal Schober od divizního nebo brigádního soudu z Temešváru příkaz, aby Diner-Dénese zatkl. Přes Schobrovy dotazy – z jakého důvodu – nedostal odpověď. Zavolal tedy Dinera na policejní ředitelství, poukázal mu tam pokoj a řekl mu, že musí být zajištěný, dokud nedostane z Temešváru informaci, co a jak. Přes noc spal Diner v blízkém hotelu „De France“, kde se také stravoval, ale vždy za přítomnosti detektiva. Diner-Dénés si pak u Schobra vyžádal dvě návštěvy: prof. dr. Redlicha a mne. Chodili jsme k němu, aby mu čas rychleji utíkal, a během toho jsme o věci opětně mluvili se šéfem státní policie Schobrem. Ten zcela energicky prohlásil, že Dinera nezatkne, dokud se nedozví proč. To že si na svědomí nevezme. A svědomí přec u policie nebývá nazbyt, zejména ve válce to byl artikl málo hledaný. Skutečně, když třetího dne z Temešváru nikdo nepřišel ani neposlal důvody pro Dinerovo zatčení, Schober osočeného muže propustil. Setkal jsem se s ním v Praze až po válce, po krátké vládě hraběte Károlyiho, v níž byl ministrem. Nyní žije v Paříži a vydává sociálnědemokratickou novinářskou korespondenci. Do Maďarie ovšem nemůže, poněvadž tam je „volnost“ a „svoboda“...

Nová prohlídka v mém bytě

Uplynul na den a hodinu rok, den před Štědrým večerem 1915. Seděl jsem v čítárně žurnalistického spolku vídeňské Concordie a pil černou kávu po obědě. Pojednou mne sluha volal k telefonu. Má žena mi velmi rozechvělým hlasem oznamovala, že mám doma návštěvu, abych ihned přišel domů. Z třesoucího se hlasu jsem návštěvu ihned poznal a zeptal se: „Oficíři?“ Odpověď: „Ano.“ Když jsem vstoupil do svého bytu, seděli v předsíni dva páni, jež jsem ihned správně ocenil: detektivové čili inspektoři. V mém pokoji, kde byly knihy, obrazy a psací stůl, byli shromážděni: šéf divizního soudu plukovník Gliwicki, nadporučík auditor dr. Markus Preminger, žalobce v procesu dra Kramáře, dr. Pavel Koretz a dr. Filip Charwath, stejně nadporučíci auditoři a vrchní policejní komisař dr. Husák, známý už z první civilní domácí prohlídky. Představil jsem se jim,

i oni řekli svá jména, načež mi plukovník Gliwicki ukázal příkaz pro domácí prohlídku. „Páni hledají patrně dopisy prof. Masaryka?“ Pan plukovník Gliwicki přisvědčil. „Pan vrchní komisař dr. Husák už můj psací stůl zná, tady jsou klíče, najdete to snadno, poněvadž listy a každá řádka z pera prof. Masaryka jsou v jedné mapě.“ „Jelikož neděláte problémy, upustíme od prohlídky ostatního bytu. Jde nám jediné o politickou korespondenci. Páni dr. Koretz a dr. Charwath ji prohlédnou a dr. Preminger vás zatím vyslechne. Má k vám několik otázek. Já mohu odejít.“ Zapálil si cigaretu a odcházel. Pojednou zahlédl na stěně obraz prof. Masaryka: „Ještě si troufáte ten obraz nechat na stěně?“ tázal se. „Proč bych ho měl sundávat?“ „No nevím, nevím. Ostatně: je to váš byt a zde jste pánem vy!“ a šel.

Doktoři Koretz, Charwath a Husák se sesedli k mému psacímu stolu, vyndali mapy s dopisy a já odešel s drem Premingrem do druhého pokoje. Mezitím se dostavil ještě jeden mladší pán v civilu, policejní komisař, který dělal zapisovatele. Dr. Preminger mne především upozornil, že se jedná o velezradu v procesu proti dr. Kramářovi a soudruhům a že při velezradě neexistuje falešné svědectví, nýbrž jde vždy o účast na velezradě. Že by mne tedy musel dát ihned zatknout, kdybych se pokusil o falešné svědectví. Věděl jsem, že má žena, krajně rozčilená, za slabě přivřenými dveřmi poslouchá, a přímo jsem cítil, jak asi bude bez dechu při této líbezné poznámce dra Premingra. „Mně, pane doktore, nemusíte hrozit. Co vím, vám mohu klidně říci, a co nevím, neřeknu,“ odpověděl jsem. „Proč mi říkáte doktore a ne obrlajtante?“ ptal se. „Poněvadž je u mne doktor pořád víc než nadporučík!“ Pak dával těch „několik“ otázek. Zapisovatel chudák popsal pět archů papíru docela těsným písmem, 20 půlarchů! Výslech trval do 7 hodin. Když bylo vše podepsáno, poslal dr. Preminger zapisovatele domů, nabídl mi cigaretu (dosud jsem kouřil já své a on také své, nepřijal ode mne nabízené) a řekl: „Teď jsem tu privátně, váš host. Víte, kdo vás zachránil před zatčením? Prof. Masaryk! Byl v září 1914 ve Vídni, zapsal si, co s vámi mluvil, a mezitím napsal větu: Hlaváč je hautement [silně] proti Rusku! Tím vás uchránil.

Ty zápisy máme. A teď mi řekněte, co říkáte k tomu procesu s Kramářem?“ „Co říkám? Že máte štěstí, že jste žid!“ „To mi ještě neřekl nikdo. Ale nerozumím, jak to souvisí s tím procesem?“ „To vám řeknu. Kdybyste byl křesťan, dostal byste se jednoho dne do velkého sporu se Svatou stolicí, která na vás, když jste žid, nemůže.“ „Ještě nerozumím!“ „Tož koukejte: dru Kramářovi, to vám říkám už dnes, nezkřívíte vlas. Nic mu neuděláte. A až se vrátí osvobozen do Čech, tak si sv. Jan Nepomucký, o jehož pravosti se u nás beztak pochybuje, může sbalit svých pět švestek a jít, poněvadž zemským patronem bude dr. Kramář. A Svatá stolice si přec nedá líbit, aby jí někdo odstřelil svatého!“ Dr. Preminger se smál, ale hned zvažněl: „Vy nevěříte v jeho vinu?“ „Ne. Já jen vidím, že se naši vojenští páni zbláznili. Považuji tento proces za největší hloupost, která je vůbec myslitelná. Dr. Kramář neměl zapotřebí páchat velezradu. Víte dobře, že kupříkladu slovanské sjezdy, které se pánům v Armeoberkomando [vojenské vrchní velení, generální štáb, dále též AOK] zdají zejména dnes velezradou, pořádal zcela otevřeně, s vědomím vlády i společné vlády, a všechno, co měl na srdci, i když to bylo silně protirakouské, mohl říci buď v parlamentě, nebo Aehrenthalovi i Berchtoldovi přímo. Ale AOK vedou tento proces, neboť patrně chtějí dělat proces s námi Čechy vůbec. To je můj názor a přesvědčíte se, že mám pravdu.“

Dr. Preminger byl dost překvapen, ačkoliv ihned podotkl, že tak jako já mluví všichni Češi, kteří byli dosud vyslýcháni. „Já,“ řekl, „dostal tu věc a dělá mi to největší obtíže, poněvadž přec nemám o českých věcech nutnou znalost. Musím to teprve studovat. A to není maličkost.“ „To vám věřím. Ale bojím se, že to nevystudujete ani do konce války. Ostatně by vás dr. Kramář mohl poučit.“ „Nu, poslechněte: ten dr. Kramář je neobyčejně inteligentní člověk! Poznal jsem dosud málo tak znamenitých politiků. To musím přiznat. Ostatně vycházíme spolu velice dobře. Myslím, že nemá důvod si na mne stěžovat. Ale pokud se týče jeho osudu, nejsem takový optimista jako vy.“

Zatím byli páni Koretz a Charwath se svou prací také hotovi. Prohlásili, že si mapu s dopisy prof. Masaryka vezmou s sebou. Žádal jsem od nich potvrzení

a zároveň závazek, že se mi nic z tohoto fasciklu neztratí. Dali mi takové stvrzení; až později jsem poznal, jak bylo důležité. Jakmile byl proces skončen, žádal jsem nejdřív ústně, pak písemně o vrácení onoho fasciklu, po amnestii žádal jsem ještě důrazněji –, ale marně. Teprve když jsem písemně pohrozil stížností u ministra Georgiho, začali se tázat, mám-li nějaké potvrzení, poněvadž měli za to, že nemám. Až když jsem je předložil, vrátili mi tak drahocenný fascikl. Nescházela ani cedulka a všechno bylo očíslováno.

Za Kramářova procesu, k němuž jsem často docházel, stál jsem jednoho dne o přestávce s ředitelem Kestránkem, který byl nejpilnějším posluchačem tohoto památného procesu, a s historikem drem Friedjungem. Dr. Preminger k nám přistoupil a ptá se mne: „Tož co, ještě věříte, že se Kramářovi nic nestane?“ „Teď ještě daleko víc než před procesem! Vaše žaloba je sice pěknou básní a svědčí o vašem návladnickém umění, ale s právem a spravedlností nemá pranic společného. Ovšem dokud bude trvat válka, bude patrně spravedlnost na cestách... Ale něco bych vám poradil, pane dre Premingře. Vím, že generální ředitel Kestránek se vám strašně obdivuje a že se do vás zamiloval. Nechte se od něho angažovat k Pražské železářské nebo do jiného podniku, kde on vládne. Po válce se vám přec nebude chtít zpět do Černovic dělat státního návladního? Využijte tak skvělé příležitosti...“ Kestránek: „Proč ne – o tom by se jistě dalo mluvit...“ Ale Preminger se na mne útrpně podíval a řekl sebevědomě: „S vámi Čechy není možno mluvit, ani s tak klidným člověkem, jako jste vy. Po válce budu moci vstoupit jako sekční šéf do kteréhokoliv ministerstva, dokonce i do zahraničního!“ Na to jsem mu řekl: „Poslouchejte, pane doktore. Jste teď v uniformě a věříte jistě v takový konec války, že Rakousko zůstane pohromadě. Bude tedy ať hned, nebo později zas parlament. Pak v něm budou zase zasedat čeští poslanci. Že ano?“ Dr. Preminger přisvědčil. „A vy myslíte, že byste mohl být sekčním šéfem vůbec v nějakém ministerství, kdyby v parlamentě byli čeští poslanci? Já tomu nevěřím.“ Líčení opět započalo a jen dr. Friedjung mohl rychle poznamenat: „S těmi Čechy není možno mluvit. Jsou to blázni!“

Už se ve Vídni věci chýlily ke konci, když jsem v parlamentě představoval dra Premingra bývalému ministru financí dru Englovi. Pozdravil a dru Englovi ihned řekl: „Byl jsem vám, Excelenci, představen pánem, který mi od prvopočátku jako jediný v Rakousku prorokoval správný konec všech věcí! Nikdy jsem jeho proroctví nechápal – a nyní vidím, že měl pravdu ve všem.“

Smál jsem se jeho lichotkám, ale on sám dodal: „Myslím, že by mne dnes nemohl angažovat už ani ředitel Kestránek. Ale do Černovic se nevrátím. Zůstanu zde a budu advokátem.“ Tak se také stalo. Dr. Preminger má dnes jednu z největších advokátních kanceláří. Stejně dr. Koretz je advokátem, kdežto dr. Charwath je dvorním radou u Nejvyššího soudu ve Vídni. Už se ani jeden z nich nestará o politiku. Ještě jednou jsem se za války dostal do styku s vojenskými soudy, když byli obžalováni poslanci Choc, Buřival, Vojna a Netolický. Když se prof. Masaryk nevracel a když došly do Vídne první zprávy o jeho činnosti ve Švýcarsku, byla proti němu a jeho rodině v Praze také zahájena akce. Policie se dopídila existence několika beden se spisy prof. Masaryka, které Masaryk, jak praví obžalovací spis, před svým odjezdem odevzdal „nějakému“ dru Benešovi (einem dr. Benesch). C. k. policie se dopátrala, že je korespondence ve čtyřech bednách [!] a jednom cestovním vaku uschována v domě dvorního rady Oliče a všechny tyto věci sebrala. Mezi poznámkami bylo nalezeno několik lístků, na nichž si prof. Masaryk zaznamenával průběh rozhovorů. Podle těchto zápisků se 1. října sešli v restauraci U Bubeníčků v Myslíkově ulici poslanci prof. Masaryk, Choc, Fresl, Vojna, Buřival a Netolický. Prof. Masaryk dal k této schůzce podnět, aby jmenované poslance organizované vesměs ve straně národněsociální upozornil na různé zjevy v politickém životě za války, trvající už dva měsíce. Podle témat, jež dal poslanec Masaryk na přetřes této schůzky, je patrné, proč měl zájem na postupu právě této strany. Masaryk věděl, že národněsociální strana má ve své organizaci soustředěné vrstvy, jimž se v politickém žargonu říká ulice, tedy živly, jež jsou vždy připraveny a ochotny k demonstracím a pouličním manifestacím. Prof. Masaryk poukázal

především na to, že se zejména na Moravě počítá s vtrhnutím Rusů, jak mu bylo řečeno hlavně ze státoprávních kruhů. Je třeba, doložil, abychom vpád Rusů do tehdejšího Rakouska posuzovali podle našeho vlastního programu a spoléhali na Rusy jen částečně. Přitom se Masaryk zmínil o deputaci českých Rusů, která byla před nedávnem přijata carem Mikulášem i velkoknížetem Mikulášem Nikolajevičem, přičemž car dal deputaci různé sliby. Současně se zmínil o ruském manifestu, v němž nám byly rovněž dávány sliby. Neopomenul poznamenat, že manifest, který byl rozšiřován, on sám považuje za falsum. Dále mluvil Masaryk o tom, že se v české veřejnosti silně rozmáhá antisemitismus, poněvadž majorita židů se k nám chová nepřátelsky, a že by po vpádu Rusů na Moravu, nebo dokonce i do Čech, mohlo snadno dojít k protižidovským pogromům. Masaryk od takového postupu vážně zrazoval hlavně z toho důvodů, že by z toho nám i Rusům vzešla velká škoda, zejména v Anglii i ve Francii a vůbec v celém kulturním světě, přičemž už tenkrát prof. Masaryk myslel na Ameriku. Všichni přítomní poslanci národněsociální strany s názory prof. Masaryka souhlasili a poslanec Choc dokládal, že bude v jeho straně postaráno o to, aby byl zachován za všech okolností úplný klid.

Na základě těchto Masarykových záznamů byli čtyři jmenovaní poslanci Choc, Buřival, Vojna a Netolický žalováni pro účast na velezradě, zatčeni a zavezeni do Vídně k vojenskému soudu, poněvadž Masaryka neudali a souhlasili s ním. Prof. Masaryka prozatím žalovat nemohli, poněvadž dlel v nepřátelské cizině.

Právě tak, jak soud nařídil dru Premingrovi, aby na základě „materiálu“ vybásnil žalobu proti dru Kramářovi a soudruhům, dostal nadporučík auditor v záloze dr. Pavel Koretz příkaz, aby zbásnil žalobu proti čtyřem národněsociálním poslancům. Dr. Preminger žil co náměstek státního zástupce v Černovicích v tehdejší Bukovině a neměl o české politice ani zdání. Dr. Koretz býval až do války koncipientem ve velké advokátní kanceláři vládního rady dra Stegra (mimočodem řečeno spolužáka prof. Masaryka na gymnáziu) a vyznal se jistě v astronomické matematice lépe než v českých politických dějinách. Ale

pefěl je pefěl [Befehl, befel, rozkaz], a dr. Koretz tedy básnil. Vyslychal především obžalované, kteří přirozeně zapírali, na nic se nepamatovali. Když se s nimi vyšetřující soudce pustil do politických hovorů, při nichž se chtěl informovat o nejprimitivnějších otázkách české politiky, dostával odpovědi až komické a on jich pak docela vážně užil v obžalovacím spise. Obžalovaní podle svých výpovědí a výroků vypadají jako černožlutí beránci. Vina spočívala v tom, že s „vlastizrádnými“ řečmi prof. Masaryka souhlasili a že ho neudali. Ze začátku se nikdo nemohl upamatovat, že při oné schůzi U Bubeníčků byl, a když se to nepodařilo, začali s tím, že si prý prof. Masaryk průběh té schůze napsal až později doma, ale že to tak nebylo, že to bylo nepřesné, ba dokonce snad i vymyšlené. Dr. Koretz tedy začal zjišťovat povahu prof. Masaryka, proti němuž vlastně celý proces in absentia směřoval. A volal tedy svědky: dra Baxu, dra Šámala, dra Fiedlera, ministra Trnku, Ant. Švehlu, Fr. Udržala, dra Korošce, dra Stránského, dra Hrubana, knížete Thuna, dra Tobolku, dra Chalupného, dra Maxe Broda, prof. Flajšhanse, MUC. Cyrila Duška, dra Borského a mne. S knížetem Thunem, už tenkrát vážně churavým, měl vojenský soud smůlu. Na první oznámení soudu, že přijede do Děčína knížete vyslechnout, František Thun telegraficky oznámil, že pány čeká a že mohou v děčínském zámku bydlet. Dva dny nato přišel kněžnin dopis, že je nemožno knížete vyslychat, a potvrzující lékařské vysvědčení. Soud ale nepopustil a asi třikrát během vyšetřování musel lékař potvrdit, že kníže je následkem velmi pokročilé arteriosklerózy stíhán záchvaty, jež takový rozčilující výslech nepřipouštějí.

Vyšetřující soudce dr. Koretz šel na svědky docela chytře. Nikomu neřekl, oč jde, jeho nepsaný dotazník měl asi takovou kostru: „Znáte prof. Masaryka? Jak dlouho? Stýkal jste se s ním často? Co o něm soudíte, je spolehlivý? Pravdomluvný? Lže? Víte, že si při vážných, nebo dokonce důležitých hovorech dělá poznámky? Považujete za možné, že by prof. Masaryk do takovýchto svých poznámek napsal něco nesprávného, vymyšleného, nebo přímo nepravdivého? Měl Masaryk v Čechách politický vliv?“ Každý měl dojem, že je prof. Masaryk

obžalován. Teprve když dostal od svědků odpověď na tyto otázky, ukázal jim dr. Koretz lístky s poznámkami prof. Masaryka, aby mohli odpovědět na otázku, je-li to jeho písmo.

Na dané otázky dostal dr. Koretz roztodivné odpovědi. Za nespolehlivého Masaryka označili – vedle obžalovaných – jen dva svědci, kteří připustili, že by si profesor mohl napsat také něco nepravdivého, ostatní prohlásili, že lhaní je u prof. Masaryka vyloučeno. Z ostatních výpovědí při hlavním přelíčení, jež trvalo 4 dny, podávám klasobraní: jeden pan svědek vypověděl, že zná prof. Masaryka jako člověka nesnášenlivého, nenávistného a zejména záludného. Profesory, kteří s ním nesouhlasili, Masaryk pronásledoval! Jiný: Neměl pražádného politického vlivu, poněvadž byl dogmatik, který je v politických otázkách ke kompromisům stejně málo ochotný jako v otázkách vědeckých, a nenechá platit žádné oportunistické úvahy. V politice však je kompromis alfa a omega. Třetí: Masaryk je subjektivní povaha, ve své partaji autokrat, doktrinář a tvrdá palice. Zás jiný: Nezáleželo mu na pravdě, chtěl-li dosáhnout svého cíle. Napsal do *Času* jednou dopis z Říma a seděl přitom v redakci! Na to soudce vyvolá mne opět a říká: „Vy jste redaktorem *Času*, co tomu říkáte? Tvrdil jste, že Masaryk je fanatikem pravdy?“ Vysvětlil jsem soudci, že pan svědek patrně jakživ nebyl v nějaké redakci, jinak by nemluvil takové hlouposti. Pan předseda mne na místě usadil, abych neužíval tak ostrých výrazů, ale když jsem ho ujistil, že je to žurnalistická praxe obvyklá na celém světě, zase se upokojil. Jiný svědek označil prof. Masaryka za nespolehlivého proto, že někde falešně citoval francouzský citát. O Masarykově zvyku dělat si poznámky věděli i obžalovaní, i svědci. Předseda se ptal po nějakém příkladu. Vypravoval jsem tedy známou historku, že už když byl prof. Masaryk mladočeským poslancem, byl vyslán do delegací, jež se tenkrát konaly v Budapešti. Než tam delegace jela, konala se v Praze schůze výkonného výboru strany za předsednictví dr. Julia Grégra. V této poradě vyžádal si poslanec Masaryk direktivu pro budapešťské jednání a bylo po návrhu Grégrově, že čeští delegáti, vzhledem k vnitropolitické situaci, mají

tentokrát postupovat šetrně jak proti hraběti Gołuchowskému, tehdejšímu ministru zahraničních věcí, tak proti jeho trojspolkové politice. To se v Budapešti také provádělo, ale *Národní listy* v Praze v obou směrech radikálničily. Nato si prof. Masaryk vyžádal telegraficky schůzi výkonného výboru a všichni čeští delegáti na ni přijeli z Budapešti do Prahy. Tam prof. Masaryk poukazoval na rozpor psaní *Národních listů* a usnesení výkonného výboru a postupu delegátů v Budapešti. Dr. Grégr prohlásil, že *Národní listy* a výkonný výbor jsou dvě různé instituce a mimoto že prý usnesení výkonného výboru nevyzněla tak, jak poslanec Masaryk tvrdí. Na to vytáhl prof. Masaryk své záznamy, z nichž výkonný výbor přesvědčil o správnosti svého tvrzení. Dr. Julius Grégr tenkrát rozmrzen prohlásil ke svým věrným: „S těmi realisty nic není, oni si všechno píší!“

Předseda soudu mne pak upozornil, že tentýž případ vypravoval přede mnou na důkaz pravdomluvnosti a správnosti zápisů prof. Masaryka už poslanec dr. Baxa.

Když se pak přikročilo k projednávání vlastního deliktu, bylo slyšet výpovědi takové: „Dle mého názoru je velezrádcem člověk, který zastává zájmy, jež jsou v odporu se zájmy Rakouska, a má na zřeteli zájmy nepřítel. Vyslovil-li se Masaryk skutečně tak, jak to vlastnoručně napsal, tak z rakouského stanoviska jistě nejednal správně. Jednal totiž v zájmu Rusů, jimž nechce škodit, a stavěl Čechy do rozporu s Rakouskem. Byl bych jej, kdyby se tak byl vyjádřil – čemuž nevěřím – pro taková vyjádření prohlásil za velezrádce.“ Jiný: „Kdyby byl Masaryk takto mluvil, jak je to napsáno v jeho záznamech, které jistě dodatečně pořídil doma, byl bych si energicky vyžádal vysvětlení a byl bych jej odbyl!“ Na otázku soudcovu: „A proč byste tak byl učinil?“ zněla odpověď: „Poněvadž český poslanec něco podobného říci nesmí, rozumí-li *českému státnímu právu*!“ „A když to přece učinil?“ ptá se soudce. „Pak je velezrádce!“ Další: „Nevěřil bych zápisům prof. Masaryka, poněvadž má fantazii, napíše tam, co si vybásnil, a pak to tvrdošijně vydává za pravdu. Masaryk bere všechno příliš osobně a vyvozuje pravidelně falešné důsledky. Velké rozpaky způsobil některým pánům spor

o *Rukopisy*.“ (Ony se tehdy takové „pravdy“ hezky povídaly – prof. Masaryk už přednášel v Londýně!!) Když se ptal předseda, jak to vlastně s těmi *Rukopisy* dopadlo, a že v tomto případě Masaryk přec hledal jen pravdu, pokusil se pan svědek dokazovat, že spor není rozhodnut. Dostalo se mu poučení, že byly *Rukopisy* právě před tímto procesem v pražském Muzeu předány ze skříně pro památky z třináctého století do vitríny pro památky ze století 18tého. Jeden ze svědků označil Masaryka za člověka sobeckého. Čím to chce dokázat? Pan svědek nevěděl, ale odkázal jen k tomu, že německé listy žádnému poslanci netisknou věci tak úplně jako Masarykovi! Přišel další pán a projevil svůj úsudek o nepřítomném velezrádci: že nevěří, že by si zapisoval nesprávně fakta, ale důsledky z těchto fakt jsou obyčejně falešné. Na to poznamenal předseda soudu: „Jak by mohl muž s tak nepatrnou osobní spolehlivostí hrát politickou roli, muž, jemuž odpíráte objektivní spolehlivost v okamžiku, kdy jeho duch má vyvozovat důsledky z událostí?“ Načež pan svědek jen skromně poznamenal: „Měl jsem tuto nedůvěru vždycky a ve svých spisech jsem ji vždy projevoval!“ Soudní líčení bylo po té stránce velmi zajímavé. Všecky ty řeči svědků by nebyly možné, kdyby alespoň jeden z přísedících soudu měl jen trochu znalosti našich politických poměrů a osobností. Ale takových znalostí neměl ani jeden. Proces byl nařízen, a tím i odsouzení. Choc dostal šest, Buřival pět, Vojna a Netolický po jednom roce těžkého žaláře. Mimoto každý z odsouzených nedostal jednou za měsíc stravu a jeden den v měsíci musel strávit v samovazbě. Rok po odsouzení přišla v červenci 1917 amnestie a odsouzení se vrátili domů, Choc ze Šoproně, Buřival z Gradisky, Vojna a Netolický z Vídně. Válka pokračovala a brzo po Novém roce se hlásila Itálie. Rakousko tam zastupoval baron Macchio, který dost dlouho Vídni namlouval, že Itálie do války nepůjde. Já tomu uvěřil a byl jsem tak lehkomyšlným, že jsem se dokonce vsadil s drem Benešem, který přijel před svým definitivním odchodem z Prahy do Vídně, o bedničku doutníků, že Itálie zůstane neutrální. Když se pak dr. Beneš po válce vrátil, musel jsem sázku zaplatit. Kdo má cigára vykouřil, jsem se nedozvěděl, ale dr. Beneš je, jak známo, nekuřák

nejpřísnější observace. Ještě se nic nevědělo, ale z chladného tónu, jakým oficiósové o Itálii mluvili, už bylo patrné, že se něco děje. Řečí bylo dost a dost a osobně mě vývoj věcí s Itálií nesmírně zajímal, poněvadž, jak už jsem podotkl, po celá desetiletí bylo mou jedinou radostí jet kolem Velikonoc do Itálie. Kdyby šla do války, bylo by po jízdě do Říma a Benátek. Říkalo se, že Itálie žádá náhradu a že vykládá trojspolkovou smlouvu v tom smyslu, že měla být svého času informována už o anexi a před válkou o ultimatu. Obojí se nestalo, jak tenkrát, tak i v 1914 rozhodoval pan Conrad z Hötzenendorfu, který Itálii vždy považoval za nepřítel. Měl jistě pravdu, znal asi dopodrobna historii rakouského panství v Itálii a soudil, že Italové nezapomněli na vídeňský vládní systém, ani když se stali občany spojené Itálie. Tenkrát už se povídalo, ale oficiálně nepřipouštělo, že je poměr k Itálii zlý. Italové chtějí prý Trento. Takové žádosti širokých lidových vrstev se italská vláda nemohla vzepřít ani v míru, což teprve ve válce s Rakouskem. Na Canal Grande v Benátkách, zrovna naproti státní obrazárně, měl krásný palác v ryzím benátském slohu baron Franchetti, zeť pařížského Rothschilda. Palác byl slohově úplně restaurován a vynikal především tím, že měl jednu z mála zahrad na Canal Grande. Tato zahrada byla obehnaná mřížovou zdí, zasazenou do pískovcových kvádrů. Tyto kvádry sloužily za „knihu přání“ obyvatelstva. Vždy tam bylo napsáno vedle Evviva Italia! Reudite Trieste e Triente! [Ať žije Itálie! Vraťte Terst a Trident!] Policie to smazávala a na druhý den to bylo napsáno zase, až se tato hra skončila tím, že nápis byl napsán černým, nesmazatelným lakem. A přidáno heslo, jež bylo v severní Itálii běžné jako pozdrav: A basso Austria! [Pryč s Rakouskem!] Je tedy skoro samozřejmé, že Itálie přišla s takovým požadavkem, když se nechtěla na světové válce účastnit, a dlužno mít za to, že tenkrát asi nechtěla. Byla dost socialistická a dost liberalistická, než aby se chtěla pouštět do válečných dobrodružství, zejména když se uváží, že sympatie k Francii v Itálii nikdy nebyvaly valné. K italským podmínkám zachování neutrality byla ve Vídni různá stanoviska. Klerikální a konservativní kruhy blízké hradu byly ovšem proti jakékoliv koncesi „záluďné

a zrádné“ Itálii. Ale ministr zahraničních věcí hrabě Berchtold byl pro odstoupení Trenta. Hlavně proto, poněvadž kníže Bülow v Berlíně radil německé diplomacii i císaři Vilémovi, aby se Trento postoupilo, že nějaké to okresní hejtmanství nestojí za tak ohromné riziko, jako je třetí nebo čtvrtá fronta ve válce. V Berlíně tedy byli pro postoupení a stejný názor zastával německý velvyslanec ve Vídni, baron Tschirschky. Konečně byla svolána korunní rada, zavoláni Conrad i arcivévoda Karel František Josef z pole. V této poradě Berchtold opakoval svůj názor, ale narazil na prudký odpor císaře Františka Josefa. Dle jedné verze prý tenkrát císař řekl: „Rakousko není artyčok, který se dá loupat,“ dle jiné řekl po Berchtoldově řeči, že je státu třeba ministrů, kteří by stát chránili a ne ministrů, kteří by jej zašantročovali (verschachern). Vstal a odešel. Téhož dne prý poslal kabinetního ředitele barona Schiessla k Berchtoldovi se vzkazem, že podá-li hrabě Berchtold svou demisi, jak už si často přál, bude povolena. Rozumí se samo sebou, že ji Berchtold podal. Neručím za tento výklad, ale Berchtoldova demise přišla tak náhle a byla tak rychle vyřízena, že se jistě naskytla otázka, která císaře i Berchtolda úplně rozdvojila.

Hrabě Berchtold si oddychl, když mohl definitivně opustit Kounicův palác na Ballplatze. Nikdy tam nepatřil a nikdy se tam netlačil, to musí být konstatováno na jeho omluvu. Pocházel ze starého šlechtického rodu se starým českým inkolátem, udělal svůj doktorát a šel k diplomacii. Nikdy neměl větších ambicí, jeho zamilovanou činností bylo sbírat staré obrazy a miniatury. Lidé si stěžovali, jak dlouho museli čekat, než se za války dostali k ministru zahraničních věcí jen proto, poněvadž mu někdo přinesl dva obrázky k prohlédnutí a eventuálně ke koupi. Rodina byla hmotně slušně zaopatřena, ale boháčem Berchtold nebyl. Teprve když se oženil s komtesou Károlyiovou, která patřila k nejbohatším dědičkám v Uhrách, se stal velkým boháčem. Kvůli těmto latifundiím se stal hrabě Berchtold uherským státním příslušníkem a namísto rakouské Panské sněmovny členem horní sněmovny uherské, členem Domu magnátů. Když umřel Aehrenthal, byl hrabě Berchtold povolán v první řadě proto, že byl velmi bohatý,

a za druhé proto, že chtěli po dvou Rakušanech, Němcích jmenovat zas Maďara. Tímto Maďarem byl hrabě Berchtold, muž Maďarky. Říkalo se tenkrát, že Berchtold dlouho nezůstane, poněvadž ho to nebaví. A to byla pravda. Neměl velký zájem na politice a byl by jistě zůstal raději bez zaměstnání. Byl to pro něho sport. Zdá se však, že jej jeho ctižádostivá choť přiměla zůstat v úradě déle, než měl on sám původně v úmyslu. Že neodešel, když začaly v mezinárodní politice vážné komplikace, a že si troufal zůstat ministrem, když se sklánělo k válce, ba že měl odvahu k ní radit – není než nebývalou a nevídanou frivolností. Opatřil si tak v dějinách starého Rakouska památku věru málo záviděníhodnou. Dr. Baernreither vypravuje ve svých pamětech o hovoru prof. Masaryka s Berchtoldem v době po obou balkánských válkách, kdy prof. Masaryk chtěl sjednat slušný modus vivendi mezi Rakouskem a Srbskem, a měl dokonce od Pašiče plnou moc prohlásit, že by Pašić přijel do Vídně. Dr. Baernreither vyličuje, jak Berchtold setkání s Pašičem, a tím možnost nějaké slušné dohody zamítl. K Baernreitherovu líčení možno dodat detaily z oné rozmluvy, jichž německý politik (anebo vydavatel těchto pamětí prof. Redlich) neužil, aby hraběti Berchtoldovi ušetřil nepěkného dojmu frivolnosti, se kterou se Berchtold díval na svůj úřad a na poměr Rakouska k Srbsku. V oné rozmluvě prof. Masaryk ukázal na vážnost jihoslovanského a zejména srbského problému pro Rakousko: hrabě Berchtold se vyhýbal rozmluvě o tom problému, ukazuje opět a opět na ukrutnosti, které prý Srbové v balkánských válkách prováděli. Opakoval tyto fráze patrně až k omrzení prof. Masaryka, takže ten mu řekl: „Excelenci, počínáte si tak, jako byste vy byl profesorem filosofie a já ministrem zahraničních věcí. Já kdybych si stěžoval na způsob, jakým byly ony balkánské války vedeny, bylo by to pochopitelné! Je však s podivem, že vy co ministr, který má jednat o reálné politice a odklizení nebezpečného problému, ukazujete pořád na věci etické!“ Prof. Masaryk ukazoval dále na obtíže a šikany na maďarsko-srbských hranicích, jak Maďaři v Zemuni nedodávají vagony pro srbský vývoz, čímž je Srbsko poškozováno kupř. při vývozu dobytka, a to úmyslně tímto způsobem, poněvadž

tam dobytek hyne na nádraží. Prof. Masaryk ukázal Berchtoldovi přesné výkazy z německého hospodářského časopisu, vycházejícího u Dunckera a Humbolta v Berlíně. Hrabě Berchtold se jen lehce usmál a řekl, že ten časopis nikdy neviděl a neví, že něco podobného vychází. A to byl oficiální orgán srbského ministra obchodu! Takový ministr směl v roce 1914 radit rakouskému císaři k válce!

Po odchodu Berchtolda šlo o to, koho posadit na jeho místo. Mocné vlivy se už tenkrát zasazovaly pro hraběte Otakara Czernina z Chudenic. Ale František Josef věděl, že vinořský pán patřil ke klice zavražděného následníka, a odmítl. Nelze prý teď jmenovat Němce, Rakušana, poněvadž by to Tiszovi v Budapešti ztěžovalo situaci. Zavolán a jmenován byl tudíž věčně zamračený baron Burián, Maďar, zeť barona Fejérvaryho, který požíval u dvora snad nejlepší pozici ze všech maďarských politiků vůbec. Buriánova volba znamenala ze všech personálií za války snad největší chybu. Ba jmenování to bylo víc než chybou, byla to hloupost. Buriána vybrat Štěpán Tisza, poněvadž právem počítal s tím, že Burián bude pouhým vykonavatelem jeho vůle. Buriánovo jmenování všeobecně překvapilo a vyvolalo zejména ve Vídni špatný dojem. Ještě horší dojem vyvolalo oficiální vysvětlování jeho povolání. Byl dosud společným ministrem financí, tedy správcem Bosny a Hercegoviny. Jako by šlo ve válce o znalost obou zemí, u Buriána ostatně víc než pochybnou. Baron Burián splnil naděje svých přátel i nepřátel: plnil příkazy Štěpána Tiszy a maďarské zájmy. V italské otázce sám nejednal, byl v této nejpalcivější otázce jen zprostředkovatelem oficiálních přípisů a zpráv, a jelikož Štěpán Tisza byl proti ustoupení, zastával i Burián toto stanovisko, ale bez jakékoli vlastní iniciativy. Ostatně je jisto, že si císař v té věci si dělal ministra sám – jako vždy, kdy šlo o otázku dynastie a její prestiže. A František Josef věc posuzoval jen z toho stanoviska. Válka už byla, jaké pak ohledy! Věděl dobře, že Německo, aby zabránilo vstupu Itálie do války, je pro koncese, a věděl stejně, že při vlivu Viléma II. na všechny maďarské politiky nebude vyloučeno, že jednoho dne pro tyto koncese bude jak Tisza, tak i Burián. Aby se možnosti nějakého konfliktu vyhnul, poslal, dříve než se Burián mohl

v německém hlavním stanu představit, za císařem Vilémem následníka Karla s vlastnoručním listem, v němž své zamítavé stanovisko vyložil. Dle zaručené informace se v hauptquartieru vymluvili zajímavým způsobem: byli prý pro koncese Itálii, poněvadž měli určité zprávy o tom, že pro italské požadavky se vyslovil i Vatikán. Když prý i kurie byla pro Itálii, předpokládali v Německu, že bude souhlasit i Rakousko. V německém hlavním stanu byla o věci velká porada a němečtí generálové i politikové dokazovali, že úspěch války nelze riskovat pro několik okresních hejtmanství v Tyrolsku. Definitivního se ani tam nestalo nic. Karel se vrátil do Vídně a sdělil obsah svých rozmluv císaři a oběma vládám. Zdá se, že hovory s německým velením nezůstaly bez vlivu na různé rakouské i maďarské instance. Rozumí se samo sebou, že Tisza byl první, který se dal přesvědčit, že ta „okresní hejtmanství“ nesmějí ohrozit válku. Karel sám byl na vážkách, patrně vlivem své choti, o níž se ve Vídni tvrdilo, že pracuje v zájmu své pravé italské vlasti, vždyť byla princeznou z Parmy. Přitom ani v kruzích dobře informovaných nebyl znám pravý rozměr italských požadavků. Bylo několik verzí. Jedni tvrdili, že Itálie žádá Tyroly až k Brenneru, Terst, Rijeku a Pulu. Druzí dokazovali, že Itálie žádá Trento a tři miliardy korun za náhradu mobilizačních výdajů. Otázka odstoupit – neodstoupit se v březnu a dubnu 1915 stále přiostrhovala a německé velení bylo patrně pro zažehnání konfliktu s Itálií z vojenských důvodů. Do Vídně poslali knížete Wedela, který byl před Tschirschkyem německým velvyslancem ve Vídni, aby přiměl rakouského císaře k povolnosti. V nejtrapnější situaci se ocitl baron Conrad: on, který chtěl už před léty preventivní válku s Itálií, měl nyní nejen od takové války odrazovat, co více, měl úhlavnímu nepříteli opatřit bez výstřelu teritoriální ústupky! V souhlase s Berlínem radil ke koncesím i Štěpán Tisza, ačkoli se prý císař při dotyčné rozmluvě na něj zle osopil. Burián nabízel jen svou demisi, vlastní stanovisko neměl. Páni si byli tím konfliktem sami vinni: prohlásili už dávno, že anexe části Srbska bude po válce za všech okolností provedena, a touto velkohubostí co nejvydatněji podporovali požadavky Itálie. Žádala prostě kompensaci. Po

dlouhém tahání konečně František Josef svolil, aby se o věci jednalo. To bylo asi koncem března a právě tou dobou mi ministr Trnka svěřil, že vláda považuje válku s Itálií za naprosto jistou. Brzo na to byl parlament v Itálii odročen, aby římská vláda nebyla v jednání rušena, a když své požadavky oficiálně předložila rakouskému vyslanci, dostal baron Macchio příkaz prohlásit, že je Rakousko k splnění velké části ochotno, ale až po válce. Itálie žádala ústupky hned a o svatodušních svátcích 1915 vyhlásila Rakousku válku. Že přišla pro rakouské obyvatelstvo naprosto neočekávaně, stalo se tím, že zahraniční ministerstvo už v březnu zakázalo novinám zmiňovat se o nějakém nedorozumění nebo vůbec o jednání s Itálií. Když dr. Ganz ve *Frankfurter Zeitung*, patrně po úradě s Tschirschky, psal o faktickém jednání s Itálií, bylo pohroženo tomuto největšímu listu v Německu zákazem v Rakousku a tiskový šéf zahraničního ministerstva pan baron Montlong si v Berlíně vymohl stejný zákaz psaní, jaké vydal v Rakousku! Konečně však bylo jednání přerušeno a Itálie se stala spojencem Dohody. Současně začalo jednání s Rumunskem, které se rovněž přihlásilo s požadavky, jež nebyly než důsledkem násilnické politiky maďarské. Lid a vláda byly od začátku války pro účast Rumunska na straně západních velmocí, ale dvůr a zejména král Carol, z hohenzollernského rodu, se cítil vázán přátelstvím k Vilému i Františku Josefovi a měl dost síly potlačit snahy politických stran. Ale neměl už dost sil k životu a po jeho brzké smrti se král Ferdinand připojil k Ententě, když mu nebylo vydáno Sedmihradsko a největší část Bukoviny. Pomalu byla ve válce celá Evropa.

Ve Vídni hráli svůj optimismus dál. Jen dr. Koerber, který převzal po Bilińském společné ministerstvo financí skoro současně s nástupem Buriána, se své skepse nevzdal. Ba jeho pesimismus se zvýšil, když viděl věci hodně zblízka a jím nově dosazený bosenský správce, generál Sarkotić, jej správně informoval o jihoslovanských věcech. Přísná kritika vnitropolitické správy se stala ještě přísnější: odsuzoval cenzuru novin, zejména pokud se týče vnitřní správy a kritiky domácích nepořádků. Zákaz vývozu obilí přišel příliš pozdě, když už Německo

z Rakouska a Uher odvezlo, co se odvézt dalo. Už na podzim 1915 Koerber prorokoval nejvážnější vyživovací obtíže. Dnes se evakuuje město v posledním okamžiku, obyvatelstvo prchá, nikdo nic neví a nestará se, kam prchá. Za dva měsíce je město dobyt zpět, okresní hejtman volá své úřednictvo novinami a stejně tak se volá zpět obyvatelstvo. Nikdo tam nedojde, aby se přesvědčil, je-li třeba nějakých podpor, zdravotních, stavebních opatření atd. Jakoby civilní obyvatelstvo nemělo na stát a jeho pomoc nárok! To nemůže vzít dobrý konec...

O konci ovšem nebyla řeč, válka šla dál, dál bez ustání, nic významnějšího se nedělo. Poměry se stávaly stále trapnějšími, horšími. Výživa vázla, už se zaváděly centrály. A jak se pro jakýkoliv druh zboží zřídila centrála, zmizel dotyčný artikl z trhu úplně. Centrály byly vynálezem Waltra Rathenaua v Berlíně, člověka vysoce vzdělaného a geniálního hospodářského organizátora, předpokládaly však obyvatelstvo a obchodnictvo tak disciplinované, jako bylo v Německu před válkou a ještě za války. Ale ve Vídni a Budapešti to bylo zcela jinak. Okolo těchto ústředí se pokaždé shromáždil určitý chabrus, který měl obchod dotyčné centrály v ruce, a než se zboží do centrály odvedlo, buď zmizelo, anebo bylo dodáno daleko dráž. Ale obyčejně se ztratilo. V Budapešti dokonce na tento úkaz udělali dobrý vtip. Stěžovali si v Národním kasině, středisku budapešťské politické gentry, Štěpánu Tiszovi, že se na budapešťských ulicích za války neslýchaně rozmnožila prostituce, slušné dáme je nemožno chodit po ulicích v pozdních odpoledních hodinách. Tisza slíbil, že si zavolá policejního presidenta a že se vynasnaží zlo odklidit. Po delší debatě podotkl jeden z přítomných: „Řeknu ti dobrý, snad jediný prostředek: ať se zřídí centrála pro prostitutky; uvidíš, že do týdne nebude vidět ani jediná!“ Po delší námaze s nekonečnou řadou civilních i vojenských úřadů jsem dostal pas do Německa. Chtěl jsem vidět Berlín za války. Dělal daleko horší dojem než Vídeň. Ani v nejlepším hotelu nebylo ke kávě cukru nebo housky. Každý se musel stravovat ve svém hotelu, v hostincích bez lístku člověk nedostal do úst. Navštívil jsem některé kolegy ve *Vossische Zeitung*. Rozumí se samo sebou, že se mluvilo jen o válce. A jak se mluvilo!

Všichni do posledního byli přesvědčeni, že vítězství je jisté, že Německo válku vyhraje, přestože Rakousko ve válce nic neznamena a selhalo v každém ohledu. Nejenže šli Němci do této šílené války za Rakousko, že prý svého spojence musí opatrovat zbraněmi, ale prý jej musí také živit, poněvadž ani Čechové, ani Maďaři nic nedají, ačkoli mají všeho dost. Zkrátka a dobře: Němci jsou obětí Rakouska, které ukázalo, že není schopno života. Debata oživila, když jsem pánům, po jejich přání, vyložil důvody „zrady“ našich českých pluků! Mezi živou diskusí jsme nepozorovali, že do pokoje vrazil hoch z telegrafního sálu ohromného podniku bratří Ullsteinů a jednomu z redaktorů (dru Redlichovi) podával telegram. Dr. Redlich vykřikl: „Konec debaty, pánové! Telefon z Vídně: Ministerský předseda dr. Karel hrabě Stürgkh byl dnes po druhé hodině v jídelně hotelu „Meissl und Schadn“, kde seděl s hrabětem Toggenburgem, zastřelen. Útočníkem je dr. Fritz Adler, syn socialistického vůdce dr. Viktora Adlera. Byl zatčen. Ohromná senzace ve městě. To je pěkné nadělení. Je dobře, že je tu zrovna pan kolega z Vídně. Prosím vás, pojd'te se mnou.“ Šel jsem s dr. Redlichem, který psal článek pro ranní číslo. Byl trochu rozčilen. „To ve Vídni začínají pěkné věci.“ Vyložil jsem mu svůj názor o Stürgkhovi, kterého jsem osobně a lidsky litoval. Politicky byl bezvýznamný, poněvadž slabý. Nedovedl se opřít poslednímu četaři, byl úplně pod komandem vojenské správy. Báł se svolat parlament, báł se zkrátka všeho. Nevím, jak by byl po válce snesl odpovědnost před obyvatelstvem a parlamentem. Na otázku, kdo bude jeho nástupcem, jsem řekl: „Pokud mohu situaci odsud posoudit, myslím, že přijde dr. Koerber.“ Mezitím co se dr. Redlich připravoval ke psaní, přišel druhý telefonogram s detaily vraždy. Že Fritz Adler bez váhání šel s policajty, že svého činu nijak nelituje, poněvadž Stürgkha, který obnovil absolutismus v Rakousku, považuje za největšího škůdce lidu, že otec, Viktor Adler, je zničen a zlomen tímto skutkem svého syna, který byl vždy radikálem; císař přijal v audienci knížete Konráda z Hohenlohe, bývalého ministrpresidenta, který má největší šanci stát se Stürgkhovým nástupcem; byl vždy považován za půlsocialistu a říká se mu „červený princ“. „Nedejte se

klamat,“ podotkl jsem. „Hohenlohe nebude. Bude Koerber. Váš korespondent nezná císaře. Jmenování ‚červeného prince‘ by znamenalo slabost vůči socialistům, to František Josef neudělá.“ Berlínský redaktor nesdílel můj názor. „To jsou informace zahraničního úřadu. To bude jistě správné.“ „Naopak: tam se budou ze všech sil namáhat zmařit Koerbrovo jmenování. To je neznáte, proto pouští do světa, že má šance pan princ Hohenlohe.“ „Nevím, ale vsadil bych se.“ „Oč?“ „O sto cigár.“ „Platí.“ Ráno jsem v hotelu vstával časně, byl jsem zvědav, co bude v listech z Vídně. Byl jsem v koupeli, když někdo klepal. Přišel sluha a přinesl – cigára. „V 7 hodin ráno císař v Schöbrunnu přijal dra Koebra a po nedlouhé audienci dr. Koerber odjel co ministrpresident. Měl jste tedy pravdu a teď máte cigára. Nejraději bych si sám natloukl, že jsem neposlechl. Teď máme v listě zaručenou zprávu, že je Hohenlohe, a zatím už je Koerber!“ psal kolega. Ještě v noci jsem jel zpět do Vídně.

Ministr dr. Trnka prý mne hledal už nejméně desetkrát. Šel jsem tedy k němu. Měl jedinou starost: zdali si jej Koerber podrží. Přihlásil jsem se tedy dr. Koerbrovi a při té příležitosti se ptal, jaké má dispozice pro svůj kabinet. Mnoho prý nezmění a Trnku podrží. Trnka, který u telefonického hovoru stál, byl šťasten. Přímo z Koebra byla vidět nepřiznaná radost. Ne že by o to místo stál – věděl, že bude mít značné obtíže, ale že všichni jeho nepřátelé – a bůhví, že jich měl dost a dost – budou, jak říkal, pukát vzteky. Měl pravdu. V určitých dvorních, vojenských a šlechtických kruzích byla panika, největší ovšem u těch, kteří počítali už jen s následníkem. Zejména arcivévodkyně Marie Terezie, matka Františka Ferdinanda, zuřila. Tato vdova po arcivévodovi Karlu Ludvíkovi platila za nejpolitictější dámu u dvora a patronku křesťansko-sociální strany. Svého postavení užívala hlavně pro své soukromé záležitosti. Apanáže jí nestačily, a proto si hleděla vydělávat, kde a jak mohla. Předním zdrojem příjmů pro ni byly lékárny ve Vídni. Jak známo, lékárny jsou živností koncesovanou a mimoto omezenou podle lokální potřeby. Kdo nesložil přiměřený obnos, ne menší než 100 000 K (ovšem předválečných), koncesi nedostal.

Když se dr. Koerber hlásil u hofmistra této princezny k presentačnímu slyšení, bylo mu vyřízeno, že její c. a k. výsost Jeho Excelencí děkuje, ale na představení se dra Koebra nereflektuje. Stejně pochodil Koerber u ostatních arcivévodů. V prvním svém ministrpresidentství mu na přízni těchto kruhů nezáleželo, zejména když nabyt zkušenosti, že František Josef jej tím víc podporuje, čím víc jej dvorní klika pronásleduje. Když pak z politických důvodů odstoupil, dovedla se tato mocná společnost přec jen postarat o to, aby se dr. Koerber tak brzy k moci nedostal. Sbírala nejmalichernější klepy o něm – že má nedovolený poměr, a dokonce s židovkou! – a císař vídával Koebra jen při obvyklých audiencích tajných radů. Kolem Nového roku od roku 1904 až do 1915 Koerber neměl úřad. Seděl doma a „úřadoval“ pro sebe. Četl celé dny. Prostudoval každý vynikající spis a přitom bedlivě četl parlamentární protokoly, vládní osnovy, atd. Do Panské sněmovny, již byl Koerber už dávno členem, ovšem nechodil. Po té stránce byl umíněným: byl v pensi, a tedy se do ničeho nepletl. Když přišla válka, politický svět se dost divil, že se na Koebra nedostal žádný z úřadů. Tomu dovedli zabránit vojáci, kteří věděli, že mají v Koerbrovi, ač sám byl synem vojáka, kritického nepřítele. Mimoto se Koerber od prvního dne války netajil svou skepsí a zejména svými obavami před špatnou organizací války a vojska. A tak Koerber zůstával pensistou. Ale svědomitější lidé už k němu zase pomalu nalézali cestu. V jeho bytě si podávali dveře vedoucí politikové i ministři – ovšem jen bývalí. Každý k němu přicházel na radu, se svými obavami, pokud se týče války, se svými stížnostmi na lajdáctví ve všem veřejném životě. Koerber však nedovedl své hosty upokojit: sám měl závažné důvody pro svou značnou skepsi. Byl ale znamenitě informován o všem, co se dělo, vojensky i politicky. Měl ze starých dob v každém ministerstvu své oddané zpravodaje, kteří mu podávali skutečně pravdivý obraz o všem. Když se na předních místech vystřídali a opotřebovali všichni státníci a ministři, co byli k dispozici, když se hrabě Burián, který po dru Bilińském spravoval takzvané společné finance, stal na přání Štěpána Tiszy ministrem zahraničí, byl dr. Koerber povolán k vedení říšského (společného) ministerstva

financí. Šel ze svého soukromí nerad a nijak to nezapíral. Věděl, že nemůže v ničem prospět, že se monarchie dostala na šikmou plochu, a věděl, že se dostane do sporu s rakouskou i maďarskou vládou i s vedoucími vojenskými kruhy, nyní výhradně vládnoucími. Dr. Koerber byl ale do té míry byrokrat, že úřad přijal, jakmile si to přál císař. Jeho očekávání se plně splnilo. Správce Bosny Potiorek byl brzy vystřídán Chorvatem Sarkotičem, který, ač jednostranně vychovaný generál, přece jen viděl poměry v anektovaných zemích a na jihovýchodu mocnářství jasněji. Podle tehdejších výkladů dra Koebra byl Sarkotič dost pesimistický: alespoň dr. Koerber, pokud možno, byl od té doby, co převzal ministerstvo, daleko pesimističtější než předtím. Ukazoval na špatnou zásobovací organizaci jak armády v poli, tak i obyvatelstva doma. Se Štěpánem Tiszou, ovládajícím Uhry, se z těchto důvodů dostal brzy do zjevných sporů, k nimž byla nálada odedávna připravena. Když byl Koerber ministrpředsedou v Rakousku, Štěpán Tisza stál v čele uherské vlády. Spor o rakousko-uherské vyrovnání, které nebylo od roku 1898 vyřízeno, dal podnět k vyzývavé poznámce uherského premiéra v budapeštské sněmovně o Rakousku a dr. Koerber na ni v rakouské sněmovně reagoval větou, že Štěpán Tisza je pro něho distinguished foreigner, distingovaný cizinec, a že tedy jeho výroky a kritiky nemají pro rakouského ministrpředsedu valného významu. Od onoho dne se na sebe oba ministři nedívali vlídně a Koerber, nyní zase v úřadě, patrně neskrblil málo laskavými nótami zahraničnímu ministerstvu a maďarské vládě. S vojenskou správou ovšem bylo sporů dost a dost. Lze považovat za jisté, že by se bylo spojeným silám mocných a vlivných odpůrců podařilo dra Koebra zase brzo odstranit ze společného ministerstva a z veřejné činnosti vůbec, kdyby nebylo došlo k sensačnímu incidentu: k zastřelení hraběte Stürgkha v říjnu 1916 drem Friedrichem Adlerem. Dr. Stürgkh a dr. Koerber byli staří přátelé. Stürgkh si Koebra neobyčejně vážil už z dob, kdy Stürgkh byl poslancem a Koerber šéfem vlády. Hrabě Stürgkh tenkrát vedl v parlamentě ústavověrnou skupinu velkostatkářů a vedl ji tak, že byla Koerbrovi úplně k dispozici, přestože kupř. dr.

Baernreither, jeden z předních členů tohoto klubu, byl zjevným a známým Koerbrovým odpůrcem. Bylo tedy známo, že by dr. Stürgkh, kdyby jednou odcházel z ministerského presidia, na obvyklou otázku Františka Josefa, koho by mu doporučil za svého nástupce, jistě doporučil dra Koerbra. Tím se Stürgkh nikdy netajil ani vůči Františku Josefovi, a to ani v dobách, kdy o jeho demisi nebylo ani řeči. Dalo se tedy s určitostí předpokládat, že František Josef bude jednat už z piety, kterou v takových případech dával rád najevo, a dra Koerbra povolá v čelo vlády. A tak se tedy stalo, k nemalému překvapení jeho četných nepřátel. Dr. Koerber byl dva dny po smrti svého přítele v sedm hodin ráno objednan do Schönbrunnu a odjížděl zpět do Vídně co rakouský ministrpředseda. Této příležitosti použil k tomu, že císaře upozornil na velké chyby, jež se zejména ve vnitřní politice staly a ještě dějí, a vyžádal si po zevrubném výkladu zmocnění k svolání parlamentu, jehož zasedání právě ve válce považuje za velkou nutnost. František Josef byl zpočátku k tomuto Koerbrově názoru dost skeptický. Nalézal se ještě v náladě a názorech důsledně podporovaných drem Stürgkhem: že není možno jednat s parlamentem, který by překážel válečným akcím, stále vyvolával debaty o válce, stále by interpeloval atd. Vždyť válečný absolutismus, jak jej hrabě Stürgkh dovedl instalovat, se Františku Josefovi dost líbil! Připomínal mu asi dřívější doby, doby jeho mládí, kdy on sám byl vojenským i civilním pánem... Na druhé straně se však Koerbrovi snadno podařilo starému císaři vyložit, že bez parlamentu právě nyní nelze vládnout, poněvadž vláda potřebuje jeho silnou podporu proti Maďarům, kteří denně zhoršují aprovizaci vojska i obyvatelstva, že silné opory parlamentu je třeba proti politickému řádění vrchního velení a generálů vůbec (da kams recht, das sind Dummköpfe [to bylo správné, jsou to hlupáci], poznamenal zde císař) a nakonec i proti Německu, jehož postup je prostě nesnesitelný. Hlavním důvodem dra Koerbra – a on věděl, že na ten chytne starého Františka Josefa určitě, i kdyby selhaly všechny dřívější – byla úvaha o odpovědnosti za válku a všechny ty průvodní okolnosti. Zkušený Koerber se neklamal. František Josef se této odpovědnosti bál. Neváhal si přiznat – jak vím

z úst dra Koerbra, jehož jsem v bytě očekával, až se ze Schönbrunnu z této audience vrátí –, že s celou řadou vojenských i administrativních opatření nesouhlasil a nesouhlasí, ale líčil Koerbrovi, nemálo udivenému, jak mu stále generálové hrozí, že by jinak nemohli převzít odpovědnost za zdárné vedení války v poli i doma. „Snadné to s těmi milostpány mít nebudete, to vám mohu předpovědět hned. A s tím Berlínem – nevím – nevím. Znáte umíněnost německého císaře...“ („Leicht werden sie's mit den Herrschaften nicht haben, das kann ich ihnen schon jetzt prophezeien! Und mit dem Berlin – ich weiss nicht – wissen's ich weiss nicht –,“ zněla Koerbrem citovaná slova). Koerber prohlásil, že bude ihned jednat s politickými stranami o dohodě v parlamentě, alespoň dočasné. „Die Dummheiten mit dem Dr. Kramář werden ihnen die Sache auch nicht erleichtern.“ (Ty hlouposti s drem Kramářem vám ty věci také neusnadní.) „Ich war entschieden dagegen, aber man hat nicht ablassen wollen.“ (Byl jsem rozhodně proti tomu, ale nechtěli od toho upustit.) Koerber: „To se musí napravit!“ (Das muss gutgemacht werden!) Nato císař Koerbrovi podal ruku, děkoval mu, že to přijal a dodal: „Ich weiß, lieber Koerber, daß sie ein großes Opfer bringen, trotzdem sie noch jung und rüstig sind. Gott gebe, daß ihnen alles gelingt.“ (Vím, milý Koebre, že přinášíte velkou oběť, ačkoliv jste ještě mlád (Koerbrovi bylo tehdy 66) a svěží. Dejž Bůh, aby se vám vše vydařilo.)

Císař byl už dlouho před válkou pesimistický a nedůvěřoval budoucnosti. Když se byl sekční šéf dr. Sieghart poděkovat za jmenování tajným radou, krátce po zahájení parlamentu zvoleného všeobecným právem hlasovacím, a František Josef podotkl, že parlament začíná zas své staré neslušnosti, poznamenal Sieghart, že nutno přiznat, že parlament nesplnil naděje vkládané do nového volebního řádu. Na to císař řekl s rezignací: „Lieber Sieghart, uns gelingt überhaupt nichts mehr.“ (Milý Siegharte, nám už se nedaří vůbec nic.)

Koerber zase spoléhal víc na císařovu důslednost: „S milostí a podporou Vaší Výsosti počítám, že se mi podaří uvést věci zas trochu do pořádku!“ řekl a vyšel z císařovy pracovny. Venku v předpokoji seděl generální pobočník hrabě Paar ve

svém hlubokém křesle, s velkými kostěnými okuláry, a četl noviny. Jak Koerber vyšel, hřmotně a s obtížemi vstal (soužila jej stará ischias) a řekl: „Na, ich gratuliere, Excellenz. To máte pěkné nadělení. Já bych nechtěl být ve vaší kůži! Budete mít pěkné rvačky. Ale alespoň bude trochu pořádku a těm v Těšíně alespoň klepnete přes prsty, už to s těmi blázný není k vydržení. Pro nejvyššího pána to bude ulehčení. Stürgkh, dej mu Pán Bůh lehké odpočinutí, ten si dal od nich všecko líbit, i od toho Tiszy, a pak si sem vždycky v neděli přišel stěžovat. To není žádné umění. Kdyby to nebylo tak strašlivé, už by se nebyl dlouho udržel. Už začala vrčet i ta Panská sněmovna!“ Panská sněmovna totiž, hlavně pod vlivem dra Baernreithra, Lammasche a Gautsche, žádala ve zvláštním promemoria svolání obou sněmoven.

Koerber se tedy ujal svého úřadu a svou horlivostí a pílí uvedl administrativu trochu do pohybu. Byla vojenskou absolutistickou vládou už skoro úplně ochromena. Hned v prvním týdnu se dr. Koerber prudce utkal s meziministerskou komisí. To byla válečná instituce, která živě připomínala doby předbřeznové. Složena byla sice ze sekčních šéfů různých ministerstev, kteří přec jen do války uvykli normálnímu postupu, parlamentární kontrole a kontrole veřejného mínění, ale komise, jakmile ucítila, že žádná kontrola není, stala se postrachem obyvatelstva celé monarchie. Zde byly tajně sbírány informace a policajtsky rozhodováno tajně a neodpovědně o osudu jednotlivců, institucí, spolků, novin a vůbec všeho. Duchem komise byl Čech Svoboda, sekční šéf z ministerstva vnitra. I po této stránce meziministerská komise upomínala na bachovské časy! Reagovala na nejnaivnější denunciace a mobilizovala policii. Dr. Koerber se pokoušel zmírnit řádění této komise, přistříhnout její vliv a moc. Úspěchu v té věci ale mnoho neměl, poněvadž členové komise se dovedli schovat za autoritu některé osoby nejvyššího velení armády. Proti této autoritě byl i dr. Koerber slabý a chtěl teprve po delším úřadování, jak říkal, zakroutit komisi krkem pomocí Františka Josefa, jemuž byl odhodlán řádění této „ruské“ komise objasnit, jak náleží. Ale nedošlo k tomu. Příliš brzy po jeho nastoupení císař ochuravěl,

Koerber se hlásil k audienci, ale dr. Kerzl jej žádal, aby císaře šetřil. Ministrpředseda tedy prozatím hleděl dohodnout se s politickými stranami a co den s nimi jednal. Při těchto poradách, jež začaly hned po jeho nastolení v úřadě, poznali také čeští poslanci, že je to docel jiný Koerber než onen, který opustil místnosti ministerské rady v roce 1904. Porada s Koerbrem měla velice klidný průběh a zanechala u českých poslanců všech stran tím lepší dojem, že se mezi poslanci nenalézal největší Koerbrův odpůrce, uvězněný dr. Kramář.

Poslanci byli dost zkroušení, válka těžce doléhala také na ně. Byli povolní, poněvadž se těšili, že si alespoň oni osobně ulehčí, sejde-li se parlament, a že také budou moci pomoci svým přátelům a voličům. Koerber měl pevný úmysl svolat parlament. Císařův souhlas už měl. Nikdo netušil, že sotva nastoupil na svůj úřad, musel do ústavního boje – vlastně nemusel, ale pustil se do něj –, on, muž paragrafu 14, jemuž byl upírán každý smysl pro ústavnost, on se do takového boje pustil ve válce, kdy ústava v Rakousku už neexistovala ani na papíře, jsouc zrušena a porušena nesčíslnými císařskými nařízeními vydanými na základě § 14, nehledě ani na to, že si nejvyšší válečné velení ústavy a platných zákonů hrubě nevšímal pod všemocným heslem „Krieg ist Krieg“, válka je válka. Než Koerber přišel do úřadu, smlouvala a smluvila se různá hospodářská opatření mezi rakousko-uherskou a německou vládou. Na obou stranách se ovšem počítalo s vítězstvím, nebo alespoň s takovým výsledkem války, že oba státy zůstanou teritoriálně a mocensky nedotčeny, a proto byl připravován jistý hospodářský „Anschluß“. Německo a Rakousko-Uhersko měly být považovány za jedno hospodářské těleso a podle tohoto principu se jednalo o úpravě celní, tarifní, rozdělení průmyslu, o dopravních problémech, zkrátka kniha Friedricha Naumanna *Mitteleuropa* měla být základním vodítkem a měla být do určité, a to značné míry, uvedena ve skutek. Současně šlo o polskou otázku. Ta byla už skoro rozřešena. Je známo, že o budoucnost Polska vypukl dosti ostrý spor mezi Vídní a Berlínem. Ale neurčité chování polského obyvatelstva přimělo rozhodující kruhy jak ve Vídni, tak v Berlíně zaměnit tuto budoucnost v přítomnost, aby byla

takto zahnána zjevná nedůvěra Poláků k oběma mocnostem. Německo si přálo osamostatnění polského státu, monarchie, která by byla na Berlínu a na Vídni stejně závislá. Už byli hledáni kandidáti z polských rodů: syn arcivévody [Karla Štěpána Karel Albert] nebo kníže Czartoryski, který měl za ženu dceru tohoto arcivévody, stáli v popředí těchto kandidatur. Ve Vídni však toto německé řešení polské otázky zamítali a formulovali svá přání v takzvaném austro-polském řešení. Podle toho měly být polské země spojeny v jedno království, králem se měl stát rakouský císař. To bylo řešení dra Leona Bilińského, bývalého rakouského ministra financí, jak c. k., tak i společného, politika, který spatřoval už co poslanec po celou dlouhou dobu své politické činnosti jedinou spásu Poláků ve spolupráci s rakouskými Němci, hlavně s Vídni. Byl zjevným odpůrcem Berlína, Pruska a zvláštním způsobem odůvodňoval svou protiněmeckou politiku pruským hakatismem, kdežto v Rakousku horlil pro politiku s Němci za všech okolností, aniž by ji mohl odůvodnit tak pozitivním argumentem, jako byl hakatismus negativním. Kandidaturou rakouského císaře na polský trůn se v Berlíně dostali do rozpaků: plně ji zamítnout nemohli, a tak se po dlouhém tahání dospělo k stipulacím, podle nichž by byl německý souhlas k austropolskému řešení dost draze zaplacen. Ve Vídni, kde se měli odhodlat postoupit Halič novému království (ovšem bez kandidatury Františka Josefa), by jednání vůbec nedošlo souhlasu Koruny. Přesto se zde lehce rozehrávaly hospodářské zájmy budoucího státu. Když se Koerber vrátil do vídeňské Gessengasse, byl pakt zralý a připravený k publikaci. Zuřil, že nikdy nedá k takovému špinavému kšeftu souhlas. Když však poznal, že zahraniční ministerstvo spojené s Armeoberkomandem už nemůže zpět a že tohoto prohlášení obou císařů je třeba vzhledem k nejistotě a náladě polského lidu, vymohl si – Koerber, muž § 14 – svolení Františka Josefa, že se do manifestu vloží slova „za souhlasu Říšské rady“. S touto ústavně-parlamentární klauzulí bylo tedy vydáno ono prohlášení o zřízení polského království. Ovšem bezcenné, vypočtené jen na bluf polského lidu. Dr. Koerber získal, co si přál: čas. Věděl, že

skončí-li válka dobře, bude se věc vyřizovat parlamentárně a pak – bude-li vůbec manifest splněn – je dost času pro zcela jinou formulaci. Ministrpředseda stržen ihned do víru velkých zásobovacích starostí, jež už tehdy dospívaly k žalostným zjevům, rval se s knížetem L. Windischgrätzem⁶ v Budapešti s hlavním německým stanem, kde došlo mezi ním a německými generály k dost vážné a pohnuté diskusi. Vedle toho připravoval říšskou radu, když tu najednou se churavost Františka Josefa stávala co den vážnější, až kritická. 26. listopadu 1916 v 9 h. 5 min. večer František Josef zemřel.

Smrt Františka Josefa přirozeně nikde nemohla působit tak pronikavým dojmem jako ve Vídni. To zde nemá být líčeno politicky, nýbrž jen lokálně. Starý císař patřil jaksi k inventáři sídelního města a pomalu už nebylo ve Vídni člověka, který by se nenarodil za doby panování Františka Josefa. Byl plnokrevným Vídeňákem a Vídeň byla zcela jeho. Ve všem, co se ve Vídni dělo, byl brán ohled na něho a on zase ve všem bral ohled na Vídeň. Všude dovedl a dával policii i vojskem potlačit každé hřmotnější projevy, demonstrace, vzpoury a revoluce – jen ve Vídni nechtěl, aby došlo k nejmenší srážce. Dokud se vše odehrávalo „venku“ – v Praze, Budapešti, Lvově a kdekoli jinde, staral se o vhodná opatření a nikoho nešetřil. Ve Vídni musel být pokoj. Dokud se destrukce německých nacionálů proti vládě hraběte Badeniho odehrávala v Praze, Chebu, také v Innsbrucku a Štýrském Hradci, nařizoval nejpřísnější zakročení: jakmile však začaly demonstrace ve Vídni, na Ringstrasse, dokonce nedaleko Hradu, propustil mezi Němci neoblíbeného hraběte Badeniho skoro okamžitě a dal ihned po ulicích rozhodit zvláštní vydání úředního listu, vyhlášující změnu vlády. Jen aby se Vídeňáci nerozčilovali. To ostatně každý Vídeňák znal a věděl. Jakmile viděli lidé cválat proti demonstraci z josefovské vídeňské čtvrti rychlým tryskem škadronu husarů, znalci poměrů věděli: Badeni je ztracen!

⁶ Autor díla *Vom roten zum schwarzen Prinzen*, týž, který se po válce „proslavil“ jako účastník padělatelské aféry frankové.

Smrt Františka Josefa by i v době míru znamenala událost prvního řádu. Císař byl u povrchních Vídeňáků už po dlouhá desítiletí velice oblíben – a nutno doznat, že ne pouze z vypočítavého byzantinismu, víc tak nějak ze zvyku, poněvadž k té Vídni, jak řečeno, patřil –, tedy už proto by jeho smrt znamenala senzaci, a když se stala skutečností, nastoupila ve všem a všudy jistá sklíčenost. To způsobila válka. Vídeň instinktivně cítila, že se tu stalo něco, co uškodí v první řadě hlavnímu městu. Dokud byl císař živ, Vídeň ze svého lehkomyšlného optimismu neslevila ani puntík. Byli do té míry fatalisty, že si říkali, že i kdyby válka měla skončit porážkou, vážnost, kterou František Josef požíval v celém politickém i dynastickém světě, odvrátí od Rakouska – a hlavně od Vídně – to nejhorší.

Že se jeho následníkem nestane František Ferdinand, vyvolalo všeobecné uspokojení, hlavně u inteligentních kruhů. Ale o mladém Karlovi se mnoho nevědělo. Od svých chlapeckých let byl mimo Vídeň, za ženu měl vlastně cizinku, která nikdy ve Vídni nebyla. Nikdo nevěděl, kam jej „zařadit“. A hlavně ta nejistota ve válce. Jak daleko šla ta pověřčivost a víra v zahraniční všemohoucnost Františka Josefa, svědčí výrok jednoho z nejduchaplnějších a nejlépe informovaných vysokých vídeňských byrokratů. Žurnalisticky jsme na císařovu smrt byli plně připraveni, od 3 hodin jsme věděli, že není záchrany, šlo pouze o to, bude-li to o několik hodin později, nebo dřív. Když jsem okolo osmé hodiny opouštěl žurnalistickou síň, zavola jsem si tajné číslo ceremoniálního ředitele u dvora, dvorního radu Nepálka (Nepalleck) který mi přiznal, že Kerzsl očekává císařovu smrt do rána. Proto jsem si jen odskočil do blízké kavárny a za chvíli se zase vrátil mezi kolegy. Žurnalistická síň byla v budově telegrafního úřadu na Börseplatz, za bursou, tedy od Hradu několik kroků, a u kabinetní kanceláře v Hradě měli jsme své strážce, kteří museli ihned přiběhnout, jakmile do kanceláře přijde ze Schönbrunnu zpráva, že císař umřel. Než však přiběhli, přišel asi 7 minut po 9. hodině z ředitelství pošt a telegrafů příkaz zavřít hlavní telegrafní úřad a nepřijímat od obecnstva telegramy až do 12. hodiny noční. Císař byl mrtev. Uzavření telegrafního úřadu pro soukromé telegramy bylo ustanovením ze

starých dob, kdy ještě nebylo telefonu. Telegrafní úřad v podobných případech, kdy se stalo něco u dvora, nebo když se připravoval nějaký důležitý císařův projev, byl rezervován pro dvorní úřady a ministerstvo zahraničí, aby se mohla zpráva nebo dotyčný projev zaslat v první řadě cizím dvorům, popřípadě presidentům států (tenkrát ovšem jen Spojeným státům, Francii, Švýcarům), pak rakouským vyslancům v celé Evropě. Když byly odtelegrafovány tyto adresy, směla zase podávat telegramy „misera contribuens plebs“ [chudého (daněmi) přispívajícího lidu].

Budiž zde uveden případ, jak toto předpotopní zařízení pomohlo jednomu žurnalistovi. Když se v lednu 1889 zastřelil korunní princ Rudolf, dostala se zpráva o této senzaci z císařského Hradu nějakou indiskrecí dost brzy ráno do města. Bylo to v sobotu. Nedaleko telegrafního úřadu bydlel v Hohenstaufengasse vídeňský redaktor londýnské *Daily Chronicle* dr. Johannes Horowitz. Kdo zná jen poněkud anglicky, tuší, že dr. Horowitz nebyl původem Angličan a nemýlí se. Dr. Johannes Horowitz byl rodem polský žid ze Lvova. Studoval ve Vídni práva a stal se žurnalistou, nejdřív ve Vídni a pak strávil nějaký čas v Londýně, aby se doučil řádně angličtině. Když se vrátil v roce 1879 do Vídně, jeho krajané, a dokonce spolužáci ze Lvova, hráli ve Vídni už přední politické úlohy (ministr Dunajewski a jeho sekretář a rovněž pozdější ministr financí dr. Kniažolucki, jemuž tehdejší žurnalistika v Rakousku děkovala za zrušení novinářského kolku). Tito vlivní lidé opatřili Horowitzovi místo v redakci staré vládní *Presse*, z níž několik vystoupivších redaktorů kdysi založilo *Neue Freie Presse*. Dr. Horowitz nebyl přítelem přílišné práce, byl neobyčejně klidný a pohodlný a hrál ve Vídni – Angličana. Mocný vliv polských politiků mu umožnil klidný a pohodlný život i v redakci *Presse*, a když později vystoupil z tohoto listu, jeho kolegové dali zhotovit malou stříbrnou plaketu a tvrdili, že do ní bylo vyryto vše, co dr. Horowitz za několik let do *Presse* napsal. Asi osm řádek. Fakt byl, že dr. Horowitz byl vyslán do *Presse* hlavně za tím účelem, aby redakci informoval o polských věcech a bděl nad tím, aby se v listě neobjevilo nic, co by zájmy

Poláků a polské politiky v Rakousku mohlo nějak poškodit. Když se pak roku 1895 dr. Agenor hrabě Gołuchowski stal ministrem zahraničních věcí, měl dr. Horowitz o mocného přítele v úradě víc. Tyto styky opatřily Horowitzovi místo vídeňského zástupce *Daily Chronicle*. Toto zastoupení bylo Horowitzovi už proto vítaným, poněvadž při slušné fixní gáži vyžadovalo jen docela málo práce. Mezi žurnalisty se tvrdilo, že má měsíčně 60 liber, což tenkrát znamenalo asi 600 zl., tedy příjmy přímo horentní. Dr. Horowitz, který zůstal svobodným, také brzo po této hlavní výhře vystoupil ze svazku *Presse* a byl pouze „Angličanem“, ostatně pak zanikla i *Presse*. Co dopisovatel anglického listu měl už proto málo práce, poněvadž *Daily Chronicle* nebyl listem, který kladl příliš velkou váhu na politiku; už tenkrát se list začal vyvíjet v deník, jemuž jde hlavně o zprávy a informace. Ke všemu měli v Londýně o politiku v Rakousku pramálo zájmu. Rakousko bylo v Londýně zajímavé jen potud, pokud šlo o Balkán. Považovali Rakousko za sice nejlepší, ale přec jen za balkánský stát. A tak si londýnské listy udržovaly ve Vídni zástupce jen proto, poněvadž z věčně neklidných balkánských krajů přicházely zprávy do Vídně nejdříve a nejrychleji. Ovšem politické listy jako *Times* žádaly a měly službu docela jinou. Ale pro *Daily Chronicle* dr. Horowitz směl měsíčně napsat sotva padesát řádek (a ty mu dodala tisková kancelář hraběte Gołuchowského). Stačilo mu bdít nad Balkánem a popřípadě sensačními lokálními událostmi. Ale muselo při nich zahynout nejméně pět lidí, jinak telegram v *Daily Chronicle* místa nenašel. Horowitz těchto výhod využíval a pilně cestoval. Byl-li ve Vídni, přicházel večer pravidelně do žurnalistické síně na besedu a hlavně ke kontrole, zdali se nic nestalo. Prohlížel tam materiál kolegů a vždy po takové přehlídce si vzdychl: „Koblenz!“ To znamenalo, že se ve Vídni, stejně jako v městečku Koblenzi, neděje pranic (ovšem ze stanoviska zástupce *Daily Chronicle*).

Dr. Horowitz tedy bydlel několik kroků od hlavního telegrafního úřadu a chodil do blízké kavárny dost časně ráno na snídani. Onoho osudného dne šel rovněž na snídani a potkal vysokého polského úředníka z ministerstva vnitra v rychlém

kroku. Zastavili se a dr. Róža (zemřel co sekční šéf) sdílel s Horowitzem senzaci: smrt korunního prince. Dr. Horowitz po všem, co se dověděl, odběhl do telegrafní budovy a pořídil tam ihned dlouhou zprávu pro svůj list. Oficiálně zavření telegrafního aparátu ještě nebylo nařízeno, poněvadž u dvora panoval takový chaos, že nikdo nevěděl, co se stát má a co ne. Horowitz tedy telegrafoval, co se dalo. Jen chvíli poté, co byla jeho zpráva odtelegrafována do Londýna, přišel příkaz uzavření telegrafního úřadu na 4 hodiny. To pro Horowitze znamenalo žurnalistický úspěch prostě nedomyslitelný: před dvanáctou hodinou polední nemohl být do Londýna podán žádný telegram pro odpolední a večerní listy v Anglii, které v sobotu vycházely už tenkrát dříve, žádný list ve Spojeném království nedostal zprávu o senzaci v Meyerlingu, a jelikož v neděli v Londýně listy nevycházejí, byl *Daily Chronicle* do pondělí jediným listem v Anglii, který měl zprávu o smrti korunního prince Rudolfa a baronky Vetserové! To je přec žurnalistický úspěch jedinečný, to už není sólokapr, to už možno nazvat sólovelrybou. Majitelé *Daily Chronicle* to také uznali: dr. Horowitz dostal od onoho dne gáži zvýšenou na 100 anglických liber, to bylo ročně přes deset tisíc zlatých! Rakouský ministr bral tenkrát 12 000 zlatých!

Když byl tedy 16. listopadu 1916 uzavřen telegraf, aby mohla být odtelegrafována zpráva o smrti Františka Josefa, vyšli jsme před telegrafní úřad, abychom pozorovali, jak tato zpráva bude působit na vídeňskou ulici. Já už měl své zprávy ve svých redakcích. Odešel jsem z telegrafního úřadu a hned za rohem jsem potkal tajného radu a vicepresidenta Nejvyšší společné účtárny dra Pavla Schulze. Pavel Schulz byl z nejzajímavějších lidí oficiální Vídně. Starý mládenec, podivín, byl všude nesmírně oblíben, poněvadž měl vskutku vzácné společenské vlastnosti. Byl výjimečně vtipný, vzdělaný, znal celou Vídeň a byl o všem informován jako snad nikdo druhý. Byl trochu cynický, poněvadž jeho životní zkušenosti byly vskutku ojedinělé. Byl synem vídeňského divadelního lékaře, žida, a v domě rodičů poznal už za svého mládí umělecký svět, hlavně divadelní, což v tehdejší Vídni znamenalo celou Vídeň pospolu, politickou i vědeckou. Dal

se pak co ministerský rada pokřtít, aby nebyl poškozen v úřednické kariéře. Ve společenské kariéře mu židovství nepřekáželo, poněvadž se nikdo nemohl vzepřít kouzlu jeho osobnosti. Byl přitom protivného zevnějšku, ošklivec, ale zajímavý. To všechno věděl a viděl a sám si na ten svůj málo šťastný zevnějšek dělal vtipy, často velice duchaplné. Byl jedním z několika skutečně důvěrných přátel paní Schrattové. V širokých vrstvách vídeňské společnosti se dlouho tvrdilo, že hraje u paní Schrattové s císařem v karty. Pravdou to nikdy nebylo. František Josef neměl jakživ kartu v ruce a jediná hra, kterou hrával, byly šachy. Karty se u paní Schrattové ovšem míchaly velmi často, byla náruživou přítelkyní této někdy trochu drahé zábavy, ale nikdy se nehrálo v přítomnosti císařovně. Pravda je dále, že dr. Schulz směl zůstat u své přítelkyně, i když přišel na každodenní návštěvu hrabě Hohenembs, pod kterýmžto pseudonymem byl u paní Schrattové hlášen císař. Dr. Schulz byl totiž pilným sběratelem vídeňských klepů, které pak sám, nebo prostřednictvím paní Schrattové, přednášel císaři. V těchto hovorech byly vyloučeny i jen zmínky o politice domácí i zahraniční, jakékoliv prosby, intervence atd. Kdo by se byl něčeho podobného dopustil, byl navždy z těchto besed vyloučen. Dr. Schulz se přirozeně dovedl všem těmto úskalím vyhnout. Sám ničeho nepotřeboval, nějaké to jmění mu zůstalo po rodičích, byl naprosto nenáročný a o stravu se nemusel starat: vídeňská společnost se o něj v pravém slova smyslu tahala, každý byl rád, když Schulz přijal pozvání buď k večeři, anebo k obědu. Každý druhý čtvrtek pořádal ve svém bytě večeři pro dvacet pánů. Vypravovalo se, že on a dr. Sieghart pořádali potichu dostihy, pokud se týče vysokých hodností pozvaných. Byl-li u dra Schulze ministr zeměbrany, dalo se s jistotou počítat s ministrem války u Siegharta. Jen jednou nastaly rozpaky: když se u dra Schulze objevil kardinál-arcibiskup vídeňský. Ale dr. Sieghart jej přetrumfнул tím, že vedle něj při příští večeři seděl kardinál-arcibiskup nuncius Granito de Belmonte! V úradě dr. Schulz rychle avansoval a stal se mimořádně brzo tajným radou, Excelencí. Neměl tedy osobních ambicí, byl nezávislý, z každého si mohl „střílet“ a proti všemu směl být v opozici. Když arcivévoda

Karel František Josef dorůstal, dr. Schulz jej vyučoval ve správním právu. Potkal jsem jednou na jaře dra Schulze ve slavnostnějším úboru. „Kam tak spěcháte, Excelenci?“ ptám se. „Mám hodinu u arcivévody Karla. Řekněte mi honem nějakou dobrou anekdotu.“ „Nemám nic nového. K čemu?“ „Snad nemyslíte, že by arcivévoda poslouchal, kdybych mu přednášel veřejné právo? Chce slyšet klepy a anekdoty. Já mu to veřejné právo vtloukat nebudu. Vždyť má pravdu: nebude to potřebovat. František Ferdinand povládne tak dlouho, že se Karel k ničemu nedostane.⁷ Tak k čemu ho trápit!“

Byla jednou zase ministerská krise, chtěl jsem vědět, co bude. Šel jsem k Schulzovi. „Ještě není ani zdání po nějakém rozhodnutí. Starý pán (císař) ještě studuje své cedulky, na nichž má napsána jména všech ministrů za jeho vlády od roku 1848. A to je pro něho dlouhá práce: nejdřív pokaždé s náramným gustem počítá, kolik jich už přežil. Pak z těch pozůstalých hledá možnosti. Ale něco vám přece povím. – Umíral jeden obchodník s vínem. Zavolal si své syny a řekl jim: milé děti, jmění vám zanechat nemohu, ale zanechám vám tajemství, na němž můžete zbohatnout. Zní takto: víno lze vyrábět také z hroznů! A zemřel. Udělejme jednou vládu z rozumných a slušných lidí. Snad se také osvědčí a bude to něco zcela nového!“

Dra Schulze jsem tedy potkal, když jsem 16. listopadu 1916 odcházel z telegrafního úřadu. Ve vzdálenosti několika kroků už mne poznal a docela hlasitě volal: „Teď máte vyhráno! Teď přijde vaše doba. Tady je všemu konec. Věří snad někdo, že ten mladík to udrží pohromadě? Jsem úplně přesvědčen, že to vyhrají všecko. Proti tomu, co právě zemřel, by nakonec nevyhráli nic. Nikdo neví, jakou autoritu měl v cizině, a ta by přečkala i válku. Teď ji tady ti oslové a trotlové šťastně promarnili, teď odešel i on, tak si mohou Rakousko hledat. Maďarům to přeji! Vy vyhrajete! Ti vaši profesori, dieser Masaryk!“ To vše ze sebe vyhrkl, téměř bez dechu. On, dobrý Vídeňák, Rakušák, excelencpán! Jeho

⁷ Sluší uvážit, že se podle všeobecných názorů dalo čekat, že František Ferdinand změní jako císař v dohodě s parlamentem renunciaci, aby mohl po něm nastoupit syn, byť z nerovného manželství. Vždyť Čechové poukazovali nepokrytě k tomu, že královnou českou je vždy králova choť bez rozdílu původu.

Veličenstva skutečný tajný rada! „Pane, pokračoval, vždyť to tady už není k vydržení, vládnou největší blázni. Já to tvrdím už celý čas, Buriánovi jsem to prorokoval dávno, uvidíte, že mám pravdu. I kdybychom vojensky vyhráli – ale nevyhrajeme –, politicky už jsme to prohráli – tyhle věci si nikdo nedá líbit. Proč vaši lidé ještě střílí v poli? Jste blázni.“ Evropský člověk v něm zvítězil nad německým Rakušákem. Než jsem si toto setkání uvědomil, zmizel. „Servus,“ to bylo vše. A přec v tom člověku řádilo ohromné rozčilení: patrně právě proto, že od prvopočátku viděl jasně, pobouřila jej válka do té míry, že mu nervy vypověděly službu, stal se morfinistou a morfiem zemřel ještě dřív, než byl skutečně všemu konec.

Oné noci policie neviděla a neslyšela. To jest: slyšet na ulici nebylo nic, ale kavárny se nezavíraly, lidem se nechtělo domů. Všude se rokovalo, co bude. Pravého smutku vlastně nebylo: válka skoro automaticky zničila všechnu popularitu, kterou měl František Josef posledních dvacet, třicet let ve Vídni. Lidé měli příliš těžké starosti o živobytí, než aby mohli myslet na předválečné nálady, válka na všechny příliš doléhala. A hlavně ztratili onu jistotu, která vyrostla ze zvyku. Nevěděli, co bude, a ve všech klíčila vnitřní naděje, že mladý následník, který válku nevypověděl, jí udělá konec. Proč by ji vedl dál? Jen kvůli Německu? „Ať si Srbové nechají Bosnu, vždyť nás to stálo jen peníze.“ To byl víceméně obsah hovorů lidí u džbánku piva nebo u kávy. „Snad to bude znamenat mír!“ S touto nadějí se lidé loučili s 16. listopadem a s císařem. A dost rychle na Františka Josefa zapomněli. Zase válka. Nedá se ani vylíčit a vypočítat, co by byli Vídeňáci a s nimi oficiální svět vyváděl, kdyby císař zemřel v míru! Takto však válka a s ní spojené trampoty ovládaly skoro všecku mysl. Jen trochu se věnovala novému císaři a zejména novince v životě Vídeňáků, byla tu císařovna. Její předchůdkyně bývala ve Vídni neznámým a vzácným hostem. Vědělo se o ní, že má sympatie pouze pro Pešť, oblíbený letohrádek Gödöllö a Maďary. Zita však nebyla stejně přijata vlídně: byla pro Vídeňáky Vlaškou, strašně bigotní, samý kostel a páter, a to se přes veškerou vládu křesťansko-sociální strany Vídeňákům

nelíbí. Na to je Vídeň příliš – židovská. O Karlovi se ve Vídni mnoho nevědělo, že dovedl být veselým, že rád pil, – to bylo tak všechno, jeho vojevůdcovství se lidé smáli, bylo známo, jak se takové věci aranžují.

V prvních dnech všechny zajímal jen pohřeb starého císaře, třeba byl proveden kvůli válce bez velkých okázalostí. Fakticky však byl pohřeb ostudou: už bylo cítit, že je na nejvyšším místě změna a že všechny trámy, na nichž byla u dvora vybudována až neúprosná přesnost a dochvilnost, povolují. Úprava byla naprosto nedostatečná. K pohřbu se mladý císař dostavil s císařovnou a nejstarším, nyní už korunním, princem Ottou. Konal se ve Štěpánském kostele, kde už byl shromážděn celý oficiální svět. Bylo nápadné, že Karel, přes všechnu dvorní etiketu a španělský řád, si vedl v kostele skoro občansky, známým podával ruku, s některými lidmi hovořil. Jelikož měli s sebou čtyřletého prince, bylo obtížné zachovávat ustanovení programu vypočtená na sekundu, a tak se stalo, že když Karel s chotí a synáčkem vyšli z dómu, byl už kondukt pryč jak ze Štěpánského kostela, tak z náměstí. Celá společnost přímo utíkala za vozem vezoucím mrtvolu, až jej dohonila teprve po několikaminutové honbě v Kärtnerstrasse, než zahrnul do ulice, která vedla na Hoher Markt, kde se nalézá v kostele a klášteře kapucínů hrobka Habsburků.

Dle ustálených forem podala Koerbrova vláda novému císaři demisi, Karel však v nejlaskavější formě požádal Koerbra, aby zůstal, a s ním celý kabinet, k němuž má naprostou důvěru. Dost možná, že mladý císař mluvil pravdu. Aspoň za sebe. Za své okolí by tak mluvit nemohl. To Koerbra bez výjimky nenávidělo.

Bylo jisté, že Karel své okolí, zejména u dvora, naprosto změní. Na tuto změnu čekala už celá řada lidí. Tvrdilo se, že v pozůstalosti Františka Ferdinanda byla nalezena listina osob, s nimiž František Ferdinand počítal pro případ svého nastolení. Z lidí Františka Josefa se tam ovšem nenalézal ani jediný: František Ferdinand se chtěl hned při svém příchodu pomstít za postup dvorních šarží Františka Josefa proti své osobě a chtěl „to všecko vyházet“. Mladý Karel takové důvody k osobní mstě neměl, ale patrně mu namluvili, že je lépe držet se lidí

Františka Ferdinanda než Františka Josefa. Brzy se ukázalo, že se osoby Františka Ferdinanda málo osvědčily. Začalo se v úřadě nejvyššího hofmistra a ředitele kabinetní kanceláře. Nejvyšším hofmistrem se po knížeti Montenuovo stal princ Zdenko Lobkowicz, dosavadní hofmistr arcivévody Karla. Princ Zdenko Lobkowicz byl jistě po každé stránce bezvadný muž, který sloužil v armádě, v posledních létech u mladého arcivévody, ale neznal přímo službu u dvora a neznal souvislosti svého nového úřadu s politikou. Kníže Montenuovo v této službě u Františka Josefa přímo zešedivěl, vyznal se však jako žádný druhý. Že sloužil bez výhrady Františku Josefovi, je samozřejmé, u mladého císaře proti němu mohlo snad rozhodovat jen jeho stáří: byl jednou tak starý jako císař. Kníže Lobkowicz nebyl sice o mnoho mladší, ale Karel už jeho společnosti navykl, poměr byl intimnější. Mimoto postavení knížete Montenuova za starého císaře bylo takové, že se ho, zejména mladší arcivévodové, jako představeného báli. Nějaké spory s Montenuovem nemohla za Františka Josefa vyhrát ani arciknížata. Kníže Montenuovo pocházel, jak známo, z královské krve, po matce byl potomkem onoho Neipperga, který se stal manželem vdovy po Napoleonovi I., a to přece u Františka Josefa mnoho znamenalo, Montenuovo nebyl jen úředníkem. Ale s Montenuovem zmizel také baron Schieszl, ředitel kabinetní kanceláře. Na jeho místo byl dosazen hrabě Polzer-Hoditz, dosavadní přednosta kanceláře Panské sněmovny, Karlův přítel a jeho dávný důvěrník. Po matce byl dr. Polzer z hraběcí rodiny a jeho šlechtictví mu bylo cestou milosti obnoveno. Byl švagrem markýze Bacquehema, kdysi ministra obchodu, místopředsedatele v Štýrsku a konečně presidenta správního soudu. Zmizel také baron Boefras, polní maršálek, starý pán a přednosta vojenské kabinetní kanceláře, a nahrazen byl generálem Zeidlerem. Celkem bylo toto obrození nejvyšších dvorských úřadů snad přirozené, když místo 86letého starce nastoupil nový pán sotva třicetiletý. Ale právě za války, kdy se dostaly ke slovu zcela nové proudy a směry po každé stránce, by bylo bývalo dobře, kdyby mladý císař měl kolem sebe zkušené lidi. Brzo byl tento sbor lidí doplněn hrabětem Otakarem Czerninem, který byl

ze svého vyslaneckého místa v Bukurešti povolán za zahraničního ministra a ministra císařského domu. Czernin byl skutečně nadějí Františka Ferdinanda, a proto měl k němu důvěru i Karel. Ani evropská veřejnost nemohla mít, a snad do dnešního dne nemá, o hraběti Czerninovi správný úsudek, který zejména u nás musí být zkalen vzpomínkou na jeho řeč k zástupcům města Vídně a v ní obsaženou poznámku o prof. T. G. Masarykovi. Úsudek o Czerninovi je tedy ve světě hodně odmítavý. Není mým úmyslem smývat Otakara Czernina, chci jen vyličením povahy vysvětlit jeho chyby. Otakar Czernin měl proti celé řadě českých aristokratů nemalou přednost: byl to solidně vzdělaný, myslící člověk. Snad proto se dost vyhýbal společnosti, žil svým libůstkám, své rodině a svým statkům. S Františkem Ferdinandem se seznámil před dávnými léty, patrně za pobytu tehdejšího následníka v Praze. Zdá se, že oba muže sblížily politické názory. Otakar Czernin patřil za Františka Josefa k nespokojencům v aristokracii. Nelíbily se mu už poměry v Čechách, jimž ve svých mladších létech věnoval koncentrovanou pozornost. Myslím, že v těch letech Czernin ani neměl pozdějších politických ambicí. Byl nespokojen s politikou ústavověrného velkostatku, k němuž se jako německy smýšlející člověk čítal. Rozhodovala zde snad upřímná láska k rodné půdě, kterou jsme nalézali u celé řady šlechticů z Čech. Tím, že byl velice upjatým, dost nafoukaným aristokratem, jemuž nebyli vhod ani ostatní členové aristokracie, byl Czernin světu a reálnému životu naprosto cizí. Že měl víc vzdělání, než nacházel ve vlastních kruzích, činilo jej snad ještě domýšlivějším, a když konečně našel milost v očích beztak z domýšlivosti vybíravého Františka Ferdinanda, stal se ještě uzavřenějším než doposud. A tak se dostal do oficiálního postavení vyslance, aniž by poznal lidi mimo úzký aristokratický kruh. Politiku, která jej jistě zajímala, posuzoval bez znalosti skutečných poměrů a lidí, a proto ji musel posuzovat falešně. Ale sám si to nepřipouštěl, na to byl příliš domýšlivým. Konečně v Bukurešti toho moc zkazit nemohl, ač právě diplomaté z povolání posuzují jeho tamější činnost málo

příznivě.⁸ Zase se dostal do prostředí, kde mohl pozorovat politický život hořejších sfér, ale o názorech širokých vrstev nevěděl nic, a setrval tak v názorech toryho, jimiž byl vychován a v nichž dále a stále setrval i jako dospělý muž. V tomto nepochopení významu lidu za našich dob leží kardinální chyba nejen Czerninova, ale celé řady politiků předválečné doby. Viděli jsme takových politiků, doma i ve Vídni, mnoho a mnoho. Po té stránce ale byl Otakar Czernin jakoby zrozen pro rakouské ministerstvo zahraničních věcí. Tento úřad byl spojen s titulem ministra císařského domu, titulem, který neměl obsahu už ani ve starém Rakousku, ale jaksi symbolicky označoval, že zahraniční politika je věcí císařského domu, tedy soukromou císařovou záležitostí. S tímto bludným názorem šli ve Vídni do války a setrvali v něm i za války. Na vídeňském Ballplatze považovali parlament a parlamentarismus za zbytečnou, ba nepřijatelnou věc, pokud by si troufal zasáhnout do zahraniční politiky. Jelikož dualistickou konstrukcí byla zahraniční politika společnou záležitostí, nebyla tato nikdy předmětem jednání v parlamentě, ani ve Vídni, ani v Budapešti, a stávalo se nezdárka, že poslanec, který se přec jen odvážil v poslanecké sněmovně učinit zahraniční politiku předmětem nějaké řeči, interpelace nebo dotazu, byl buď presidentem sněmovny, nebo i ministerským předsedou pokárán, jelikož zahraniční záležitosti „nespadaly“ do mocenské sféry poslaneckých sněmoven. O zahraniční politice se smělo mluvit podle zákona o vyrovnání s Uhry jen ve vybrané společnosti zvolených delegací. Protože byla polovina členů delegací volena z Panské sněmovny, byly vždy složeny tak, že společná vláda, tedy ministr záležitostí zahraničních, tam měl majoritu. Tím se stalo, že se ani „obyčejní“ poslanci zahraniční politikou nijak nezabývali, nýbrž přenechávali tuto „maličkost“ určité elitě poslanců, z nichž se takto vychovávali specialisté, kteří nezdárka celý tento systém aplikovali na sebe a ostatní poslance – byli uraženi, když si někdo, kdo nepatřil do delegačního cechu, troufl zavádět o zahraniční

⁸ Srov. o něm C. J. Vopicka: Taje Balkánu. [Sedm roků diplomatova života v bouřlivém centru Evropy. Praha 1927.]

politiku. Prototyp takového zahraničního specialisty byl u nás dr. Kramář (a domnívá se, že jím je do dnešního dne!). To mělo důsledek daleko vážnější: v žádném druhém evropském státě nebýval zájem o zahraniční politiku tak nepatrný, jako v Rakousku-Uhersku. Tím, že se zahraniční politika v parlamentě neprojednávala, podařilo se dvoru i zahraničnímu ministerstvu, že rovněž obyvatelstvo považovalo zahraniční politiku za soukromou „zábavu“ císařského domu a jeho ministra. Válka nás poučila, jak špatná politická výchova to byla, jak se ostatně vymstila císařskému domu a jeho ministru: ukázalo se, že mezi těmito dvěma institucemi a vším obyvatelstvem říše nebylo po této stránce žádné souvislosti.

Ostatně i my do dnešního dne trpíme touto výchovou ze starých předválečných dob: s námahou se musí u nás, u poslanců stejně jako u obyvatelstva, vyvolávat zájem o zahraniční politiku, aby dovedli poslanci i voličové správně o zahraniční politice uvažovat a myslet a také ji správně posuzovat. Obtíže a někdy až neuvěřitelný postup stran a jednotlivců proti dr. Benešovi a jeho systému, který na celém světě došel a dochází posouzení a přímo skvělého uznání, mají svůj původ v neposlední řadě v této pochybené politické výchově vši naší veřejnosti – politiků, poslanců, stran i tisku. U nás schází povšechné pochopení pro postavení ministra, který má hájit a chránit mezinárodní postavení a zájmy republiky v cizině, schází pochopení pro citlivou situaci ministra, jemuž musí být prestiž státu v cizině přední snahou, důležitější než okamžitý poměr k domácí politice. U nás se dosud, žel, poslanci vyhýbají věcnému posuzování a uvažování o zahraniční politice jen proto, aby tím nevěcněji mohli posuzovat a odsuzovat ministrovu osobu. Musel přijít, šťastnou náhodou, člověk bez nervů a krajně věcný, aby tento nepoměr vydržel a nehybně setrval ve svém odhodlání naučit československou veřejnost uvažovat také o poměrech zahraničních, mezinárodních.

Taková snaha tedy ve starém Rakousku nebyla a hrabě Czernin, co ministr zahraničních věcí, neměl zapotřebí starat se o to, jak rakouská veřejnost posuzuje

jeho politiku! A také se nestaral, ačkoliv se tímto ministrem stal za světové války a za panování mocnáře, který nerozuměl zahraniční politice ani zbla. V dobách normálních a ještě za Františka Josefa by takové stanovisko a taková ministrova praxe snad nebyla tak katastrofální. František Josef už svým dlouhým panováním nabyl tolik zkušeností, že byl skutečně svým nejlepším ministrem věcí zahraničních, pokud ovšem možno základní názory této politiky uznávat za správné. Starý císař by také Czernina sotva povolal na toto místo, a pakliže by se k tomu odhodlal, byl by se ministr brzy přizpůsobil metodám Františka Josefa, anebo by se byl po čtyřech nedělích klidně procházel ve Vinoři jako soukromník. Ale vedle císaře Karla a za světové války dostal zahraniční politiku do ruky muž, který stále ještě žil v názoru, že miliony lidí smí vykrváčet na bojištích, ale nemají práva hlesnout o zahraniční politice, poněvadž zde rozhoduje jedině vůle mocnáře a jeho ministra zahraničních věcí, který je odpovědný za svou politiku jen a jedině mocnáři a nikoli lidem, kteří se v důsledku této politiky mají dát zastřelit! S takovými předpotopními názory hrabě Czernin do politiky vstoupil a v nich zůstal, i když se stal pánem na Ballplatzu. Jak blízko je svět demokracii, Czernin neviděl a také nemohl vidět, považoval řízení světa prostřednictvím lidí „z Boží milosti“ za jediný a jedině správný systém. Bylo málo uvěřitelné, jak se Czernin ve svých politických názorech zrovna ve válce blížil primitivním předbřeznovým, prostě feudálním názorům; jako Františku Josefovi v prvních letech jeho panování byla i Czerninovi oposice totožná s revolucí. Patrně tento jeho světový názor jej tak sblížil s Františkem Ferdinandem. Bylo samozřejmé, že Czerninovi smrt Františka Josefa byla vítanou příležitostí vstoupit aktivněji do politické arény, a jeho první snahou bylo: odstranit dra Koerbra, třebaže mladý císař Koerbra s ujištěním plné důvěry ponechal v úřadě.

Když už okázalá rakouská korunovace nebyla možná,⁹ přál si Koerber a intenzivně radil mladému císaři, aby slavnostním způsobem složil nějak slib na

⁹ Nebyla nikdy žádná a nebylo také žádné císařské rakouské, ačkoli císařství vzniklo roku 1806 prohlášením Františka I.

ústavu, jak toho ostatně ústava z roku 1867 sama žádala. Zde však už narazil na odpor u svého pána. Karel už patrně stál pod vlivem nově utvořené kamarily, která měla prozatím sídlo v Budapešti. Starý Koerbrův odpůrce Štěpán Tisza se hlásil ke slovu a vedle toho pracoval Czernin pomocí všech vlivných, nemálo také pomocí německého vyslance, který měl ostatně už z německého Hauptquartieru [generálního štábu] zprávy, že Koerber tam nemá přátel. Císař souhlasil, aby byl svolán parlament, ale odmítal námitku, že znovuzavedení parlamentárních a ústavních poměrů především vyžaduje, aby se ústavně choval mocnář. To mělo své důvody. Císařův kabinetní ředitel Polzer-Hoditz, zdá se, viděl věci dost skepticky a svůj úřad nastoupil s dvěma radami pro císaře: aby za každou cenu hleděl skončit válku a aby vnitřní přestavbou zjednal také vnitropolitický mír. Polzer stál patrně pod vlivem konservativní šlechty, se kterou byl po léta v Panské sněmovně ve stálém styku. To ovšem znamenalo reformy ve smyslu plánů Františka Ferdinanda. Především trialistických, tedy dost nejasných a hlavně opožděných. Jakmile se v Pešti dozvěděli, že císař je takovým úvahám jen trochu přístupným, hnali útokem na vídeňský hrad, aby se co nejrychleji konala uherská korunovace, a odůvodňovali tento požadavek ohledy na maďarskou část armády. Maďarský voják si prý musí být jistý, že se bije za svého korunovaného krále. Jelikož uherský král při korunovaci přísahá na zachování integrity Uherského království, tak to ovšem znamenalo, že všem federalistickým a trialistickým plánům bude učiněn konec hned v zárodku. Z Německa bylo naléháno na skončení porad o hospodářské pospolnosti obou monarchií, což zase předpokládalo trvalé sjednání dualistického poměru a stabilizaci rakouskouherského vyrovnání nejméně na dvacet místo dosavadních desíti let. Marně ukazoval dr. Koerber k tomu, že oběti, jež Maďaři za takovou smlouvu na Rakousku žádají, jsou přílišné a nikdy nebudou v rakouském parlamentě schváleny – Karel patrně zdědil po Františku Josefovi odvěký strach před Maďary a v první řadě si je chtěl pojistit. Mladého pána zřejmě obřadná korunovace lákala,

tvrdilo se, že si to divadlo přála zejména císařova choť, a Koerber byl Karlovi označen jako kverulant, který svým pesimismem obtěžoval už zemřelého císaře.

Že si nový císař Koerbra trvale nenechá, bylo pro každého, kdo znal proudy a intriky u dvora, ve vysoké byrokracii a v neposlední řadě i ve vídeňské společnosti, zcela patrné od prvního dne Karlovy vlády. Císař by si byl snad dra Koerbra ponechal, pokud by rozhodovaly jeho osobní city. Sám přece ničemu nerozuměl a nevěděl o ničem, co se týkalo vnitřní rakouské politiky. Karel nastoupil na trůn navlas stejně jako František Josef I. v roce 1848 – bez vzdělání a bez zkušeností. Jen co se týče osobních názorů, pokud se tak směly nazývat výsledky vlivů a klepů u dvora, byl Karel snad méně feudální a reakcionářský než František Josef. Ovšem byla jiná doba a přec jen jiní lidé: Metternich, Felix Schwarzenberg, Kübeck, Grünne a Kempen by byli v roce 1916 přece jenom nemožní. Pro své obsažné vzdělání a velké zkušenosti dr. Koerber mladému pánu jistě imponoval a mladý císař o něm u dvora co mladičkový arcivévoda slyšel tolik, že si věcně netroufal mít proti němu námitky. Také první Karlovy styky s ministerským předsedou nebyly zlé. Koerber alespoň rád vypravoval, jak si nový císař dává radit ve věcech vnitřní politiky. Ale František Josef v Schönbrunnu ještě nevystydl, když proti Koerbrovi začal horečně pracovat celý aparát dvorní, byrokratický i politický. Všem těmto kruhům byl Koerber z duše odporným, nepříjemným a nebezpečným. Nikdo snad nebude tvrdit, že by se podle dnešního názoru Ernest von Koerber mohl počítat mezi demokratické politiky. Koerbra snad bylo možno v jeho době počítat za liberála po anglickém vzoru. Už proto, poněvadž Koerber osobně byl krajním anglofilem. Své dovolené trávil rád v Anglii, v Londýně, a měl mezi tamějšími politiky četné přátele. Tvrdilo se o něm, a do dneška toto tvrzení není vyvráceno, že již dlouho před svou smrtí odevzdal své důvěrné dopisy, poznámky, dokonce i jakési sepsané paměti anglickému příteli s tím, že publikovány mají být teprve tolik a tolik let po jeho smrti. Při spolehlivosti Angličanů neobjeví se tedy z oné pozůstalosti před určeným časem ani písmeno.

Na rakouské, hlavně vídeňské poměry byl dr. Koerber jistě muž liberální i demokratický, jak se to při jeho vzdělanosti dalo čekat. Tuto umírněnou demokracii podtrhoval snad už z osobní opozice proti dvoru a šlechtě. Byl skrz naskrz byrokratem a jeho zkušenosti z byrokratické kariéry jej silně podněcovaly proti šlechtě vůbec a proti šlechtě u dvora zvláště. Dr. Koerber poznal od prvního dne, kdy vstoupil na místodržitelství, jakým neoprávněným výhodám se v úřadech těší šlechtičtí synové, a už proto je neměl rád. Čím výš stoupal po úřednickém žebříku, tím víc se zvyšovaly jeho antipatie vůči šlechtě, a když se stal [zde nedokončený text]

Z oněch dob

(Něco vzpomínek na dra Koerbra)

Dokud existovala monarchie, byl dr. Arnošt šlechtic Koerber i po svém odchodu z čela vlády jednou z nejvýznačnějších osobností, poněvadž se na všech stranách všeobecně cítilo, jak velká chyba se jeho propuštěním stala. Ještě za vlády hraběte Clama a dra Seidlera to bylo communis opinio v parlamentě bez rozdílu stran (snad až na německé radikály), že dá-li se něco z Rakouska zachránit, může to provést jen a jedině dr. Koerber. V jeho schopnosti osobní, politické a v jeho osobní energii bylo tolik důvěry, že po politických experimentech, kterými říši ležící v posledním tažení trápil nezkušený a nevědomý císař Karel, dr. Koerber mohl spasit, co se dá. Dr. Koerber soudil ovšem jinak. Nebyl by se dal povolat prostým vlastnoručním listem, jak se v Rakousku ministři a ministrpresidenti povolávali, už proto, že jeho poměr k poslednímu císaři rakouskému byl docela jiný než k předposlednímu. František Josef byl sice aristokrat, který se rád díval na úředníky a ministry jako na lajtnanty, a byl si svého majestátu tak vědom, že předpokládal, že stačí pouhé komando „Habt Acht“ [rozkaz „pozor“] a všecko je tím vyřízeno. Ale přestože nerad slyšel a trpěl námitky, u lidí, jako byl dr. Koerber – anebo u jiných, kteří měli dost osobní autority a sebevědomí postavit se a čelit falešným názorům samého panovníka – dělal výjimky i František Josef. Za první

vlády dra Koerbra se jednalo o zvýšení kontingentu nováčků, o věc, která tenkrát v Uhrách narážela na podstatné potíže, poněvadž ministrpresident hrabě Štěpán Tisza bojoval se silnou opozicí. Císař nicméně na zvýšení kontingentu na nátlak svých vojenských rádců naléhal. „Dovoluji si Vaše Veličenstvo upozornit, že tato předloha narazí vzhledem k různým okolnostem na podstatný odpor.“ „Říkáte mi rád samé nepříjemné věci, dre Koerbre.“ „Vaše Veličenstvo ráciž uvážit, že naše říše je složená tak, že se některé věci bez nepříjemných okolností nedají provést, a je mou povinností císaře na ně upozornit, aby z nich nevzešly vážnější poruchy.“ František Josef byl věčně odzbrojen, a proto spustil jinou: „Udělejte to tedy mně k vůli.“ „Pokusím se.“ – Dr. Koerber předlohu podal, po velké námaze prorazil v parlamentě, ale uherská sněmovna zvýšený kontingent Tiszovi nepovolila a Koerber byl nucen předlohu vzít zpět. Zato zvítězil nad Tiszou, kterého v rakouském parlamentě směl nazvat: „distinguished foreigner“ (vážený cizinec). Podobného poměru ke Karlovi nebylo. Dr. Koerber znal povahu mladého pána, jeho nevzdělanost a povrchnost a nedal si ujít příležitost, aby nového mocnáře na tyto vladařské nedostatky tu a tam neupozornil, doufaje, že Karel přijme poučení od tak starého praktika. Ale mýlil se. Mladý majestát pošťvaný od mužského i ženského okolí svého ministrpresidenta okřikl jako sluhu: „Nedám se mentorovat.“ Tím byl ovšem u dra Koerbra nadobro hotov. Proto, i kdyby monarchie byla trvala dál, nebyl by se dal nikdy povolat jako za dřívějších okolností. Když byl některý z úřednických ministerských kandidátů povolný převzít resort, pak u předešlého císaře skutečně stačilo vyslovené přání a ministerská krize byla vyřízena, jmenování vyhotoveno. Dr. Koerber nebyl nadšen svým povoláním po zastřelení hraběte Stürgkha, ale císař si toho přál – a on tedy přijal. Kdyby se věci vyvinuly jinak, kdyby Rakousko bylo zůstalo Rakouskem, byli by se snad po Seidlerovi vystřídali ještě dva tři podobní političtí velikáni. Nakonec by Karel jistě jednoho dne zase poslal pro „starého služebníka“ Koerbra. Po zkušenostech, kterých nabyt, byl by Koerber jistě na zavolání nepřišel a pochybujeme, že by vůbec ke jmenování došlo. Dr. Koerber se onoho

opětného povolání bál a byl na ně připraven. Byl by žádal takové záruky od císaře Karla, že by se k nim býval Karel jakživ neodhodlal. Koerber nic tak nenáviděl jako vládu kamarily, ženských příbuzných, vojenských rádců a nejvyšších hofmistrů.

Když roku 1900 nastoupil vládu, už v prvních dnech přicházeli členové jeho kabinetu a přinášeli mu dopisy buď přímo od arcivévodů a arcivévodkyň, nebo dopisy psané z nařízení tohoto panstva od nejvyšších hofmistrů. Každý nebo každá měli přání: dvorní rada X má být odvolán; sekční rada Y přesazen; hrabě A má být z místodržitelství v Štýrském Hradci povolán do ministerstva po půlroční službě, ačkoliv předepsána byla tři léta; paní arcivévodkyně se přimlouvala, aby 30letý pan B dostal lékárnu v nějakém vídeňském okrese, přestože na udělení lékárnické koncese čekalo sto provizorů s třicetiletou službou. Takových arcivévodských protekcí bylo za první týdny vlády na sta a mezi nimi zhusta protekce špinavé, na nichž bylo patrné, že se přimluvy neděly jen tak zbůhdarma. O rádech a titulech ani nemluvě. Ministři si nevěděli s touto korespondencí rady. Koerber cítil sám na sobě tíhu takových intervencí nejvíc. V ministerské radě došlo k diskusi o těchto věcech. Ministrpresident byl brzo rozhodnut: taková psaní se prostě nebudou vyřizovat a prosí, aby byla zaslána bez odkladu do ministerského presidia. Za několik dní bylo takových přípisů pěkný balíček. Dr. Koerber se přihlásil k audienci a balíček vzal s sebou. Ptal se císaře, souhlasí-li s tímto způsobem zasahování jeho příbuzenstva do státní správy. František Josef v takových věcech neznal žertů. Byl velice rozzloben a ještě za přítomnosti dra Koebra zavolal tehdejšího nejvyššího hofmistra knížete Rudolfa Liechtensteina. Vysvětlil mu, oč jde, a přísným vojenským tónem nařídil, aby všem arcivévodům a arcivévodkyním bez rozdílu a všem dotyčným komorám byl doručen list, v němž se jménem císaře přísně zakazuje jakákoliv intervence u ministerstev anebo jiných úřadů. Psaní již nedocházela. Ale při první příležitosti, kdy se měl dr. Koerber oficiálně hlásit u toho neb onoho arcivévody (jednalo se o Nový rok), dostal telefonické vyrozumění, že Jeho aneb Její Výsost srdečně děkuje za

blahopřání pana ministrpresidenta a že není třeba, aby se dr. Koerber osobně namáhal. Koerber už prostě nebyl uraženým panstvem přijímán. Jen František Ferdinand chodíval do Koerbrova bytu na politické táčky a ujišťoval jej pokaždé, že s jeho politikou souhlasí. Ale Koerbra si nezískal. „Tito lidé žijí, věřte,“ říkával, „ve 14. století. A když se on dostane na trůn, bude zle. Dá si jednoho dne zavolat finančního ministra a bude od něho prostě žádat velké sumy, hlavně na zaopatření svých dětí. Namítne-li finanční ministr, že k vyplacení milionů nemá schválení parlamentu, dá jej prostě vyhodit a dá si peníze vyplatit ředitelem státní pokladny. To je naprostý absolutismus.“

Vůči poslancům jistě nebyl dr. Koerber tak přísný, naopak, nikdy nebylo tolik poslaneckých intervencí na byrokracii jako za něho. A nakonec jeho nepřátelé právě z nich kuli proti němu nejpůsobivější zbraně. Křičelo se vůbec o korupci, nejvíce o korupci a protekci provozované parlamentem. Koerber se dlouho dovedl bránit a hájit. Parlamentu a poslancům do jisté a velké míry ty intervence přiznával, zejména ve věcech veřejných i úřednických. Že přitom proběhlo leccos, co už bývalo víc než poslaneckou intervencí, je samozřejmé. Ale to on zas dovedl přimhouřit své šilhavé oči. Alespoň ty pány poznal a pak – to se prý děje jinde také. Poslance znal rád osobně. Po volbách se do parlamentu dostali četní poslanci, pro něž byla Vídeň nová a kteří se v prvních dnech svého pobytu ve velkoměstě nedovedli nabažit radostí poskytovaných rezidencí, zejména vína. „Znáte poslance K. z Čech?“ tázal se jednou, krátce po volbách. „Znám, není tu ještě.“ „Prosím vás, až přijde, ukažte mi ho nenápadně v kuloáru.“ „Proč, Excellenz? To není politická potence.“ Koerber se usmál, zavázal mne mlčením a vytáhl z kapsičky své vesty cedulku. „C. k. policejní presidium ve Vídni. Na radničních schodech byl dnes v noci mezi třetí a čtvrtou hodinou ranní nalezen muž v úplně zpitém stavu, po namáhavých procedurách byl odnesen na blízkou policejní strážnici. Po částečném vystřízlivění se legitimoval jako poslanec S. K. z Čech.“ „Proč si jej přejete poznat?“ „Nepil jsem nikdy alkohol a bojím se podobných lidí. Proto chci vědět, jak vypadají.“

Když byl v příkaznosti, nechodil ani do Panské sněmovny. Ukázal se tam jen jedenkrát, když se oslavovaly nějaké hodně vysoké narozeniny arcivévody Rainera, protektora vídeňské Akademie věd, jejímž kurátorem Koerber byl, jinak nikdy. „Proč tam nechodíte? Proč k různým otázkám nepromluvíte?“ „Vy neznáte jisté kruhy. Jsem teď skoro deset let na pensi. Vidím dnes leccos jinak než v dobách, když jsem byl sám ministrem. Lecčemus jsem se na svých cestách v Anglii a Americe přiučil. Jako ministrpresident jsem jistě často pochybil, často udělal něco, co bych dnes neudělal, co dnes odsuzuji. Řekl bych to v Panské sněmovně bez obalu. Myslíte, že by mi ti lidé věřili a řekli, že jsem se něčemu přiučil, že chci loajálně přispět k zlepšení poměrů, oproti mé éře tak zhoršených? Kdepak! Řekli by: Aha, Koerber chce zas do vlády. A já chci mít od těch lidí pokoj. Nedávno jsem v soukromé společnosti kritizoval poměry, mluvil o chybách hospodářské politiky. Doneslo se to dámám u dvora. A ozvěna? Z nich nejvýše postavená, matka posledního císaře, řekla jedovatě: „Ať jde do nějaké správní rady banky, do vlády už nesmí.“ „Otec korupce“, tak jej rádi nazývali, aby jen nějak mohli odůvodnit jeho vynucenou zahálku. Dr. Koerber ovšem do žádné správní rady nešel, ačkoliv mu právě přičiněním oné „vysoké strany“ byla od četných bank a společností nabízena znamenitě dotovaná místa. Neměl vůbec ani chuti, ani potřeby pro taková místa. Žil skromně jako pensista. Po svém odstoupení propustil sluhu a fiakr, chodil vždy pěšky a vedl velice skromnou domácnost. „Najde se vždy několik dobrých lidí, u nichž mám ‚dny‘. Pozvou mne k obědu nebo k večeři, a tak s pensí mohu obstát i bez ‚správní rady‘.“ Jmění neměl, žádného sbírat nechtěl, byl sám, neženatý. Chodil denně procházkou, a potkal-li nějakého starého známého z parlamentu, což se stávalo zhusta, poněvadž bydlel v nejbližším okolí, pustil se ihned do živého politického hovoru. Ovšemže přitom nezapomínal vypichovat, jak se od 1. ledna 1905, kdy už nebyl ministrpresidentem, v Rakousku nic nezlepšilo, že jde vše hůř. Jednak měl pravdu a jednak mu tu osobní ješitnost mohl zazlívát málokdo, zejména když věděl, že politický vývoj za jeho vlády nebyl zaviněn jen jím samým. Leccos, co chtěl, se

mu nezdařilo. Výtku, proč on, přece jen pokrokovější člověk, nepomýšlel na rozšíření hlasovacího práva, odmítal příkře a živě. „To se ještě pánům o všeobecném hlasovacím právu nezdálo, když jsem já je chtěl zavést. Až budou přístupny dotyčné návrhy a protokoly z roku 1902, najde se tam návrh volební reformy, který jsem dal vypracovat a předložil Koruně. Dostal jsem odpověď naprostou zamítavou.“ Jindy zase přišla řeč na otázku vlašské univerzity. Vlašské fakulty byly zřízeny ze zákona v Innsbrucku. Platy profesorů byly každoročně povolovány a placeny v rozpočtu, ale poněvadž hlouček všenežských studentů nechtěl univerzitu strpět, rakouská velmoc jednoho dne ustoupila, italskou univerzitu zavřela a ta prostě zmizela ze zeměkoule. Stala se z toho politická otázka prvního řádu. „Co jsem měl dělat?“, ptal se nervózně. „A kdyby bylo třeba, měla tam stát celý rok kumpanie vojska a střežit zákonem zavedenou instituci před několika kluky? Žádal jsem regiment a nedostal ani dva muže.“

Dra Koerbra pohřbili. Už neměl význam, poněvadž stát, kterému dovedl sloužit, v němž se vlastními schopnostmi a vlastnostmi dodělal významu, přestal existovat. Ale jeho osobní význam pro politické dějiny do převratu zůstane, a až se jednou budou političtí historikové zabývat dobou a jeho osobou, až budou sine ira cum studio nahlížet a analyzovat jeho osobu a hlavně osoby ostatních s ním a vedle něho působících, stoupne tento význam jistě ještě výš. Také u nás, kde byl dlouho považován za národního nepřitele. Už jsme se do jisté míry dožili korektury tohoto názoru. Po odchodu dra Koerbra kolísala česká politika na vídeňské říšské radě často ode zdi ke zdi. K vládám daleko nebezpečnějším se chovala mnohem lépe než k té Koerberově v letech 1900 až 1905, a to jen proto, že bylo české veřejnosti namluveno, že Arnošt šlechtic Koerber musí zmizet. Jak často jsme slyšeli v parlamentních kuloárech v pozdějších dobách vzdechy: „Co bychom od Koerbra dostali za takový postup. Kdyby tu byl Koerber, to neb ono se nestalo.“ Opakujeme: Koerber nedovedl pochopit moderní význam národní a národnostní otázky v Rakousku, nedovedl postřehnout správnou povahu státu, jemuž stál v čele, nedovedl si prostě představit bývalé Rakousko bez německé

supremacie. Ale v rámci tehdejší politiky přec jen cítil a tužil víc, mnohem víc než všichni jeho nástupci – zejména nemožnost trvání maďarských poměrů v Uhrách, nebezpečí jihoslovanské otázky – a v rámci tehdejších vídeňských státníků byl rozhodně nejnadanější a nejschopnější. Dnes to vše ovšem nemá už aktuální význam a dr. Koerber vlastně umřel včas. Co by chtěl na světě, když nebylo Rakouska? Neměl vzduch, v němž by mohl a dovedl dýchat. Dr. Koerber přiměl mladého císaře, aby se držel ústavy a ve svém nástupním manifestu oznámil, že složí ústavní slib. Dr. Koerber však naprosto odmítl spolupodepsat nějaký oktroj, který na císaři žádali generálové, Němci a – hrabě Czernin. Prostě chtěl, aby se s novým mocnářem v Rakousku konečně začalo vládnout ústavně; nechtěl, aby mladý císař zahájil svou vládu – a ke všemu uprostřed války – absolutismem. Okolí však už vědělo o nevzdělanosti nového císaře, a tak mu namluvilo, že prý dr. Koerber chce těmito prostředky mocnáře dostat do své moci. Tím tito dobří rádcové u ješitného a panovačného mladého císaře zvítězili. Císař, který v první noci své vlády Koerbra v úřadě co nejlaskavěji potvrdil, na něm pojednou žádal vyřízení sporů v Čechách nejkratší cestou, oktrojem. Dr. Koerber prohlásil, že svolá parlament a že žádá čas do 1. května 1917. „To je mi příliš dlouhý termín,“ zněla úsečná odpověď. Na to dr. Koerber odpověděl: „Pak musím Vaše Veličenstvo poprosit, abyste s mou osobou více nepočítal.“ Císař byl na tuto odpověď připraven a tázal se, koho dr. Koerber navrhuje. „Takové věci udělá snad pan dr. Spitzmüller.“ Uklonil se a odešel. Spitzmüller byl sice pověřen, ale jmenován byl hrabě Clam-Martinic. Dru Koerbrovi byl udělen vysoký řád, o který nežádal, a sám císař mu nabídl vyšší pensi. „V době, kdy je tolik třeba peněz a kdy každý strádá, nemohu od Vašeho Veličenstva přijmout ani o haléř víc, než mi náleží,“ odmítl dr. Koerber. „Kdybych měl o zlatku víc, než mi patří,“ vykládal pak svému okolí, „mohli by mne volat, kdy by chtěli. Já nemohu, neumím a nechci. Jsem svým pánem. Dovedu být ministrem, ale otrokem být neumím. Ti páni neumí vládnout, ti dovedou jen panovat.“ Od té doby žil dr. Koerber úplně v ústraní. Pokud se týče vývoje rakouských věcí, stal se strašným pesimistou

a nesouhlasil se stálým pokořováním se před Berlínem a Budapeští. V listopadu loňského roku vážně ochuravěl, ale zase se pozdravil a chodil po obvyklých procházkách na vídeňské Ringstrasse, stále si stěžuje, že mu znemožnili jeho zamilovanou četbu *Temps* a *Times*. V únoru opět ochuravěl chřipkou a jako zdánlivý rekonvalescent odešel do Gutensteinu v okolí Vídně. Tam 5. března 1919 zemřel. [!]

Dr. Koerber byl v každém případě zajímavým člověkem vzácných kvalit, i když jako rakouský politik neměl úspěch. Když se v roce 1900 stal ministerským předsedou, nemohl už přemoci své utkvělé starorakouské předsudky, hlavně nejhorší z nich, že v Rakousku nelze vládnout bez Němců. Také on, nejlepší hlava rakouské byrokracie posledních padesáti let, si dovedl Rakousko představit jen s německým vedením, s německou vládou. „Ostatní národové“ v něm směli jen existovat a vyvíjet se. To byla jeho základní vada politická. Jako člověk byl mužem neobyčejně vzdělaným a kulturním. Vybíral si své styky, ale k lidem, jimž osobně důvěřoval, dovedl být i sdílný. Našeho nynějšího presidenta si neobyčejně vážil a už v době, kdy Masaryk nebyl poslancem, bez vědomí dra Rezka a českých politiků, se s ním o českých věcech rád radil. Dr. Koerber byl, pokud víme, poslední rakouský politik, se kterým se Masaryk před svým odjezdem roku 1914 ve Vídni sešel. Jediný zdařilý a krásný Koerbrův portrét je skvostná perokresba prof. Maxe Švabinského. Dr. Koerber jistě zanechal psané paměti. Vyjdou-li kdy, toho dnes nikdo neví. Leccos o něm ještě povíme. Jednou napověděl, že má v Anglii dobrého přítele, „ten má ode mne vše písemně“.

[Následuje text bez zřejmého napojení.]

V popředí kandidátů stál Otakar Czernin.^{*)} Byl odhodlán pustit se do vnitřní rakouské politiky a už se s císařem o těchto věcech radil. Karel však chtěl také odstranit barona Buriána ze zahraničního úřadu, jelikož mu tam plnokrevný

^{*)} Viz dále vypravování hraběte Maxe Coudenhova; též dr. Alexander Spitzmüller-Harmersbach, *Der letzte österreichisch-ungarische Ausgleich und der Zusammenbruch der Monarchie*. Berlin, Verlag für Kulturpolitik [1929], str. 34 a dále.

Maďar mohl překážet, a navrhl Czerninovi, aby se raději ujal tohoto úřadu, pro rakouské ministrpresidentství už se prý někdo najde. Czernin jej našel sám: dra Jindřicha hraběte Clama z Martinic, který je nyní přidělen nějaké brigádě jako major. Karel přijal návrhy Otakara Czernina a přijal především demisi dra Koerbra. Koerbrovo loučení nebylo valně přátelské. Dr. Koerber nebyl z těch, kteří mlčky snášejí nějaké pokoření a při zjevných chybách v politických otázkách neřeknou své mínění. V této audienci dr. Koerber, zjevně rozčilený, císaři nepokrytě řekl své názory o politice i o válce a neváhal projevit své pochybnosti nad dobrým koncem. Karel, který nedovedl tak zkušenému politikovi věcně odpovědět, si myslel, že musí Koerbra nějak smířit, a nabídl mu zvýšenou pensi daleko nad normální obnos. „V dobách, Veličenstvo, kdy miliony státních občanů strádají až k hladu, nemohu přijmout ani o haléř víc, než mi přísluší.“ Koerber se poklonil a odešel. Ráno se dočetl, že mu byly uděleny brilianty k Řádu sv. Štěpána!

Cesta byla uvolněna. Měsíc po smrti Františka Josefa byl dr. Koerber zase v pensi. Tentokrát definitivně! Povolán byl hrabě Clam-Martinic a s ním politický kabinet, který měl pomáhat obnovení parlamentu. Jelikož se Clam považoval za Čecha, nekladl při tvoření nového kabinetu na účast českých politiků žádnou váhu. A právem. Nikdo z nich by do jeho kabinetu nebyl vstoupil. Bylo o něm známo, že jeho pobyt v poli, smí-li se těm různým brigádám a divisím tak říkat, měl na jeho politické názory víc než zhoubný vliv. Neviděl v příslušnících národa, k němuž sám patřil a vždy se okázale hlásil, než zrádce a velezrádce. Naprosto ztratil porozumění pro city českého člověka. Nikdo od lidí z aristokracie nechtěl a nežádal, aby dělali revoluci (ačkoliv dějiny nás poučují, že nejčastěji revoluce vedli šlechtici, naposled v Maďarsku 1848!), poněvadž až na docela vzácné výjimky češství nevníklo do naší šlechty tak hluboce. Ale Jindřich Clam se dovedl od svého češství oprostít víc, než bylo přípustné, a to ve prospěch oněch c. a k. pocitů, jež ve válce nesdíleli ani přčetní jeho stavovští přátelé i příbuzní. Než – i to by bývalo snesitelné, tout comprendre c'est tout pardonner! (Všecko pochopit

znamená vše odpustit!) Rozhořčení na „vlastizrádné“ chování Čechů v poli, jednotlivců a celých oddílů, přec ale nemuselo pana hraběte zahánět ve vnitřní politice až k německým „Belangům“ [zájmům]! Vzal si do ministerstva dva české Němce, dra Baernreithera a dra Urbana, kteří měli být Němcům zárukou, že chystaná přestavba říše nepřinese českým Němcům škody. Připravovali zákon o státní řeči a administrativním rozdělení Českých zemí, tedy ke splnění požadavků, kterého se Němcům nedostalo ani po 40 letech urputného, často i stát ohrožujícího boje (1879–1916). Pan hrabě Clam dobře věděl, že by tyto zákony nikdy nebyly v parlamentě přijaty, a proto zamýšlel oktroj! Mám za to, že v dosud nevydané části písemné pozůstalosti dra Baernreithera¹⁰ se objeví jím sepsané a Clamovi, jeho šéfovi!, odevzdané námítky proti těmto plánům. Dr. Baernreither těmto věcem rozuměl a nepřál si, aby byly českému národu vrženy na krk jako provaz, věděl, že přestane-li jednou válka a absolutismus, nelze počítat s klidem v Čechách a že nikdo nemůže mladému císaři radit k podobným experimentům. Ale hrabě Clam se v jakémisi sadismu už nechtěl té myšlenky pustit, namlouval si, že jen takto bude možno „udělat v Čechách pořádek“. Stále tedy dával ve svých listech psát o uspokojení Němců a označovat oktroj za jistojistý. Až byl jednoho dne nemálo překvapen: když už zasedala ministerská rada, která měla schválit text onoho oktroje, přišel do ministerského presidia – Otakar Czernin a vyřizoval hraběti Clamovi, že císař Karel oktroj nepodepíše, a že tedy z těch připravovaných Belangů Němců nebude nic. Hrabě Czernin se ve svých pamětech¹¹ o této věci zmiňuje jen mimochodem, ale je oprávněná domněnka, že jej přemluvil jeho starý přítel Baernreither a že Czernin u císaře proti Belangům protestoval a svým protestem pronikl. Ze všech politických plánů tedy mladému císaři nezbylo po maďarské korunovaci a zakročení hraběte Czernina nic. Ministerstvo tak připravovalo parlamentární zasedání dál a s prázdnýma rukama. Zcela prázdné ty ruce ovšem nebyly. Vláda v nich měla spoustu válečných nařízení, vydaných na

¹⁰ Srov. J. M. Baernreither: Fragmente eines politischen Tagebuches. 1928.

¹¹ [Ottokar Czernin,] Im Weltkriege, [Berlin] 1919.

základě paragrafu 14, a ty musely být na první schůzi parlamentu předloženy buď k schválení, nebo k zamítnutí. To nebylo málo, poněvadž v mnohých těchto nařízeních šlo o závažné a důležité věci. Postup hraběte Czernina v této věci tenkrát všeobecně překvapil – i samého Clama – a byl také dost zajímavý pro poznání jeho povahy. Kdyby se stal sám ministerským předsedou, jistě by navrhl oktroj, poněvadž měl stejné názory s Clamem; stejně to nebyly ústavní skrupule, jež jej vedly k císaři s varováním před oktrojem. Krok Czerninův byl čistě náladový, vznikl zřejmě z nálady po nějakém hovoru s politikem, který mu nebezpečí a zároveň hloupost podobného počínání dovedl vysvětlit. Byl to patrně dr. Baernreither, jehož upřímně německé smýšlení nikdo nemohl brát v pochybnost. Lidé, jimž pro názory schází věcná znalost, se v nich dají snadno zvrátit. Byl to hrabě Czernin, který císaři Clama navrhl, a byl to jistě on sám, kdo předložil plán, jak zajistit „v Čechách pořádek“. Tato fráze bývala soustavně v ústech lidí, kteří ani o Čechách, ani o pořádku neměli pravé představy. Stejně tak u Czernina: v Čechách se nestýkal s nikým mimo svých přátel v aristokracii a svého personálu ve Vinoři. Když pak v listech – a to vždy německých – četl o různých sporech, byla jeho jediná myšlenka: zde by se musel udělat pořádek. Feudální páni vždy dělávali pořádek tak, že nařídili, co se má stát. Tak si představoval státní správu Czernin stejně jako František Ferdinand, a tak to začali učit i mladého nejvyššího pána. Že tím zásahem podkopal Clamovi půdu pod nohama, je samozřejmé. Když nemohl při obnovení parlamentu počítat s tímto dárkem do vínku Němců, s kým měl ve sněmovně počítat? Ale to už zase Czerninovi bylo moc. Ještě když se už parlament sešel, ještě když uslyšel první české řeči, už dost jasně a situaci neosvětlující, ale ozařující, nechtěl věřit, že hrabě Clam není mužem, který by mohl situaci zvládnout. Chaos, který po prvních čtrnácti dnech parlamentárního zasedání vznikl, nahnal všem strachu, nejvíc však Czerninovi, který se bál – a právem –, že toto zasedání vídeňského parlamentu zničí v cizině poslední zbytek prestiže monarchie a bude vzpružovat dohodové státy. Neotálel ani na okamžik, aby porazil svého přítele v rakouské vládě, kterého

sám doporučil. Hrabě Clam chtěl učinit poslední pokus, tak naivní a groteskní, jako byl on sám. Doufal, že se podaří několika ministerskými fotely získat všechny národy. Tato naivnost je pro Clama i Czernina příznačná. Oba nedovedli pochopit, oč už tenkrát šlo, třebaže v roce 1917 věci v cizině ještě neuzrály. Že by byl z českých poslanců nebo politiků vstoupil někdo do kabinetu ministrpresidenta, který chtěl v Čechách „dělat pořádek“ pomocí oktroje německých „Belangů“, tomu mohl věřit pan hrabě Clam a Czernin, a mohli to dokonce namluvit i císaři Karlovi, ale jinak by tomu neuvěřil ani Clamův portýr v Herrengasse. Vůbec: když si dnes člověk vzpomene, s jak malým rozumem chtěli tito pánové vládnout, tak tomu ani sám nevěří. Přitom jeden druhému tyto naivnosti věřil! Hrabě Czernin se mne v polovici června 1917 zcela vážně tázal, co se má stát v parlamentě, a když jsem mu řekl, že musí především zmizet hrabě Clam, poněvadž je neschopen ovládnout situaci, které naprosto nerozumí, pokud si myslí, že může oktrojovat německou státní řeč, vyvalil na mne hrabě Czernin udiveně oči a řekl: „Co vám to napadá? Vždyť je to první ministrpresident, kterého si císař sám zvolil!“ Za necelých deset dní uveřejnil *Wiener Zeitung* vlastnoruční Karlův list, jímž byl tento osobně zvolený ministrpresident z úřadu propuštěn! Ostatně Czernin svou nezkušenost zaplatil dost draze. Myslím, že své úřadování na vídeňském Ballhausplatzu nebude ani osobně přičítat ke svým nejpříjemnějším vzpomínkám. Že už politicky nemohl Rakousko zachránit, nebylo jeho vinou, to už bylo dávno ztraceno. Také že se nemohl v dané situaci dodělat žádného úspěchu: byl ministrem v nejhorší době. Ale co poznal osobně, bylo jistě až tragické, a to si zavínil sám. Císař Karel nakládal s Czerninem tak, jak by se k tomu nikdy neodhodlal ani František Josef, a scény, jež tento až příliš hrdý aristokrat prožil s císařovnou Zitou, jistě nezapomene do smrti. Dnes, kdy se všechny tyto věci posuzují jen historicky, ať celkově věcně, anebo lidsky, připadá Czerninovi úloha málo pěkná. Hrabě Berchtold, který má pro sebe alespoň výmluvu, že se o úřad zahraničního ministra nikdy neucházel, že se dokonce vzpíral jej přijmout, nebral svůj úřad moc vážně a nedal se jím ani dost málo rušit

ve svém velmi pohodlně zařízeném soukromém životě. A na své ministrování má alespoň slušné osobní vzpomínky.

Ale i jemu, který šel do války, i Czerninovi, i Clamovi se stalo po právu: byla to osobní nesvědomitost, že své vysoké úřady, ať už dobrovolně, nebo z donucení, převzali. Nutit, vážně nutit je nikdo nemohl. Neznali nic z toho, co je pro tak odpovědná místa nevyhnutelně třeba. Ani poměrů, ani lidí, ale měli tu domýšlivost bývalé aristokracie, která i na sebe vztahovala frázi o „Boží milosti“, a věřila, že jsou vysoké úřady v habsburské říši pro ně a že šlechta je pro tyto úřady předurčena. Die Weltgeschichte ist das Weltgericht (dějiny světa jsou soudem světa) – v posledním jednání rakousko-uherské tragédie bylo třeba ukázat, jak tato aristokracie řádila a jak systematicky přivedila svou neschopností této dynastii a státu neštěstí a zkázu. Ústy jednoho ze svých nejlepších lidí tvrdila, že je zrozena na stupních nejvyššího trůnu a její rytířkost se rodí s ní. Pravý gentleman by na sebe nikdy nevzal úřad a odpovědnost, když na ně nestačí. Zejména ve válce jsme viděli na všech těch urozených pánech, že kamkoli šlápli, tráva nerostla. Teprve když bylo po všem, když už Rakousko neexistovalo, měli je zachránit lidé měšťanští, vzdělaní. Profesor Lammasch, jemuž byl pro svědomitý a přesvědčivý pacifismus, jímž se v Panské sněmovně netajil, vytýkán nedostatek vlastenectví, tento profesor Lammasch se stal ministerským předsedou, když už každý viděl, že je po Rakousku. Musela přijít takováto apoteóza, aby se epigoni bývalé šlechty nemohli domnívat, že se jim stala křivda! Zrušení šlechtických titulů možno považovat za zbytečnou hračku, poněvadž je až komické brát někomu jméno. A po zrušení šlechtických výsad v úřadech, ve volebním řádu a kdekoli jinde, dokonce po vyvlastnění zděděných statků, bylo věru lhostejné, škrtně-li se i nějaký ten přídomek ve jméně. Ale že byli šlechtici moderními demokratickými řády vřazeni mezi obyčejné smrtelníky, byl jen zcela spravedlivý osud. Ostatně poválečná doba prokázala, kolik neschopnosti ve šlechtě bylo a je. Že nejsou aristokraté v republikánských úřadech, je dost

pochopitelné. Ale většina aristokratů si dnes nedovede vydělat ani tolik, co potřebuje k měšťanskému životu. Jsou mezi nimi zjevy až smutné.

O našem převratu a domácí revoluci je podáno zpráv dost a dost. Nebyl jsem u toho, nemohu tedy z vlastního poznání přidat nebo ubrat těmto zprávám ani písmeno. Mám-li říci něco o dojmu, jaký dělala ona revoluce 28. října 1918 na vzdáleného, i když vnitřně účastného pozorovatele, musím doznat, že byl impozantní hlavně proto, že nadšení, s nímž byl převrat proveden, nevedlo k nedůstojným, nebo dokonce brutálním a násilnickým projevům. Čím kdo lépe a podrobněji zná náladu celého národa, tím víc se musí divit postupu Prahy, mluvčího národa, v onen den. Spravedlivě a střízlivě soudící odpůrce našeho národa a našich snah by se nemohl divit, kdyby v Praze v oněch dnech došlo k událostem méně klidným a méně důstojným. Vždyť osvobozený a uvolněný národ, ke všemu po celá čtyři léta sevřený řetězy válečného výjimečného stavu, měl v sobě leccos, co by snadno svádělo ke všemu možnému.

Kdyby byl chtěl národ, konečně osvobozený od všeho cizího, vyrovnat různé staré účty, jak se to stalo jinde, kdo by se tomu směl divit? Jen se podívejme do sousedních hlavních měst: co se stalo v malých Drážd'anech, v Berlíně, v Mnichově! Co v Budapešti? Tam byli Němci mezi sebou, zde Maďaři! U nás jsme měli nevyrovnané účty s Rakouskem, s dynastií, s Němci a jistá skupinka si vedla účty také se židy, a vyrovnávání účtů se židy má vždy a všude, ne pouze u nás, jistou přitažlivost. A v Praze se tyto účty vyrovnávaly nejširšími kruhy přímo státnicky a diplomaticky. Nikdy se neosvědčil sklon k disciplíně u našeho lidu tak, jako právě v nejnebezpečnější hodině, v hodině revoluce. Vůdcové poslechli povelů z Paříže a národ poslechl příkazů svých vůdců doma. Že snad ve vyličení onoho převratu přidali líčitelé tu a tam trochu barvy, aby sami při těch historicky památných událostech víc vynikli —, můj ty Bože, tomu se nikdo nesmí divit. Je však další povinností, aby bylo přesně zjištěno, co se tenkrát fakticky dělo, beze všech často přičiňovaných, hlavně osobních doplňků. Dnes jsou ty věci definitivně skončeny a pro budoucnost nutno zachovat úplnou pravdu. Nic než

pravdu. Ta byla pohříchu trochu zatemněna, poněvadž po vyprchání prvního nadšení vznikly stranické šarvátky a boje, osobní boje, při nichž se pravdě nedařilo. Při těchto bojích se mnohý, aby posílil svou pozici, dovolával své revoluční činnost, a tím i ta původně vyličená pravda doznala dalšího zatemnění. Zapomíná se brát ohled na situaci a prostředí, v němž tato revoluce byla prováděna, a šmahem každý zapomíná, že jsme dělali revoluci, že jsme se 28. října 1918 sami odpoutali od Rakouska, jehož součástí jsme ještě 27. října byli. Nebýt naprosté bezradnosti ve Vídni, nikdo nemůže říci, co by se bylo při této revoluci dělo v Praze.

O tom chaosu ve Vídni mám po ruce autentickou zprávu o poradě posledních rakouských ministrů s císařem, zatímco se v Praze i Brně v nezadržitelném tempu odehrávaly historické události. Zdůrazňuji, že zpráva je nade vší pochybnost autentická a sepsána bezprostředně po oné poradě. Ani když bylo v Praze vše rozhodnuto a provedeno – ustaven národní výbor a shromáždění – nepokládali někteří ministři a dvůr ve Vídni věc za ztracenou. Doufali, spoléhajíce na zjevně monarchistické proudy v Uhrách, že se různými intervencemi zbylých monarchií – hlavně Itálie a Anglie – podaří v Paříži prosadit náladu pro federativní Rakousko. Proto bylo maďarským kruhům z Vídně neustále diktováno, aby všude v cizině projevovaly vůli k monarchii, lásku ke Karlovi. Nechuť k Habsburkům, která se u přívrženců Károlyiho a Batthyaniho projevila ihned po převratu, nevzbuzovala ve Vídni valný dojem. Byli přesvědčeni, že se tento odpor dá v daném okamžiku zlomit osobními a nanejvýš příbuzenskými vlivy. Karel měl jen jednu snahu: likvidovat válku, poněvadž stále doufal, že se při takové likvidaci uzná, že on byl do války vtažen, že z ní chtěl dávno pryč, a už se připravoval dokazovat, jak v Berlíně – a to už za Františka Josefa – trvali na válce a nepřipouštěli jiného názoru a plánu než „Siegfrieden“ [tj. mírový diktát z pozice vítěze]. Ani na revoluční zprávy z Prahy se císař nebo vláda nedívali příliš tragicky. Jediný dr. Redlich upozorňoval, že se věci musí brát vážně, že se v Čechách plánovitě připravuje samostatná republika, ale skoro všichni ministři

poukazovali na jednotlivce: ani Švehla, ani Rašín, dokonce ani Stránský a Kramář neplatili za skutečné revolucionáře a republikány. Dr. Spitzmüller konejšil císaře, že jakmile si zjedná jistotu v cizině, bude prý monarchie zachována, popřípadě obnovena, a bude „mit Prag auch fertig“ [zvládne i Prahu]. Ani on nevěřil v revolučnost Prahy. Zprávy o převratu v Praze byly ve vídeňských listech otiskovány velice opatrně. Žádný z vídeňských listů si netroufal do Prahy poslat zvláštního dopisovatele, poněvadž se bály vypuknutí nějaké bartolomějské noci proti Němcům. Teprve když poznaly, že revoluce v Praze minula za zpěvu a bez krve, rozepisovaly se o samostatném československém státu. Ale ani tenkrát ještě nebral vídeňský tisk pražské věci na sto procent. Byl patrně stále ještě pod vlivem oficiálního Rakouska, tiskových úřadů vnitřních a zahraničních, a dal si patrně namluvit, že je to pouhý pokus Prahy, jemuž se z Vídně úmyslně nepřekáží. A zvláště když vešel ve známost rozhovor ministrpresidenta dra Lammasche s drem Kramářem na nádraží Františka Josefa ve Vídni, kde se ani dr. Kramář nedovedl o budoucnosti v Čechách vyjádřit určitě a vyslovil se pro království, nechtěli ve Vídni věřit v trvání revoluce z 28. října 1918. Až když dal dr. Rašín převzít filiálku rakousko-uherské banky a zřídil bankovní úřad, a když i ostatní banky podávaly vídeňskému finančnímu a obchodnímu světu definitivní informace, začali ve Vídni věřit na Československou republiku. A nejdrastičtějšího poučení se jim dostalo z pohraničních stanic, že skončilo spojení Břeclavi a Cmuntu s Rakouskem. Vážnější posuzování věcí ve Vídni vyšlo jen z těchto hospodářských kruhů. Politické kruhy dlouho nevěřily v rozklad monarchie. Zajímavé ale bylo, že nakonec, až na několik starých členů šlechty, byrokracie a vojska, monarchii nikdo vážně nelitoval. Lidé se neobyčejně rychle a bez valné sentimentality vpravovali do nových poměrů. Důvodem byl ovšem i konec války, každý byl rád a šťasten, že je po ní, a zůstane-li Rakousko Rakouskem, na to myslel až v druhé řadě. Roztrpčení z války bylo příliš velké, falešné zprávy a informace, utrpení obyvatelstva, lidé se příliš těšili z návratu otců, synů, příbuzných a známých, než aby přemýšleli o osudu Habsburků

a Rakouska. Vypravování navrátilců z pole nemálo přispělo ke značné roztrpčenosti, jež rostla ode dne ke dni.

Odehrávaly se scény na Vídeň až neuvěřitelné: v císařském městě *'s giebt nur a Kaiserstadt, 's giebt nur a Wien* [Je jen jedno císařské město, je jen jedna Vídeň; polka J. Strausse ml.] se na ulici nesměl ukázat oficír s rosetkou na čepici s písmeny F. J. nebo K. Po hlavních ulicích města, Ringstrasse, Kärtnerstrasse, Příkopy, se procházely skupiny mladých lidí a zastavovaly každého důstojníka, který se neodzbrojil alespoň v oněch písmenech. Současně rostl strach obyvatelstva vnitřních městských okresů, poněvadž k večeru bylo vidět, jak se z periferie Vídně stahují živly, pro něž politika, republika či monarchie byly celkem nezajímavými otázkami. Trpěly tolik hladu a bídy, že nyní doufaly, že se najde příležitost k vydatnému a hlavně bezplatnému nasycení. K těmto živlům se ovšem přidávaly další skupiny ze spodiny velkoměsta. Skutečně bylo za bílého dne vykradeno několik lahůdkářských obchodů a několik kaváren. Tenkrát se ve Vídni zjevovaly proudy silně komunistické a anarchistické a je jistě výhradně zásluhou policejního presidenta Schobera, že bylo město ochráněno před daleko horšími úkazy a událostmi. Sociální demokraté ztratili otěže širokých mas z rukou a na různých místech došlo ke zcela zvláštním a divokým scénám. Jednou z nejkomičtějších bylo zabrání *Neue Freie Presse* hloučkem lidí pod vedením Egonu Ervína Kische, známého spisovatele a pražského žurnalisty. Zabrání to ovšem trvalo jen několik hodin a vedoucí hrdina dnes jistě sám na toto intermezzo vzpomíná s humorem jemu vlastním. Ale ve směsici různých příběhů a událostí, jimiž se Vídeň v oněch dnech jen hemžila, bylo dobytí tiskové tvrze ve Fichtegasse dost vážnou akcí.

Tyto pestré události způsobovaly ve městě chaos, zvyšovaly strach před vracejícími se oddíly vojska a zvětšovaly bezradnost při organizování legitimních institucí. Trvalo to celých čtrnáct dní, než se ustavilo Národní shromáždění a než byla zvolena Národní rada, jakási vláda. V tom chaosu a bezradnosti přenechaly úřady a dvůr vedení sociálním demokratům, konečně se vzpamatovavším, a tak

byla dosazena první zvolená vláda pod vedením spolkového kancléře dra Karla Rennera.

Vážní lidé ve Vídni začali konečně posuzovat nastalou situaci a úsudek ten byl ovšem hodně pesimistický, pro Vídeň i Rakousko. Zejména hospodářské kruhy posuzovaly věci až zoufale a beznadějně. Teď konečně nabývalo vrchu přesvědčení, že porážka a zhroucení monarchie byly jen spravedlivým výsledkem historie. Nyní začali ve Vídni nahlížet, jak špatnou politiku Vídeň odjakživa dělala, a teď dospívalo se až k samozřejmému přesvědčení, že všichni, kteří odpadli od Rakouska a dynastie, učinili dobře a vedli si správně. A zejména vedení věcí v Praze ve Vídni imponovalo. Řady lidí, kteří byli po pražském 28. říjnu skeptičtí a nevěřili v trvání nových úprav, rapidně řídly, když viděly, co se děje v Německu a Maďarsku. Čím vyšší to byli funkcionáři, tím více odsuzovali dynastii, a zejména šlechtici se vyslovovali o dynastii víc než odmítavě, hlavně proto, že šlechta, jediná opora dynastie, byla uváděna a udržována v plné neznalosti skutečného stavu věcí. Až tak daleko zašli, že tvrdili, že František Josef žil příliš dlouho! Před 1½ rokem jim stál výš než Pán Bůh. Což ostatně bylo vždy oficiálně dotvrzováno. Když byla uložena mrtvola císařovny Alžběty do hrobky u augustiniánů, vyličila oficiální *Wiener Zeitung* scénu slovy: „Hierauf sendeten die Allerhöchsten Herrschaften ihre Gebete zum Höchsten“. (Nato vyslalo nejvyšší panstvo své modlitby k nejvyššímu.) Císař byl der „Allerhöchste“, Pán Bůh jen der „Höchste“, byl tedy ve druhé, císař v první hodnostní třídě! Ale ani o Karlovi se, zejména v těchto kruzích, nemluvílo lépe. Když došel do parlamentu jeho manifest podle Hussarkova návrhu, stál kníže Bedřich Lobkowitz s baronem Hildprandtem v předsíni u parlamentní pošty. Když jsem mu dal přečíst tuto sensační zprávu, řekl se svým známým klidem: „To půjde jen přes naše mrtvoly!“ A kníže Lobkowitz stál osobně císaři Karlovi hodně blízko. Šlechta cítila soumrak a neslibovala si, zejména pro sebe, od nejbližší budoucnosti nic dobrého.

Jak již bylo řečeno, hospodářské kruhy cítily následky rozvratu nejdříve. Při nutně nastalé přeorientaci poznaly, že význam Vídně, a tím i její prosperita, klesla na nulu, ne-li pod ní. Zajímavý, jako ostatně vždy, byl Kestránek, generální ředitel Pražské železářské společnosti. „Přišlo to všechno jinak, než jsem čekal. Rakousko zašlo na neschopnost svých vůdčích lidí až nahoru a zradou neněmeckých národů. Vím, že si nikdo z vás z výčitky zrady nic nedělá a já jsem dost velký nacionalista, abych váš postup uznal za správný. Jednali jste ze svého stanoviska úplně správně, až hrdinsky. A co mi nejvíc imponuje, je pořádek, který u vás je a stále se lepší. Dr. Rašín mi škodí, kde může, ale přec musím říci, že mi imponuje. O presidentovi ani nemluvím, víte, že jsem v něm viděl velkého člověka, i když byl jen profesorem. Máte nevídané štěstí, že máte lidi, jako je on a dr. Beneš, kteří by ve vhodném okamžiku za svůj národ obětovali vše, i životy. Opakuji: právě já jako nacionalista, a tedy váš naprostý odpůrce, to musím přiznat. Jen to mne bolí, že jsme my Němci takových lidí neměli. My máme za to pana dr. Derschattu.“ Rok 1918 radikálně změnil povahu vídeňského obyvatelstva. Vyživovací obtíže se už staly nesnesitelnými a dříve zhýčkaná Vídeň poznala, že je na tom vlastně nejhůř. Kdo z Vídeňáků byl v Praze a v Budapešti, vrátil se zkroušen i deprimován a vypravoval, že se tam žije jako před válkou. A už v tom ani nebyla denunciací jako dříve. – „Byli by blázni, aby to posílali do Vídně.“ Stejně zněly zprávy z vojenských a úředních kruhů, ovšem už bez onoho dovětku. Ale pomoci si nemohli. Hartusilo se na místodržitele hraběte Coudenhove, ten rozdával nosy okresním hejtmanům, kteří si z nich většinou nic nedělali. Ani ministři v Uhrách už nedbali výtek. Tak se pomalu i Vídeňáci dovídali, že se to vyvíjí zle. Když pak četli projevy ze 16. května v Praze, říkali si (ovšem šeptem): „die Čechen wissen mehr als wir. Es steht sicher schlecht.“ (Čechové vědí víc než my. Situace je jistě zlá.) Docházely zprávy o vojenských vzpourách, a to i v Německu, ofenzíva na západě nepokračovala... Při tom všem byla nyní v celé tíži cítit nejistota následkem změny na trůně. Lidé trvali na tom, že by za starého císaře věci nebyly dospěly tak daleko. Mladý pán se prý stará jen o samé hračky, po aféře Czernina

s Clemenceauem, po aféře Sixta Bourbonského už nebylo důvěry, k tomu hlouposti p. Seidlera ve vnitřní správě a v parlamentě. Vídeň byla nervózní, přestala hrát divadla, lidé neměli kam chodit, kavárny se musely zavírat v devět, deset a jen střídavě bylo několik kaváren otevřeno do 12 hodin. Vídeňáci se zlobili také na uherskou Karlovu korunovaci, poněvadž tím na moci získal jen Tisza. Skoro naráz mizela vídeňská „Gemütlichkeit“ [přívětivost, nenucenost]. Nebyl papír na noviny, listy vycházely redukovány na minimum. A nebylo slyšet nic, než to strašné slovo „durchhalten“ (vydržet). Arcivévodové chodili v občanských šatech, šlechta z Čech přestala jezdit do Vídně, císařovo okolí bylo docela jiné než dřív, zato intriky byly větší. Vysocí byrokraté, kteří měli trochu možnosti se informovat, nevěstili nic dobrého, zkrátka nálada byla ve všech vrstvách mizerná. Už se vědělo, že se poměr k Německu den ode dne horší, poněvadž se Němcům také daří špatně. A Německo bylo přece od prvního dne války jedinou a velkou nadějí Vídně a všech Němců. Konec války byl v nedohlednu. „Proč jen všechny ty další oběti, pořád padá tolik lidí. Ať si vezmou Francouzi to Alsasko, Italové Terst, teď už je to jedno!“ zněl z Vídně jeden hlas. Až pak zmizel dětinsky naivní pan Seidler, nastoupil baron dr. Hussarek, přišel manifest, aby se národové organizovali. Toho večera jsem zašel k dru Koerbrovi, co tomu říká. Seděl ve své pracovně. Ale ne u psacího stolu, nýbrž v lenošce, která stála u kamen, a rozsvítil, až když jsem vcházel. Seděl potmě. Podal mi ruku, řekl své obvyklé „Servus“. Šel k velkému stolu, jakoby nechtěl, abych mu viděl do tváře. Na něm ležely knihy a cigarety, jež hledal neobvykle dlouho, ač ležely jako vždy. Zapálil si jednu a podával mi je. Pak konečně zhluboka vydechl a promluvil. „Tak co? Jsme u konce. Hussarkovo prohlášení znamená, že se císař vzdává naděje i státu. Vzdal se všem svým zahraničním i domácím nepřátelům! To je likvidace? Ne, to je konkurz. Zaviněný úpadek. Zaviněný celou tou společností. „Der Knabe“ – ten hoch má viny nejméně. Neví přece, kde Pán Bůh bydlí, ačkoliv je s ním ve stálém spojení. Císařovna se celý den modlí a modlí. To nemohlo skončit jinak. Jenže se ti páni mýlí: národové se nebudou organizovat tak, jak si pan Hussarek

vykombinoval, nýbrž jak budou chtít, bez císaře, bez Hussarka, tedy bez Rakouska! A kdyby je tady jen napadlo se tomu nějak vzpírat, tak se bude ještě střílet po ulicích. Tady, v Praze, v Budapešti, v Záhřebu a kdekoliv chcete! Já už se dlouho nemodlil, ale dnes budu děkovat Pánu Bohu, že při tom nijak nejsem. Vám nic nového nepovím. Víte, jak jsem se na ty věci díval, jak je posuzoval. Věřte, že mi je až k pláči, ale skončilo to tak, jak muselo. Ale že to skončí tak hloupě, bez nějakého velkého gesta, bez velkého formátu – to je trapné. Ale darmo mluvit. Co bude u vás? Bude králem nějaký ten Schwarzenberg a pan dr. Kramář ministrpresidentem?“ Řekl jsem mu, co jsem věděl, co jsem si myslel. „Myslím také, že se tam udělá republika! Pak to přec musí vyhrát Masaryk! Sie wissen, er war bei mir, bevor er ins Ausland gieng. Wie oft hab' ich im Krieg an ihn gedacht. Was der geleistet hat, ist erstaunlich, er ist doch über sechzig! Zu diesem Mann müss man den Čechen gratulieren. Ich hab' immer von ihm viel gehalten!“ (Víte, že byl u mne, než šel do ciziny. Jak často jsem na něj ve válce myslel. Co ten vykonal, je obdivuhodné, je mu přece přes šedesát. K tomu muži se Čechům musí blahopřát. Já jsem na něj vždy mnoho držel.) Rozpovídal se a bylo už dávno po půlnoci, když řekl, že si půjde lehnout, i když spát asi nebude. Teď už bylo všemu lidu zřejmé, co se stalo, jen nahoře nebylo jasno. Tvrdilo se, že den nato byla u císařovny nějaká schůze šlechtických dam za účelem jakési charitativní akce. Přirozeně v sále, kde byly dámy shromážděny, panovala nesmírná sklíčenost a šeptalo se o katastrofě. Jedna z dvorních dam to pozorovala a řekla císařovně. Ta svou dvorní dámu poslala zpět, aby vyřídila celé společnosti, že Jejich Veličenstva jsou v dobré míře, že není třeba sklíčenosti, že vše zas půjde svým pořádkem, i když bude říše o něco menší! Karel neměl tušení, co se děje, a ještě méně o tom, co se stane a má stát. Hussarek byl zbaven úřadu a dosazen jako zřejmý důkaz mírumilovnosti prof. dr. Lammasch, který se před několika málo měsíci sotva ubránil insultacím v samotné Panské sněmovně, když tam mluvil pro mír za všech okolností. Byla to zjevná oběť prof. Lammasche a jeho ministrů (mezi nimiž už se nalézal mons. dr. Ignác Seipel jako ministr sociální péče).

Rakouska už nebylo. Město Vídeň bylo naprosto bez vedení, bez hlavy. Zmizel Czernin, jmenován byl po něm Julius Andrassy, poněvadž z Budapešti docházely zprávy, že mezi vedoucími lidmi převládá dissolutní nálada. Pokud se týče socialistů, hodlali do Prahy poslat Viktora Adlera, aby „urovnil pražským soudruhům hlavy“. Znali všecky až na Švehlu. Švehla jim byl záhadou, poněvadž cokoli o něm věděli, nebylo ani revolucionářské, ani republikánské. Byl vzat na potaz Sylva Taroucca, který Gayerovi řekl: „Švehla ist ein klarer Kopf ein reicher Mann – der wird keine Schwierigkeiten machen.“¹² Jediný, který rušil toto klidné nazírání, byl Stříbrný. To prý je kluk nezralý, který, aby se proslavil, bude dělat zle, Klofáč by si jistě dal říci, ale Stříbrný – der war in Thalerhof, das liegt ihm in Magen¹³ (Spitzmüller) [!] – bude radikální. Lammasch se choval celkem pasivně. Nevěřil optimismu svých kolegů a císaře a stále opakoval: jaký důvod by měli Čechové, aby opět sahalo po císaři, Rakousku, Maďarsku a Vídni? Každý ševcovský učedník ví, co jim všecky tyto elementy vyváděly. My ve Vídni nemáme ponětí o dobré paměti a historickém citu Čechů. Považte, že se Čechové dnes ještě nesmířili s Římem za Husa a protireformaci. A znají to všecko jen z knížek. Ale že církve dala Husa upálit, vnímá každý český sedlák, i když chodí do kostela. To by se muselo stát něco mimořádného. Husa nepamatuje nikdo, ale hloupou rakouskou správu a maďarskou nafoukanost každý. Nepřispěje-li cizina, my na to nestačíme. „Wir sind in Prag fertig. Dr. Redlich hat ganz Recht.“¹⁴ Gayer se odvolával na zprávy místodržitele [Maxe J. v. Coudenhove], Bedřicha Lobkowicze, Trnky a redaktora Penížka, ale Lammasch nevrle odmítl. „Alles Schwätzer. Die Ereignisse haben immer Logik, die Menschen selten!“¹⁵ Dle jeho konečného resumé byla věc v Praze ztracena, ledaže by zasáhla cizina. „V cizině je Masaryk, der Mann mit der konkreten Logik (muž s konkrétní logikou), celá zahraniční situace ve vztahu k Čechům a Rakousku je jeho dílo, šli s ním příliš

¹² Švehla je jasná hlava, bohatý člověk, ten nebude dělat obtíže.

¹³ Byl v Thalerhofu, to mu leží v žaludku.

¹⁴ My jsme v Praze hotovi. Dr. Redlich má úplnou pravdu.

¹⁵ Samí žvanilové. Události mají vždycky logiku, lidé zřídka.

daleko a já pochybuji, že by anglický král obrátil jen kvůli našemu císaři. Už nebude ani moci. Die Dummheiten unseres Ballhausplatzes, der Masaryk immer unterschätzt hat. Da musste man gleich anfangs an Ort und Stelle zu operieren wissen und nicht am Ballhausplatz und in Baden gegen ihn wettern.¹⁶ My jako stát nemáme žádnou moc, nemáme pro Čechy nic, leda – bajonety. Ale ne teď, a jen kdyby pomohla cizina. Já nemám naprosto žádnou naději.“ Trnka zpočátku mlčel, pak souhlasil s šéfem vlády, jen proti těm bajonetům... „Sie haben mich falsch verstanden. Ich bin der letzte mit Bajonetten. Ich sagte, wenn die Friedenskonferenz es beschliessen sollte oder würde, was ich ja auch nicht glaube, und Prag trotzdem hart bleiben sollte, hätten wir nur dieses stumpfe Mittel. Ich weiß ganz gut, daß man heute mit den Bajonetten, die im Krieg nichts getaugt haben, noch weniger erreicht, als mit Worten. Ob, ich mag keine Gewalt, lieber Freund!“¹⁷ Výsledek porady nebyl ovšem žádný. Ale pro náladu, která se zmocnila vlády, bylo příznačné, že provedla jmenování jednoho dvorního rady v Brně, což na ministru vnitra žádal brněnský Národní výbor. Místodržitelskému radovi mělo být předáno vedení brněnského místodržitelství a nešlo to, poněvadž byli v místodržitelství funkcionáři ve vyšší hodnosti, kteří by se místodržitelskému radovi nebyli podrobili. Čekalo se tedy s provedením revoluce, až Vídeň jmenuje dvorního radu. A Vídeň jej jmenovala!

S posledním rakouským místodržitelem v Praze, hrabětem Maxem Coudenhovem, jsem se znal z Karlových Varů. Měl jsem z něho vždy dojem neobyčejně dobrého a slušného člověka, prostého vší aristokratické nafoukanosti a především vzorného byrokrata. Politický talent jistě nebyl, ale měl vždy dobrou vůli a byl osobně daleko příjemnější, protože přístupnější než jeho zemřelý bratr Karel, který býval rovněž místodržitelem v Praze. Pobýval v Karlových Varech

¹⁶ Hlouposti našeho Míčového náměstí, které Masaryka vždycky podceňovalo. To by se muselo umět operovat hned na počátku na místě a ne proti němu láteřit na Míčovém náměstí a v Badenu.

¹⁷ Mýlně jste mi rozuměl. Já jsem poslední s bajonetem. Řekl jsem, kdyby se o tom usnesla mírová konference, čemuž také nevěřím, a Praha by přesto zůstala neústupnou, měli bychom jenom tento tupý nástroj. Vím velmi dobře, že se dnes bajonety, které byly za války k ničemu, dosáhne ještě méně než slovy. Ale já nechci násilí, milý příteli!

a Mariánských Lázních také za války, v letech 1916 a 1917. Často jsem se s ním scházel a vždy dlouho procházel, přetřásali jsme politickou situaci, válečné události. Coudenhove jistě nebyl naším nepřítelem, ale byl naprosto byrokraticky orientován a v každém případě dělal jen to, co se mu nařídilo. Stávalo se, že nesouhlasil s nějakým nařízením vídeňské vlády, a pak buď telefonicky, nebo písemně podal svůj výklad. Když se svými názory a návrhy neprorazil, provedl vše tak, jak si přáli ve Vídni. Coudenhove nebyl hmotně dobře situován a byl odkázán na státní službu. Míval jsem dojem, že jeho politická orientace měla kořeny v názorech jeho tchána, hraběte Edvarda Taafeho, kdysi rakouského ministrpresidenta. Už proto byl dobře zapsán u Františka Josefa.

S hrabětem Coudenhovem jsem se setkal v roce 1922 v Kissingenu. Měl nedaleko tohoto lázeňského města malý stateček a v Kissingenu často odpoledne pobýval na promenádní hudbě. Tázal jsem se ho tenkrát, proč nepíše paměti, jeho místodržitelské působení v Praze v letech 1915–1918 muselo být přece dost zajímavé. Jeho odpověď jsem si zapsal hned po skoro tříhodinové rozmluvě s ním, a tak ji tu podávám: deník Coudenhove nikdy nepsal, má jen svou paměť. Na otázku proč alespoň nyní neseíše paměti z oněch dnů, odpovídá: „Musel bych přece objasnit celý vývoj věcí, zejména v posledních dvou letech války. Byl jsem – a přitom se odvolává na hovory v Karlových Varech v letech 1916–17 – v rozporu s vídeňskou vládou, zejména se Seidlerem a Czerninem, byl jsem, jak lze seznat z mých písemně podaných úvah, v rozporu i s císařem. O režimu Seidlerově je zbytečno psát, o Czerninovi stejně. K tomu se mi zdá být z důvodů osobních nevhodné psát o Czerninovi. V prosinci 1916 jsem byl povolán do Vídně. Přijel jsem v noci a ráno po sedmé hodině přišel za mnou do hotelu Czernin. Císař prý mne chce za ministrpresidenta. Má jednu podmínku: za týden pojedete do Budapešti – ke korunovaci – a chce s sebou přivést obnovené vyrovnání s Rakouskem. Tisza bude za několik hodin ve Vídni, musel bych to s ním za několik dnů sjednat. Odepřel jsem s odůvodněním, že neznám materii, že se do ní za těch několik dnů nemohu vpravit a nejméně bych o ní mohl jednat s Tiszou,

který věc ovládá tak dokonale a jednostranně vykládá pro Maďary. Czernin odjel, a když jsem se v 9 hodin ráno dostavil k císaři, byl tento už tak dokonale informován o mém stanovisku, že už mi presidium ministerstva ani nenabídl, jen krátce poznamenal, že je škoda, že ho nemohu převzít. Večer byl jmenován Clam-Martinič. Pro mne bylo jasné, že se Czerninovi nejednalo ani okamžik o to, abych se stal šéfem vlády, že pracoval a priori pro Clama, a když už měl rozkaz nabídnout mi ono místo, žádal nemožnost vyrovnání jen proto, abych odmítl. Clam, jak známo, stejně vyrovnání s Uhry neprovedl, ani o něm vážně nejednal. Kdybych dnes psal o Czerninovi, resp. proti němu, myslel by, že to je msta. A ke všemu bych musel psát o Karlovi a snižovat dnes, po jeho tragickém konci, jeho památku se mi zdá nepřiměřeným. Jsem vám pro všechny detaily vždy k dispozici, ale deník jsem neměl a nemám. Vůbec nic písemného.“

O jednání v hodinách revoluce v Praze vypověděl hrabě Coudenhove: „Jednal jsem přirozeně velmi často se Švehlou i se Šmeralem. Určitých plánů, hotových koncepcí neměl ani jeden. Jednalo se vždy jen o aktuální politiku, o politiku přizpůsobenou politickým scénám války, jednotlivým fázím. Přitom dr. Šmeral byl potud pozitivnější, že najisto počítal se zachováním monarchie. Zejména když přišel ze Stockholmu a líčil názory a dojmy tam sebrané, byly naskrz optimistické ve smyslu monarchie. Už tenkrát mne žádal o pomoc, až se bude jednat o amnestii pro Čechy uprchlé za války do ciziny. Byl mezi nimi hlavně nějaký profesor, který je nyní diplomatem, tuším dr. Baxa (míněn Maxa). Švehla se staral hlavně o noviny a formálnosti. Vytýkal často, že Čechům naprosto schází přímý styk s korunou. Ukazoval, jak ruští členové panovnického domu jezdí mezi lid, jak působí na veřejnost v celé své slávě, v parádách, kdežto u nás jsou po celou dobu, která přec vyžaduje tolik nadšení a oddanosti pro císaře, okna hradčanského hradu vždy tmavá, neosvětlená, že se nikdo z císařovy rodiny a zejména on sám nestará o český národ, nemá s ním styků atd. Švehlovy názory nikdy nevybočily z rámce dosud obvyklé české politiky, tedy nikdy se nezmínil o nějaké české politice mimo Rakouska nebo bez ohledu na ně. Tím je vlastně zodpovězena i otázka: Co

stojí v knize Nowakově, je psáno na základě informací, jež jsem sám autorovi poskytl. Mohl bych jen dodat: Během veškerého postupu čtyř jmenovaných pánů nebylo naprosto řeči o nějaké revoluci, anebo dokonce o republice. Kdyby páni byli v tom směru postupovali zjevně, byla by přec moje úloha předem určena. Nebudu se přece ptát vlády, mám-li schválit revoluci anebo republiku, a dokonce při tom spolupůsobit. Jednalo se prostě o zřízení národního státu ve smyslu Hussarkova císařského manifestu, na ten se odvolávali a o něm jsme zcela klidně jednali. Snad dokonce amikálně. Nebylo zjevného rozčilení. Jen dr. Rašín projevil jednou trochu své temperamentnější energie a bouchl do stolu, když jsem mluvil o německých okresech. Neexistují žádné německé okresy, prohodil. Ale i Rašín se choval zcela klidně a za chvíli si zavolal Švehlu na stranu k tichému hovoru. Potom se vrátili ke stolu a Švehla navrhl, abych já jako pátý člen Národního výboru převzal správu země. Řekl jsem, že se jako místopředseda nemohu dělit o moc, úřadu přikázanou, a že vůbec se musím dohodnout s vládou, jak ona na všechny tyto věci pohlíží.

Zavolal jsem Geyera, ministra vnitra, referoval a tázal se na rozhodnutí vlády. Znělo v ten smysl, abych vývoji věcí nepřekážel. Na návrh demise řekl Geyer, že o tom nemůže být řeči, abych tedy šel na dovolenou. To jsem pánům také ohlásil a ani jeden z nich se netajil názorem, že toho litují. Že by byli přišli s oznámením revoluce anebo s prohlášením, že připravují republiku, o tom nemůže být řeči. Možná, že si páni cosi podobného mysleli, že jejich fantasie a tužby se nesly v tomto směru – jsem příliš loajální, než abych možnost takové vnitřní, neviditelné nálady u nich popíral – ale mohu tvrdit s plným vědomím a dobrým svědomím (mit vollem Bewusst sein und gutem Gewissen), že nic z jejich slov a činů neukazovalo na revoluci a vůli k republice. To ostatně vysvítá už také z toho, že čekali, až zavolám vídeňskou vládu, že se odvolávali na císařský manifest a že chtěli, abych já spolupůsobil, ať už jako Němec, anebo místopředseda. Kdo chce dělat revoluci, a to českou revoluci, nebude se přece ohlížet na souhlas dosavadní vlády, a ke všemu vlády vídeňské. Ostatně věc jsem formálně vyřídil

i po té stránce. 29. října 1918 jsem pánům schválení, resp. souhlas vídeňské vlády potvrdil písemně. Kam ten akt přišel, nevím, ale Švehlovi byl jistě doručen. I jinak byla věc vyřízena zcela formálně, tak formálně, že jsem jí ani nebyl nadšen. Policejní ředitel Kunz, v každém ohledu rakouský byrokrat, odevzdal Bienerthovi policii přímo slavnostním způsobem, řečí před celým personálem, v níž velebil znamenité schopnosti nového presidenta policie. To by byl dr. Kunz sotva udělal, kdyby býval měl dojem nebo informaci, že jde o revoluci a republiku. Opakuji: nemohl jsem vniknout do myšlenek jednajících pánů, nemohl jsem vědět, co se v jejich duši děje, ale dojem vědomých a uvědomělých revolucionářů na mne nedělali. I později jsem byl přesvědčen, že tenkrát sami ještě nevěděli, co bude, a teprve čekali na impuls z ciziny, tedy od prof. Masaryka. Toto přesvědčení, že v Praze nikdo ještě neměl ponětí, co bude, mi bylo potvrzeno i ve Vídni. Tamější souhlas byl právě takovým výrazem naprosté nejistoty, ale byl dán pod dojmem zahraničních dějů. Nikdo, kdo tehdejší poměry – přes všecken chaos – dovede posoudit, nemůže ani dost málo pochybovat o tom, že by nikdy nedošlo k císařskému manifestu ani ke svolení shůry, kdyby ve Vídni nevěděli, co se zatím stalo v Paříži, Londýně a Washingtonu. Postavit se proti náladě Dohody si ve Vídni netroufal nikdo a onen manifest nebyl než nadějí, že se podaří v posledním okamžiku využít zbylé špetky zájmu o monarchii v cizině. Proto nerozumím dnešním sporům v Praze o zásluhy na převratu.“ Dr. Max Coudenhove se na konci rozmluvy nijak netajil svou radostí, že se tak rychle podařilo Československo uvést na cestu konsolidace. Mluvil velmi pěkně o Antonínu Švehlovi a zvolal: „Jak často jsem ústně i písemně ve Vídni líčil Švehlu jako moudrého a rozšafného politika, který vyniká zejména praktickým rozumem skoro nade všemi českými politiky, a ukazoval na nutnost vídeňské vlády dostat se s ním do přímého styku. Ale vídeňským pánům, kteří ho neznali, připadal jako nějaká provinciální veličina (Provinzgrösse). Byl jsem se Švehlou vždy v dobrém osobním styku, a proto jsem velice litoval, že i on připouštěl po převratu proti mně a mé paní tak bídnou kampaň. Dostalo se nám však z Prahy

zatím úplné satisfakce, a proto už na ty mrzutosti ani nemyslíme. Krieg ist Krieg, Revolution ist Revolution! Válka je válka, revoluce je revoluce!“ Jsou oba mrtví a jen my se ještě dnes musíme stydět, když náhodou dostaneme do ruky ono psaní o „černé Máři“!

Po zhroucení Rakouska a našem osamostatnění pro nás přirozeně Vídeň ztratila na žurnalistickém významu. To bylo samozřejmé i pro ty, kteří nešli tak daleko a nevěřili, že bude na Ringstrasse růst tráva. Kdo měl jen poněkud správnou představu o hospodářské struktuře Rakouska, ten si ovšem mohl vypočítat pokles Vídně na pěti prstech a bylo zajímavé, že to nedovedli lidé v samotné Vídni. Jistěže se ve Vídni nemusel dostavit takový úpadek, jaký skutečně nastal, kdyby si rozhodující hospodářští činitelé byli ihned uvědomili, co bude pro Rakousko znamenat ztráta Českých zemí. Zhroucení měny a nezřízená inflační spekulace pak víc než důkladně dokonaly dílo zkázy. Vídeňáci ovšem hlavně bezprostředně po převratu tyto věci nebrali vážně. Ne z nějakého upřílišněného rakouského patriotismu. Toho v širokých masách beztak nikdy mnoho nebylo a tu trochu z vídeňských lidí vyhnala dynastie, která zklamala na celé čáře. Ale fatalističtí Vídeňáci přesně podle své staré písničky *Wien bleibt Wien* nevěřili, že tak krásné velkoměsto může zchudnout. Místo toho se ale přesvědčili, že hospodářské zákony neznají politické hranice a že se uplatňují všude.

Pro nás české žurnalisty tedy význam Vídně zmizel a vrátili jsme se do Prahy hledat práci. Chtěli jsme spolu zažívat ten nový český a hlavně pražský život, ačkoliv se právě tenkrát jeden bystrý pozorovatel-psycholog vyslovil o Praze: „Tady má ještě každý fangli v hlavě.“ Ale přec to byl život krásný, plný nadšení. A co nejdůležitějšího: počítali jsme dny a hodiny, kdy se po plných čtyřech letech vrátí domů zbožňovaný prezident republiky T. G. Masaryk. Bydlel jsem u Štěpána a ze svého pokoje jsem mohl presidentův triumfální vjezd znamenitě sledovat, tedy pokud mi to dovolily zaslzené oči. Bylo to všecko jako v pohádce a člověk se musel v duchu sám stále a stále ujišťovat: ano, je to všecko pravda, žádný přízrak, žádná fata morgana. Ale všechny vzpomínky na minulost se nedaly zahnat

rázem. Viděl jsem konečně vůz, v němž přijížděl prezident s poslancem Tomáškem, Masaryk s tím svým širákem, tak nezměněný, jak jsme ho znali, než od nás odjel. Za všemi těmi nepřehlednými zástupy, jež dnes jásaly, jsem viděl přízrak zjevů minulých let, jak se dole pohyboval jásavě oslavný průvod, tak jsem v duchu nad ním viděl nekonečný zástup šklebících se tváří plných zloby a vzteku. Zdálo se mi, že se místo slavnostních listů po ulici prodávaly staré *Šípy*, místo „Sláva Masarykovi!“ že slyším „Hanba, Hilsner, *Rukopisy*...“ Trvalo to dlouhou minutu, než ty obrazy splynuly ve skutečný, nezapomenutelný obraz historického dění, jež se právě odehrávalo.

26. prosince 1918 dopřál mi pan prezident první slyšení na Pražském hradě. Bylo mi onoho dne zrovna 50 let. A když mi bylo šedesát, poslal mi zbožňovaný T. G. Masaryk tento list:

[Zde rukopis končí, doplňujeme podle naznačeného odkazu:

Lány 22./XII.‘28

Pane redaktore Hlaváči, tak jste se již dostal do vyšší stupnice stáří; Vaši přátelé Vám chtějí slavnostněji gratulovat, a proto se k nim přihlašuji také. A zároveň Vám chci poděkovat za dlouholetou (kolik je to desítek let?) spolupráci; máme mnohé společné zkušenosti, milé i nemilé, ale vcelku zajímavé a takové zkušenosti jsou pevným základem přátelství. Myslím, že o takových věcech t. zv. citových oba neochotně mluvíme a píšeme a proto se obmezují na stručné: všechno dobré a mnoho mnoho let! Pozdravení doma!

T. G. Masaryk]

Paměti (díl V.)

[výchozí předlohy: Paměti. Rukopisné zápisky o českém politickém vývoji, uloženo in: Literární archiv Památníku národního písemnictví, f. Hlaváč Bedřich, k. 2, Rukopisy vlastní, inv. č. 310–311.]

Každý národ má své pohádky i pověsti, proč by je tedy neměl mít i národ náš? Ale žádný národ nesmí mít ve své národní a hlavně státní ideologii, nebo dokonce v historii, lži. Snesli jsme pravdu o *Rukopisech královédvorském a zelenohorském*, když jsme neměli stát, proč bychom nyní nesnesli pravdu o nedávné minulosti, když na všechny věky zmizela? Facet je prostě ten, že někteří lidé, kteří dnešní politiku nečekali, kteří nečekali samostatný stát a hlavně, kteří nečekali prezidenta Masaryka a kteří dělali do roku 1914 onu nyní tak zatracovanou českou historii, se snaží tuto práci zalhávat a vyličují vše jinak, než jak to skutečně bylo. Jednak proto, aby se jim lépe dařilo dokazovat, že ona předválečná politika byla pouhým klamáním starého Rakouska, kde vládli samí idioti, že už tenkrát pracovali k jeho zkáze a ve prospěch tendencí české republiky; a za druhé proto, aby se jim dařilo lépe dokazovat, že český stát vznikl revolucí domácí, kterou prý dělali oni, poněvadž zahraniční odboj nebyl tak důležitý a byl nejistý! Ale není účelem těchto úvah rozsuzovat tyto nevídané hlouposti a špatnosti. Chceme připustit, že všech takových triků bylo třeba k přivedení širokých vrstev do tábora nového státu, těch vrstev, jimž starý stát musel být zoškliven. Konečně však musí mít tyto triky konec, my se musíme své historii, svému vývinu naučit dívat přímo do očí.

Zdrcující majorita našeho národa už stojí plně v táboře republiky a snese klidně vypravování, jak to vše bylo. To je třeba ne nám, kteří jsme to už co dospělí lidé prodělali a zažili, nýbrž těm, kteří nyní dorůstají a přijdou po nás. Ti musí poznat politické dějiny správně a pravdivě, poněvadž by se jinak za několik let dostali do

situace velmi nebezpečné a mravně nesnesitelné. Nelze přec očekávat, že naši budoucí historikové převezmou slepě tyto teorie a manýry, tedy pokud to budou vážení historikové a ne političtí pamfletisti. Už dnes se vážní lidé, jako prof. Pekař, až trochu nedočkavě staví do cesty dalšímu tradování historických nepravd. Co teprve později, až bude odstup od roku 1914–1918–1928 mnohem větší? Kdyby měly dosavadní metody zůstat v platnosti, dostali by se naši lidé do strašných rozporů, kdyby jim historikové líčili politické věci a lidi jinak, než jak si uvykli z brožurek, spisů a novin. Tomu se musí předejít, dokud je možno. Musí a může se to stát tím spíš, že nikdo nepřijde ke škodě. Nikdo z mrtvých ani nikdo z živých! Vždyť je ostatně všechno tištěno! Jsou tu noviny, brožury, spisy, jsou tu protokoly sněmů, parlamentů. Jaké pak zalhávání? Ale k tomu účelu je nutno přiznat: nikdo z nás, ani prezident Masaryk, netušil, jak věci skončí, všichni si jen přáli, aby vše skončilo tak, abychom mohli být šťastni a spokojeni. Rozdíl je pouze ten, že prof. Masaryk nevěřil, že by český národ, bude-li takovým, jakým si jej vždy přál, mohl být šťastný a spokojený v předválečném Rakousku, v jehož nápravu neměl důvěru. Takových lidí nebylo mnoho, alespoň byli v minoritě, přinejmenším do polovice roku 1917. Do té doby prostě nikdo v plné osvobození nevěřil a zprávy o činnosti prof. Masaryka a pak dr. Beneše byly přijímány s určitou skepsí. U onoho hloučku lidí, jimž bývá přání otcem myšlenky, by rozhodovala právě ona přání, kdyby ovšem byli pevnější ve víře v prof. Masaryka. Překážela jim hlavně Masarykova osobnost, byli by raději viděli pracovat někoho jiného, někoho ze svých. To však nepadalo v úvahu. Ani ti, kteří nevěřili v uskutečnění dávných českých snů, a mysleli, že Rakousko vyjde z války jen okleštěné a zbídačelé, ani oni nepracovali a nehorlili pro jeho absolutní zachování, poněvadž doufali, že pohroma přinutí monarchii k docela jiné politice, než byla uplatňována před válkou. Všichni logicky doufali ve federalisaci Rakouska, poněvadž každý jiný konec by znamenal divoký boj proti českému národu. Právě postup rakouských a maďarských činitelů za války nedovoloval ani nejvřelejšímu českému přívrženci Rakouska – a takových bylo i mezi klerikály poskrovnu –,

aby si přál vítězství onoho nám známého Rakouska, poněvadž jsme instinktivně cítili, co by nás čekalo. A nebylo ani třeba valného instinktu, vždyť nám to jasně naznačoval a ukazoval kdekdo! Už proto není třeba něco zamlouvat a přebarvovat. Jde jen o to správně rozlišovat, správně a pravdivě líčit, analyzovat.

Skoro všechno vycházelo z Vídně. Vyličení té Vídně za války je i pro nás tak nevyhnutelně potřebné proto, aby byl vývoj věcí objasněn a najisto postaven. K tomu je třeba klidu a rozvahy. A o to se chci pokusit. Nemám důvod někoho hájit, něco líčit jinak, než jak jsem to viděl a poznal. Žil jsem ve Vídni 22 let, po celou dobu války, viděl jsem lidi a věci, viděl, jak se vyvíjely, a poněvadž jsem měl jen vídeňské informace, patřil jsem mezi ty, kteří ve výsledky války, jak se fakticky utvářely, dlouho nevěřil. Věřil jsem, ba byl přesvědčen, že centrální spojenci nezvítězí, hlavně proto, poněvadž jsem byl odjakživa obdivovatelem Anglie. Nedovedl jsem si pomyslit, že by Anglie mohla ke své škodě připustit likvidaci Evropy, poněvadž by to bylo znamenalo konec anglického prvenství ve světě. Byl jsem tak přesvědčen o chladné energii a neoslavitelné vytrvalosti Anglie, že jsem od prvního dne, kdy vstoupila do války, nevěřil ve vítězství Německa, o Rakousku ani nemluvě. A to ani tenkrát, když – před vstupem Ameriky do spolku západních mocností – vypadala situace pro Ententu dost bledě. Ale rozpadu Rakouska jsem dlouho nemohl uvěřit. *Bella gerant alii, tu, felix Austria*, [nube – Války necht' vedou jiní, ty, šťastné Rakousko, snub se] věřil jsem snad příliš ve známé štěstí Rakouska. Jistě, čím blíž jsem ve Vídni mohl pozorovat neschopnost Austriae, tím víc jsem musel věřit jen a jen v jeho příslovečné štěstí. S Německem už to ovšem bylo jiné. Nehledě ani k dějinám let 1866 a 1870; viděli jsme, že Německo je přece jen spořádaný stát, kde i válka bude dobře vedena a organisována – a také byla –, že se neobyčejně schopný a obětavý německý lid bude chovat hrdinsky, že půjde do války s nadšením i pro svého velikášského císaře, zejména když jsme viděli, že se i nezralejší sociální demokraté v Německu dali nachytat na nabubřelá militaristická hesla a na Vilémovu frázi, že *zná* jen Němce a ne strany!

Jako jsem nevěřil ve velké úspěchy Rakouska na jedné, Itálie na druhé straně, věřil jsem v úspěch Anglie spojené s Francií a konečně především Spojených států. Grey jednou prohlásil, že válku vyhrají stříbrné kuličky – peníze. Vstupem nevyčerpatelné Ameriky byly ty stříbrné kuličky v kapse Ententy.

Než – takové úvahy bývaly u všech našich lidí, tedy i u mě, jen exposicí. Hlavní starostí bylo: co bude s námi? A poněvadž jsme znali, anebo alespoň tušili následky eventuálního vítězství Rakouska, resp. Německa, nemohli jsme si vítězství těchto spojenců přát. Zbylo tedy v nejlepším případě počítat pro Rakousko s partie remis, v nejhorším s porážkou.

Přiznávám, že jsem si vlastně ani partie remis přát nemohl, poněvadž jsem nevěřil, že by se nás v situaci, kdy záhy odpadlo Rusko, proti dále existujícímu Rakousku politicky a národnostně ujaly Francie nebo Anglie. Ovšem ani v Rusko jsem nevěřil. Zkušenosti s předválečnou slovanskou politikou nebyly tak slibné. Tedy: počítal jsem s porážkou Rakouska, ale takovou, při níž by zůstalo v menším rozsahu, bez italských částí Tyrolska a přímoří a snad i bez východních částí Haliče. I takové zeslabení by pro nás bylo nebezpečné, poněvadž by ubylo asi dvacet haličských hlasů (polských a ukrajinských) a stejně tak dvacet hlasů vlašských, s nimiž směli čeští poslanci ve vážných bojích víceméně počítat. To by byla v míru politická katastrofa, nyní tato katastrofa mohla nastat jakoby samozřejmě a oprávněně. Ale poražené Rakousko šlo vždy do sebe. Stejně jako rok 1866 přinesl ústavnost, byla by porážka opět přinesla nějakou nápravu, federalisaci a silný pokles maďarského vlivu, poněvadž hlavními viníky války přec jen zůstávali svou protisrbskou politikou Maďaři.

Pravda, věci za války nevypadaly tak, aby toto očekávání mohlo být najisto oprávněné. Nadto jsem znal příliš dobře poměry a lidi ve Vídni, abych si řekl, že se po válce vše a podstatně změní. Zmizí zase slavné Armeobercommando, bude zase parlament a v něm čeští poslanci; vládní kruhy ve Vídni se nás začnou bát stejně, ne-li víc než Maďarů, a to právě z těch důvodů, pro něž proti nám zuřily vojenské kruhy, pro „vlastizradu“ našich lidí v poli. Možná, že by protičeská

nálada nějaký čas trvala, ale v okamžiku, kdy by se Rakousko muselo při mírovém jednání zavázat k všeobecné amnestii českých vojáků, hleděla by každá vláda zjednat i doma klidné ovzduší. Mohu se po té stránce odvolat na malou scénku při Kramářově procesu ve Vídni. Tehdejší generální ředitel Pražské železářské společnosti Wilhelm Kestránek, ostatně s drem Kramářem dalece spřízněný, byl pilným a bedlivým hostem v soudní síni. Skrz naskrz německý nacional Kestránek se o proces proti Kramářovi a Rašínovi zajímal především z politických důvodů. Chodil jsem tam také dost často. V jedné přestávce přišel ke mně a Kestránkovi Kramářův a Rašínův žalobce dr. Preminger a bavili jsme se o procesu. Ani na okamžik jsem nevěřil, že se dru Kramářovi něco stane. Vrátil jsem se ještě k věci, zde chci jen ukázat, jak jsem hodnotil tehdejší protičeskou náladu. Kestránek v hovoru neskrbli chválou pro Premingra a jeho obžalovací spis. Já jsem pak Premingrovi řekl v ironii nad Kestránkovým názorem, procesem vůbec a zvláště nad obžalobou: „Pane doktore, když vás pan generální ředitel tak vysoce cení, dejte se včas zaopatřit v jeho podnicích, co byste chodil zpět do bukovinských Černovic a dělal tam definitivního státního zástupce (byl před válkou pouze náměstkem).“ Dr. Preminger se jaksi útrpně usmál mé naivnosti a řekl: „Vy se na věc díváte dětinsky. Po válce, budu-li chtít, budu moci vstoupit co sekční šéf do zahraničního ministerstva, kdykoli budu chtít.“ Na to jsem mu řekl: „Pane doktore, vy jistě pflichtgemäss (z povinnosti) věříte, že Rakousko válku vyhraje, nebo že aspoň zůstane pohromadě. Tedy bude zas Rakousko a Čechy, bude zase parlament a bude zase vláda. Přece nemůžete po tomhle procesu čekat, že by třeba jediný český poslanec strpěl, abyste zrovna vy byl odměněn a přijat do vůbec nějakého ministerstva? To čeští poslanci nepřipustí nikdy, i kdyby soudili o dru Kramářovi jakkoliv!“ Ani dr. Preminger, ani Kestránek se mnou nesouhlasili. Dr. Preminger odcházející s úsměvem řekl Kestránkovi: „Bylo by snad nejlépe, kdybychom ho dali také pověsit.“ Odsekl jsem jen: „Ale jen tehdy, podaří-li se vám pověsit Kramáře.“ Byl jsem skutečně přesvědčen, že se Vídeň neodváží na dra Kramáře sáhnout a že v budoucím

Rakousku bude Kramář hrát pokud možná ještě větší roli než v předválečném. Jen tehdy by se mohlo Kramářovi něco stát, kdyby válka skončila náhle a ve prospěch Rakouska, že by v nějakém tom zmatku vojáci si přispíšili provést nějakou zbabělou mstu. Ale vážně jsem s justifikací dra Kramáře nepočítal nikdy. Jen jsem měl za to, že jej nechají za mřížemi po celou dobu války. Ani k tomu nedošlo, a to ze stejných důvodů, jež jsem uváděl sám sobě i jiným. Císař Karel, který přec jen doufal v klidné panování po válce, propustil dra Kramáře, jakmile se na trůně trochu uvelebil. Chtěl usmířit český národ a ze západních zemí slyšel, jakým agitačním prostředkem je Kramářovo žalářování a odsouzení v nepřátelské cizině. Ostatně hned tady budiž konstatováno, že nejvyšší oficiální politické, úřední a ovšemže i civilní osobnosti proces a rozsudek šmahem odsuzovaly a prohlašovaly za hloupost větší zločinu.

Lámali jsme si tedy hlavu, co a jak bude po válce, a to zůstávalo stálou starostí. Počítal jsem, jak již řečeno, i s česko-rakouskou politikou po válce. K tomu se přec dnes může každý přiznat, neboť Rakousku ve válce pomáhalo účinně a aktivně jen málo lidí. I aktivnímu ministru Trnkovi, kterého nakonec ještě oblékli do generálské uniformy, dlužno přiznat, že nedělal víc, než absolutně musel, že varoval, kde mohl, před hloupostmi armádního velitelství, před „trestáním“ českého národa i před zveličováním našich hříchů proti Rakousku. Ubohý Trnka pomohl mnoha našim lidem. Mohl by leccos vypovědět, ale skončil hloupou smrtí – přejel a usmrtil ho vídeňský autobus!

Ale je třeba, aby v budoucnosti každý znal tento vývoj, aby porozuměl všem těm záhadám válečných let. Historie učí – a poučí každého: 1) jakým zázrakem byl převrat a osvobození a 2) jakou obrovskou práci v cizině prováděli Masaryk a Beneš.

+ + +

Je spor o vině na válce. Stal se speciální historickou vědou, poněvadž byly na mírovém kongresu ve Versailles uloženy za tuto tragickou vinu tresty. Spor není vědecky rozřešen, a snad je dokonce neřešitelný. Jsou dle mého názoru dva druhy

viny na světové válce. Vina předválečná, a tedy nepřímá, a vina v hodinách rozhodování o míru a válce, tedy vina přímá. Vinu předválečnou, nepřímou, mají Maďaři, a ta vina zdá se mi horší než předválečná vina Německa, spočívající ve stálém zbrojení a militarismu. Německo, pravda, zbrojilo, tím dráždilo a znepokojovalo v první řadě Anglii a v druhé řadě s ní spojenou Francii. Ale možno mít za to, že by přes všechny vážné spory mezi Berlínem a Londýnem k válce nedošlo. Toto přesvědčení opravňuje rozvaha Anglie. Jistě, Anglie se žárlivě dívala na hospodářský rozmach Německa, obávala se, že by pokračováním německé expansivity mohla přijít o své světové postavení. Ale co přiosťrovalo spory o militarismus, hlavně námořní, byl zlý, až nenávistný poměr mezi Edvardem VII. a Vilémem II. Smrtí anglického krále nebezpečí exploze oslabilo. Válka z čistě obchodních důvodů by nenalezla resonance v Německu a snad ani v Anglii. Mimoto: bylo jisté, že kdyby Anglii nestačil vlastní nátlak k nějaké dohodě, jak ji do Berlína jednou přijel navrhnout lord Hardinge, měla v rezervě nátlak Francie, a hlavně Ruska a konečně i Ameriky.

Ani s Ruskem, ani s Amerikou by se hospodářské Německo jistě nebylo snadno a s lehkým srdcem zneprátelilo. Oba státy hrály v německém vývozu příliš velkou roli a ztrátu těchto trhů by Německo neriskovalo. Německý propagační aparát po vypuknutí světové války pracoval nejvíce s Anglií – sliboval německému lidu pokoření Anglie a pozdější výhody, jen aby Němci zapomněli, že musí do války za Rakousko a proti Srbsku. Vždyť se po celou dobu války nejen u socialistů, ale právě v měšťáckých, hospodářských kruzích na Rakousko vydatně nadávalo, poněvadž prý Němcům do Františka Ferdinanda ničeho nebylo a proti Srbům nic nemají, ani politicky, a už vůbec ne hospodářsky! Anglie krále Jiřího byla by tedy jistě našla cestu ke zmírnění německého zbrojení na zemi a na moři a nemuselo dojít k válce. Proto je po této stránce vina Německa na válce menší. Ovšem tento polehčující důvod odpadá, jakmile si uvědomíme, že by Rakousko nikdy nebylo válku forsírovalo, kdyby se v Berlíně řeklo: nejsme interesováni. Že ve Vídni byla klika šilenců, kteří měli stálou chuť do války, o tom není pochyb. Takových

zoufalců je v každém státě dost a dost, ale ve Vídni to byli lidé nebezpeční, poněvadž patřili k nejvýznamnějším politickým vrstvám: ale dlužno ihned dodat, že to bylo několik generálů, kteří o domácí ani zahraniční politice, o hospodářských poměrech vlastního státu či ciziny prostě neměli zdání. To už je ta rakouská Schlamperei [ledabylost] a vídeňská Gemütlichkeit [přívětivost, nenucenost], která to připouštěla. V čele té Kriegspartei [válečné strany] stál baron Conrad von Hötzendorf. Tento šéf generálního štábu byl muž po každé stránce velice vzdělaný. Ale všechno své vzdělání a všechnen svůj um oblékal do c. a k. uniformy, vše posuzoval z čistě vojenského stanoviska. Jeho fixní ideou byly preventivní války, jež Rakousko má a musí vést. Hlavně preventivní válku proti Itálii. Považoval Itálii, přestože byla v Trojspolku, za největšího nepřítel Rakouska, nevěřil podpisu na trojspolkové smlouvě a prorokoval, že Itálie buď Rakousko sama přepadne, nebo použije první příležitost, aby ze spojence přes noc udělala nepřítel. Neptal se proč ani zda se nemůže učinit něco, co by Itálii smířilo, co by poměr mezi oběma „spojenci“ zlepšilo – jemu jako pouhému vojákovu stačilo poznání: tady je nepřítel, tož na něho. Válka s Itálií byla pro Conrada jen předeherou pro jinou válku, se Srbskem. V něm stejně necítil nic než nepřítel, neptal se, čím to je, že stát, který byl za Milana [I. Obrenoviće] jen jakousi pobočkou Rakouska, je mu krajně nepřátelský a zda Srbové nevyvraždili tuto královskou rodinu proto, že nechtěli trpět její austrofilskou politiku? Conrad v tom ovšem, zcela v duchu rakouské mentality, viděl prsty Ruska a musel si položit otázku, jak by se toto Rusko chovalo, kdyby se Rakousko pustilo do války. Ale na tuto otázku si Conrad odpověděl tak, jak si ji kladl: v duchu rakouského a vídeňského optimismu a povrchnosti. Nevěřil, že by se Rusko odhodlalo k válce, když přece vědělo, že to znamená současně válku s Německem. Vedle toho však počítal s neutralitou Ruska, pokud Rakousko před tažením proti Srbsku porazí Itálii. A že Rakousko Itálii porazí, bylo Conradovi naprostou jistotou. Jemu se jednalo jen a jedině o to, zda v nejhorším případě – v případě války se Srbskem a Ruskem současně – dostojí svému slibu a podpisu i Německo.

Pro jihoslovanský problém Rakouska není věcnějšího a spolehlivějšího svědka než byl zemřelý člen Panské sněmovny dr. Josef Maria Baernreither, pražský Němec, muž vážný, vzdělaný a především osvícený. Měl po celý život jen dva problémy, jež vyčerpávaly všechno jeho myšlení: česko-německou dohodu a jihoslovanskou otázku. Jako přesvědčený Rakušák viděl možnost existence habsburské monarchie jen po správném rozřešení obou těchto problémů. Byl hospodářsky od dětství úplně neodvislý, a proto měl vždy a všude odvahu k vlastnímu přesvědčení a nikdy se jím netajil. V otázce česko-německé stál ovšem zhusta proti nám, dokonce odešel z Thunova ministerstva, kam byl povolán zároveň s dr. Kaizlem, když se tento kabinet v otázce jazykové nechtěl podrobit německým choutkám. Přesto si však Baernreither vždy upřímně přál dohodu, a sice na demokratickém a loajálním základě. V jihoslovanské otázce stál v rozporu s celým oficiálním Rakouskem, byl v těchto otázkách stejných názorů s prof. Masarykem, což oba politiky velmi sblížilo. V deníku a úvahách dra Baernreithera, vydaných prof. Redlichem, můžeme sledovat nejen jeho vlastní činnost a snahy v těchto otázkách, ale i názory a touhy oficiálního Rakouska a zvláště kruhů vojenských a diplomatických. Baernreither zaznamenává nejen stanovisko Conradovo, ale líčí, jak Conrad v době prvních vážných konfliktů Rakouska se Srbskem po prohlášení anexe Bosny a Hercegoviny štvál do války a jak bylo jeho první a skoro jedinou starostí, odhodlá-li se Německo k válce na straně Rakouska. Z Baernreitherova líčení poznáme, že Conradovy obavy stran německých názorů na jihoslovanskou krizi byly víc než oprávněny. – Tenkrát nikoho v Německu ani nenapadlo dát zastřelit byť jediného německého vojáka jen proto, že byla vídeňská diplomacie neschopná. Ani Vilém II. na válku nemyslel a hartusil na Vídeň, aby se hleděla s Bělehradem dohodnout. Když se František Josef dozvěděl, ostatně stejně přes Berlín, že ministr války Krobotin mluví ve společnosti o možnosti války, zavolal si jej a zakázal takové projevy odpovědného činitele.

Pokud jde tedy o přímou vinu na světové válce, mohlo by se Rakousko přec jen vymluvit. Fakt je, že František Josef válku nechtěl, že do posledního okamžiku věřil, že Srbsko Berchtoldovo ultimatum přijme. František Josef byl přesvědčen, že se dohoda se Srbskem sjednat dá a ve své majestátní bohorovnosti nepovažoval malé Srbsko pro Rakousko za rovnocenného soupeře. Tento jeho názor se zavražděním Františka Ferdinanda nezměnil. Doufal, že se ta věc vyřídí čistě policejně, nějakou trestní expedicí. Smrt synovce Františka Josefa valně nepobouřila. V jeho stáří už není ani v normálních případech u lidí oné sentimentálnosti a onoho soucitu, stařecký egoismus jej potlačuje. V takovém případě už teprve nelze mluvit o císařově velkém vzrušení. František Josef svého synovce nikdy nemiloval. Byl u něho špatně zapsán z dob mládí, kdy prováděl se svým bratrem Ottou často husarské kousky dost povážlivého druhu. Počal jej nenávidět, když se zastřelil korunní princ Rudolf a František Ferdinand se stal oficiálním následníkem trůnu. Nenávist ta byla čistě lidská a srozumitelná: panující císař nerad vidí svého nástupce už proto, že mu vždy přivádí na paměť jeho smrt, ví, že na něj smrt čeká, že se nemůže dočkat vlády. Máme z Berlína příklad, jak mezi otcem Vilémem I. a stárnoucím synem Bedřichem III. panoval po léta napjatý poměr, poněvadž Vilém I. byl živ příliš dlouho. Stejně byl trvale špatný poměr mezi Bedřichem III. a jeho synem Vilémem II., poněvadž se Vilém II. nemohl dočkat trůnu. Což teprve když nejde ani o syna, nýbrž o synovce, a zvláště u člověka, který nikdy neznal příbuzenské city. Pro všechny své příbuzné, bratry nevyjímaje, býval František Josef vždy jen majestátem, vždy jen císařem. Žádný jiný poměr neexistoval, jiných vztahů ve své feudální pýše neznal. Odpor proti Františku Ferdinandovi se pak ještě zvýšil, když se chtěl oženit a skutečně oženil s chudou hraběnkou Chotkovou, placenou společnicí choti arciknížete Bedřicha, arcivévodkyně Isabely, rozené princezny Croyové. Kdo neznal poměry u vídeňského dvora, neví, jak dával císař Františkovi Ferdinandovi cítit svou nemilost, jak jej dovedl urážet, jak jej dovedl týrat špatným nakládáním s jeho ženou. Tento poměr se během několika málo let přiostril do té míry, že se

František Ferdinand u dvora nedával spatřit a už vůbec ne v doprovodu své choti, povýšené nejdřív do stavu knížecího, pak vévodského. Dámy a pánové z císařské rodiny následovali totiž skoro do posledního císařova příkladu a pokořovali vévodkyni z Hohenbergu, kde a kdy jen mohli. Tomu se přirozeně František Ferdinand hleděl vyhnout a zůstal buď v Konopišti, anebo se rozjížděl do světa. Jeho poměr k Vilémovi II. nebyl valný hlavně proto, že se německý císař zpočátku choval k následníkovi jako vídeňský dvůr, a to ze stejných příčin: aby se zavděčil Františku Josefovi. Teprve v letech 1913–14, kdy Vilém II. už asi začal počítat s brzkou smrtí rakouského císaře, trochu obrátil a zejména při berlínské návštěvě obou manželů uctil vévodkyni z Hohenbergu, jako by byla členem panovnické rodiny, dokonce jako císařovnu. Ze stejných důvodů se František Ferdinand vrátil z návštěvy Londýna co naprostý anglofil, poněvadž anglický dvůr, který neznal pojem morganatického manželství, uctil vévodkyni jako budoucí rakouskou císařovnu. To ovšem císaře hnětlo, a když se dovídal dokonce o politických následnickových pletichách s vídeňskými klerikály, zanevřel na svého nástupce úplně. Politik nebo státník, který docházel do Belvederu, vídeňského sídla následníka, byl pro císaře mrtvolou. Stejně tak František Ferdinand k sobě nepřipustil osobnost, o níž věděl, že je oddána panujícímu císaři.

Tedy: zavraždění Františka Ferdinanda a jeho choti v Sarajevu ještě dlouho nepředstavovalo pro Františka Josefa důvod k válce. Proto se na ultimatu, jež bylo posláno do Bělehradu, tak dlouho pilovalo a pracovalo. Muselo se docílit takového textu, aby se císaři vždy ještě mohlo dokázat, že je přijatelný pro Srbsko, ačkoliv se válečná frakce a s ní i hrabě Berchtold, nemající vlastního názoru a přesvědčení, na válku třásli. Když dával František Josef svolení a souhlas k ultimatu, byl přesvědčen, že jej Pašić přijme a že se pak celá věc nějak sprovodí ze světa. Proto je docela logické vypravování generála Marguttiho, císařova pobočníka, že když Margutti přinesl Gieslův telegram o nepřijetí ultimata Srbskem, a když tedy bylo Františku Josefovi jasné, že k válce přinejmenším se Srbskem musí dojít, hlasitě vzdychl a řekl: Also doch! (Tedy přece!)

Ale přece jen to bylo pro císaře překvapení a při jeho mentalitě je jisté, že v tom okamžiku ještě neztrácel naději, že se té válce ještě nějakou diplomatickou akcí vyhne. Válku neočekával, jistě ji nechtěl. Té válce nerozuměl, poněvadž si nebyl vědom své viny, totiž viny politiky, kterou monarchie po dlouhá léta dělala, kterou nechal dělat on, kterou dělali Maďaři. Proto dlužno říci, že pravým viníkem na válce, poněvadž ji nolens volens po dlouhou dobu připravovali, jsou Maďaři nebo jejich král, rakouský císař František Josef, odpovědný za jejich politiku.

Vina na válce je tak důležitou otázkou, že se při ní musíme zastavit. Vina ta má svůj začátek v roce 1867, při dualistické úpravě mocnářství. Jak zhoubným se i jinak stal dualismus pro mocnářství, o tom prozatím možno pomlčet. Stačí zde prostě konstatovat: v okamžiku, kdy se vůdčí myšlenkou dualistického zřízení stalo rozhodnutí vládnout v Cislajtánii německy a v Translajtánii maďarsky, byl osud monarchie zpečetěn, i kdyby se bylo udrželo o deset let déle, než jak skončilo za války. Kdyby byl zůstal mír zachován, byly by vnitřní rozpory vedly k takovým vnitropolitickým, a následkem toho i mezinárodním poměrům, že by monarchie v té formě, do níž ji vpravil dualismus, nebyla mohla trvat. Je dnes naprosto zbytečné uvažovat o tom, co by se stalo, kdyby František Ferdinand nastoupil vládu a kdyby své plány skutečně provedl, kdyby byl místo dualismu zavedl trialismus. Nenastoupil a neprovedl. Nás jen zajímá vliv dualismu na vývoj jihoslovenské a maďarské otázky, poněvadž vývoj těchto problémů vedl přímo k válce a dokazuje vinu mocnářství na ni.

Do zavedení dualismu byli Maďaři ovládáni z Vídně jako každý jiný rakouský národ. Protestovali, bránili se, do Vídně nechodili, ale to vše nebylo nic platné, František Josef zůstával nepřístupným, jak to označil ministrpředseda baron Schmerling svým známým: *Wir können warten!* [Můžeme počkat!] V rakouských ministerstvech před rokem 1866 zasedali vždy i ministři uherští, maďarští, takzvaní vídeňští Maďaři – aristokraté. V těch dobách, kdy v Uhrách vládla německá Vídeň, byli Chorvati nadšení Rakušané, a dokonce Srbové se dívali do Vídně jako do nadpozemského kraje. Jen o Maďarsku a Maďarech nechtěli slyšet.

A právem. Jak Chorvatům, tak Srbům ve Vídni imponovalo to, co doma neměli: kultura. V Budapešti tenkrát nebylo nic, co by jim imponovalo. Proto jihoslovanská mládež studovala veskrze ve Vídni, srbské i chorvatské knihy byly tištěny ve Vídni, ve Vídni se koncentroval jihoslovanský kulturní život, zkrátka tam dole ještě žil duch ochránce Vídně Jelačiće. K dobrému poměru mezi Vídní a Jihoslovany nemálo přispívala vojenská hranice obsazena skoro veskrze srbochorvatským mužstvem i oficíry, neb alespoň takovými, kteří se brzy a rádi naučili chorvatsky a s obyvatelstvem žili v ideálních, ba idylických poměrech. Vídeň byla prostě pro Jihoslovany před i za Sávou světem, a co přišlo z Vídně, bylo dobré i krásné.

To se rázem zavedením dualismu změnilo. Přenést svou lásku k Rakousku a Vídni na Budapešť a Maďary Jihoslované nechtěli, Maďaři jim prostě neimponovali. Nastal spor o maďarsko-chorvatské vyrovnání, při němž se Chorvatům vydařily i věci, o nichž se kupříkladu nám Čechům nikdy ani nesnilo. Ale ani to nebylo nic platné: Jihoslované do Pešti nechtěli. Už v sedmdesátých letech ostře vystupoval J. J. Strossmayer a v Bělehradě chladla láska a úcta k sousední monarchii. Ve svém velikášství chtěli Maďaři obě větve Jihoslovánů k té lásce nutit: Chorvaty škádlili politicky a státoprávně, Srby hospodářsky a církevně. Poměr mezi Maďary a Chorvaty se nikdy nezlepšil, spory se Záhřebem se stávaly stále horšími, stejně jako poměr k Srbsku. Vídeň si tedy jednoho dne koupila krále Milana a myslela, že tím má i Srbsko. Ale poměr k Srbsku a Srbům se stále horšil, což bylo po okupaci Bosny a Hercegoviny pro monarchii samo o sobě nebezpečné. Ještě jednou si Rakousko posloužilo v Srbsku: když došlo, ještě za Milana, k válce s Bulharskem, rakouský vyslanec hrabě Khevenhüller zadržel před rozhodující bitvou osobní intervencí na bojišti bulharského knížete Battenberga a hrozbou jej donutil k uzavření míru. Ale od toho okamžiku se poměr zhoršoval nesmírnou rychlostí, poněvadž Maďaři nepřestávali Srby dráždit. Správa Bosny a Hercegoviny se dostala do rukou Kállaye a Buriána, Maďarů, kteří se opírali víc o Turky než o Srby. Milan se poděkoval, přestěhoval

se do Vídně a slabý Alexander se nedovedl udržet. Jednoho dne povstala vzpoura, král a jeho žena byli povražděni, nastoupil Petr Karadžević a poměr nové dynastie k Vídni nebyl nikdy upraven, poněvadž František Josef vinil Petra z účasti na bělehradských vraždách.

Soustavně nepřátelská politika Maďarů proti Srbům, hloupá maďarská vláda v okupovaných zemích, to byla pravá příčina světové války. Srbové se úplně obrátili k Rusku, jež převzalo jakýsi protektorát: tchána krále Petra, černoorského knížete Mikuláše, nazval car Mikuláš svým jediným přítelem. Každý, kdo měl oči, viděl, co se na jihu monarchie děje a připravuje, že všechno spěje k válce. Jen hrabě Aehrenthal a hrabě Berchtold, jen hrabě Tisza a pan dr. Weckerle to neviděli. Neuměli, nechtěli – raději počítali s válkou. Neslyšeli, co jim říkal jednou prof. Masaryk a po druhé dr. Baerenreither. President Masaryk své zkušenosti s jihoslovanským problémem Rakouska dosud dopodrobna nevylicil. Jeho práci známe jen částečně z brožurky o Friedjungově procesu a z několika interviewů a řečí v delegacích. Z již citované knihy dra Baernreithera se dovídáme řadu vysoce zajímavých detailů, jež nám nad slunce jasně ukazují, jak zaslepenost rakouských politiků pracovala po deset let k válce, a to i tenkrát, když už rozhodující ministři věděli, že za Srbskem a se Srbskem stojí Rusko.

Taková asi byla situace na jaře 1914. Mračna se na všech stranách stahovala, ale přirozeně nikdo neměl odvalu k nějakému činu, a především nebylo zdůvodnění, aby nejšířší vrstvy pochopily, proč se má prolévat krev. V Bosně vládl polní zbrojmistr Potiorek. Vojensky bezvýznamný, na přání Conrada vypadl z armádní hierarchie, ale poněvadž František Josef nestrpěl, aby „zasloužilí“ generálové byli prostě odstraňováni, byl poslán do Sarajeva, kde byl vojenský velitel současně nejvyšším veřejným správcem. Potiorek jezdil den co den do zemské vlády, kde úřadoval takzvaný civilní adlatus, Maďar Benkö a sekční šéf Shek, Chorvat. Brevi manu tam o všem rozhodoval, takže na konec tyto staré a informované úředníky vypudil z jejich míst. Nechtěli se dívat na vojenskou diktaturu omezeného člověka. Potiorekovým šéfem byl ve Vídni společný ministr

financí dr. Leo rytíř Biliński. Už sama politická fysiognomie dra Bilińského musela každého vážného pozorovatele utvrdit v jeho neúspěchu, zejména byla tenkrát patrná zoufalost vši takové politiky, zvláště když se uváží, v jaké krizi se jihoslovanská politika mocnářství nalézala, a když se pochopí, z čeho tato krize vznikla. I rozumní Němci jako Baernreither a Redlich poznali, že když se chce do této otázky zasahovat, dlužno rozumět slovanským lidem, jejich cítění a myšlení. Monarchii se mělo jednat o takovou správu Bosny a Hercegoviny, aby samostatný jihoslovanský stát rakouské jihoslovanské země nepřitahoval, aby bylo těmto zemím usnadněno tíhnout k monarchii. Nikoli ono slovanství, které v naší české politice hrálo jistou roli, o němž se tolik mluvilo, ale jen mluvilo, muselo by to být slovanství, jemuž by rozuměli v Bosně a v Srbsku stejně jako v Chorvatsku. Dlužno uznat, že někdo, kdo se jihoslovanskou otázkou nikdy nezabýval, by nikdy nemohl v Sarajevě pracovat s úspěchem, i kdyby byl sebelepší Slovan. Ale Slovan, který odjakživa byl nepřitelem Slovanstva, naprostým odpůrcem jakékoliv slovanské politiky, Slovan, který spatřoval jedinou možnou politiku Slovanů v politice po boku s Němci, ten jistě nemohl s úspěchem spravovat anektované země Bosnu a Hercegovinu. Takovým politikem byl dr. Leo rytíř Biliński. Bývalý profesor na Lvovské univerzitě, zvolený do polského klubu vídeňské říšské rady za nejkonservativnější skupinu takzvaných stancyků. Biliński vždy vynikal velkým vzděláním, ostrým politickým postřehem, velkým taktickým nadáním a typickou polskou hladkostí, úhořovitostí. Prostředky, jimiž hleděl dosáhnout své cíle, nevybíral a stejně tak se neohlížel, jakými prostředky si splní své osobní ambice, jež byly nemalé. Záhy, ještě než bylo zřízeno ministerstvo železnic, se stal generálním ředitelem rakouských státních drah, pak ministrem financí. Ale v parlamentě se vědělo, že největší touhou dra Bilińského je stát se ministerským předsedou, nebo jak to jednou charakterisoval jeho klubovní i ministerský kolega dr. Korytowski na dotaz, co znamenají opětne intriky Bilińského: „Chce na náhrobek první hodnostní třídu.“ Těmto svým ambicím dr. Biliński obětoval vše, i každé své přesvědčení. Byl konzervativec,

klerikál, poněvadž věděl, že to mají nahoře rádi, a byl po celý čas přítelem polské politiky s Němci, poněvadž dobře postřehl, že přes všechny dočasné rozpory s Němci nahoře jsou Poláci Němcům nejbliž, a byl naopak po celou dobu nepřitelem Slovanů a slovanské politiky, poněvadž poznal, že jsou nahoře Slovanům nejdále. Svou neslovanskou politiku, svůj odpor k započítání slovanství jako koeficientu do své taktiky a politiky schovával navenek do svého národního odporu proti Rusku. Jemu byl Slovan tolik co Moskal, ačkoli dobře věděl, že Rusko zná jen Slovany pravoslavné.

Dr. Biliński byl tedy jednoho dne jmenován společným ministrem a tím nejvyšším pánem anektovaných zemí. Jmenování muselo každého vážného člověka přímo zarazit, a přec nepřekvapilo nikoho, kdo znal rakouské politické poměry. Dr. Koerber říkával o Bilińskim, že musí mít před dveřmi hlásič, že by jinak nemohl být živ. Když nemohl být ministr presidentem, hlásil se tedy o každé význačnější místo, a jakmile se proslýchalo, že baron Burian opustí své místo, Biliński si přispíšil odevzdat svou visitku. Pracoval pro něho v první řadě celý polský klub, ať stoupenčí, ať odpůrci. Především proto, že Poláci zásadně rádi obsazovali vlivná místa ve státě, už jen proto, aby bylo obsazeno Polákem. Vedle toho si Bilińského přátelé přáli, aby byl zase ministrem, což jim vždy prospívalo, a jeho nepřátelé v klubu by byli rádi, kdyby se stal ministrem, poněvadž jen tak se dal odstranit z parlamentu. Alespoň částečně, poněvadž Poláci se nikdy nevzdávali členství Polského kola, třeba by právě nebyli poslanci. Ve vážných okamžicích docházeli do klubu, aby informovali anebo se dali informovat. Tak tu a tam přicházel do klubu hrabě Agenor Goluchowski, bývalý ministr zahraničních věcí, a stejně tak tam soustavně docházel Biliński. Bude-li nový společný finanční ministr mužem na svém místě, je-li Biliński pro spravování Bosny tím pravým, o to se nikdo nestaral a nikomu ani nenapadlo se rozčilovat, že se správcem zemí stane člověk, který snad až do svého jmenování ani nevěděl, kde ty země leží, že se má stát významným faktorem důležitého problému muž, který pro jihoslovanskou otázku neměl ani porozumění, ani cit. Ba co horšího: i Maďar

Kallay mohl počítat v Bosně s jistou sympatií, poněvadž znal obě země velmi dobře a měl Jihoslovany rád. Biliński Jihoslovany jistě nenáviděl, alespoň nikdy neměl pochopení pro jejich politiku v parlamentě. Ale chtěl být ministrem – tož se jím stal. Tak byl v nejkritičtější době vyslán do správy anektovaných zemí muž, jehož povaha, jehož politické metody vyhovovaly snaze zjednat mu postavení v parlamentě, při pouhé administrativě ale vždycky selhal. Jmenování Bilińského zrovna na toto místo bylo jednou z největších frivolit rakouské administrativy, kterou kdy provedla. Vůbec ukazuje, jak se administrativa brala málo vážně, když byl vyslán do země, která byla nedávno anektována za vážné a povážlivé krize. Ukazuje, jak oficiální Rakousko frivolně nakládalo se zemí, která měla být dle schváleného zákona evropeisována, měla tedy dostat ústavnost přizpůsobenou monarchii. Ukazuje se, jak frivolně si Rakousko počínalo s jihoslovanským problémem, přestože nebylo tajemstvím, že tento problém vážně ohrožoval nejen mír celé monarchie, ale celé Evropy. V této frivolnosti bylo tolik neznalosti poměrů a hlavně nafoukanosti vídeňské byrokracie, že se smí docela vážně počítat mezi důvody, proč Rakousku připadá tolik viny na válce. Nadutost, se kterou si Vídeň ve všech těchto věcech počínala, způsobila nakonec válku. Maďarům bylo jmenování Bilińského lhostejné, ne-li vhodné, poněvadž dobře věděli, že jim člověk jako Biliński nebude překážet ani politicky, ani hospodářsky.

Za zemského správce si Biliński ponechal Potiorka, spatřoval v něm patrně autoritu ve věcech Bosny a Hercegoviny. Sám si brzy po svém jmenování zajel do anektovaných zemí na inspekci, tedy aby si zjistil, kde ty země, svěřené jeho vedení, leží. Pan generál Potiorek a pan Biliński tedy spravovali Bosnu. František Josef byl spokojen, osobních námitek proti těmto funkcionářům neměl, a tím byla pro něho věc vyřízena. Že se oba pro své úřady hodí, bylo mu samozřejmé. Vždyť mu je navrhli jeho ministři. Dokud byli v úřadě, měl k nim plnou důvěru, a to znamenalo, že jim do merita úřadování nemluvil. Nikdy. To leželo v jeho povaze. Velmi charakteristicky osvětluje tuto jeho vlastnost příhoda, která se stala někdejšímu ministru železnic baronu Wittekovi. Wittek byl synem osobního

císařova lokaje a František Josef znal tedy svého ministra od dětství – bydlel lokaj v zimě, v létě v blízkosti císaře s celou rodinou. Když se dostavovala vídeňská městská dráha, byl už Wittek ministrem železnic a co takový předložil císaři jednou k podpisu a schválení zákon, kterým se povoloval náklad na dostavění trati v sousední obci Hietzing, k níž patřil zámek a park Schönbrunn, mocnářovo bydliště. Tam bylo pro něho a jen pro něho postaveno nádraží en miniature, aby František Josef nemusel při nějakém odjezdu z Vídně nastupovat na některém z obyčejných vídeňských nádraží. Měl tedy nastoupit na svém nádraží nedaleko Schönbrunnu a jeho vlak mohl být městskou drahou zavezen na kteroukoli trať. Wittek tedy předložil dotyčný akt, k němuž byly připojeny plány a výkresy. Projekt zmíněného nádraží vypracoval slavný profesor Wagner, jeden z prvních moderních architektů-umělců své doby. Nádraží bylo tedy v jeho známém slohu. František Josef, nepřítel všeho moderního umění, povídá, prohlížeje výkres Wagnerův: „Poslouchejte, Witteku, hezké to nádraží zrovna není!“ Wittek: „Veličenstvo, nádraží se staví výlučně k potřebě Vašeho Veličenstva, nebude se tedy stavět podle plánů Wagnerových, dám vypracovat projekt jiný.“ „Ale co vám napadá. Vždyť jste to už schválil.“ A akt podepsal. Nádraží se ovšem vystavělo podle plánů prof. Wagnera, ale František Josef nikdy nepřekročil jeho práh. Stejně se František Josef choval k ministrům, pokud se týkalo merita věcí. Jen do vojenských otázek zasahoval přímo, když se mu nějaká věc nelíbila, a také zde míval v osobních věcech vlastní názory. Jinak, jak řečeno, neznal odporu vůči ministrům a ministerské radě. Ovšem když viděl, že kabinet naráží na odpor parlamentu, rychle ztrácel trpělivost. Brzy se tázal ministrpresidenta: „Už tedy nemáte možnost ujít krizi?“ A nemohl-li mu šéf vlády dát na místě ujištění, že za dva tři dny bude krize zažehnána – a takový termín musel být na minutu dodržen –, odcházel takový ministrpresident s docela určitým přesvědčením, že musí podat demisi. V takových případech si císař zavolal některého z bývalých ministrpresidentů na poradu, v posledních letech to býval obyčejně baron Gautsch. (Císař měl ve svém stolku na archu napsány

všechny ministry, kteří za něho sloužili, a jako pedant škrtal každé jméno, když mu byla hlášena smrt některého z nich.)

V případě Potiorek-Biliński spoléhal tedy úplně na Berchtolda. Že existuje vážný jihoslovanský program, resp. že jihoslovanský problém je tak vážný, nebezpečný a akutní, František Josef jistě ani netušil. V novinách se o tom nedočel, knih nečetl a celou pravdu mu nikdo neřekl. Vzpíral se dost dlouho, když mu právě v minulých letech vysvětlovali, že je třeba mobilisovat proti Srbsku. „Proti Srbsku? To není pro mne nepřítel!“ byla jeho odpověď. Ve své nadutosti nepřipouštěl možnost válečného konfliktu se státečkem, jakým mu bylo Srbsko. Když pak byly konflikty zase odklizeny, když dokonce Srbsko muselo dát kvůli následníku Jiřímu satisfakci a princí Jiří byl odstraněn, byl František Josef spokojen a věřil, že je zas všecko v nejlepším pořádku. Je zcela jisté, že věřil všem těm povrchním názorům o možnosti připojení Srbska k Rakousku, že věřil všem těm maďarským infámním klepům a fantasiím o Srbsku a že v rozporech se Srbskem neviděl nikdy vážné nebezpečí. Proto mu nebylo nijak nápadné a nepřišlo nebezpečné, když mu hlásili, že František Ferdinand pojedje do anektovaných zemí na inspekci, hlavně vojenskou. Že byl František Ferdinand varován, že dostával informace, aby do Sarajeva nejezdil, císaři jistě nebylo hlášeno. A když: František Josef byl by se snad těšil z toho, že jeho následník není oblíben. Že není oblíben doma a hlavně v Čechách, přestože si vzal českou šlechtičnu za ženu, to Františka Josefa vždy bavilo. Vždyť jeho největší osobní starostí bylo, aby v monarchii nebyl populární a oblíbený nikdo mimo něj. Žárlil na každého arcivévodu, každého ministra, na každého generála. Naštěstí měl málokdy příčiny k žárlivosti toho druhu. Z arcivévodů nebyl ani ve Vídni populární nikdo, poněkud snad jen arcikníže Evžen, velmistr německého řádu, Hoch- und Deutschmeister s komickým titulem „nejjasnější a nejdůstojnější pan arcivévoda“, jak se mu oficiálně muselo říkat pro jeho polocírkevní úřad. Co Hoch- und Deutschmeister byl nejen velmistrem řádu, ale i plukovníkem a majitelem 4. pěšího pluku, který byl, jak známo, domácím vídeňským plukem,

obdobně jako 28. pluk pražský. Evžen, který byl nějaký čas komendován do Olomouce, se tam seznámil s dívkou, a poněvadž se co člen německého řádu nesměl ženit, žil s ní bez kněze a tuším žije dosud zcela občanským životem. Nechodil po vídeňských ulicích nikdy co generál, nýbrž jen jako plukovník, a poznávali v něm arcivévodu jen ti, co jej znali. Jakmile se František Josef dověděl, že se ve Vídni těší jisté oblibě, jmenoval jej zemským velitelem v Innsbrucku, ačkoliv všichni jeho předchůdci v hodnosti Hoch- und Deutschmeistra žili ve Vídni a měli ve Vídni svůj palác právě co velmistři řádu. Císař se jistě nehněval, když slyšel, že František Ferdinand není oblíben. Nebylo mu to ostatně novinkou. Přitom se s ním skoro nikdy nestýkal, jen při oficiálních a vojenských příležitostech. Dvornímu životu se František Ferdinand vyhýbal jako čert kříži, poněvadž nechtěl snášet pokoření své ženy. Nebyla arcivévodkyní, a kdyby se oficiálně objevila se svým chotěm u dvora, musela by se od svého manžela odloučit, poněvadž směla vystoupit teprve za arcivévodkyněmi. Tak to nakazoval dvorní řád, španělská etiketa. Císař nestrpěl změnu, a to ani tenkrát, když se jednalo o jeho vnouče. Princ Leopold, císařův zeť a manžel jeho dcery Gisely, měl jako bavorský královský princ nárok na vojenskou stráž před svým palácem. A jednoho dne nejstarší dcera prince Leopolda a arcivévodkyně Gisely zmizela s komandantem oné stráže a z Milána došla za několik dní zpráva, že se tito dva lidé vzali. Museli tedy dostat dodatečné schválení rodičů a děda. Tedy si císařova vnučka vzala prostého bavorského šlechtice Seefrieda, barona v Mnichově. Baron Seefried byl povýšen do rakouského hraběcího stavu a jmenován majorem pěšího pluku, který tenkrát ležel posádkou v Jihlavě nebo Znojmě. Když se konal pohřeb zavražděné císařovny Elišky, bylo v kapucínském kostele ve Vídni poukázáno hraběnce Seefriedové, jako rozené arcivévodkyni nebo královské princezně, místo vedle její matky v první lavici, její manžel však měl sedět docela vzadu za arcivévody a vyššími šlechtici. Jenže Seefried se touto klasifikací nespokojil a odešel z kostela – a s ním i jeho choť.

Podobně se nakládalo s vévodkyní z Hohenbergů, manželkou Františka Ferdinanda, a proto se oba stranili příležitostí, kde by byl tento rodový rozdíl dle španělského řádu uplatňován. A jelikož byl v posledních letech František Ferdinand pověřen zastupováním nejvyššího vojenského pána, nedostal se s ním císař do styku ani při vojenských příležitostech. Poměr mezi oběma byl až trapný.

Na varovné listy František Ferdinand ničeho nedával, ani když přicházely ze Sarajeva. Nesouhlasil sice s ledabylostí oficiálního Rakouska vůči jihoslovanskému problému, nenáviděl jak Aehrenthala, tak i Berchtolda, ale ani on nebyl schopný správně posoudit poměry na jihovýchodě mocnářství. Byl proti oficiální politice v první řadě proto, poněvadž věděl, že je dílem Maďarů, již mu byli z duše protivní. Ale zase jen proto, poněvadž maďarská šlechta měla v monarchii větší moc než rakouská, vlastně česká, a poněvadž si i osobně daleko více troufala, kdežto česká a polská šlechta se k němu lísala. Avšak hlavní příčinou, proč František Ferdinand nevěřil v srbské nebezpečí v Bosně a v království [srbském], byl jeho názor na trialismus. Aby pokořil Maďary, byl pevně odhodlán zrušit po nastoupení trůnu dualismus a dát mocnářství soustavu trialistickou: Rakousko, Uhersko a Jihoslavii: Chorvatsko se srbskou částí Uher, Bosna a Hercegovina. Byl přesvědčen, že taková třetina monarchie bude do té míry působit přitažlivě na Srby v království, že se vzdají státní samostatnosti a připojí se k této třetině pod habsburským žezlem. Tyto naivní fantasie nedovedl nikdo následníkovi vymluvit. I jeho přátelé, kteří sami takovým utopiím nemohli věřit, se pak spokojovali frázemi o přitažlivosti monarchie pro Srby v království. Následník byl do té míry přesvědčen o správnosti svého plánu, že věřil v trpělivost Srbů až do té doby, než bude císařem on. Zatím nepřikládal špatné rakouskouherské politice a jejím špatným účinkům na Srby valnou váhu. Vždy jen dokládal: „Však se to všecko změní, až budu já!“ A Františka Ferdinanda bylo víc než obtížné, ba i nebezpečné přesvědčovat nebo mu odpírat. V takových případech dovedl zuřit a nadávat. Jak se taková přitažlivost monarchie prováděla prakticky hospodářsky, viděli Srbové den co den v Zemuni, a jak politicky

v Chorvatsku, to učí záhřebský proces, a jak diplomaticky v Bělehradě, zase proces dra Friedjunga ve Vídni! To vše tento nadšený trialista věděl a viděl, ale nedovedl podle toho myslet. A lidé jako Baernreither a Redlich nebo – Pán Bůh s námi – Masaryk pro něho neexistovali.

Srbové se ovšem takovým naivností jen smáli. Byli mezi nimi jistě lidé seriosní, kteří dost dlouho věřili a doufali, že se zlý poměr s Vídní dá upravit a zlepšit, sami přijížděli do Vídně a radili, dokud byl čas, ukazovali, jak si vůči Srbsku monarchie všude a ve všem počíná, aby mohli zjednat nápravu, vždyť se o ni pokoušel i prof. Masaryk, ale vůči nafoukanosti rakouských Aehrenthalů a Berchtoldů bylo vše marné. A přec se musí doznat, že snesitelný poměr k Srbsku byl tak snadno a lacino dosažitelný: hospodářsky Srbové žádali větší kontingent vepřového dobytka, který dováželi do Rakouska, přistavování vagonů a nějakou tu tarifní slevu. Kulturně pak žádali srbské školy v Bosně a Hercegovině a v jižním Maďarsku a slušné chování vůči pravoslavné církvi v maďarském Srbsku. To ovšem byly požadavky, jež byly proti malicherným zájmům Maďarů, nehledě k tomu, že se právě politický zájem Maďarů stavěl proti oné přitažlivosti. Maďaři věděli o nicotných sympatiích, jimž se těšili u následníka. Je pravda, že se následník svou antipatií k nim netajil. Jednou byl vyslán do Budapešti, aby zahájil v zastoupení císaře delegace, jež tam onoho roku zasedaly. Přímo z budínského hradu, kde se tato ceremonie odbývala, bezprostředně po proslovení – přečtené – řeči František Ferdinand odjel na nádraží a skočil v uniformě uherského generála jízdy do vlaku, který se dal ihned do pohybu. Svůj kalpak narazil sluhovi na hlavu se slovy: „To můžeš nosit ty!“ Takových dokladů o malé lásce následníka k Maďarům by byla nekonečná řada. To vše bylo součástí komplikované povahy Františka Ferdinanda.

Nemůže být pochyb o tom, že následník, pokud se týče vlády a státní politiky v monarchii, měl několik zdravých politických postřehů. Už že poznal, že supremace Maďarů musí nakonec přivést monarchii do záhuby, byl názor jistě správný. Z tohoto názoru vyvozená snaha po trialismu jistě stála za diskusi

a úvahu. Že následník chtěl zmařit postavení Maďarů pomocí všeobecného hlasovacího práva pro uherský parlament, bylo právě tak rozumné. Skoro by se mu byl tento plán podařil, když přiměl svého maďarského důvěrníka Kristóffyho, aby co ministr vnitra všeobecné hlasovací právo zavedl. Ale všechny tyto náběhy k lepšímu poznání, jež už jeho přátele přiměly k tomu, aby ve Františku Ferdinandovi spatřovali spasitele Rakouska, neměly svůj původ v nějakém uceleném a především ustáleném politickém názoru. To vše byly jen následníkovy okamžité nápady bez solidního základu. František Ferdinand byl stejně impresionista jako impetuózní cholerik. Žádné jeho politické postřehy, správné ani nesprávné, nebyly výsledkem klidných, vážných a bedlivých úvah, nebo dokonce porad s vážnými lidmi. Na takové úvahy a politické metody vůbec měl následník málo času, trpělivosti a – vzdělání. Jako všichni arcivévodové byl vychováván povrchně a nedlouho. Proběhli gymnasiem, naučili se několika řečem a místo na universitu šli k armádě. Pak přestalo jakékoliv studium a jakákoliv vážnější četba. Mladí páni neznali ani historii své rodiny a svého státu. K vážné politické úvaze jim scházely potřebné historické, hospodářské, sociální i kulturní znalosti. Tedy prostě všecko. Následníkovy názory tedy vypučely především z obvyklé opozice proti vladaři. Němci tomu říkali Kronprinzenpolitik. Princové jsou vždy proti vládnoucímu systému. Bedřich III. v Prusku byl v opozici proti svému otci Vilémovi, byl liberál, poněvadž otec byl konservatívec, stejně korunní princ Rudolf si hrál na liberála, poněvadž František Josef byl reakcionář. František Ferdinand si nehrál na liberála, jemu dělal starý císař ještě příliš mnoho koncesí liberalismu, on, který chtěl v Uhrách zavést hlasovací právo, bouřil Panskou sněmovnu, když se v Rakousku přijímaly zákony. On si tedy nehrál na liberála, ale byl proti Maďarům, poněvadž oficiální politika pracovala s Maďary a bála se jich. Byl proti dualismu, poněvadž František Josef na dualistickou ústavu přísahal, byl proti Itálii z klerikalismu a proto, že s ní František Josef uzavřel Trojspolek. Ba následník byl proti česko-německé dohodě, poněvadž ji císař chtěl uskutečnit za každou cenu.

František Ferdinand byl pro císaře enfant terrible a jen bezohledné způsoby a nemilosrdné metody Františka Josefa jej držely v mezích. Ale celá ta následníková oposice – i když se částečně zdála správnou, naprosto nebyla správně založena, správně odůvodněna, správně myšlena. Proto byly i její dedukce zcela fantastické a proto se vážní lidé báli dob, kdy nastane jeho panství a vláda. Všechno, co František Ferdinand dělal, tedy i politika, mělo nějaký osobní a nikdy věcný důvod a původ. To, že při svých způsobech politického myšlení a smýšlení odsuzoval něco špatného a zamýšlel něco dobrého, to nikdy nevyvěralo ze situace – to byl následek nějakého osobního dojmu, často stojícího zcela mimo věc. I ten jeho odpor proti Maďarům. On neodmítal Maďary, jejich systém a politické metody snad proto, že se mu zdály nebezpečné pro stát, on zanevřel na Maďary, poněvadž nafoukanost, pomstychtivost a liberalismus maďarské gentry mu byly odporné. Proto byl také způsob, jakým chtěl poznání zla napravovat, pravidelně špatný a skoro vždy jen násilnický. Následkem takového způsobu pak nesnesl jiný, solidně a věcně odůvodněný názor. Učí nás to jeho poměr k prof. Lammaschovi, který byl poslední v řadě c. k. ministrů v Rakousku. Prof. Lammasch byl krajní konservavec, klerikál, ale přitom znamenitý učenec, spravedlivý, korektní člověk a politik, absolutní pacifista. Byl vysoce vzdělaným Rakušanem, tedy politickým odpůrcem předválečného systému. Chtěje Rakousko uchránit před katastrofou a ztratit naději, že se starý František Josef dá přesvědčit o pochybnosti svého systému, rád přijal pozvání následníka trůnu k politické spolupráci na přípravách dne, kdy přijde na řadu on. Vědělo se dávno, že prof. Lammasch je mužem Belvederu. František Ferdinand s Lammaschem tedy prodiskutoval všechny podrobnosti svých snah, skicoval mu své úmysly a Lammasch s následníkem zásadně souhlasil. Když však ukázal na různé obtíže v ústavě a zákonech, jež on co učenec a právník přec musel respektovat a nechtěl následovat následníka na cestě násilí, byl u prince hotov. Už nebyl nikdy zván do Belvederu. František Ferdinand byl prostě absolutista, který neuznával jinou než svou moc. Když jednou chtěl

dr. Koerber následníka charakterisovat, řekl: „Až se dostane k trůnu, jednoho dne si dá zavolat finančního ministra a bude po něm chtít řekněme čtyři miliony korun. Finanční ministr prohlásí, že je nemůže vydat, poněvadž nemá schválení parlamentu. František Ferdinand dá ministra vyhodit, snad zavřít, a pro peníze si do státní pokladny na Singerstrasse prostě pošle patrolu čtyř svobodníků infanterie.“

Proto František Ferdinand nikdy neměl trvalých přátel a přívrženců. Dlouhou dobu platil za jeho člověka někdejší ministrpředseda dr. Max Vladimír Beck. Ode dne, kdy přijal jmenování od Františka Josefa a zavedl všeobecné hlasovací právo, ztratil následníkovu důvěru a byl jím tak dlouho pronásledován, až se jej podařilo pomocí vídeňských křesťanských sociálů (prince Liechtensteina a Gessmanna) porazit a odstranit z politiky. Stejně to bylo s Aehrenthalem, kterého dal na radu Otakara Czernina udělat ministrem zahraničních věcí, ovšem návodem vévodkyně z Hohenbergů. Jakmile se však Aehrenthal postavil proti preventivní válce barona Conrada proti Itálii, nadával mu následník až nezřízeným způsobem ve společnosti a kdekoliv byla vhodná nebo nevhodná příležitost. Byl naprosto intolerantní, neznal ohledů a čekal, že se každý, kdo se k němu přiblíží, podvolí. To žádal do podrobností až směšných. Německý spisovatel Karl Hanns Bartsch, původem Tyrolák, byl hejtmanem u tyrolského mysliveckého pluku. Paní vévodkyni se jeho knihy líbily a Bartsch byl jednoho dne pozván na Konopiště. Přijel nočním vlakem a sluha mu oznámil, že jej Výsost bude čekat v devět hodin ráno. V šest ráno je prý mše. Bartsch tedy do osmi hodin spal a k deváté byl připraven. Před devátou se dostavil sluha s poselstvím: Jeho c. a k. Výsost děkuje, pana hejtmana už nepřijme. Že jako může zase odjet. Proč? Poněvadž nebyl na mši!

Stejně následník čekal, že se i Jihoslované, hlavně Srbové, přizpůsobí jeho přáním a příkazům, až se stane císařem. Tak vypadala ta jeho přitažlivost. Že by si někdo troufal v Srbsku a Chorvatsku mít jiný názor na věc, bylo pro tohoto

prince nemyslitelné. Proto nevěřil varovným hlasům ze Sarajeva a jel tam v doprovodu své choti.

Co se dělo v nitru Františka Josefa, když došlo k vypuknutí světové a ne pouze rakousko-srbské války, to ovšem zůstane pro všechnu dobu tajemstvím. Od onoho: „Also doch!“ [Tedy přece!], když se rozhodlo, až do své smrti roku 1916 dal František Josef jen málo slovy najevo své vlastní pocity. Zůstal vůči svému okolí vždy pouze věcným posuzovatelem dějů, po celou dobu jej neopustila zjevná skepse, která byla snad už předtuchou, proto jej stále doprovázela snaha válku skončit. Nic jej nepřekvapovalo: zprávy o vítězstvích či porážkách přijímal zcela lhostejně, poněvadž věděl, že žádná zpráva toho druhu neznamena konec války. Osobně pro něho bylo ulehčením, že místo Františka Ferdinanda je tu mladičká Karel František Josef. Tento mladík mu co následník nedělal pražádných obtíží a starostí. Poslouchal starého pána na slovo, netroufal si ani dutnout, a s tím, jak jednou bude, si František Josef hlavu nelámal. Egoismus stáří mu vždy našeptával, že je pro něho nejdůležitějším zachovat klid. Rozčilování škodí! Arcivévodu Bedřicha nerad udělal nejvyšším velitelem, ale ze strachu, aby se generálové mezi sebou neseprali, tak učinit musel. Příliš dobře znal Bedřichovu duševní omezenost a osobní pohodlnost. Měl o ní dokonce písemné doklady. Arcikníže Bedřich se svého času stal přiděleným generálem v Prešpurku, když tam byl sborovým velitelem svobodný pan Catty, generál starého rakouského stříhu, voják, bezohledný a přímý puntičkář. Po prvním roce Bedřichovy služby podával sborový velitel, jak bylo zvykem a předpisem, operativnímu oddělení generálního štábu zprávu o schopnostech generálů stojících pod jeho velením. To se dělalo podle předtištěného blanketu. Baron Catty do arcivévodovy konduitní listiny napsal poznámku: Zum Corpskomandanten ungeeignet. (Za sborového velitele neschopný.) Císař posudek svého vojáka respektoval. Dokud byl Catty živ – i v penzi –, se arcikníže Bedřich sborovým velitelem nestal. Za války se tedy stal nejvyšším velitelem, ale bylo postaráno o to, aby do velení nijak nezasahoval. Válku vedl Conrad von Hötzendorf.

Ani v něj neměl František Josef valnou důvěru. Vůbec nevěřil svým generálům. V obyčejně dobře informovaných kruzích ve Vídni se tvrdilo, že těmto svým pochybnostem dal drastický výraz, když mu jeho vojenská kancelář, vlastně její šéf, polní zbrojmistr Bolfras von Ahnenburg, předložil jmenování různých generálů a velitelů armád a divizí v poli. Prohlédl si ta jména, a když listinu dočetl a podepsal, stáhl své kostěné brejle a Bolfrasovi řekl: „Na, die werden 'was Sauberes gewinnen!“ (No, ti vyhrají co čistého!)

Válka sama na něho jinak mocně nepůsobila. Neměl zájem o detaily, a když se hlásilo tolik a tolik mrtvých a tolik zajatých, nic jej nezajímalo. C'est la guerre! Válka je válka a tu je povinností každého dát se za svého císaře zabít. Více nebo méně zabitých – to jej nezajímalo. Na nic při tom nemyslel, cifry, bezobsažné cifry. Co značily žalu a neštěstí, co ty cifry znamenaly bídy a slzí matek, žen a dětí – pro to František Josef neměl buňky. Snad ani ne z tvrdosti, ale cítil se tak povznešeným nade vše a všechny ostatní, cítil se tak vysokým a velkým pánem, že asi věřil, že je oběť těch statisíců, jež byly vražděny a mrzačeny, skutečně samozřejmě! On přece také konal svou povinnost od rána do noci! Každý má jiné povinnosti. Ti venku mají právě povinnost zemřít! C'est la guerre! Krieg ist Krieg! [To je válka! Válka je válka!]

Politika, v první řadě domácí, jej stejně přestala zajímat. Proto mu bylo vhod, že je šéfem vlády hrabě, a ještě k tomu hrabě Stürgkh, který už před válkou dovedl proplout všemi úskalími, co jich v domácí politice, hlavně v parlamentě bylo. Stürgkh byl nahoře dobře zapsán. Oba jeho bratři byli oficíry, on sám býval státním úředníkem. Byl ministerským radou v ministerstvu vyučování, a když vydal hrabě Badeni svá jazyková nařízení, Stürgkh odešel ze státní služby – jeho německví politiku hraběte Badeniho neuneslo. Za svou politickou a národní spolehlivost byl brzy odměněn mandátem ve štyrské velkostatkářské skupině a až do zavedení hlasovacího práva zůstal poslancem. Vydával si také pomocí některých zámožných klubovních přátel politický týdeník *Montagsrevue*, v němž se každý pondělek objevoval dlouhý politický článek z jeho pera, jemuž se podle

Arbeiterzeitung říkalo v politických a parlamentárních kruzích „der dieswöchentliche Stürgkh“ [Stürgkh toho týdne]. Byly to nekonečné věty v duchu staroliberálních ústavověrných velkostatkářů. Tedy konservativní liberalismus nebo liberální konservatismus. Za ministrování dra Koerbra byl hrabě Stürgkh jeho nejvěrnějším stoupcem, což bylo pro Koerbra velice důležité, poněvadž v klubu německého velkostatku mnoho přátel neměl. Stürgkh, nemohl Koerbrovi zjednat sympatie velkomožných pánů, opatroval mu proto alespoň hlasy Auerspergovy družiny. Stürgkh byl osobně mužem neobyčejně slušným a korektním, a protože byl úplně bez jmění, neznal pýchy aristokratů. Dokud byl parlament do vypuknutí války aktivní, hleděl se Stürgkh pokud možno dohodnout se všemi stranami. Ačkoliv byl zuřivým odpůrcem všeobecného hlasovacího práva a ostrou řečí chtěl pomocí zahraničního ministra v posledním okamžiku v Panské sněmovně uzákonění zmařit, dokazuje, že zavedení tohoto demokratického práva znamená mezinárodní nebezpečí, smířil se s osudem a převzal vedení parlamentu zvoleného na základě nového volebního řádu. I svému německému ukládal jistá omezení a jeho poměr k značné části českých poslanců byl tak dobrý, že dr. Kramář hlasitě prohlásil, že máme děkovat Bohu, že máme Stürgkha. Jistě v tomto projevu českého politika bylo dost osobní sympatie, ale fakticky se hrabě Stürgkh ve věcech národnostních choval slušně. Když se stal ministerským předsedou, upravil si v první řadě svůj poměr k císaři tak, že k němu nikdy nepřicházel s věcmi, jež byly nepříjemné. Vzal si patrně povážlivé naučení z dob Koerbrových. Jednoho dne oznámil císař po intervenci ministra války Schönaicha dru Koerbrovi, že bude třeba zvýšit kontingent nováčků pro společnou armádu. Koerber prohlásil, že dá osnovu dotyčného zákona vypracovat, dovoluje si však podotknout, že přijetí této předlohy v parlamentě narazí na vážný odpor a obtíže. „Sie sagen mir immer lauter unangenehme Sachen.“ (Říkáte mi stále jen samé nepříjemné věci.) Koerber už druhého dne přinesl předlohu k předběžné sankci a podal ji v parlamentě. Obtíže skutečně nastaly, ale ministerskému předsedovi se přec jen podařilo ji nejsilnějším

nátlakem prosadit. Stejná předloha měla být odhlasována v Uhrách. Tam se Štěpánu Tiszovi nepodařilo, co ve Vídni Koerbrovi: v uherské sněmovně byla předloha zamítnuta. Snad se o ni Štěpán Tisza ani nenamáhal. V rakouské sněmovně musela nová předloha zrušit už přijatý zákon. Od té doby císař Koerbrovi v ničem neodporoval.

Tak si chtěl alespoň hrabě Stürgkh uspořit výtku, že říká vždy jen nepříjemné věci, a té zásady se držel. Chodil každou neděli k audienci, kde přednášel své referáty, ale nikdy nic nepříjemného. Tato Stürgkhova metoda zobecněla do té míry, že vojenský adjutant, který při audiencích intervenoval, skoro každému, kdo přicházel k císaři a byl jen poněkud podezřelý z politiky, vyřídil prosbu generálního pobočníka, aby neříkal nic nepříjemného. Tak se František Josef v posledních letech svého života různé nepříjemnosti dozvídal jen náhodou a vždy jaksi z druhé ruky.

Po vypuknutí války se ovšem Stürgkh oddal této metodě úplně. Nebránil vojákům v ničem, ve všem jim vyhovoval a ve všem je podporoval. Že byly hned prvního dne mobilisace porušeny zákony o cedulové bance, že si vojáci odvezli celý kovový poklad rakousko-uherské banky, zůstalo sice dlouho tajemstvím, ale Stürgkh o něm věděl a ani se nepokusil bránit finance státu, které byly tímto činem vlastně hned první den deroutovány [rozvráceny]. Stürgkh se nebránil, ani když byla postupně ve všech směrech porušována ústava, naopak toto řádění vždy plně podporoval novými ministerskými nařízeními na základě § 14 ústavy. Jeho úvaha byla prostičká: parlament nezasedá, nemá se tedy čeho bát, a tak byl rozhodnut parlament po celé trvání války nesvolávat. Uvažoval tak, že dopadne-li válka šťastně, budou beztak všecka nařízení vydaná na základě § 14 přijata, nedopadne-li dobře, je to vůbec jedno. Je sice pravda, že kdyby se byl hrabě Stürgkh pustil s vojenským velením do boje, jistojistě by podlehl, ale že se ani nepokusil vojáky uvědomit, že i ve válce je na světě parlament a vláda, zůstane vždy skvrnou na jeho obraze. Snad jen v jednom případě se hrabě Stürgkh ozval, i když s neúspěchem: když byl zatčen dr. Kramář na rozkaz arcivévody Bedřicha, vlastně

jeho plukovníků a generálů. V hlavním stanu byla politická sekce a její duší byl generál Metzger, Němec, a plukovník Hranilović, Chorvat. Ti platili za původce a zdůvodňovatele rozkazu nejvyššího velitele na zatčení dra Kramáře a pak dra Rašina. Hrabě Stürgkh objasňoval císaři pochybné stránky tohoto řádění nejen při zatčení, ale i v průběhu procesního řízení. František Josef s ním prý dokonce souhlasil, ačkoli dra Kramáře za velezrádce považovat nemohl, ale ani císař na sebe nechtěl vzít odpovědnost zamítnout návrh a přání nejvyššího vojenského velení!!

Parlament nebyl ve Vídni oblíben natolik, aby obyvatelstvo pociťovalo jeho úplné mlčení za nějaký ústavní nedostatek. Tu a tam se v prvních dnech mobilisace a války zejména v socialistických listech vytýkalo nebezpečí bezparlamentního režimu, ale i tyto poznámky utichly, když pohrozil státní censor. Hrabě Stürgkh tedy vládl bez kontroly tak, jak bez kontroly vedl válku hlavní stan. Hrabě Stürgkh si však netroufal vážně se ozvat, když se všecka rakouská reakce v uniformě i civilu spojovala a spojila k společnému útoku na jakoukoliv svobodu občanů. Dokonce se schválením ministerské rady byla utvořena takzvaná vojenská meziministerská dohlížecí komise, která nebyla než vyšší policejní instancí, která na vojenský pokyn dávala rozkazy a připravovala vládní nařízení. Byl to jakýsi druh tajné rakouské čerky a nikdo nevěděl, kdy a jak se dostane do jejích spárů. Tam se dodávaly všechny klepy a denunce ne pouze z Vídně, nýbrž z celého Rakouska, a odsud pak chodily fermány místodržitelům, vojenským i občanským policiím, komisi byla vůbec odevzdána veškerá vnitřní správní moc. Proti ní nikdo nic nezmohl, ani ministrpresident, ani ministr, ani kterýkoliv místodržitel. Duší této komise byl sekční šéf v ministerstvu vnitra dr. Svoboda, Čech. Co vše tato tajná komise spáchala, na kolika a jakých nešťastných akcích měla svůj hlavní podíl, se patrně už nikdo nedoví. Protokoly a spisy, byly-li jaké, jistě pánové spálili, než přišla likvidace všeho. Tato komise provedla také první kroky ke všem persekucím, ke Kramářovu a všem podobným procesům. Neohlížela se na nikoho, na nic a vědomě způsobovala vládě

nepříjemnosti, poněvadž v komisi byli lidé, kteří si tu vyrovnávali účty s nepříjemnými a jim nesympatickými lidmi, ať seděli kdekoli. Jak hloupě si při tom vedli, prokazovala každá akce, kterou prováděli. Nejvíce ovšem omezenost této komise dokazuje proces proti dr. Kramářovi, Rašínovi a soudruhům. I když se tvrdilo, že podnět k zakročení proti dr. Kramářovi vyšel z hlavního stanu, je jistojisté, že první ukázala na zločinnost dra Kramáře tato meziministerská čeka. Odsud jistě dostali oficiální v hlavním stanu avis au lecteur [radu čtenáři] a odsud vyšel popud k hloupostem arcivévody Bedřicha a jeho okolí. Arcivévoda Bedřich byl politicky tak naivní a neinformovaný, že by se jistě bál postupovat proti tehdejšímu českému politickému vůdci, a to tím méně, jelikož jistě věděl, že se dr. Kramář těší zvláštní přízni panujícího císaře. Ale meziministerská komise nenáviděla dra Kramáře a nenáviděla hlavně hraběte Stürgkha, o němž věděla, že chová k dru Kramářovi velkou úctu a přátelské city. Mimoto bylo té politické komisi jasno, že postupem proti českým politikům způsobí nesnáze hlavně hraběti Stürgkhovi. Dr. Kramář a dr. Rašín byli tedy jednoho dne zatčeni a předáni vojenskému soudu. Tolik odvahy, aby dali soudit občanské lidi občanskými soudy, páni v komisi zase neměli. Obávali se, že by řádný soud nemohl Kramáře ani žalovat, neřkuli odsoudit. Na vojenský soud bylo spolehnutí, tam neplatil soudní řád a právo, tam stačil befehl. Řízením Božím dostal žalobu dr. Marcus Preminger, nadporučík-auditor, takto zástupce státního návladního v bukovinských Černovicích. Dr. Preminger se osvědčil už před válkou svou řízností proti bratřím Gerovským, byl tedy ve válce povolán do Vídně jako specialista ve věcech rumunských, ruských a ukrajinských.

Dr. Marcus Preminger byl pověřen procesem proti dru Kramářovi a soudruhům. Asi se sám divil, když byl tento proces svěřen jemu, který neměl do té doby vůbec ani potuchy o politice, zvláště pak o české. A všecko, co se v Praze o něm povídalo a povídá, je nesprávné. Dr. Preminger nebyl žádný bladhaund, jak se všeobecně soudilo. Chudák dostal befehl, tak ho šel provádět, hledal, kde se dalo, strašil, kde mohl, jen aby se cosi dověděl nejen na dra Kramáře, ale o české

politice, o českém myšlení a smýšlení vůbec: vždyť musel napsat žalobu proti přednímu českému politikovi, který byl ke všemu také právník, a neměl o něm ani materiál, ani potuchy. Psát onu žalobu znamenalo básnit. Premingrovi pomohla fantazie. Dělal, co mohl, a nutno doznat, že pro člověka, který o Češích a národě, jeho snahách, politických a kulturních tužbách, o českých lidech nevěděl ani písmena, byla podaná žaloba činem až uměleckým. Že v té strašné situaci hledal, a často sáhl vedle, kdo by se tomu divil? Jednal vždy s prohnaností vlastní východním židům, ale přec jen naivně. S obžalovanými jednal vždy slušně a lidsky, pokud sám směl a mohl! Dr. Kramář sám mu po skončení procesu písemně poděkoval.

Dnes ovšem je snadno prorokovat do minulosti. Ale nevěřil jsem ani okamžik, že se dru Kramářovi něco stane. Že bude asi po dobu války sedět za mřížemi, to bylo patrné už proto, aby z celé věci nevzešla blamáž pro hlavní stan. Ale alespoň pro mne bylo vyloučeno, že by František Josef podepsal ortel smrti. A s nikým jiným se tehdy nepočítalo. Když pak byl rozsudek změněn, bylo zase jistojisté, že dr. Kramář bude po válce na svobodě a bude zas poslancem. Když proto o přestávce přišel dr. Preminger k svému zvláštnímu ctiteli, generálnímu řediteli Pražské železářské společnosti Kestránkovi, který stál s drem Friedjungem a se mnou, radil jsem mu, aby se dal včas Kestránkem zaopatřit, neboť mu může opatřit dobré místo. Preminger byl politicky tak naivní, že prohlásil, že bude moci vstoupit jako sekční šéf do kteréhokoliv ministerstva, dokonce i do zahraničního. Když jsem mu řekl, že se mýlí, poněvadž zůstane-li Rakousko pohromadě, a on v to přec věří, tak bude zas parlament a zase poslanci. A když v tom poválečném parlamentě bude jen jediný Čech, tak on, Preminger, nebude v žádném ministerstvu, že tolik moci bude mít i ten jediný český poslanec. Dr. Preminger se usmál a řekl jen: „Sie verkennen die Lage!“ (Podceňujete situaci!) Řekl jsem mu pouze: „V nejlepším případě budete sekčním návladním, ale zase v Černovicích. To už bych byl raději v Pražské železářské a ve Vídni.“ Když pak dr. Kramář dostal milost a dr. Preminger jednoho dne přišel do parlamentu, podle pravdy řekl

finančnímu ministru dru Englovi, s nímž jsem stál, ukazuje na mne: „Ten byl jediným, kdo mi prorokoval běh věcí správně. Vše přišlo tak, jak to říkal od prvního okamžiku.“

Opakuji: věc vznikla v meziministerské komisi. Stürgkh se několikrát pokoušel zastavit proces a rozsudek, ale ani císař neměl odvalu postavit se proti zlotřilému vojenskému soudu a s ním spojené komisi. Až po jeho smrti mladý císař dra Kramáře a soudruhy amnestoval, když mu bylo vyloženo, jak proces a rozsudek působil v Čechách. Ovšemže si Karel myslel, že amnestií získá celý český národ.

Proto každý, kdo jen dovedl do těchto poměrů nahlédnout, do smrti neuvěří, že by se byl František Josef pro smrt svého synovce vůbec pustil do války. Povolil jen nátlaku působícímu na něj ze všech stran. Nejenže mu František Ferdinand nikdy nebyl sympatický, starý císař byl od mládí egoistou, a to krajním, natož ve vysokém stáří! Jaký mohl mít osobní zájem? Chtěl mít pokoj a věděl, že ve válce nebude. Zakládal si na osobních sympatiích cizích států a mocnářů – osobně mu na Vilémovi II. záleželo nejméně – a o ty by ve válce přišel, to věděl dobře. Co válka znamená, věděl, a i když hospodářské stránce války nerozuměl, věděl, že finance monarchie nejsou skvělé a že válka říší finančně strhne. A při tom svém skepticismu jistě pamatoval na možnost prohry, anebo alespoň na situaci, kdy válka skončí bez pozitivního výsledku, a že si pak *expensis compensatis* bude každý vyřizovat své věci sám. A při tom všem: vnitřní politika! Zkušenost mu říkala, že se bez války poměry udrží tak dlouho, dokud bude živ. *Après nous la déluge!* [Po nás potopa!] Co mu záleželo na mladém Karlovi? Ani to nejmenší. Byl dost zlomyslný, aby si dovedl alespoň ve svém nitru říci: Ať se trochu dře! Dřel jsem se s těmi poměry také a jak dlouho.

A co proti všem těmto možnostem *in peius* mohl získat? Věděl dobře, že anexe Srbska je holou nemožností. Z důvodů politiky vnitřní i mezinárodní. Z vlastní zkušenosti věděl, že není jen tak beze všeho možno v Evropě a zejména na Balkáně rušit *status quo*. Věděl dobře, že když bylo Srbsko v srbsko-bulharské válce v krajním nebezpečí, poslal svého vyslance hraběte Khevenhüllera vstříc

vítězícímu Battenbergovi se vzkazem, že Rakousko okamžitě vtrhne do pole, neustane-li v postupu proti Srbsku. Nějaký podobný Khevenhüller, francouzský nebo anglický, nejspíš ale italský, by byl přijel do Vídně, kdyby se bylo proti Srbsku postupovalo vítězně. A zpočátku s tím František Josef počítal, poněvadž ještě nebylo jisté, že místo rakousko-srbské války vypukne světová. A pro nějakou intervenci by se František Josef nedal štvát ani svými ministry, byl by jistě povolil. Tedy: zvětšit říši nemohl a také nechtěl, on jistě ne. Pro koho také? Zase pro onoho mladíka, Karla? Možno podsouvat Františku Josefovi cokoliv, ale kdo jej pokládal za nadšence pro válku, ten ho věru neznal. Neměl naprosto žádný zájem na válce, ani ten nejmenší, a třeba se dnes kdekdo zapřísahá, že císaře do války nehnal, dlužno věřit, že František Josef válku nechtěl. Také celá rakouská poválečná literatura vykládá stanoviska jednotlivých ministrů a politiků, ale nikde nemáme jediný zaručený císařův projev pro válku. Nebyl hazardér, nikdy a v ničem, v té věci by jistě okamžitě popustil, kdyby se měl o koho opřít. Ale všecko jeho okolí hnalo do války, tam dlužno hledat hazardéry.

S naprostou jistotou se dá tvrdit, že kdyby byli z Berlína jen jedenkrát projevíli nechuť k válce, František Josef by s nadšením od každého válečného úmyslu upustil. Proto se Conrad a Berchtold starali o souhlas Berlína ze všech sil, aby mohli císaři oznámit dotyčné berlínské rozhodnutí. Také vidíme z Conradovy knihy, že poslední rozhodnutí pro válku se stalo, až když mohli císaři oznámit rozhodnutí z Berlína. Již nedůvěra, kterou měl František Josef ke svým velitelům a generálům, utvrzuje v názoru, že válce nepřál. Je zaručený císařův výrok k baronu Bolfrasovi z Ahnenburgu, šefovi své vojenské kanceláře, když mu tento předložil seznam velících generálů: Die werden 'was Sauberes gewinnen! (No, ti vyhrají co čistého!) Nebyl to ani nějaký zásadní názor, žádný projev státnické moudrosti, ba ani nějaký záchvat humanity, který císaře zrazoval od války, nic podobného bych si mu netroufal imputovat. Zde stačí znát jeho nezměrný egoismus, jeho škarohlídství a jeho nedůvěru k lidem. Tolik rozuměl věci, aby poznal, že nic dobrého z té války vzejít nemůže. A zejména dokud se ve věci

definitivně nevyslovila Itálie, nelze císaře považovat za původce války. Kdyby se byl našel někdo, kdo by mu řekl, že stačí vyjednat se Srbskem přiměřenou satisfakci, nějaký dokument, kdyby Anglie nebo Itálie navrhly bez ohledu na Německo konferenci, František Josef by jistě na tento návrh s radostí přistoupil. A ještě jeden moment jistě mluvil u Habsburka proti válce: vnitřní císařův vztah k Německu a Berlínu. Egoističtí a pyšní lidé, přesvědčení o své velikosti, tak jako byl František Josef, ti nezapomínají. A císař nezapomněl na rok 1866, ani když se stal spojencem Německa i Itálie, vítězů i poražených. Třebaže by jeho styky s Vilémem II. byly sebelepší a okázalejší, byly všechny tyto projevy dílem diplomatů a zahraniční politiky, které měly svůj význam pro politiku mezinárodní, nebo dokonce i pro politiku vnitřní, nejčastěji maďarskou. Upřímným spojencem Německa byl král uherský, ne císař rakouský. František Josef znal příliš dobře berlínskou tendenci a tamější náladu. Dobře věděl, co by Schuler an Schuler [rameno při rameni, společně] znamenalo po vítězném tažení! Věděl, že by si v Berlíně v takovém případě přisvojili všechnu zásluhu na dobytém vítězství, všechnu slávu by si shrábli pro svou armádu a Rakousko by hrálo úlohu víc než podřízenou. S tím vším František Josef jistě počítal, když uvažoval o válce. Nikdo z jeho okolí neprozradil, zda František Josef nevyslovil své pochybnosti a svůj odpor k válce. Všichni se zříkali odpovědností, když válka tak špatně skončila. Ale je vyloučeno, že by císař po smrti Františka Ferdinanda i jen pomýšlel na válku. Ovšem později, když už se kabiny všech států jeden po druhém a jeden pro druhého odhodlávaly k válce, nemohl František Josef ustoupit, nechtěl-li se ukázat zbabělcem. Je ostatně příznačné, že se v oněch dnech k císaři nedostal dr. Koerber, jenž se vždy těšil jeho důvěře, i když mu co prostý úředník nikdy nebyl příliš sympatický. Ale císař mu věřil, poněvadž o něm věděl, že nemá osobní ambice a řekne pravdu. Válkychtivé okolí císaře tak obklopilo, že se k němu v rozhodné chvíli nedostal nikdo, kdo by si byl troufal v císaři vzbudit nebo podporovat nechuť k válce. O Koerbrovi to lze tvrdit s jistotou. Od prvopočátku válku odsuzoval a prohlašoval za největší lehkomyšlnost Rakouska,

poněvadž znal schopnosti všech vojenských a civilních funkcionářů, kteří přicházeli v úvahu. Svými dotyčnými názory se netajil. Ve *Světové revoluci* vypravuje prezident Masaryk o rozmluvě, kterou s ním měl při svém předposledním pobytu ve Vídni, 10. listopadu 1914. Praví toto: [Formuloval jsem svou hlavní otázku takto: Bude Vídeň schopna, vyhraje-li, provést nutné reformy? Koerber po zralém uvážení a odhadnutí osob řekl docela určitě: ne! Vítězství posílí starý režim, a nový (Karel) nebude o nic lepší; po válce vítězné budou rozhodovat vojáci. A ti budou centralizovat a germanizovat, bude absolutismus s parlamentní okrasou. A co Berlín, tázal jsem se, nebude ten tak rozumný, aby svého spojence vedl k reformám. Sotva, zněl úsudek.¹⁸]

Bezprostředně po rozmluvě s Koerbrem prof. Masaryk odjel do Prahy. Poněvadž jsem mu tuto rozmluvu s Koerbrem smluvil, poslal mi z Prahy lístek 13. XI. '14 a psal: „K(oerber) mluvil, jak to líčíváte.“

Ale jak řečeno: Koerber v oněch dnech k císaři volán nebyl. I v tomto okamžiku zůstal František Josef věrný své, v jiné době a jiné situaci úplně korektní, zásadě nepřipouštět inherence jednoho ministra do resortu druhého, i v tomto okamžiku, kdy šlo o světovou válku, neslyšel než „ressortmässig“ [rezortu přiměřené] příslušné názory. I tak silná energická individualita, jakou byl Štěpán Tisza, odpůrce války původně z důvodů čistě maďarsky nacionalistických, podvolil se vídeňské kamarile, když mu zaručili, že se maďarská minorita v Uhrách v případě vítězství nezvětší. Maďaři úplně spoléhali na německou armádu, organizaci, německý pořádek a od prvního okamžiku toužili po válce.

Císař byl tedy obklopen vesměs členy a příslušníky válečné strany, kterou vedl Conrad von Hötzendorf. Těmito lidmi se dal vlákat do válečného dobrodružství. Jak mu v něm bylo nevolno, možno seznat ze zaručeného rozhodnutí skončit válku po vítězném průlomu u Gorlice: žádný cizí voják nestojí na rakousko-

¹⁸ [V předloze zůstalo vynechané, doplňujeme dle naznačeného odkazu: Masaryk Tomáš G., *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*, Praha 2005, s. 30.]

uherské půdě, udělejme konec. Tenkrát se telefonovalo do Berlína, přijel Vilém II., slíbil, že se mu Srbsko nyní položí k nohám, a bláhový stařec se dal pohnout.

7/6 1929

Sepsal jsem své vzpomínky tak, jak jsem je měl v zápisnících a v hlavě. Nepřidal jsem ničeho a nechtěl jsem se žádnou sebevyšší známostí, dnes beztak z 90 % mrtvou, blýskat. Kdyby mi bylo šlo o takové zevnější malichernosti, mohl jsem napsat ještě dobré dva svazky. Mám však při vší skromnosti za to, že zkušenosti takto nabyté mi dávají legitimaci říci něco o našich poměrech, i když nemám ani poslanecký, ani senátorský mandát. Ačkoliv jsem žil přes dvě desetiletí ve Vídni dost blízko všeho toho, co rozhodovalo v celé říši, anebo právě snad proto, že jsem tam žil, doznávám bez nadsázky, že jsem zůstal neoslňen slávou monarchie a dvora a příslušných institucí. Zůstal jsem vůči všemu tomu chladným pozorovatelem, byl jsem vůči té dost nakažlivé nemoci imunní. Císař a dvůr mi nepřekáželi, když tu jednou byli, ale ani na okamžik mi nescházeli, když zmizeli. Viděl jsem v něm vždy jen faktor mocného, až příliš mocného činitele, nic víc. Scházet mi nemohl už proto, že jsem v dobách, kdy tu byl, jasně viděl, že ten svůj kšeft vede špatně. Stejně loajálně a otevřeně se znám k tomu, že by se mi převrat zdaleka tak nelíbil, kdyby se v čelo republiky dostal jiný prezident než T. G. Masaryk.

To je tak jasné, že k tomu nemusím nic dodávat. O těch jedenácti letech, co žiji zase doma a v republice, jsem vzpomínky nenapsal. Toho, co by stálo za zvěčnění tiskem, by bylo málo, poněvadž ty zajímavé partie se psát nedají. A pak scházejí lidé, nemáme zajímavé lidi. Formát je příliš malý: mimo prezidenta republiky a ministra Beneše u nás není člověka většího formátu. Dr. Kramář, o němž mnozí lidé měli takovou představu, do toho formátu nevyrostl, ačkoliv se dlouho zdálo, že je skutečně státníkem většího slohu. Není, škodila mu jeho neschopnost k objektivitě. Člověk velkého formátu musí být především stejně upřímný a pravdivý k jiným jako k sobě. Mohu říci, že jsem nějakým projevem, ať už ústním, nebo tištěným, nebo psaným, u prof. Masaryka nikdy nebyl překvapen. Když bylo třeba, Masaryk veřejně řekl nebo napsal totéž a doslova, co už před tím

říkal. Stejně dr. Beneš, co ho znám, nemluvil ve sněmovně nebo ve svých spisech jinak, než co jsem od něho slyšel přímo a mezi čtyřmi stěnami. Oba snad o některých věcech nemluvili, když věděli, že by poškodili státní záležitosti nebo že by to neb ono, co by rádi řekli soukromě, nemohli pak říci veřejně, nebo by museli zapřít soukromý hovor. Zním dra Kramáře už hezky dlouho, ví dobře, jak jsem si ho vždy vážil, a musím doznat, že se ke mně choval vždy slušně, že mne dokonce poctíval důvěrou, se kterou právě on zacházel velmi opatrně. Já zase vím, že jsem té důvěry nikdy nezklamal. Ale vím, že dr. Kramář měl o věcech a lidech jisté názory, jimiž se mi netajil, ale veřejně mluvil a jednal jinak, často opačně – jistě z taktických důvodů, v zájmu věci, kterou vedl. Ale to jen proto, že svou osobu, svou pozici strkal vždy do popředí. Člověk velkého formátu nemá smysl pro tak malichernou taktiku. Dr. Kramář byl velký vedle svých poslaneckých kolegů, to věděl a tím se, alespoň mně, netajil, ale nebyl velký absolutně. To dokázal často a hlavně tím, že měl vždy tolik starostí o sebe. Člověk velkého formátu *nemůže* být ješitný a už vůbec ne v takové míře, jak tomu bylo a je u dra Kramáře. Když pak u nás šly věci jinak, než si představoval, cítil za sebe jen lítost a nevděk národa, cítil se osamoceným. V té situaci mu byl vhod každý, kdo s ním měl tutéž lítost, kdo přizvukoval, že je národ nevděčný, a jen takovými lidmi se obklopoval. Místo Maštálky, L. Čecha, dra Tobolky se obklopil pány Hlaváčky a Sísy. Tak se dostal do duševní dispozice, v níž si sám namluvil, že Masarykovi ustoupil, poněvadž je mladší než president. Nevím, věří-li dr. Kramář takovým svým větám, anebo je říká jen proto, aby se vymstil. Ale už jsem neměl list, kam bych byl napsal: je vyloučené, aby byl dr. Kramář tomuhle jakživ, i jen na sekundu věřil. Vždyť on zná pravdu lépe než kdo jiný. Ještě v květnu 1918 mohl, aniž by vzbudil odpor, dosazovat T. G. Masaryka za presidenta akademie. Později již panovalo elementární nadšení celého, i mladočeského, národa pro Masaryka, jemuž podlehl i revoluční národní shromáždění. Nebudeme přec augurovat [ve smyslu „věštit“], Masaryk má svou pozici a sílu v masách, ne v jich zástupcích. Vždyť v revolučním národním shromáždění byli dřívější poslanci zesílení o pár

straníků. Cožpak mimo Tomáška Wintra a několika socialistů měl Masaryka někdo rád? Cožpak ho nebyl nenáviděl kdekdo? Jsem naprosto přesvědčen, že by se Masaryk nikdy nestal presidentem, kdyby uznání, vděk a nadšení národa nebyly tak elementární. Pánové dr. Kramář a Švehla by klidně zvolili někoho jiného – dra Kramáře nebo Švehlu – a T. G. Masarykovi by poslali krásně psanou adresu opatřenou všemi podpisy! O tom jsem nikdy ani okamžik nepochyboval a pan dr. Kramář „ustoupil“, jako všichni tehdejší i pozdější velitelé, tomuto elementárnímu pudu, ne Masarykovu stáří. A to je také punctum saliens [rozhodující věc] v celém sporu mezi Hradem a politickou společností. Švehla a Stříbrný, kteří znali a znají duši davu, byli chytřejší: viděli, jak smýšlí a cítí dav. Aby se dostali tím davem dál kupředu, dali se zapřáhnout, vlastně sami se zapřáhli do vozu vítězného presidenta s tajným a tajeným úmyslem po průjezdu tím davem vybídnout T. G. Masaryka uctivě, ale energicky k vystoupení. Tady je také příčina vzteku na dra Beneše. Švehla a Stříbrný byli už hezky daleko v davu, když tu najednou zaslechli nadšenou náladu pro navráťivšího se dra Beneše a viděli, že to může být člověk, který by jim zhatil plány, a po zkušenostech s Masarykem si řekli: non bis in idem! [Ne dvakrát totéž!] Prezident Masaryk si ve své neskonalé dobrotě a lidskosti nikdy nemyslel o nikom nic zlého, dokud se nepřesvědčil. Dr. Beneš však cítil nepoctivost naší politické společnosti jako každý z nás, kdo T. G. M. milovali stejně, ať už byl profesorem, nebo presidentem. Proto viděl jasně, že tato společnost skutečně *ustoupila*, ale jen *contre-cœur* [neochotně]. Dr. Beneš nedovedl tak odpouštět jako president, má zcela jinou povahu, a čekal, jak a co bude. Brzy poznal, co ti páni připravují a jak si vedou. Když jim president jednoho dne řekl, že napíše nebo napsal do své politické závěti, že doporučuje za svého nástupce dra Beneše. Od oné doby šli na Beneše jako vosy a jdou do dneška. Nemohu nikoho volat za svědka, zejména ne presidenta samého. On by mi musel dosvědčit, že jsem Švehlovi, při všem uznání jeho přirozených a příučených schopností, nikdy na 100 % nevěřil a že jsem si dovolil presidenta přímo varovat. President jednou po dvouhodinné diskusi přiznal, že mám pravdu, snad ne tak

příkrou, ale v zásadě, že ale nechce rozšiřovat spory a že tedy Švehlovo zdánlivě loajální chování má za bernou minci. Nicméně přec jen ustoupil a už říkal, aby si to Švehla po něm tedy vzal, Beneš že je mladý a má dost času. Mluvil jsem tenkrát s dr. Benešem o tomto našem největším problému a řekl mu, že naprosto nesouhlasím, a chtěl jsem, aby se utvořil komitét, který by rozumně, ale důsledně připravoval Benešovi pozici, tedy aby pro něho hleděl získat zpět onen terén, který mu mladočeši a agrárníci ubrali.

I jiní Benešovi přátelé byli stejného názoru a zazlívali mu jeho ustupování. Dr. Beneš neměl nikdy valný názor na naše vůdce a strany, přec ale – on, revolucionář – byl dost evolucionistou, aby si sliboval, že strany i jednotlivci přijdou k rozumu. Té víry já nikdy neměl a nemám, vidím, že ta společnost je plně při rozumu, ale k slušnosti, poctivosti a odpovědnosti se ti lidé nikdy nedostanou, poněvadž ji neznají. Kdyby se nebáli lidu, odkopli by Masaryka ještě dnes, zejména dnes, když je Švehla vypřažen a sotva se vrátí. Stříbrný se bál prezidenta a širokých vrstev právě tak, ale převzal od Švehly hrubou práci. President zůstane mimo, ale Beneš musí dolů. Švehla to nemohl dost dobře dělat sám, ale podporoval a dal podporovat všechno, co bylo ve frontě proti Hradu. Od *28. října, Venkova, Večera*, vše fronta pro – Hodžu. Proto bylo nutno odpravit Stříbrného, aby při svém vlivu nenakazil celou stranu národně sociální. Ani za zdánlivého Klofáčova vedení – on sám už je loajální – této straně nevěřím, je to příliš chamtivá společnost a nikdo ji nedovede zušlechtit. Etika a odpovědnost jí naprosto schází. Podaří-li se očišťující proces přímo Benešovi, nevím, ale pochybuji. Především pro tyto vlastnosti strany a za druhé proto, poněvadž dr. Beneš není od přírody ustrojen a obrněn pro taková poslání. Baldwinovu anglickou konservativní stranu by snad muž jako Beneš obrodit dovedl. S Lloyd Georgem už by měl obtíže. Ale s našimi českými socialisty – nikdy. Dosud to šlo tak, že mu obětovali vedle Stříbrného několik nul. Ale jakmile od nich vyžádá něco, co by znamenalo nějakou osobní újmu – uvidí, kde bude.

A tento nedostatek lidí velkého formátu se pro nás může stát katastrofálním. Za války poznali na Západě dva muže, kteří jim dovedli imponovat. Mezi Masarykem, Benešem a nejpřednějšími lidmi ve Francii, Anglii a Americe nikdo rozdíl nepocíťoval. Dojem z prof. Masaryka musel být hned po prvních rozmluvách v Londýně veliký. Tento dojem o našem politickém životě, o naší úrovni se musel ještě zvýšit, když se v centrech ententy vedle prof. Masaryka zjevil druhý český člověk, dr. Beneš, ke všemu tenkrát tak mladý. Nesmíme si nic nalhávat, ten dojem a názor o nás se na Západě zhoršil, když tam dostávali zprávy od svých vyslanců, jak to u nás chodí a jaké obtíže má jak president, tak i dr. Beneš, kterého zatím v Ženevě a na jiných poradách Společnosti národů poznali ještě blíže! Nemůže být sporu o tom, že jsme v některých mezinárodních otázkách nepochodili hůř jen proto, poněvadž u rozhodujících lidí na Západě působí presidentova a Benešova autorita nadále. Myslím, že by za jiných okolností naše spory s Maďarskem a zpočátku i s Rakouskem dopadly jinak. Zejména Maďaři nedělají své intriky špatně a Beneš se musí asi pořádně ohánět – až vyjdou další knihy dra Beneše, snad se dozvíme víc.

Ale jak se zdá, s tím si u nás nikdo hlavu neláme. Našim lidem jde mnohem víc o domácí spory, a když si pan dr. Kramář nebo pan V. Dyk myslí, že by nějaký spor mohl doma vyhrát, čerta se stará, uškodí-li pověsti našich vedoucích lidí na Západě.

1/4 1936

Uplynulo sedm let, co jsem napsal tuto svou zповěď. Švehla zemřel, Masaryk odstoupil a dr. Beneš se po známých událostech v prosinci 1935 stal hlavou státu. Žijeme v hospodářsky a finančně zlých dobách a dr. Beneše prozatím nečeká žádný med, ačkoliv jsem přesvědčen, že páni agrárníci nemají dost odvahy k otevřenému boji proti presidentovi jen vzhledem ke stavu mezinárodní politiky

a hospodářských poměrů v Evropě a zejména doma. Ale právě tak jsem přesvědčen, že mu prosinec 1935 jen tak snadno nezapomenou a že ještě nějaký zrádný pokus proti presidentu republiky podniknou. Nevydaří se jim, o tom jistě nebude pochybovat nikdo, kdo dra Beneše zná blíž. Ale pokus se stane. Kdy a jak, nevím a neví to *dnes* asi ani pan Beran. Ale že agráři nejsou z volby dost poučeni, o tom jsem přesvědčen. Možná, až prohrají tu bitvu, která jim od volby dra Beneše tane na mysli, nastane také u nich obrat k lepšímu, ale pokus pokořit nynějšího presidenta se stane. Je to strana nevzdělanců – a ta pozici presidenta, tohoto presidenta, nechápe. Strana, jejíž členové měli za to, že by se presidentem republiky mohl po T. G. Masarykovi stát pan Malypetr, nejsou k poučení jediným nezdarem – ti musejí být poučeni zřetelněji. Že budou, pakliže včas neobráť, o tom nikdo, kdo není zaslepen agrární panstvíčtivostí a nafoukaností, nemůže pochybovat. Zrovna nyní, kdy je v celé Evropě dost starostí s panem Hitlerem, není asi příhodná doba pro podobné hříčky – ale našim agrárikům nebude žádná doba dost zlá, aby se neodhodlali k nějaké „akci“. Naopak: budou asi lovit ve špíně. Nutno tedy vyčkat.

Republika zavála stopy bývalé české historické šlechty. Dnešní generace zná ta lesklá jména předpřevratových dob jen potud, pokud studuje historii, anebo když se někde ve společnosti setká s někým, o němž se v závorce řekne, ten býval hrabětem, princem, knížetem. Ale bývaly u nás doby, kdy se bez těchto nyní „bývalých“ nic neobešlo, ani v politice, ani ve společenském životě. Bývali jsme už tenkrát demokratičtí, ale ten knížepán se nám přec jen líbil. Ta demokracie byla snad přirozenější než ta dnešní, samozřejmě. Historická šlechta byla sice „naše“, ale my ji neměli. Naši političtí odpůrci nám ji vždy přičítali, ale my věděli, že naše není, a historická šlechta to věděla také. Někdy, když se jí to hodilo, hlasovala na zemském sněmu i na říšské radě s námi – to stačilo politickým odpůrcům, aby byla „naše“. A šlechtě to stačilo také. Jinak o nás nevěděla: naši věc neznala, o naši kulturu se nestarala a žila tedy vedle nás a s námi životem našich odpůrců. Jen se hlásila k české zemi, poněvadž jí z velké části tato země patřila. Někteří z nich toto hlášení se k české zemi rozšířili i na historické státní právo Koruny české a podepisovali státoprávní prohlášení proti německo-rakouskému centralismu, který jej odpíral a zapíral. Bylo jen několik málo výjimek: rodiny Harrachů, Lobkoviců, Schwarzenbergů (orlických), Deymů, Clam-Martiničů se k nám hlásily i nepoliticky, cítily česky, mluvily a studovaly česky.

Ovšem i tito šlechtici měli svou výhradu: cítili česky jen potud, pokud toto cítění souhlasilo s jejich konservativními názory. Přes tuto podmínku nedovedli své české vědomí a svědomí přenést. Tak se mohlo stát, že otec pronesl hrdé heslo, že bude chránit právo našeho národa „až do těch hrdel a statků“, kdežto syn řekl o husitech, že to byla „banda lupičů a žhářů“. Ale konečně konservativní smýšlení nemá být výtkou. Je to životní názor jako každý jiný a i naše šlechta poznala, že je přežilý.

Mezi těmi, kteří se hlásili jen k české zemi – ovšemže německy – bylo několik rázovitých individualit, které zůstanou po všechny časy v naší slavné paměti. Ze starších dob to byl v první řadě kardinál kníže Bedřich Schwarzenberg a jistě každý, kdo jej pamatuje, vzpomíná této krásné postavy rád a s úctou. Ještě dnes

působí na pamětníky tohoto krásného arcipastýře Myslbekův pomník v Chrámu sv. Víta mocným dojmem. Tak jsme jej o velkých svátcích vidávali v hradčanském dómu. Kardinál Schwarzenberg pocházel z takové šlechtické böhmisch rodiny, ona rodina byla v tehdejší politickém smyslu až typická. Ze starších členů knížecí rodiny málokterý znal česky, krumlovská linie byla na rozdíl od orlické vychovávána německy, ale politicky cítila skutečně s námi, podporovala všechno české kulturní podnikání a vedla si bezvadně. Kardinál Schwarzenberg se do své smrti nenaučil modlit otčenáš řádně česky, to mu ale nevadilo dávat na zemském sněmu státoprávně nanejvýš nadšená prohlášení. Jako pražský kardinál se choval bezvadně a byl ve své diecézi neobyčejně oblíben, jako už žádný z jeho nástupců. Stal se během desítiletí, kdy zastával svůj vysoký církevní úřad, osobou až posvátnou!

Kardinál byl každým coulem aristokratem a snad teprve pak knězem. Pocházel z nejvyšší rakouské aristokracie, z nejbohatší šlechtické rodiny, z rodiny, která kdysi odmítla vstoupit do vídeňské dvorské služby, poněvadž Schwarzenbergové jako potomci českých pánů z Růže prý byli starší šlechtou než Habsburkové. Privilegované narození se projevilo i v církevní kariéře: Bedřich Schwarzenberg se stal arcibiskupem římské církve, když dosáhl stáří Kristova! Vědomí aristokrata jej nikdy neopustilo.

Když mu byla dvě léta, přišel o matku. Mladší bratr tehdejšího knížete Schwarzenberga, kníže Karel, byl rakouským velvyslancem v Paříži, na dvoře Napoleonově. Byla to doba pro Rakousko zlá. Po jeho porážce chtěl Napoleon dovést své císařské snahy a sny a hledal za choť legitimní princeznu. Ačkoliv všichni evropští monarchové přímo vášnivě nenáviděli uzurpátora a rádi mu dávali cítit jeho parvenuovství, přec si rakouský František netroufal zamítnout Napoleonův návrh, tlumočený knížetem Schwarzenbergem, jímž nabízel císařově dceři Marii Louise svou císařskou ruku. Nikdo si po Napoleonově grandiosní kariéře a úspěších netroufal pomyslet na pomíjejícnost jeho světapanství a ve Vídni považovali takový sňatek ve svém strachu před Napoleonem za posílení

monarchistické myšlenky. František tedy svolil a v Paříži byla po několik dní slavena Napoleonova svatba. Vedle císařského paláce ovšem nejhlučněji v paláci rakouského velvyslance knížete Karla Schwarzenberga. K pařížským slavnostem přijel z Vídně i panující krumlovský pán s chotí, kněžnou Pavlínou, rozenou princeznou Arenbergovou a s nejstarší dceruškou, asi osmiletou princeznou Marií. Kněžna Pavlína se nechtěla zřici účasti na těchto oslavách, ač byla v požehnaném stavu, nedala se zastrašit několikadenní jízdou do Napoleonova sídla.

Pařížský Schwarzenberg si byl vědom svých povinností, věděl, že slavnost v jeho domě musí vynikat nad všechny ostatní. Jeho palác nepostačoval pro takovou slavnost za přítomnosti nejmocnějšího císaře, a proto dal jen pro onu noční slavnost na zahradě při svém paláci vystavět velkou dvoranu ze dřeva. Nejřednější stavitelé a řalouníci vyzdobili tento sál ozářený nesčetným počtem voskových svíček. Nedalo se zjistit ří vinou a jak se stalo, že pojednou v dřevěném sále vypukl požár. Sál shořel do poslední třísky. Kněžna s malou princeznou chtěla v tlačnici uniknout nebezpečí, když mezi matku a dítě padl hořící trám a odloučil je od sebe. Malá princezna byla sice zraněna, ale zachráněna, nebohá matka se však už nedostala z hořícího sálu. Po uhašení požáru byl nalezen neforemný chumáč lidských kostí a spáleného masa, ale v tomto chumáři byl neporušený zlatý náhrdelník s medailonem, v němž byla vyryta jména všech dětí nebohé kněžny Pavlíny Schwarzenbergové. Tenkrát 27letá princezna Eleonora Schwarzenbergová, sestra knížete Adolfa, byla povolána z ústavu šlechtíčen, kam se uchýlila, a ta zastávala u dětí svého bratra místo uhořelé matky. Nejmladší syn Bedřich se stal jejím miláčkem, a jak rostl, tím víc, takže se v okolí rodiny šuškaló, že princezna Lori miluje mladého prince více láskou ženy než matky, kterou zastupovala. Dost možná, že klepařství, jež mezi šlechtickou i občanskou společností vždy bujelo, princezně Lori křivdilo, ale fakt je, že tato dáma svého synovce milovala víc, než se na starší tetu slušelo a patřilo. Při značném rozdílu stáří to byl jistě klep, ale je fakt, že kněžna Lori nad mladým

studentem bděla s nevšední žárlivostí a že jej vzdalovala zejména každé dámské společnosti. Po odbytých gymnasiálních studiích se princ Bedřich dal na práva, ale záhy se rozhodl vstoupit do kněžského stavu. Otec s tímto rozhodnutím souhlasil, teta jím byla nadšená, ano, na pražské Malé Straně se tvrdilo, že právě teta Lori přiměla mladého prince k tomuto rozhodnutí. Byla to také ona, kdo v Praze vyvolal náladu pro povolání Bedřicha Schwarzenberga, tehdy arcibiskupa v Salcburku, do Prahy, když zdejší arcibiskupský stolec osiřel. Strýc mladého arcibiskupa hrabě Lev Thun byl ministrem vyučování, měl tedy při tomto jmenování první slovo a svého švagra dovedla princezna Lori pro svou myšlenku získat.

Prager Presse

REDAKTEUR B. HLAVÁČ

Prag II., Vrchlického sady 1a

Tel. 23670